

Ukrajinska grkokatolička crkva

**Na počecima europske
kršćanske unije**

(prijevodi s ukrajinskoga)

Priredio Jevgenij Paščenko

Zagreb, 2020

Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta

Sveučilišta u Zagrebu

Udruga „Hrvatsko-ukrajinska suradnja“

Knjižnica *Ucrainiana Croatica*

Knjiga 22

Nakladnik

„Hrvatsko-ukrajinska suradnja“

Za nakladnika

Jevgenij Paščenko

Urednik

Jevgenij Paščenko

Recenzenti

dr. sc. Taras Barščevski

dr. sc. Hrvojka Mihanović-Salopek

Lektura

Dijana Požgaj

Korektura, likovna oprema, grafička i računalna obrada

Aleksandr Paščenko

Tisak

Media Print Tiskara Hrastić

Godina i mjesec objavljivanja: 2020., listopad

Knjiga je objavljena uz potporu Grada Zagreba

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001076635.

ISBN 978-953-49097-1-3

Na naslovnici: *Ukrajinska grkokatolička crkva u Kijevu.*

Na poledini: *crkva sv. Jura u Lavovu.*

SADRŽAJ

Uvod

Jevgenij Paščenko

Ukrajinski put prema Svetoj stolici 9

Nikola Eterović

Odnosi između Ukrajine i Svete stolice u prošlosti 17

Kratke povijesne napomene 17

Povijesni značaj Ukrajine za Katoličku Crkvu 21

Stepan Pavljuk

Grkokatoličko svećenstvo u povijesti Ukrajine 24

*

Iz povijesti Ukrajinske grkokatoličke crkve

Uvodne napomene (*Anatolij Babyns'kyj*) 31

Kijevska crkva (*Andrij Sapeljak*) 33

Kršćanstvo od doba kneza Volodymyra 33

Firentinska unija (1439.) 36

Poslijefirentinski period u Ukrajinskoj Crkvi 40

Orijentacija istočnih crkvi na Moskvu 42

Nastavak poljskog pritiska na ukrajinsko pravoslavlje 43

Za radikalno ujedinjenje s Rimom 46

Položaj Kijevske Crkve u Poljsko-Litavskoj Uniji

u XVI. i na početku XVII. stoljeća (*Pavlo Myhajlo Krečun*) 51

Crkveni sabor u Vilniusu 1509. godine i njegove odluke (*Andrij Sapeljak*) .. 54

Zluporaba metropolituskog prijestolja i nedostatak crkvene

discipline (*Pavlo Myhajlo Krečun*) 55

*

Kulturno-religijski život Ukrajine (16. – 17. st.)

Preduvjeti Brestske crkvene unije (<i>Anatolij Babyns'kyj</i>)	57
Obnova jedinstva s Rimskom Crkvom	61
Brestska unija i njen utjecaj na duhovan život u Ukrajini (<i>Pavlo Myhajlo Krečun</i>)	65
Unija s Rimom (<i>Andrij Sapeljak</i>)	72
Kyjivski arhiepiskopi – patrijarsi (<i>Andrij Sapeljak</i>)	78
Myhajlo Rožoza (1596. – 1599.)	78
Ipatij Potij (1599. – 1613.)	80
Josyf Veljamyn Ruts'kyj (1613. – 1637.)	83
Zavjera protiv Unije (<i>Andrij Sapeljak</i>)	87
Na putu u Rim	89
Rimski akt ujedinjenja	91
Akt ujedinjenja	92
Iz Rimskih kronika	93
Na povratku	94
Knez Kostjantyn Ostroz'kyj	96
Crkvena polemika i religijska borba u prvoj polovici 17. stoljeća	100
Nekanonska antiunijatska eparhija	103

*

Josafat Kuncevyč

Episkop Josafat Kuncevyč (<i>Andrij Sapeljak</i>)	107
Svjedočanstvo mučeništva (<i>Pavlo Myhajlo Krečun</i>)	111
Briga o vlastitom identitetu tradicionalno-vjerskog nasljeđa	111
Junaštvo svetoga Josafata tijekom religijskih sukoba	118
Josafat Kuncevyč – mučenik za vjeru: njegova uvjerenost u odanost rimskome arhijereju	120

Osobna žrtva – znak vjernosti Kristu i Crkvi	128
Osvješćavanje osobne žrtve kao znak vjernosti Kristu i njegovoj Crkvi	130
Reagiranje društva na mučeničku smrt arhiepiskopa Kuncevyča	132
Spremnost Josafata Kuncevyča na kušnje	137
Spremnost Josafata da se svjesno i dobrovoljno žrtvuje	140
Djelovanje Josafata Kuncevyča u vrijeme unijatskih previranja	141

Ipatij Potij

Ipatij Potij – crkveni pregalac, pisac, bogoslov (<i>Ivan Paslavs'kyj</i>)	147
---	------------

Meletij Smotryc'kyj

Život i djelo Meletija Smotryc'kog	159
Evolucija pogleda Meletija Smotryc'kog na problem dogmatskih razlika između Zapadne (Katoličke) i Istočne (Pravoslavne) crkve (<i>Larysa Kvasjuk</i>)	165
Stvaralaštvo Meletija Smotryc'kog u kontekstu ranog ukrajinskog baroka (<i>Sergij Babyč</i>)	175

Veljamyn Ruts'kyj

Veljamyn Ruts'kyj i papa Urban VIII. (<i>Andrij Sapeljak</i>)	183
Oporuka Veljamyna Ruts'kog	186

Petro Mogyla

Metropolit Petro Mogyla i njegova kulturno-obrazovna djelatnost	189
Petro Moğyla i Veljamyn Ruts'kyj (<i>Andrij Sapeljak</i>)	191

*

Proširenje Crkvene unije u Galiciji i na Zakarpattju	
(sredina – kraj 17. st.)	195
Iz povijesti Ukrajinske Grkokatoličke crkve 18. – 19. st.	
Metropolija u Galiciji (<i>Anatolij Babyns'kyj</i>)	197
Crkva i nacionalno pitanje	202
Antonij Anđelovyč: život, služba, djelatnost (<i>Ivan Paslavs'kyj</i>)	206

*

Andrej Šeptyc'kyj

Duhovni otac nacije (<i>Stepan Pavljuk</i>)	225
Novo doba u povijesti Kyjivske Crkve (<i>Andrij Sapeljak</i>)	233
Asket jedinstva Crkve	236
Građanski i politički djelatnik	241
Mecena ukrajinske culture	246
Skrivanje Židova tijekom Holokausta u monaškim zajednicama na području Lavovske arhieparchije Grkokatoličke Crkve (<i>Jurij Skira</i>)	254
Skrivanje djece	255
Skrivanje odraslih	259
Zaključci	265

*

Crkva u totalitarnom režimu

U vrtlogu sukoba s totalitarizmom (<i>Anatolij Babyns'kyj</i>)	267
Tajno djelovanje Crkve	273

Josyf Slipyj

Rektor-metropolit-zarobljenik-kardinal i patrijarh.	
Ratne godine zla (1939. – 1945.) (<i>Oleksandra Kyryčuk</i>)	279
Josyf Slipyj – metropolit – zatvorenik (<i>Andrij Sapeljak</i>)	299

UGKC u slobodnom svijetu (<i>Anatolij Babyns'kyj</i>)	307
--	-----

Patrijarh Ljubomyr

Ljubomyr Ğuzar kao moralni autoritet nacije (<i>Olĝa Duhnyĉ</i>)	315
Vjera	317
Crkva	319
Razgovori s Bogom	320
Iz opaĝanja Ljubomyra Ğuzara	321

Nikola Eteroviĉ

Odnosi izmeĝu Ukrajine i Svete stolice	323
Karakter uzajamnih odnosa izmeĝu Svete stolice i Ukrajine	325
Diplomatski odnosi izmeĝu Svete stolice i Ukrajine	326
Saĝetak	329
Резюме	330
Summary	331

Grb Ukrajinske grkokatoliče crkve sa sjedištem u Kijevu

Uvod

Jevgenij Paščenko

Ukrajinski put prema Svetoj stolici

Svijetloj uspomeni na kardinala Franju Kuharića

U najvećoj kršćanskoj crkvi na svijetu, Papinskoj bazilici sv. Petra u Vatikanu, nalazi se grob svetog mučenika grkokatika Jozafata. On je u Rimu jedini ukrajinski svetac Katoličke crkve, kojega je kanonizirala Sveta Stolica i čije relikvije počivaju u glavnoj katoličkoj bazilici. Grkokatolici smatraju njegovu sakralizaciju važnim događajem za cijelu Ukrajinu. Uostalom, ne posjeduje svaki narod jedinstvenu priliku imati svojega sveca u bazilici sv. Petra.

Jozafat Kuncevyč (1580.–1623.), biskup Ukrajinske grkokatoličke crkve, postao je poznat po pastoralnom radu na prijelazu 16. i 17. stoljeća da nakon proglašenja Brestske unije ujedini Pravoslavnu i Katoličku crkvu pod jurisdikcijom Pape kao vrhovnog crkvenog poglavara. Vjerski djelatnik poginuo je 1623. u bjeloruskom gradu Vitebsku (tada u sastavu Poljske) od ruke bijesnih protivnika. Činjenica njegova mučeništva postala je razlog da je kanoniziran zbog svoje predanosti Crkvi. Njegov grob je na jednom od središnjih mjesta bazilike, iza brončanoga kipa sv. Petra.

Sa suprotne strane stuba, ispod oltara sv. Bazilija Velikog, nalaze se relikvije sveca, uz grob gdje počiva blaženi papa Ivan XXIII. Upravo je taj papa odlučio da se relikvije sv. Jozafata polože u Vatikansku baziliku.

Proces beatifikacije započeo je 1624. godine papa Urban VIII. Godine 1641. (ili 16. svibnja 1642.) potpisao je uredbu o beatifikaciji kojom je Jozafat 1643. godine proglašen blaženim. Papa Pio IX. kanonizirao ga je 29. lipnja 1867. kao sveca Rimokatoličke crkve, proglašivši ga zaštitnikom Rus'-Ukrajine i Poljske. Papa Ivan Pavao II. nazvao je Kuncevyča „apostolom jedinstva“. Sveti Jozafat smatra se zaštitnikom Ukrajine.

Kip sv. Petra u bazilici

Sudbina Jozafata Kuncevyča i njegova tragična smrt simboliziraju put ukrajinskoga grkokatolicizma prema Svetoj Stolici, čemu je posvećena ova knjiga. Kao i put relikvija svetog mučenika prema Rimu, koji je svoj život dao za jedinstvo Kristove Crkve. Neprestano se vodila borba za otimanje njegovoga praha. Godine 1655., kada je moskovska vojska okupirala Polock, unijatski

Sarkofag s tijelom sv. Jozafata u bazilici sv. Petra u Rimu

metropolit Antin (Seljava) skrivao je Kuncevyčevo tijelo po samostanima. U ranom 18. stoljeću, nakon što su Moskoviti zauzeli grad, relikvije su prenesene u dvorsku kapelu, gdje su ostale do 1764. godine, zatim su opet skrivane od ruskoga carizma. Godine 1874. ostaci tijela pokopani su u kripti Unijatske crkve, a 1917. godine, zbog boljševizma, prah biskupa prenesen je u Crkvu sv. Barbare (Beč); od 1946. (1949.) nalaze se u bazilici sv. Petra u Rimu. Polaganje relikvija sv. Jozafata u Vatikanskoj bazilici na današnjemu mjestu, ispod oltara sv. Bazilija Velikog, dogodilo se 25. studenoga 1963. godine, na dan slave svetog mučenika za jedinstvo Crkve. Treba napomenuti da je sv. Jozafat jedini svetac čiju uspomenu slavi cijela Katolička crkva (12. studenoga, prema gregorijanskomu kalendaru).

Sveta Stolica je od početka visoko cijenila ulogu Ukrajine i njezinih pobornika Unije, što potvrđuje beatifikacija Jozafata Kuncevyča. Nisu manje važni događaji narednih razdoblja, u kojima je došlo do posjeta pape Ivana Pavla II. Ukrajini. Tome je prethodila dugotrajna priprema vatikanske diplomacije, u kojoj su važnu ulogu imali također predstavnici hrvatske Crkve.

*

Početak 1995. godine u Zagreb je pristigla grupa ukrajinskih diplomata zbog pripreme za rad tek uspostavljenoga veleposlanstva Ukrajine u Republici Hrvatskoj. U rano proljeće su u veleposlanstvo, privremeno smješteno u Gundulićevoj ulici, došle časne sestre bazilijanke, tradicionalno ukrajinske i hrvatske narodnosti grkokatoličkog obreda, sa zamolbom da se odobri viza za Ukrajinu, kamo bi službeno pošao jedan visokopozicionirani hrvatski svećenik. Konzul, koji još nije dobro poznao hrvatsku stvarnost, a kamoli crkvenu povijest, nije mogao shvatiti važnost zamolbe. Tražila se viza za kardinala Franju Kuharića, ali budući da veleposlanstvo još nije službeno radilo, trebalo se otići po vizu u Beč, gdje je već ranije otvoreno veleposlanstvo. Kao prvi tajnik veleposlanstva na dužnosti otpravnik poslova, dok pristigli veleposlanik Anatolij Šostak ne preda vjerodajnice, otišao sam k njemu i objasnio mu tko je Franjo Kuharić i zašto mu obvezno moramo odobriti vizu. Zagrebački nadbiskup i kardinal Franjo Kuharić išao je u Lavov kao osobni izaslanik pape Ivana Pavla II., da u njegovo ime otvori jubilarnu godinu prigodom 400. obljetnice nastanka crkvene unije u Brestu. Smatrao sam vrlo simboličnom činjenicu da bi ukrajinsko veleposlanstvo svoju prvu vizu u Hrvatskoj odobrilo tako značajnoj osobi koja je predstavljala vatikansku diplomaciju u tom za Ukrajinu važnom događaju.

Kao ukrajinski sveučilišni profesor, filolog i slavist, koji se prethodno u Ukrajini zalagao za potporu Hrvatskoj u njezinu ratu za neovisnost i dobio poziv raditi u veleposlanstvu, znao sam da pojam crkvene unije još nije imao dovoljno razumijevanja u ukrajinskom društvu, koje se tek oslobađalo teške narkoze sovjetizma antiukrajinskog usmjerenja. Crkvena unija, usprkos dramatičnim okolnostima nastanka i postojanja, značila je povezivanje ukrajinskoga duhovnog života s rimokatoličkim, posljedicom čega bilo je uključivanje ukrajinske kulture u europsku, što je bio izraz tradicionalnog europeizma nacionalne kulture. Dok su ruski carizam i sovjetski režim svesrdno prešućivali i proganjali fenomen ukrajinskoga katolicizma, Rim je visoko cijenio taj akt i čuvao sjećanje na njega. Upućivanje hrvatskoga kardinala u

Ukrajinu bilo je prvi korak u obilježavanju velikog datuma, koji se dogodio prije 400 godina, stoga sam smatrao osobito važnim da se tek otvorenom ukrajinskom veleposlanstvu u Zagrebu pružila prigoda sudjelovati u pravnoj potpori takvome putu.

Kada se kardinal Kuharić vratio iz Ukrajine, upitao sam ga o dojmovima. Bio je impresioniran zdušnim dočekom ljudi koji su došli u velikom broju i stajali, bez obzira na kišu, ganuti dolaskom papinskog legata. Posjet vatikanskog izaslanika Lavovu bio je jedna od značajnih gesta pozornosti prema toj crkvi, nemilosrdno proganjanoj od samoga početka i posebice u sovjetskom režimu koji se nezaustavljivo rušio, otvarajući prostor za slobodu vjere. Već uskoro, nakon proglašenosti neovisnosti Ukrajine, godine 1992. uspostavljeni su diplomatski odnosi između Svete Stolice i Ukrajine: papa Ivan Pavao II. je svojim breve *Ucrainam Nationem* kanonizirao osnivanje Apostolske nuncijature u Kijevu. Upitao sam kardinala Kuharića zašto je upravo iz Hrvatske izabran izaslanik Vatikana da započne obilježavanje godišnjice. Odgovorio je da su procijenili da su povijesni odnosi između Hrvatske i Ukrajine ispunjeni uzajamnošću i da bi hrvatski predstavnik izaslanstva tome najviše pogodio. Takvu logičnost vatikanske diplomacije potvrdili su i naredni događaji, vrhunac kojih je državni posjet Ukrajini crkvenog poglavara Vatikana pape Ivana Pavla II., u lipnju 2001. Cilj posjeta bio je pružiti potporu katolicima u njihovoj vjeri i razvoj prijateljskih odnosa između konfesija u Ukrajini. Važno je istaknuti da je posjet ostvaren u razdoblju kada je apostolski nuncij u Ukrajini bio hrvatski nadbiskup Nikola Eterović, iskusni vatikanski diplomat, svakako zaslužan za organiziranje posjeta. Bio je to u povijesti Ukrajine prvi dolazak poglavara Svete Stolice u tu zemlju, uopće na istočno-slavensko područje. Prema programu, posjetio je Kijev i Lavov gdje je prethodno, u središnjemu zapadnoukrajinskom gradu, boravio kardinal Franjo Kuharić. U razgovoru rekao sam Kuhariću da se njegovi dojmovi iz zapadne Ukrajine podudaraju s opažanjima Jurja Križanića koji je u putopisu *Putno opisanie ot Lewowa do Moskvi 1659.* govorio o stradanjima ukrajinskog stanovništva u teškim međunacionalnim odnosima. Križanić je vjerovao da je moguće uspostaviti dijalog između Istočne i Zapadne crkve, u čemu je vidio primjer Ukrajine koja je upravo nekoliko desetljeća prije ostvarila akt unije.

Dolaskom Kuharića bio je obilježen važan događaj – potvrda o prihvaćanju unije Kijevske crkve s Rimokatoličkom crkvom uz vrhovništvo Pape, što su izjavili ukrajinski crkveni velikodostojnici u Rimu 1595., dok se svečano potpisivanje ugovora o savezu dogodilo 1596. Vatikan je neprekidno pružao potporu crkvi bizantske vjere nastaloj na slavenskom istoku, koja je uspostavila savez s rimokatoličkom i kasnije će se nazivati Ukrajinska grkokatolička crkva. Njezin je nastanak značio tradicionalnu povezanost Ukrajine s Europom, uz pomno čuvanje vlastitih tradicija srednjovjekovnog doba, od primitka kršćanstva iz Bizanta godine 998. Brestska unija vodila je prema europeiziranju ukrajinske kulture, premda su nastanak unije i njezina daljnja sudbina popraćeni neprekidnim dramatičnim, ponekad tragičnim događajima. Njezin simbol je lik sv. Jozafata Kuncevyča, jednog od prvih vatrenih pristalica ukrajinsko-rimske unije.

Tako je nastala Ukrajinska grkokatolička crkva (*Ecclesia Graeco-Catholica Ucrainae*), skraćeno UGKC, najveća Katolička crkva u Ukrajini. Živi u zajedništvu s Papom i čuva bizantsku liturgijsku tradiciju. Najveća je istočna Katolička crkva na svijetu (više od 5,5 milijuna vjernika). Na njezinu je čelu vrhovni nadbiskup Kijevo-Galički.

Crkvena unija imala je tešku sudbinu; nije bila svestrano prihvaćena na području Ukrajine i dovela je do raskola na apologete i oponente unije. Nemilosrdno ju je proganjao ruski carizam koji je Ukrajinu smatrao svojim vlasništvom, nazivajući je Jugozapadni kraj, dok je sovjetski režim, pod krinkom borbe s religijskim zabludama narodnih masa, vodio također represivnu politiku prema unijatima, o kojima se govorkalo da su prozapadni nacionalisti, agenti Vatikana i slično. Padom sovjetskoga režima, Ukrajinska grkokatolička crkva vratila se svojim korijenima te ima važnu ulogu u duhovnom životu, uglavnom u zapadnim predjelima Ukrajine.

U povijesti ukrajinske kulture crkvena unija imala je veliko značenje zbog uključivanja u europske tokove, zahvaljujući čemu je u Ukrajini nastao barok – grkokatoličke i pravoslavne provenijencije, što je predstavljalo fenomen na području Istočne crkve. Ukrajina je bila prva i dugo vrijeme jedina pravoslavna zemlja koja je prihvatila vrhovništvo Svete Stolice, čuvajući svoje

srednjovjekovne tradicije. U sintezi bizantske i katoličke kulture na ukrajinskim terenima se rodio i razvijao originalni barok, koji je nastao proširivanjem zapadnih kulturnih dosezanja na istočnoeuropske prostore. Preko ukrajinskoga posredništva ostvarivalo se barokiziranje kulture u ortodoksnim tradicijama Istočne crkve i nastanak baroknih formi na tim područjima.¹

Neposredno na hrvatskim terenima fenomen crkvene unije odrazio se u 17. stoljeću širenjem crkvenoslavenskoga jezika rus'ko-ukrajinske² redakcije na hrvatsku glagoljičku tradiciju. Povezivanje Pravoslavne i Katoličke crkve, ostvareno u Ukrajini, poslužilo je kao model Jurju Križaniću u njegovim vizijama uspostave savezništva Zapadne i Istočne Europe. Takvim idejama hrvatski polihistor i njegovi rus'ko-ukrajinski istomišljenici, pod utjecajem kojih je Križanić boravio u Rimu, nastupali su kao svojevrsni avangardisti ideje Europske unije kroz povezivanje kršćanstva. Solidariziranje slavenskih naroda i njihovo uključivanje u opću europsku zajednicu Križanić je vidio kao jaku snagu u otporu prema osmanlijskoj ugroženosti kršćanstva i njegove rodne Hrvatske, što je bio glavni razlog djelatnosti rodoljuba.³

Podjelom Ukrajine u 18. stoljeću na podaustrijski i podruski dio, zapadni Ukrajinci, koji su u velikoj mjeri bili pod Grkokatoličkom crkvom, našli su se u sklopu monarhije u kojoj je prebivala i Hrvatska. Seobe sa zapadnoukrajinskih terena na područja Hrvatske pridonosile su širenju predodžbe o narodu Grkokatoličke crkve. Upravo je ona bila glavni reprezentant doseljenika u migracijama, koje je provodila bečka vlada. Prvi val doseljavanja na područje Srijema 1750. išao je iz ukrajinskoga Zakarpatja⁴, a drugi val na prijelazu 19. i 20. stoljeća – iz istočnih predjela Galicije.⁵ I jedni i drugi doseljavali su se

---

1 Jevgenij Paščenko. *Ukrajinsko-srpske veze u doba baroka*. Banja Luka: Ukrajinsko kulturno društvo „Taras Ševčenko“, 2015; Isti, *Ukrajinsko-srpske veze u doba baroka XVII–XVIII stoljeće*. Novi Sad: Savez Rusina Ukrajinaca Srbije, 2018.

2 O nazivu Rus': *Zakarpat'ska Ukrajina: povijest – tradicija – identitet*. Prijevod s ukrajinskoga. (Priredio Jevgenij Paščenko). Knjižnica *Ucrainiana Croatica*, knj. 10. Zagreb: Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2013.

3 Više o tome: Jevgenij Paščenko. *Juraj Križanić i Ukrajina. Graditelji europske kršćanske unije*. Zagreb: Matica hrvatska, 2015.

4 *Zakarpat'ska Ukrajina: povijest – tradicija – identitet*. Prijevod s ukrajinskoga.

5 *Ukrajinska Galicija* (prijevodi s ukrajinskoga). Uredio Jevgenij Paščenko. Knjižnica

iz zapadne Ukrajine koja je bila pod Austrijom, odnosno u sklopu Austro-Ugarske; nazivali su se Rusinima i bili pod Grkokatoličkom crkvom. Ona je na hrvatskim terenima bila poznata uskoro nakon ukrajinske unije.

Ukrajinski grkokatolici sudjelovali su u širenju te crkve na hrvatskim terenima, gdje je 1611. bila prihvaćena Marčanska unija, nastala prema modelu Brestske unije. Jedan od njezinih predstavnika, svećenik iz Holma Metodij Terlec'kyj, duhovni nastavnik mladoga Križanića, dolazio je u sjevernu Hrvatsku zbog pitanja unije u Žumberku, koji će postati najstariji hrvatski dio Križevačke biskupije i matica svih grkokatolika na području Hrvatske. Križevačka biskupija, koja također obuhvaća grkokatoličke župe u Bosni i Hercegovini te Sloveniji, u svojoj povijesti i sadašnjosti tijesno je povezana i s Ukrajinskom grkokatoličkom crkvom kao maticom grkokatolicizma u svojoj zemlji. Položaj te ukrajinske crkve u doba komunističkog režima bio je srodan stanju u Hrvatskoj, što potvrđuju progoni crkvenih hijerarha kao što su Alojzije Stepinac, ukrajinski poglavari Andrej Šeptyc'kyj, Josyf Slipyj, ukrajinski svećenici Grkokatoličke crkve u Hrvatskoj. Unatoč proganjanjima, crkva je opstala, okupljajući vjernike i nastupajući kao duhovno središte ukrajinske zajednice, dijela svih grkokatolika u Hrvatskoj. Križevačka biskupija ima više od dvadeset tisuća vjernika istočnog obreda. Sastavni njihov dio su grkokatolici Republike Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Slovenije, koji su potomci doseljenika iz Zakarpatske Ukrajine i Galicije. Ukrajinci-Rusini Republike Hrvatske kao sastavni dio hrvatskoga višeeetničkog sustava i značajan kontingent duhovnog života na područjima gdje su nastanjeni, svojom djelatnošću pridonose afirmiranju Ukrajine i razvoju odnosa s povijesnom domovinom.

Grkokatolička crkva u Ukrajini, svijetu i u Hrvatskoj važan je dio duhovnog života kršćana, što upućuje na nužnost prikazati povijesni okvir te crkve. Knjiga ne zahtijeva iscrpnost, već pruža opće stanje povijesnog razvoja s opisima značajnih osoba, zaslužnih za uspostavu unije i njezino djelovanje.

Knjiga donosi prijevode uglavnom ukrajinskih autora, ali započinje i završava prijevodom tekstova Nikole Eterovića koji je bio apostolski nuncij u Ukrajini, gdje je o tom boravku objavio knjige na ukrajinskom jeziku.

Prijeводе su obavili studenti diplomskoga studija ukrajinistike, kao i diplomirani ukrajinisti Katedre za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu. U prevođenju ukrajinske terminologije, imena, nazivlja i drugih elemenata koristio se princip transliteracije, kako bi se očuvala originalnost ukrajinskih leksema. U pojedinim slučajevima, uz hrvatsko se nazivlje paralelno upotrebljavaju ukrajinski oblici kao Lavov – Ljviv, Kijev – Kyjiv, Jozafat – Josafat i dr., kako bi se pokazala nacionalna autentičnost.

Priređivanje je nastajalo zahvaljujući predanoj suradnji kolega iz Ukrajine, uglavnom iz Lavova, zbog čega im dugujemo posebnu zahvalnost.

Nikola Eterović

Odnosi između Ukrajine i Svete stolice u prošlosti

Kratke povijesne napomene

Sveta stolica bila je u kontaktu s Kyjivskom Rusi od samog početka njezina postojanja. Postoje prilično pouzdani dokazi o tome da je knez Askold (? – 882. god.) kršten prema latinskom obredu. Prema ljetopiscu Ditmaru, i sveta Olga (? – 969. god.), supruga Igora i majka Svjatoslava, obratila se njemačkom caru Otonu I. Velikom sa zahtjevom da pošalje biskupe i svećenike latinske tradicije u svrhu širenja kršćanstva među Ukrajincima. Godine 961. monah iz Trieria, Adalbert, zaredio se i postao biskup te je dobio nalog da izvrši misionarski rad u Kyjivskoj Rusi. U Kyjiv su 977. god. pristigli predstavnici pape Benedikta VII. (974. – 983. god.), koji su se sastali s knezom Jaropolkom. To ukazuje na činjenicu da su službeni predstavnici Katoličke Crkve bili prisutni barem u glavnom gradu – Kyjivu. Doista, ljetopisac Nestor piše kako je Veliki knez Volodymyr (? – 1015. god.) zbog želje da odabere vjeru za sebe i svoje podanike održavao kontakte i s Bizantom i s Crkvom latinske tradicije, koja je preko

Veliki knez sveti Volodymyr, spomenik u Kijevu, XIX stoljeće.

svećenstva njemačkog imperija bila povezana s Rimom. Uistinu, u skladu s hijerarhijskom strukturom Katoličke Crkve, njemački katolički biskupi su u svom misionarskom radu morali u izvjesnoj mjeri dobiti odobrenje Svete stolice. Naposljetku, veliki knez Volodymyr bio je u izravnom kontaktu s predstavnicima pape Ivana XV. (985. – 996. god.) i pape Silvestra II. (999. – 1003. god.)⁶.

Postoje kasniji povijesni dokumenti koji se tiču veza između Kyjiva i Rima te između raznih ukrajinskih knezova i brojnih papâ. Najstariji od njih seže u 1075. godinu. On predstavlja odgovor pape Grgura VII. (1073. – 1085. god.) velikom kyjivskom knezu Dymytriju-Izjaslavu. Primopredaju je izvršio njegov sin Petro-Jaropolk. Kako bi nam ovaj povijesni period bio

⁶ Za bolje upoznavanje s temom, pogledajte: Католицизм. Історія Релігії в Україні, том 4, Київ: Світ знання. 2001.

jasan, važno je prisjetiti se borbe za vlast, koja se odvijala među sinovima Jaroslava Mudrog (978. – 1054. god.). Zapravo, Dymytrij-Izjaslav (1024. – 1078. god.), stariji sin Jaroslava Mudrog, otpremio je u Rim svog sina Petra-Jaropolka, koji je tražio od pape Grgura VII. da uzme Kyjivsku Rus' pod svoje okrilje. Rimski biskup priznao je zahtjev te je između ostalog u Kyjiv poslao nekoliko izaslanika „hoc nuntios nostros“ radi osobnog izvršenja misije koju im je papa povjerio⁷. U spomenutom pismu papa Grgur razjašnjava kako je među njegovim izaslanicima jedan „koji vam je dobro poznat i vaš je vjeran prijatelj“⁸. Ovo je još jedan dokaz da su kontakti između Svete stolice i Kyjivske Kneževine postojali još i ranije. Papa Grgur VII., kojeg je Katolička Crkva proglasila svetim, u povijesti je poznat po svojoj tvz. „borbi za investituru“ („lotta per le investiture“), odnosno za slobodu Crkve od utjecaja careva i drugih predstavnika svjetske vlasti na crkvene poslove.

Među drugim dokumentima treba istaknuti veliki broj pisama pape Inocenta IV. (1243. – 1254. god.) knezu Danylu Čalyc'kom (1201. – 1264. god.). U tim pismima riječ je o raznim pitanjima, na primjer o jedinstvu Danyla i njegovih podanika sa Svetom stolicom, o borbi protiv Tatara, o dobivanju dozvole za sklapanje brakova, o dodjeli jurisdikcije na tlu Rusi legatu Svete Stolice, njegovoj eminenciji, Albertu, arhiepiskopu Litve, Estonije, Pruske itd⁹.

Godine 1253. knez Danylo dobio je krunu od pape Inocenta IV.¹⁰ te se nadao da će mu to pomoći u stvaranju vojnog saveza protiv Mongola u kojem će sudjelovati katolička kraljevstva, ponajprije Poljska i Mađarska. Međutim, taj plan nije donio očekivane rezultate iako je papa Inocent IV. pokušao izvršiti obećanje dano knezu Danylu i uvjeriti kršćane kraljevina Bohemije, Moravske, Srbije i Panonije da pruže pomoć knezu Čalycha u borbi protiv Tatara¹¹.

---

7 Ovo pismo objavljeno je u *Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia* (1075. – 1953. god.) (nadalje – *Documenta*), u 2 toma, u Rimu, 1953. god.

8 „Quorum unus vester notus est et fidelis amicus“, *Documenta*, I, str.6.

9 Vidi *Documenta*, I, str. 27. i sljedeće.

10 Predstavnik pape Inocenta IV. 1253. god. okrunio je kneza Danyla na obali rijeke Bug. Vidi: Orest Subteljnyj, *Ukraine. A History*, University of Toronto Press, Toronto, Buffalo, London, 1988, str. 62.

11 Vidi pismo pape Inocenta IV. iz 14. svibnja 1253. god. arhiepiskocima, episkocima i vjernicima kršćanima. *Documenta*, I, str. 43.–45.

Kralj Danylo Galyc'kyj, suvremeni prikaz

U svezi s tim, važno je naglasiti značaj veza među kyjivskim kneževima i rimskim papama, koji su u tom trenutku igrali ne samo važnu religijsku, već i političku ulogu, kao što je naprimjer priznavanje država. Značajno je i to što su se dopisivanja, kao i razgovori, odvijala na latinskom jeziku koji je u to vrijeme predstavljao privilegirani način komunikacije (kao što je danas slučaj s engleskim).

Kada je Ukrajina ponovno stekla neovisnost, proglašivši 22. siječnja 1918. god. Ukrajinsku Narodnu Republiku, obnovljeni su i kontakti između Svete stolice i ukrajinske vlasti. Kyjivska je vlada 16. ožujka 1919. god. imenovala grofa Myhajla Tyškevyča poglavarom izvanredne diplomatske misije pri Svetoj stolici. Sa svoje strane, 1920. god., Sveta stolica imenovala je oca Jenoku apostolskim vizitatorom u Ukrajini¹². Zbog poznatih revolucijskih događaja, ovi se odnosi, nažalost, nisu mogli razviti.

¹² Detaljni podaci o tome nalaze se u knjizi Volodymyra Serģijčuka „Неусвідомлення України“ (hrv. „Neshvaćanje Ukrajine“), Svidčado, Ljviv, 2002. god., str. 445. – 467.

Povijesni značaj Ukrajine za Katoličku Crkvu

Katolička Crkva se prema prostorima koji danas obuhvaćaju Ukrajinu uvijek odnosila s posebnom pažnjom. To se nije objašnjavalo samo prisutnošću kršćanstva na tim područjima još od prvog stoljeća nakon Kristova rođenja. Poseban razlog bilo je sjećanje na dvojicu rimskih biskupa koji su bili poslani na Krym gdje su i umrli kao mučenici. Jedan od njih je sveti Klement I. (92. – 99. god.), treći nasljednik svetog apostola Petra koji je pretrpio mučenje u Hersonesu, u blizini današnjeg Sevastopolja, u I. stoljeću kršćanske ere. Pet stoljeća kasnije, slična sudbina sustigla je i svetog papu Martina I. (549. – 655. god.), posljednjeg papu-mučenika, koji je također umro u Hersonesu. U tom istom gradu, posvećenom krvlju svetih papa-mučenika, veliki knez Kyjivske Rusi, Volodymyr, krstio se 988. godine. Obojica rimskih biskupa uživaju osobito poštovanje i štuhu ih kao svece u Katoličkim i u Pravoslavnim Crkvama.

Sveta Solunska braća *Ćiril* (828.(?) – 869. god.) i *Metod* (825.(?) – 885. god.) također su povezani s ukrajinskom zemljom. Carigradski imperator Mihael III. (842. – 867. god.) i patrijarh Focije I. poslali su braću briljantnih duhovnih i intelektualnih sposobnosti da šire Evandjelje u Moravskoj gdje su dostigli velike uspjehe, uvelike zahvaljujući tome što su propovijedali narodnim, takozvanim staroslavenskim jezikom. Međutim, imali su mnogo poteškoća, prije svega u obliku svećenika s njemačkih govornih područja, koji su evangelizaciju širili na latinskom jeziku. U to doba mnogi su smatrali da postoje samo tri sveta jezika: hebrejski, grčki i latinski. Stoga se Božanstvena liturgija mogla širiti samo na tim jezicima. U takvoj su situaciji braća *Ćiril* i *Metod* bili prisiljeni otputovati u Rim kako bi od pape Hadrijana II. (867. – 872. god.) dobili odobrenje za svoju metodu širenja evangelizacije.

U Rimu su bili dobrodošli, također i zbog toga što su donijeli relikvije svetog pape Klementa I. Sveti *Ćiril* umro je u Rimu i pokopan je u bazilici svetog Klementa koji je pak umro na Krymu. Crkva svetog Klementa u Rimu postala je hodočašće vjernika i obrazovanih ljudi svih slavenskih naroda, posebice na blagdan svetog *Ćirila*, 6. lipnja prema julijanskom kalendaru i 9. ožujka prema gregorijanskom.

Sveti papa Klement I, mozaik katedrale sv. Sofije u Kijevu, XI stoljeće

Sveti Metod, postavši biskupom, vratio se u Moravsku gdje je od pape Hadrijana II. dobio odobrenje za svete knjige koje je preveo na staroslavenski jezik. Ovaj događaj imao je velik religijski, kulturni i politički značaj koji je, uostalom, osobno istaknuo sveti otac Ivan Pavao II. u enciklici *Slavorum Apostoli*¹³. Svi su slavenski narodi, svaki na svoj način, pravedno zahvalni svecima Ćirilu i Metodu i papi Hadrijanu II., koji je odobrio liturgijske knjige na staroslavenskom jeziku, što je imalo velik značaj za duhovno i kulturno formiranje slavenskih naroda. Stoga ne čudi što je sveti otac Ivan Pavao II. preko apostolskog pisma *Egregiae viritus* iz 31. prosinca 1980. god. svece Ćirila i Metoda proglasio supokroviteljima Europe¹⁴. Time je Njegova Svetost istaknula da Europa, nadjačavši Berlinski zid, simbol barijere koja političkom i ideološkom suprotnošću umjetno razdvaja europske narode na dva bloka, treba postati zajednički dom za sve svoje narode.

13 Ovaj dokument objavljen je 2. lipnja 1985. godine

14 Ranije, 24. listopada 1964. god., papa Pavao VI. proglasio je svetog Benedikta (480.(?) – 547. god.) pokroviteljem Europe.

Raskol između kršćanskog Istoka i Zapada 1054. godine rezultirao je teškim posljedicama za cijeli svijet, a prije svega za Europu koja je od tada podijeljena na Zapadnu i Istočnu. Ovi nazivi nisu imali samo geografsko značenje, već i religijsko jer je Zapadna Europa u osnovi pripadala Katoličkoj Crkvi, a Istočna Pravoslavnim Crkvama. Ta podjela dovela je do važnih kulturnih i političkih posljedica.

Treba spomenuti da je Kyjivska Rus' zauzela posebnu poziciju. Ne uzimajući u obzir to da je većina stanovnika istočnog dijela Rusi bila pravoslavne vjeru u jedinstvu s Carigradskom Crkvom, predstavnici Crkve i države težili su podržavanju dobrih odnosa s katoličkim Zapadom. To se izrazilo, na primjer, u vezama kneževa Kyjivske Rusi s rimskim papama i s vladarima zapadnih država. Što se tiče religijskih odnosa, dozvolit ću si podsjetiti da su pravoslavni kyjivski metropoliti pribjegavali aktivnim pokušajima da obnove jedinstvo kršćana. Vrlo je važno istaknuti da su metropoliti Kyjivske pravoslavne Crkve isprva sudjelovali u Prvom lionskom saboru (1245. god.)¹⁵, a potom i u Saboru u Baselu-Ferrari-Firenci (1439. – 1445. god.)¹⁶. Na oba Ekumenska sabora¹⁷ potpisani su sporazumi koji su obnavljali vidljivost i institucionalno jedinstvo među kršćanima. Nažalost, zbog povijesnih i političkih uzroka, ti sporazumi nisu dugo bili na snazi. Tim više, oni svjedoče o želji ukrajinskih pravoslavni kršćana da pronađu jedinstvo izgubljeno u raskolu 1054. godine. Brojni historiografi opažaju ostvarenje te želje, makar i djelomično, u Brestskoj crkvenoj uniji, kada je 1596. godine dosegnuto potpuno jedinstvo metropolije Kyjivske pravoslavne Crkve i Svete stolice. Treba istaknuti da nakon ovog važnog čina više od dva desetljeća u Ukrajini, s iznimkom Lavovske i Peremys'ke eparhije, nisu postojali pravoslavni episkopi jer su se svi oni pridružili toj Uniji i postali, kako je uvriježeno danas reći, grkokatolici. Ne obazirući se na razne, ponekad tragične povijesne peripetije, kako u vrijeme carizma, tako i za komunističkog

---

15 U radu Prvog lionskog sabora sudjelovao je kyjivski metropolit Petro Akerovyč, *History of Ukrainian Churches, Ukraine a Concise Encyclopedia*, tom II, str. 141.

16 Na Saboru u Baselu-Ferrari-Firenci važnu ulogu odigrao je kyjivski metropolit Isydor (1436. – 1458. god.), *History of Ukrainian Churches*, *ibid*, tom II, str. 144. – 146.

17 Katolička Crkva ove Sabore smatra ekumenskima.

režima, to jedinstvo postoji do danas. Ono je dragocjena i neotuđiva realnost za Katoličku Crkvu, koja je osnovni element visokog značaja u odnosima Svete stolice i Ukrajine.

S ukrajinskog prevela Martina Karlović

Stepan Pavljuk

Grkokatoličko svećenstvo u povijesti Ukrajine

Retrospektivan pogled na vjekovnu povijest ukrajinskog naroda otkriva njegovu neuništivost, kao i umijeće i snagu da izdrži najužasnije društveno-političke kataklizme te da svejednako zahvaljuje Bogu za Njegovu beskrajnu milost i za to što nas je blagoslovio da budemo kadri neprestano se preporođivati i čuvati u sebi blagonaklon pogled na Svijet.

Svaka ljudska zajednica koja se u povijesti formirala tijekom svojeg dugotrajnog postojanja, dosegнула je najviše ljudske vrijednosti kroz oblikovanu etičko-moralnu sferu kao izraz duhovnosti osobe obdarene mogućnošću spoznaje harmonije svijeta te uzajamnosti svega postojećeg. Svjetonazorsko zapažanje vidljivih i osjetilnih pojava i procesa te njihovo poimanje i spoznaja postaje osnovom duhovne kulture čovjeka, njegovom primjerenom reakcijom na tok najraznovrsnijih događaja i djelovanja. Na takav se, iznimno složen i vrlo dugotrajan način stvarao humanistički nazor u ljudskim odnosima, a u tom stvaranju duhovnost igra glavnu ulogu.

Kao osnovni čimbenik kulture ponašanja Ukrajinaca tijekom njenog oblikovanja premoćno se nameće dobročinstvo postupaka osobe u kontekstu života zajednice, koji su udarili snažne temelje etničkoj tradicionalnosti, koja je pak postala osovina životne društvene snage te socijalno-kulturne konsolidacije.

Već je Volodymyr Veliki u životno platno Ukrajinaca u vrijeme aktivne samoorganizacije društvenog života utkao najključniji civilizacijski uvjet kulturno-duhovnog objedinjenja i napretka – Kristovu vjeru, čiji kanoni nisu iz svakodnevnog života istisnuli stečeni kulturni sloj tradicionalnosti, koji je,

naprotiv, stekao novi smisao u svjetonazorsko-kulturnoj perspektivi, spajajući stari duhovni svijet s novom kršćanskom epohom.

Crkva je u brojnim političkim pokretima usmjerenima na stjecanje državnosti, nakon oslobađanja od narodu mrskih okupatorskih režima – Poljske, Rusije, Mađarske, Austrije i Čehoslovačke – osobito brižno štitila uzvišenu težnju – Slobodu. Ali samo je ona Crkva, koju je narod prihvaćao i poštovao zbog njene duboko kršćanske i nacionalne pozicije – kakva je bila Volodymyrs'ka do trenutka njezinog pokoravanja (a zapravo likvidacije te postavljanja Moskovske Crkve, koja je zajedno s kolonizatorima vršila, pod krinkom Boga, gnjusnu političku ulogu usmjerenu ne samo na robovsku poniznost, već i gore – na uništenje Ukrajinaca kao naroda putem rusifikacije, uništenja povijesnog sjećanja, kulture i duhovnog bitka) – dakle, samo je Grkokatolička Crkva, koja se poistovjetila s narodom, mogla tijekom dugih vjekova biti njegov duhovni oslonac i neiscrpna snaga u borbi za vlastito etabliranje i nacionalno oslobođenje. Ukrajinska grkokatolička Crkva je prihvatila najviše kršćanske vrijednosti koje je ispovijedao zapadni dio kršćanskog svijeta sa sjedištem u Rimu, a i prirodno je, uostalom, nastavila ona crkvena načela na koja je prisegla još u vrijeme Volodymyra, čuvene 988. godine, kada je Krist bio cjelovita duhovna pojava i lik, kojeg još nisu raščetvorili lakomisljeni političari koji su se, izmislivši pravoslavlje i podijelivši Krista na istočnu i zapadnu varijantu, neodgovorno umiješali u bit Božju. Renesansni duhovni prosvjetitelji Ipatij Potij, Kyrilo Terlec'kyj te velik broj ostalih svećenika je Brestlitovskom unijom, kao Božjom providnošću, nagovijestio očuvanje i procvat ukrajinskog naroda. Ni poljska ni ruska okupacija nisu mogle nadvladati težnje Ukrajinaca za svojim duhovno-kulturnim životom u nacionalnoj državi. Iznimno intelektualna grkokatolička duhovna elita je humanistička znanja i navike preuzela iz europske filozofije civiliziranog života te je vjernike k sebi privukla uzvišenom dobronamjernošću i iznimnom moralnom čistoćom.

Crkvena kršćanska misija grkokatoličkog svećenstva bila je temeljna u njegovanju i podržavanju nacionalne kulture i bespoštednih težnji za oslobođenjem i državnim Jedinštvom. Već su u XIX. stoljeću grkokatolički svećenici otvoreno i odlučno obznanili svoj stav o pripadanju njedrima

katoličkog svijeta, ali ne u poljskom, ruskom ili pak mađarskom sužanjstvu. Bogoslužje na ukrajinskom jeziku, koje je u Galiciji započeo otac Markijan Šaškevyč, je postalo znak za duhovno i građansko buđenje. To je uvođenje podržalo mnogo svećenika te je ono postalo dio zanosa oko nacionalnih pitanja koji je tada obuzimao svjetsku inteligenciju. Društveno važni događaji u tom procesu bili su stvaranje društva „Prosvita“, Znanstvenog društva «Taras Ševčenko» te mnogih drugih građanskih prosvjetiteljskih organizacija. Poljska je administracija bila nemoćna suprotstaviti se romantičnom nacionalnom pokretu za državnost, s obzirom na to da je igrala sporednu ulogu i bila pod paskom austrijskog cara, koji je pokazivao liberalnost prema lokalnom stanovništvu Galicije koja je tada bila pod njegovom vlašću, istovremeno, međutim, dopuštajući agresivno ponašanje poljskih vršitelja njegove carske volje.

Teško je prognozirati kakav bi bio put Grkokatoličke Crkve, a pogotovo ukrajinske povijesti, da se na ukrajinskom obzoru nije pojavila veličanstvena ličnost Andreja Šeptyc'kog, arhipastira ukrajinskog naroda, usredotočenog na kršćansko-nacionalne vrijednosti te njihovo očuvanje i osnaživanje.

Crkveni će segment imati poseban zadatak na povijesnom putu Ukrajinaca, budući da se ukrajinska nacija nikada u povijesti nije na dulje vrijeme uspjela održati u državnom statusu kako bi oblikovala svoju političko-društvenu sredinu, s potpunom i dovršenom državnom infrastrukturom, iako su u tom smjeru postojali značajni pokušaji.

Geopolitička strategija ruskog carizma bila je stavljanje ostatka teritorija Ukrajine, pogotovo njenog zapadnog dijela, pod svoj utjecaj te je na tom području započela moskvofilski pokret kao projekt trovanja svijesti lokalnog stanovništva, usmjeren prije svega protiv Grkokatoličke Crkve, putem masovnog (lažnog) informiranja, pogotovo po pitanju Brestlitovske unije. Vladika Andrej shvaćao je probleme koje je mogao stvoriti taj proces, kojemu se obavezno trebalo suprotstaviti na način dostojan Crkve i čovjeka, način koji se zasnivao na informiranju Ukrajinaca o stvarnoj povijesti Grkokatoličke Crkve, a pogotovo o novoj etapi te povijesti, započetoj 1596. godine u Brestu. Bilo je nužno da svi znaju da su susjedne države u kasnom srednjem vijeku okupirale

većinu ukrajinskih zemalja: cijela Desnoobalna Ukrajina s Galicijom pripadala je Poljskoj i Velikoj Kneževini Litvi (nakon Lublinske unije Poljskoj) dok je Zakarpattja pripadalo Mađarskoj. Bukovyna je bila u rukama moldavskog gospodara. Ukrajinsko seljaštvo u Lijevoobalnoj Ukrajini i na jugu čuvali su kozaci. Jedina institucija prisutna u svim ukrajinskim etničkim zemljama, koju je priznavao narod i koja mu je vjerno služila, bila je Crkva istočnog obreda sa sjedištem u Carigradu. Kyjivska metropolija bila je istovremeno zadužena za osiguranje duhovnog života u Bjelorusiji.

Društveno-politička situacija na ukrajinskim i bjeloruskim zemljama koje je pokorila Poljska postala je krajnje napeta u XV. i XVI. st., kada su uz društveno ugnjetavanje započela i manipulativna djelovanja u duhovnoj sferi i kada je poljsko plemstvo otvoreno pod svoj utjecaj stavilo Pravoslavnu Crkvu, koristeći se sredstvima koji će nanijeti najviše štete – patronatskom (ktitorskom) praksom nad crkvama i manastirima te putem simonija i podmićivanja osiguravalo je neposredno sudjelovanje u izboru crkvenih duhovnih pastira na svim hijerarhijskim razinama, uključujući i kyjivskog metropolita. Patronatski položaj Carigradskog patrijarha bio je neutraliziran i sveden na formalnu podređenost. Poljske vlasti i lokalno plemstvo su takav nered u Crkvi, procvat simonije i obezvrjeđivanje crkvenih kanona iskoristili do te mjere da čak i poljski magnat, katolik Stanisław Żółkiewski, dobiva pravoslavnu katedru u Volodymyru od kralja Stjepana Batoryja?!

Moralno-etička korupcija u Rus'koj pravoslavnoj Crkvi Kyjivske metropolije, potpomognuta od strane poljske Krune, bila je politički motivirana i uslijed nje je pravoslavno svećenstvo gubilo društveni utjecaj, a crkvena manastirska imovina i zemlja otuđivani su u korist plemstva.

Na ukrajinskim i bjeloruskim zemljama cvalo je odricanje od vjere, društvena bijeda, nemoral građanske, a na žalost i crkvene elite. Sljedeći citat, uzet iz pisma Ljvivskog uspenskog bratstva patrijarhu u Carigrad, odiše potpunim beznađem: „Naša Pravoslavna Crkva ispunjena je svakojakim zlom i narod strahuje, da joj prijeti potpuna propast. Mnogo ih je odlučilo prisegnuti rimskome papi i živjeti pod njegovom vlašću, bez smetnji, čuvajući čitav svoj

obred grčke vjere...“¹⁸. Zanimljiv detalj: Ljvivsko će bratstvo nakon Brestlitovske unije biti jedan od agresivnih protivnika urađene crkvene reforme. Takva će metamorfoza nastupiti u vrijeme Konstantyna Ostroz’kog, koji je bio veliki pristalica ujedinjenja s Apostolskom Crkvom u Rimu te jedan od začetnika tog ujedinjenja, što je vidljivo iz njegovog pisma papi Sikstu V. iz 1585. godine: „Nijednu žarkiju želju nemam od jedinstva vjere i ujedinjenja svih kršćana, a kada bi slučaj zahtijevao, da ja za tako veliko dobro položim život, ja se to ne bih ustručavao učiniti...“¹⁹.

Metropolit je s osobitom brigom i upornošću isticao hvalevrijedno stajalište koje je zauzela rus’ka crkvena elita, uvidjevši da jedini put do spasenja svog naroda leži u neposrednom podređivanju Kyjivske metropolije Apostolskoj Crkvi u Rimu, ali uz obavezno očuvanje tradicije istočnog obreda kršćanske vjere. Rađao se pravi ekumenski pokret čija je kulminacija bio povijesno-duhovni događaj povezan sa sklapanjem unije Apostolske crkve s Crkvom istočnog obreda te njenom potvrdom na Saboru pravoslavnih episkopa Kyjivske metropolije u Brestu 1596. godine.

Glas Ševčenka „Borite se i pobijedit ćete, Bog će vam pomoći!“, kao neslomljiva težnja i nacionalni program za ukrajinske ljude u budućnosti, pulsirao je u sljepoočnicama, ubrzavao udaranje srce svakog Ukrajinca i pozivao na bespoštedno djelovanje u svim sferama života. Pobožni Ukrajinci vjerovali su moskovskim popovima jer su im se oni obraćali u ime Boga, i nisu mogli raspoznati dvoličnost i prepredenost Moskovske pravoslavne Crkve, koja je obezvrjeđivala ono najsvetije – duhovnu čast i čistoću misli pred Bogom, a predano je služila realizaciji omraženog političkog programa pokoravanja i duhovnog pustošenja naroda od strane ruskih careva-vladara. Ona je postala najžešći i najciničniji alat rusifikacije Ukrajinaca te njihovog držanja u pokornosti. Ševčenko je očigledno shvatio nimalo biblijsku bit moskovskog pravoslavlja te mu se stoga učestalo protivio, koristeći razne načine i pjesnička sredstva te razlikujući to pravoslavlje od uzvišenih temelja

18 О. д-р Павло Михайло Кречун. Святий Йосафат Кунцевич (1580-1623) як свідок віри. – Львів, «Місіонер» – 2013. – str. 42.

19 О. д-р Павло Михайло Кречун. – str. 56.

Crkva sv. Josafata u Lavovu

kršćanstva kao humanističkih vrлина čovječanstva. Ševčenko je izražavao stajalište velikog dijela ukrajinske intelektualne elite. Pantelejmon Kuliš, suvremenik i istomišljenik Kobzara, imao je namjeru skloniti se od nametljivih moskovskih popova i njihove carističke crkvene doktrine čak u islamu. A logična posljedica odmaka od moskovskog pravoslavlja bilo je formiranje, krajem XIX. i početkom XX. stoljeća, Ukrajinske autokefalne pravoslavne Crkve kao jedne od ključnih sastavnica nacionalnog oslobođenja od ruske okupacije. Duhovni pastiri Autokefalne Crkve nisu odmah shvatili prijedloge patrijarha Andreja Šeptyc'kog za zблиžavanje u ime istinske Kristove vjere i za podršku težnjama Ukrajinaca za Jedinštvom. Oni nisu shvatili poruku koju je njima, svojoj braći po krvi, uputilo čisto i čestito pastirsko srce, poruku da je Bog milosrdan prema ukrajinskoj zajednici, ali prema zajednici koja je ujedinjena velikom misijom Oslobođenja koja može biti izvršena pomoću snažnog i nerazdvojnog jedinštva misli i djela. Čak štoviše, oni su u svojem odgovoru pokazali ne samo etičko-moralnu nekorektnost, koja je graničila s uznositošću, već ujedno i činjenicu

da po pitanju povijesne sudbine naroda nemaju nikakav stav. Snažan osjećaj odgovornosti za sutrašnjicu ukrajinskog naroda otupio je gordost Mojsija Duha te je on ponovno izrazio duhovnu i društvenu potrebu za ujedinjenjem Crkava kao načinom oslobođenja iz političkog uzništva. Kratkovidnost, nedostatak istinskog razumijevanja nacionalno-oslobodilačkog programa, određena oholost i, naizgled, samodostatnost duhovnih vođa Autokefalne Crkve doveli su do toga da su oni kategorički odbili posvijetliti svome narodu put iz moskovskog sužanjstva u zajedništvu s Ukrajinskom grkokatoličkom Crkvom. Arhijerej uz veliku duševnu bol prima odbijanje pravoslavnog svećenstva po pitanju zbližavanja Crkava radi povijesnog spasenja vlastitog naroda: „U odgovorima što sam ih dobio na svoja pisma uistinu nisam vidio nikakvu želju za zbližavanjem... A u mnogim je odgovorima čak sasvim jasno iskazana ljutnja na samu pomisao da netko to može uopće smatrati mogućim“²⁰. A metropolit Andrej je i dalje vjerovao u jedinstvo kršćanskih Crkava koje će se i ostvariti ako ćemo u njega vjerovati i na njemu raditi, budući da: „Kršćansko jedinstvo – to je dobro koje treba steći tako što ćemo nadvladati sami sebe i uporno raditi na duhovnom jedinstvu među braćom“²¹.

S ukrajinskoga preveo Bruno Robert Kirinić

---

20 Письма-послання Митрополита Андрея Шептицького. – Библиотека «Логосу». – т. 30, str. 333. –334.

21 Шептицький Андрей. Пастирські послання (1939. – 1944). – т. 3. – Львів: «Артос», 2010, str. 572.

Iz povijesti Ukrajinske grkokatoličke Crkve

Anatolij Babyns'kyj

Uvodne napomene

Ukrajinska grkokatolička Crkva ima zamršenu povijest. O tome svjedoči i sam naziv koji se tvori od spoja dubokih, raznovrsnih i samih po sebi složenih pojmova. Taj se naziv nije pojavio u jednom trenutku, štoviše – on nije oduvijek bio takav kakvim ga danas poznajemo. Jedini nepromjenjiv termin, koji je oduvijek odražavao identitet te grupe ljudi, jest riječ „Crkva“. Ta se zajednica oduvijek osjećala kao grupa učenika Kristovih u „svetom poretku“ gdje lome i blaguju euharistiju i Riječ Božju, dijelom su priče hodočašća te dijele radost i tugu ovoga života. Ostale riječi u nazivu predstavljaju različite posebnosti ove zajednice koje se javljaju tijekom više povijesnih razdoblja, pa sve do njihove konfiguracije kakvu i danas poznajemo. Ponekad se čini kako naziv UGKC i njegove promjene odražavaju sam povijesni tijek ukrajinskog naroda kojeg je Bog postavio na prekretnicu raznih utjecaja: Istoka i Zapada, Juga i Sjevera. Ukrajinska je grkokatolička Crkva ilustrativni primjer kako tu neizvjesnost „prekretnice života“ kreativno usmjeriti u pozitivnom smjeru.

Ta je Crkva niknula u dušama ljudi koji su se od početka identificirali kao rus'ki narod¹, iliti Rusyni (ne smijemo brkati sa suvremenim terminima „ruskij“ (današnji Rus – op. ured.), „Rusi“ ili „Rossija“, odnosno „Rusija“). Kada je u kolektivnoj samoidentifikaciji Rusyna, u procesu prelaska iz predmodernog društva u samoidentifikaciju o sebi kao modernoj naciji, zavladao nama bliži termin „Ukrajinci“, dogodile su se promjene i u nazivu Crkve. Možda se to

---

1 O imenu Rusyn: *Zakarpats'ka Ukrajina: povijest – tradicija – identitet*. Prijevod s ukrajinskoga. (Priredio Jevgenij Paščenko. Knjižnica *Ucrainiana Croatica*, knj. 10. Zagreb: Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, 2013 op. ured.).

i nije dogodilo toliko brzo, koliko je u društveno-političkoj svijesti. Termin „ukrajinska“ pojavio se u nazivu UGKC tek sredinom 20. stoljeća. Do tada je naziv te Crkve bio *Ecclesia Ruthena* (unita), iliti Rus’ka Crkva (ujedinjena). Atributom „ukrajinska“ prisutnim u nazivu Crkve ne ograničavaju se samo granice ukrajinskog naroda. Ne pripadaju UGKC-u samo Ukrajinci, već i Englezi, Amerikanci, Irci pa i Kinezi. Svi ti ljudi nisu sebi dočarali samo tu etničku veličinu Crkve, već jedinstvenu kršćansku tradiciju kojom je ukrajinski narod obogatio Vaseljensku Crkvu. Ta je tradicija toliko dodirnula njihova srca da su oni, čak ne bivajući Ukrajincima, zaželjeli štovati Boga u tom obliku (pa i na svojim jezicima) koji su se formirali u njedrima te Crkve. Ove činjenice u sebi sadrže ogromno značenje: to što se stvorilo u njedrima jednog naroda, postalo je općim dobrom. Taj proces svjedoči o zrelosti same crkvene tradicije, a i zrelosti kulture naroda općenito.

Drugi dio naziva – „grkokatolička“ – pojavio se zahvaljujući austrijskoj imeperatorici Mariji Tereziji. U ovome su se spoju riječi javile još dvije osobitosti Crkve. Prije svega, preuzela je vjeru koja se utjelovila u jednoj od istočno-kršćanskih tradicija postavši jednom od nasljednika bogoslovnog, kanoničkog, duhovnog i liturgijskog nasljeđa Carigradske Crkve. Ukrajinska grkokatolička Crkva dijeli tu bizantsku tradiciju sa svojim grkokatoličkim Crkvama-sestrama u drugim državama, ali i s pravoslavnim Crkvama.

S druge strane, takvo obilježje ukazuje na to da je ta Crkva dijelom velike katoličke obitelji. Toj globalnoj zajednici – univerzalnoj, Vaseljenskoj ili jednostavno Katoličkoj Crkvi – pripadaju ne samo kršćani latinske liturgijske tradicije, odnosno rimokatolici, već i puno tih kršćana koji drže do istočne tradicije: bizantska, armenska, siro-malabarska i siro-malankarska, sirijska i maronitska, koptska i etiopska. Između mnogih istočnih katoličkih Crkava, Ukrajinska grkokatolička Crkva je najveća².

---

2 Danas postoje zajednice UGKC u Sjevernoj i Južnoj Americi, Australiji i Oceaniji, u zemljama Zapadne i Istočne Europe, Kazahstanu te čak i u Ujedinjenim Arapskim Emiratomima. Prema službenoj statistici *Annuario Pontificio* iz 2017. godine, pripadnika UGKC ima 4.471.688 koji su ujedinjeni u 3744 zajednica. Crkvu vodi 44 biskupa (stanje na početak 2018.) zajedno s više od tri tisuće svećenika i jeromonaha. U manastirima UGKC ima više od 800 monaha i više od tisuću monahinja.

Taj katolički identitet koji se očituje u zajedništvu s rimskim biskupom, više je puta bio razlog ozbiljnih problema, pa čak i prijetnja samom svom postojanju. To se posebice odnosi na prošlo stoljeće koje je za UGKC bilo vrijeme slave, ali i muke. U sovjetsko je doba Ukrajinska grkokatolička Crkva bila najveća ilegalna religijska zajednica na svijetu. Također je bila i jedna od najaktivnijih struktura protiv sovjetskog poretka, pred licem totalitarizma braneći ljudsko dostojanstvo i pravo na slobodu vjeroispovijesti. Iz tog razloga, njena drevna povijest nije ništa manje živopisna, ispunjena sretnim, ali i tragičnim trenutcima. Upravo su njoj posvećene stranice u ovoj knjizi gdje Čitatelj može pronaći izlaganje njezinih glavnih povijesnih razdoblja.

S ukrajinskoga prevela Vana Cvek

Andrij Sapeljak

Kijevska crkva

Kršćanstvo od doba kneza Volodymyra

Veliki vladar zemlje Kijevske Rus', knez Volodymyr, dugo je razmišljao od koga bi preuzeo Kristovu vjeru za svoje moćno carstvo – od Bizanta ili zapadne Europe. S obje strane ga je čekala opasnost političke zavisnosti od patronata bizantskih careva i germanskih imperatora nad Kristovom Crkvom. Izlaz iz takvoga stanja Volodymyr je vidio u preuzimanju kršćanske vjere od bizantskih misionara, Ćirila i Metoda, koji su je već proširili na južne zemlje Rusi, stvarajući izravan kontakt Kijevske države s rimskim Papom, nasljednikom apostola Petra. Nakon određenog perioda, između Rima i Kijeva to se i dogodilo. Dakle, na kraju prvog tisućljeća kršćanstva, civilizirani svijet sastojao se od tri velika kršćanska carstva: Bizantskog, Germanskog i Kijevskog. S crkvenog stajališta, Kijevsko kršćansko carstvo je obredom ulazilo u sastav carigradskog patrijarhata kao zasebna metropolija. Kijevska Crkva je istovremeno bila arhiepiskopijom, odnosno imala je crkvenu autonomiju i

Saborna crkva sv. Sofije u Kijevu, 11. – 17. st.

patrijarhalnu perspektivu. Tom je linijom krenuo i Jaroslav Mudri, koji je dao sagraditi Katedralu sv. Sofije u Kijevu po primjeru carigradske Svete Sofije.

Nakon crkvenog raskola 1054. godine, između Bizanta i Rima, Kijevska Crkva na čelu s metropolitom Ilarionom³, je i dalje ostala u jedinstvu s

³ Starorus'ki vjerski pisac i propovjednik (XI. st.). god. 1051–54. bio je prvi ne grčki metropolit u Kijevskoj Rus'. Kao metropolit zastupao političke ideje kneza Jaroslava, koji je težio kijevskoj vjerskoj autonomiji. (ovdje i dalje op. prev.)

nasljednikom Petra, poglavarem cijele Crkve. To proizlazi iz biti Kristove Crkve, koja je jedina i nedjeljiva, iako raznolika, s posebnim naglaskom na različite kulturne vrijednosti, jezike i običaje raznih naroda. Osim toga, bitnim elementom nedjeljivosti Kristove Crkve za Kijevsku državu je bilo to što u jedinstvu s kršćanskim zapadom imala je moćnog saveznika protiv stalne prijetnje azijskih najezda.

Već u vrijeme Jaroslava Mudrog došlo je do neslaganja i nesporazuma između Kijeva i Carigrada jer je carigradski patrijarh nastavio slati grčke metropolitite u Kijev bez dogovora s kijevskim kneževima, potpuno ignorirajući mjesne episkope. Zbog takvih okolnosti Jaroslav Mudri povjerio je episkopima da izaberu i posvete prvog metropolita – Rusyna. To je bio Ilarion (1051. – 1062.). Taj Jaroslavov odlučujući korak je na neko vrijeme sačuvao Kijevsku Crkvu od raskola – shizme. Slično je bilo i za vrijeme velikih kneževa Izjaslava i Rostislava. Međutim, dok je vladavina kijevskih kneževa slabila, utjecaj Bizanta na Kijevsku Crkvu je rastao. S vremenom su patrijarsi nad njom dobili slobodne ruke, te su tako priznavali grčke metropolitite i okretali Rus' protiv Rima. Od početaka kršćanstva pa sve do pada Kijeva u Rus'-Ukrajini bilo je izabrano 22 metropolita, a samo 4 su bila Rusyni.

Nakon pada Kijevske Rusi odnosi rus'kih kneževa i kijevskih metropolita s Rimom su prestali. Carigradski patrijarsi su tako u Kijevskoj Crkvi ostali na najvišoj vlasti. Neko vrijeme veze s Rimom vodio je Čalyčko-Volynjski knez Danylo, koji je 1247. godine započeo unijatske pregovore. No, Tatari su uništili tu inicijativu. Takvo stanje potpune zavisnosti Kijevske Crkve od Carigrada trajalo je čak do Brestovske unije.

U vrijeme dok je Ukrajina-Rus' bila pod vladavinom Litve, Kijevska Crkva je imala državnu potporu. U 1364. godini kao posljedica braka litavskog kneza Jagela i poljske princeze Jadvice, stvorena je jedinstvena Poljsko-Litavska država, u čiji je sastav ulazio teritorij Ukrajine. U biti, formiralo se jedinstveno kraljevstvo od Baltičkog do Crnog mora u kojem je dominirao poljski element. Time je Poljska, u kojoj je katolička vjera latinskog obreda bila državnom religijom, postala velikom europskom državom. Kijevska Crkva grčkog obreda, koja je bila pod carigradskim patrijarhatom, se vrlo brzo našla u teškoj situaciji.

Poljsko kraljevstvo željelo je ojačati svoju vlast u Ukrajini i katoličku religiju latinskog obreda. Uz to, još su biskupi latinskog obreda također bili senatorima poljskog kraljevstva, a primas je zauzimao počasno mjesto vice-kralja, državna politika asimilacije je imala osjetnu podršku Poljske Crkve.

U takvom političko-crkvenom okruženju Ukrajinska Crkva grčkog obreda smatrala se nekatoličkom, čak je bila i podređena Rimu. Pastore Ukrajinske Crkve, kao i vjernike, poljski katolici su ih smatrali shizmaticima. Ukrajinski episkopi nisu mogli biti senatorima poljskog katoličkog kraljevstva, a ukrajinski plemići nisu mogli zauzimati visoke državne pozicije.

Kao posljedica takve diskreditacije započeo je masovni prijelaz ukrajinskog plemstva na latinski obred, što je značilo polonizaciju ukrajinskog stanovništva. U Ukrajinskoj Crkvi ostalo je pokmećeno seljaštvo. Poljska vlada i hijerarhija su u Ukrajini osnovali latinsku eparhiju već u prvoj polovici XIV. stoljeća. Prva takva eparhija je bila osnovana u Lavovu, zatim u Ćalyču, Peremyšlju, Luc'ku, Volodymyr-Volynjskom, Chelmu (Holmu), Kijevu i Kam“jancu-Podiljs'kom. Početkom XV. stoljeća na ukrajinskim zemljama je bila stvorena latinska metropolija.

Firentinska unija (1439.)

Crkvene proturječnosti između Carigrada i Rima nanosile su Kristovoj Crkvi duboku ranu. Međuodnosi između Zapadne i Istočne Crkve još su se više pogoršali kao posljedica križarskih pohoda (1096. – 1270.), tijekom kojih su zapadne snage zauzele Carigrad i uspostavile Latinsko Carstvo, čineći svetogrđe u hramovima neujedinjenoga istoka, izvozeći na zapad dragocjene svetosti kršćanstva – pokrov (plaštanica), relikvije svetih, glavu apostola Istoka svetog Andrije i mnoge druge. Ta djela su se opravdavala pod izgovorom da kršćani shizmatici nisu bili dostojni držati ih u svojim hramovima. Kao posljedica toga na istoku je porasla mržnja prema Latinskoj Crkvi.

Poslije pada Latinskog Carstva na istoku, carigradski su imperatori obnovili veze s Rimom. Godine 1274. u Lyonu (Francuska) održao se Ekumenski sabor na kojem su sudjelovali i istočni episkopi, gdje su se nakon dugih pregovora

dogovorili o crkvenom ujedinjenju. Carigradska delegacija priznala je vrhovnu vlast Pape nad Crkvom i pristala je prisegnuti vjernosti. Ali nedugo, na istoku je započela agitacija protiv dovršene unije. Sa smrću imperatora Mihajla Paleologa 1282. godine, čijom je inicijativom ujedinjenje učinjeno, završila je Lionska unija.

Na početku XV. stoljeća, kada se Bizantsko Carstvo našlo u smrtnoj opasnosti od Turske, carigradski imperator je činio sve moguće kako bi dobio pomoć kršćanskog zapada. Imperator Ivan VI. Paleolog je ponudio Papi Eugenu IV. crkveno ujedinjenje Istoka sa Zapadom. Papa je sazvaio Ekumenski sabor za rješavanje problema crkvenog raskola.

Sabor se održao u gradovima Ferrari i Firenci (Italija), gdje se 5. srpnja 1439. godine završio potpisivanjem akta o ujedinjenju. Za istočne crkve ovaj dokument su potpisali svi metropoliti, episkopi i Bizantski imperator Ivan VI. Paleolog. Patrijarh Josip I. je umro u Firenci, ali još prije završetka sabora napisao je „Priznanje vjere“ u kojemu je odobrio akt o ujedinjenju. Među istočnim episkopima odluku sabora nije podržao veliki protivnik ujedinjenja efeški metropolit Marko. Od Kijevske Crkve uniju je potpisao arhiepiskop-metropolit Izidor, koji je zajedno s nikejskim metropolitom Visarionom, bio veliki zagovornik ujedinjenja. Za Latinsku Crkvu akt je potpisalo svih 115 biskupa.

Nakon dugotrajnih diskusija na Firentinskom saboru postignuto je rješenje glede zasebne doktrinarne razlike između Latinske i Istočne Crkve, kao što su:

- učenje o podrijetlu Svetog Duha
- o čistilištu
- o hostiji u Božanstvenoj liturgiji
- o primatu Pape

Sabor je održan na visokoj bogoslovnoj razini, no ipak je sazvan prije iz političkih razloga, obrane od Turaka. Glavni pregovarači u saboru bili su: od Latinske Crkve – kardinal Cezarini, od Istočne Crkve – metropoliti Visarion i Izidor. Poslije sabora Izidora i Visariona je Papa proglasio dostojnim kardinalima, što je istaknulo velike zasluge obaju episkopa u postizanju ujedinjenja Kristove Crkve.

Glavnom odlukom Firentinskog sabora bilo je priznanje Latinske i Istočne Crkve kao najviše vlasti u Kristovoj Crkvi, koju je osnovao Isus Krist. Sudionici sabora donijeli su odluku da rimski patrijarh - Papa kao nasljednik Vrhovnog apostola Petra je najviši pastir cijele Kristove Crkve i poglavar Ekumenskih sabora. Ova odluka se suprotstavljala takozvanom „sadorskom krivovjerju“ u Latinskoj Crkvi, prema kojem se vlast Ekumenskih sabora smatrala višom od vlasti samog Pape.

Papa Eugen IV. proglasio je akt sjedinjenja istočnih crkava s latinskom bulom „Neka se vesele nebesa, neka se raduje zemlja“. Ovu Papinsku bulu potpisali su također svi oci sabora.

Firentinski sabor odigrao je veliku ulogu u povijesti kršćanstva. Potpisavši uniju s Rimom, istočne crkve su se vratile pod krilo Ekumenske Crkve, stanje koje je vladalo u prvom tisućljeću nove ere. Za Kijevsku Crkvu to nije bio povratak jer ona nikad nije ni odstupila iz Katoličke Crkve. Na osnovi odluke Firentinskog sabora 150 godina kasnije sklopljen je Brestovski unijatski akt.

Poljski episkopat je u duši bio protiv crkvenog sjedinjenja jer je ono izjednačavalo istočne crkve s latinskom, a to se suprotstavljalo poljskoj politici u Ukrajini, gdje se provodilo preobraćanje pravoslavnih „shizmatika“ na Latinsku ili samu Katoličku Crkvu. Poslije Firentinskog sabora preobraćanje više nije bilo potrebno jer svi vjernici pravoslavnih istočnih crkvi prestali su biti „shizmaticima“, te su postali ravnopravnim članovima Katoličke Crkve.

Ruski car Vasilij, kao i cijelo rusko pravoslavlje, pored toga, nisu odobrili Firentinsku uniju, bez obzira na to što je u saboru u pratnji Kijevskog arhiepiskopa-metropolita Izidora bio suzdaljski⁴ episkop Avramije. Kako bi službeno objavili dekret Firentinskog sabora, u kolovozu 1441. godine kijevski metropolit kardinal Izidor stigao je u Moskvu. Ovdje, u Uspenskoj sabornoj crkvi, održao je svečanu svetu liturgiju u ime rimskog Pape i iščitavao je dekrete sabora. Nakon toga moskovski episkopi i bojari⁵ na čelu s carem Vasiljem

4 Suzdalj – glavno središte u Suzdaljskoj kneževini, srednjovjekovnoj kneževini u sjeveroistočnoj Moskoviji. Izdvojila se iz Vladimirsko-Suzdaljske kneževine. U 14. stoljeću, Suzdalj je pokušao osigurati nezavisnost od Velike Moskovske kneževine, ali su 1392. poraženi. Time je Suzdalj prestao biti političko središte. Ipak, nastavio je biti religijsko središte.

5 Bojarin – naziv za vlastelina u Moskoviji; veliki zemljoposjednici najbliži caru. Termin je iz pravnih spomenika ušao i u književnost južnih Slavena.

proglasili su Izidora heretikom, zatvorivši ga kao zatočenika u manastir, iz kojeg je uspio pobjeći nakon šest mjeseci zatočeništva.

Godine 1443. kardinal Izidor je otputovao u Rim kako bi izvijestio o stanju u Kijevskoj metropoliji. Od 1444. do 1448. godine boravio je u Carigradu, gdje je pokušavao spasiti proces Firentinske unije jer i tamo se sjedinjenje s Latinskom Crkvom susrelo s velikim poteškoćama. Unija je bila prihvaćena na brzinu zbog prijeteće turske navale, a narod, osim monaštva, se pokazao nespremnim za ovakav velik čin. Nakon pada Carigrada 1452. godine, kardinal Izidor se vratio u Rim. Papa Eugen IV. imenovao ga je carigradskim patrijarhom u progonstvu. Pad Carigrada, a s njim i pad kršćanskog carstva na istoku, ostavio je veliki dojam na zapadni kršćanski svijet. Međutim, unatoč molbama carigradskog cara, kao i pozivima pape Eugena IV., zapad je odbio nastupiti protiv Turaka, te objedinjuje svoje snage kasnije, kada će Turci već prodirati u zapadnu Europu.

Godine 1458. papa Pio IV. je postavio Ćryĝorija, Izidorovog učenika, na čelo Kijevske metropolije. Istovremeno je Papa odredio novi teritorij Kijevske metropolije, bez Moskve, koja je proglasila autokefalnost, izabravši svog metropolita –Jonu.

Ćryĝorij II. imao je titulu Kijevskog i Ćalyčkog metropolita te je ostao vjeran Firentinskoj uniji, utjelovljujući u svakodnevni život njezine odredbe. Kijevsko-Ćalyčka metropolija objedinjuje jedanaest episkopija: Kijevsku, Brjansku, Smolensku, Poloc'ku, Turovsku, Luc'ku, Volodymyr-Volynjsku, Brestovsku, Peremyšljsku, Ćalyčku i Holmsku.

Preuzimanjem vlade u Ćalyčkoj metropoliji 1458. godine Kijev je vratio sebi značenje centra svih ukrajinskih zemalja. Ćryĝorija II. su priznali metropolitom svih episkopija Ukrajine i Bjelorusije. To opće priznanje zaustavilo je latinizaciju Ukrajine s poljske strane. Za vrijeme vladavine Ćryĝorija II. Poljaci se nisu usudili miješati u poslove Ukrajinske Crkve.

Nova moskovska metropolija, koja je izašla iz Firentinskog sabora, zauzela je antikatoličku poziciju, postajući oružjem svjetovnih moskovskih vladara. Pod pritiskom Turaka, carigradski patrijarh se također odrekao unije. Dakle, od istočnih crkvi koje su potpisale Firentinsko sjedinjenje ostala je samo Kijevska, koja je i dalje ostala u jedinstvu s Rimom kao i za vrijeme Volodymyra Velikog.

Poslijefirentinski period u Ukrajinskoj Crkvi

Poslije Firentinskog sabora, povijesni događaj za Ukrajinsku Crkvu bio je povratak sjedišta Kijevske metropolije iz Moskve u Kijev. Kijevski metropoliti ostavili su svoju katedru u Kijevu još 1299. godine, spašavajući se od tatarske navale. Premjestili su je na sjever, prvo u Volodymyr-Suzdaljski⁶, a zatim u Moskvu.

Formiranje i jačanje Kijevsko-Čalyčke metropolije se protivilo planovima Moskve, koja je sebe smatrala nasljednikom Kijevske metropolije. Nakon smrti moskovskog metropolita Jona, episkopski sabor izabrao je metropolita Teodozija, a car ga je odobrio, ne tražeći blagoslov carigradskih patrijarha. To je bio početak Ruske Crkve (Moskovske Crkve) koja je nedugo zatim postala patrijarhatom i već kao patrijarhat tražila prilike kako bi podredila sebi sav teritorij bivše Kijevske metropolije.

Poljska je isto tako bila nezadovoljna time što je papa Pio II. obnovio sjedište Kijevske metropolije u Kijevu koja je u to vrijeme bila pod Poljskom vlasti i na takav način ujedinio sav teritorij Ukrajine. Godine 1449. Poljska je sklopila dogovor s Moskvom u kojem se obvezala da neće dopustiti metropolitu Izidoru dolazak na teritorij Kijevske metropolije. Međutim, poslije odluke Pape, Poljaci su se složili s dolaskom metropolita Grygorija na Kijevsku katedru.

Sa svoje strane, carigradski patrijarsi, koji su pod pritiskom od Turaka odstupili iz Firentinske unije, su i dalje smatrali Ukrajinsku Crkvu kao jednu od metropolija carigradskog patrijarhata, bez obzira na to što je Kijevska metropolija ostala u jedinstvu s Rimom. U to je vrijeme u Carigradu patrijaršijsko prijestolje postalo predmet trgovine. Turci su između raznih kandidata za patrijarha podržali onoga koji je najviše platio. Prema tome su i sami patrijarsi tražili danak od metropolita ili episkopa koje su posvetili ili odobrili. To isto su patrijarsi činili i s ukrajinskom eparhijom.

U lipnju 1588. godine carigradski patrijarh Jeremija II., koji je bio četiri godine u progonstvu na otoku Rodosu, stigao je u Smolensk, a zatim otišao

---

⁶ Vladimirsko-Suzdaljska kneževina se u najvećem opsegu prostirala između Bijelog jezera, rijeke Unže, srednjeg toka Oke i gornjega toka Volge.

u Moskvu, gdje je ostao čak do srpnja 1589. godine. Za vrijeme dugotrajnog boravka u Moskvi knez Fedor prisilio je patrijarha Jeremiju da prizna moskovski patrijarhat i time je dovršio svečanu instalaciju prvog moskovskog patrijarha Jove, što se odvalo 26. siječnja 1589. godine za vrijeme moskovske sinode.

U srpnju te godine Jeremija je stigao u Poljsko-Litavsko Kraljevstvo s namjerom da Kijevskog metropolita podredi Carigradskom patrijarhatu i samim tim djeluje protiv, s pretenzijama Moskve na Kijev. Sa svoje strane, poljski kralj Sigismund III. dao je patrijarhu Jeremiji dozvolu slobodnog boravka u Poljskoj kako bi uredio poslove Ukrajinske Crkve. Jeremija je svrgnuo kijevskog metropolita Onisifora, da je nezakonito primio episkopsku posvetu te je na njegovo mjesto postavio Mihajla Rožozu kao metropolita „Kijevsko-Āalyčkog i cijele Rusi“. Vjerojatno je sam patrijarh posvetio Mihajla Rožozu za episkopa u prisutnosti kralja Sigismunda. Osim toga, patrijarh Jeremija je imenovao Luc'kim episkopom Kyryla Terlec'kog, učinivši ga svojim egzarhom, to jest osobnim predstavnikom cijele Kijevske metropolije. Dotada, egzarsi su uvijek bili kijevski metropoliti. Tim je aktom patrijarh pokorio novog metropolita i istovremeno srušio povijesne tradicije Ukrajinske Crkve. Kao prilog tome patrijarh Jeremija se umiješao u svađu između Stavropiġijskog bratstva i episkopa, stavši na stranu bratstva.

Svojim ponašanjem protiv ukrajinskih vladika Jeremija II. je potaknuo opće nezadovoljstvo. Metropoliti i episkopi su se uvjerali da ne mogu očekivati podršku Ukrajinskoj Crkvi od carigradskih patrijarha, jer oni gledaju na ukrajinsko područje kao na izvor zarade za svoj osiromašeni patrijarhat.

U lipnju 1590. godine metropolit Rožozu sazvao je sinodu episkopa, na kojoj su svi priznali da ne žele dalje trpjeti upravljanje carigradskih patrijarha u Kijevskoj metropoliji. Istodobno metropoliti i episkopi su izjavili da oni formalno priznaju rimskog Papu kao poglavara Kristove Crkve bez uplitanja carigradskih patrijarha kao posrednika i da prekidaju odnose s carigradskim patrijarhatom.

Po odlasku patrijarha Jeremija iz Ukrajine, drugi veliki problem koji je uznemirio vladike Ukrajinske Crkve bile su pretenzije novog moskovskog patrijarhata na Kijevsku metropoliju. Prvi znak napada Moskve na područje

Ukrajinske Crkve je bio protest protiv pape Pija II. i njegovog imenovanja Kijevske metropolije sa sjedištem u Kijevu. S obzirom na takvu složenu i opasnu situaciju, u kojoj se našla Ukrajinska Crkva, metropolit Mihajlo Rožoza i vladike odlučili su svake godine sazivati sinodu u gradu Brestu.

Orijentacija istočnih crkvi na Moskvu

Nakon pada Carigrada bizantski i drugi patrijarsi, lišeni državne skrbi na koju su navikli, počeli su se samostalno okretati moskovskim kršćanskim vladikama tražeći i moralnu i materijalnu podršku. Istočni patrijarsi i drugi crkveni dostojnici, jedan za drugim pokušali su posjetiti Moskvu. Do Moskve su pristizali Aleksandrijski, Antiohijski, Jeruzalemski patrijarsi tražeći pomoć. Moskovski carevi rado su ih prihvaćali i velikodušno obdarivali jer takvi su posjeti pridonijeli porastu prestiža „Trećeg Rima“, kojim se smatrala sama Moskva. Ti posjeti obično su se odvijali prolaskom kroz Poljsko kraljevstvo, što je bila prilika za stupiti u kontakt s Ukrajinskom Crkvom, pri tome izvršavajući političku dužnost i ruskog cara i turskog sultana.

O tome je imao saznanja i papinski nuncij u Varšavi, koji je 23. srpnja 1593. godine pisao kardinalu Aldobrandiniju, sekretaru Papinske države: „Dolazak Aleksandrijskog patrijarha u Poljsku, ovima ovdje se doista nije svidio, jer može donijeti zle posljedice. Osim toga traži podjelu između shizmatika i katolika, postoji sumnja da, ... nije li došao kao špijun Turaka...“.⁷

S ukrajinske se strane na Moskvu orijentirao knez Konstjantyn Ostroz'kyj, veliki dobročinitelj i pokrovitelj Pravoslavne Crkve pod Poljskom. Iako je knez bio sklon obnavljanju jedinstva s Rimom, ipak je istovremeno težio ujediniti sve istočne crkve, između ostalog i Moskovsku. Kada se ukrajinski episkopi nisu složili s tim nerealnim uvjetima, tada je knez Ostroz'kyj postao odlučnim protivnikom jedinstva s Rimom. Istina, ne treba uzeti u obzir njegov kasniji progon Ukrajinske ujedinjene Crkve kao izgovor za ranjenu ambiciju. Možda je iskreno vjerovao u mogućnost crkvenog saveza Ukrajinske Pravoslavne Crkve s moskovskim pravoslavljem.

---

7 Monumenta Ucrainae Historica. – t. IX.-X., Romae, 1971. – p.149.

Sam g'e'tman Bo'gdan Hmeljnyč'kyj, osloboditelj Ukrajine od Poljske i osnivač Ukrajinske kozačke države, sklopio je savez s Moskvom u nadi da će očuvati nezavisnost Ukrajine i kijevskog pravoslavlja. Ideju očuvanja pravoslavlja u Ukrajini, pod patronatom rus'kog cara Hmeljnyč'kog, predložio je patrijarh Pajisije, koji je promatrao oslobodilačku borbu kozaštva i smatrao je kao križarski pohod pravoslavlja protiv latinskog katoličanstva i njezinog saveznika – Poljske.

Iz perspektive 400 godina od Brestovske unije postaje očigledno da orijentacija na Rim i solidarnost sa zapadnim katoličanstvom je bio jedini put za spas Ukrajinske Pravoslavne Crkve i samog ukrajinskog naroda. Dok cijeli istočni pravoslavni svijet i upravitelji Ukrajinske države su išli za Moskvom, jedino su vladike nastupali protiv opće struje, a za njima je pošao i ukrajinski pravoslavni narod.

Nastavak poljskog pritiska na ukrajinsko pravoslavlje

Kijevski metropolit-arhiepiskop Ğrygorij II. koristio se posebnim autoritetom. Za vrijeme njegove vladavine na kijevskom prijestolju tijekom 14 godina poljska biskupija se nije usudila uplitati u poslove Ukrajinske Crkve. Premještaj sjedišta Kijevske metropolije iz Moskve u Kijev po nalogu pape Pija II., zajedno s povlačenjem moskovskih eparha iz Kijevske metropolije, dalo je Kijevskoj Crkvi više ukrajinskog nacionalnog karaktera. Time je Firentinska unija bila most između kijevskog kršćanstva Volodymyra Velikog i Brestovske unije u povijesti Ukrajinske Crkve, kojim se zauvijek uspostavilo jedinstvo Ukrajinske Crkve s Rimom krvlju brojnih mučenika i ispovjednika.

Poljska biskupija dala si je zadatak da Ukrajinska Crkva potpuno pripada Ekumenskoj Crkvi i da je njezina episkopija ravnopravna s latinskom. Unatoč tome, Poljska je ipak postupno težila realizirati svoj plan prema Ukrajini: njezinu potpunu asimilaciju, najprije religijsko-obrednu, zatim nacionalnu.

Nakon smrti metropolita Ğrygorija II (1472. g.), poljska biskupija je ponovno započela s uplitanjem u poslove Ukrajinske Crkve. Na mjesto Ğrygorija ukrajinski su episkopi za metropolita izabrali Smolenskog episkopa

Mihajla Petruča. Međutim, protiv tog izbora je nastupio poljski episkopat. Prema crkvenim kanonima, ukrajinske su vladike zamolili Papu da potvrde njihov izbor. Istovremeno su se požalili na politiku poljskih biskupa. Papa je potvrdio izbor i zabranio je poljskim biskupima uplitanje u poslove ukrajinske episkopije. Slični nesporazumi su se ponovili i u vrijeme izbora metropolita Josifa (1498. – 1501.). Rim je iznova zabranio uplitanje u poslove Ukrajinske Crkve, a pogotovo prekrštavati Ukrajince po latinskom obredu, kao da prvo krštenje ne vrijedi. Nakon toga poljski kler je odbio prekrštavati, ali ne i zaustaviti povlačenje ukrajinskih vjernika na latinski obred. Kako je pisao poljski povjesničar Ljevicki: „Poljska je htjela crkvenu uniju, ali ne takvu kakva je dogovorena u Firenci, izjednačavanje obreda. Ona je htjela uniju za latiniziranje i poloniziranje ukrajinskog stanovništva, uniju koja bi bila oruđe poljske politike“.⁸

Početak XVI. stoljeća u zapadnoj crkvi su se proširile protestantske struje, između ostalog luteranstvo i kalvinizam. Potonji je imao posebnu popularnost među velikašima, naročito u Poljskoj. A također se proširio i među ukrajinskim plemićima.

Iako je protestantizam zadao veliki udarac Katoličkoj Crkvi, ona je ipak i dalje nastavljala s procesom samoobnavljanja. Tome je u velikoj mjeri pridonio i Tridentski Ekumenski sabor 1545. godine u Sjevernoj Italiji. Zahvaljujući apostolskom radu, osobito novom svećeničkom redu isusovaca, širenje protestantizma je prestalo.

Protestantizam je naštetio i Ukrajinskoj Crkvi. Nakon Lublinske unije 1569. godine na području Volynja i Kijevščine započelo je masovno preseljenje poljskih velikaša, koji su postavili novi poredak u ukrajinskim zemljama. Među velikašima je bio veliki broj kalvinista koji su podcjenjivali Ukrajinsku Crkvu, a pravoslavne hramove su smatrali svojim vlasništvom i izvorom prihoda. U teškom stanju se posebno našla Ukrajinska Crkva u Ćalyčyni, gdje samovolja poljskih velikaša nije poznavala granice. Veliki broj ukrajinskih bojara je prešao na latinski obred i polonizirali su se. Poljski isusovci osnovali su svoje škole u Lavovu, Luc'ku, Kijevu te u mnogim drugim mjestima. Isusovački kolegiji odgajali su djecu ukrajinskih plemića u latinsko-poljskom duhu, s prezirom

8 Cit. za Kost' Pondas. Povijest Ukrajinske Crkve. – Lavov, 1992. – str. 58

su se odnosili prema Ukrajinskoj Crkvi i svećenicima koje su često smatrali neobrazovanima, a ukrajinski episkopi nisu uživali društveno poštovanje koje su imali latinski biskupi u državnom rangu senatora kraljevstva.

Kako bi zaustavili polonizaciju i protestantizam na Ukrajinsku Crkvu, u većini gradova u blizini crkava organizirala su se bratstva koja su otvarala škole, skloništa za siromašne i bolesne. Međutim, carigradski patrijarsi često su iskorištavali ta bratstva za svoje ciljeve i učinili su ih nezavisnim od episkopske vlasti, što je dovelo do konflikta između bratstava i episkopa. U bratstva su se neprimjetno uvlačili elementi protestantizma koji su utjecali na bogoslovne poslove, što je također nastavljalo svađu između bratstava i episkopije. Sve te nesuglasice iskorištavali su carigradski patrijarsi ograničavajući tako vlast kijevskog metropolita i episkopa na korist patrijarha kojemu su neposredno podređeni neka bratstva.

Ukrajinski magnati, koji još nisu prešli na stranu Poljske Crkve ili na stranu kalvinista, ujedinili su se oko kneza Kostjantyna Ostroz'kog; imanja koja su brojila gotovo tisuću crkava i dvije episkopije: Luc'ko-Ostroz'ku i Volodymyrs'ku. Oni su težili podići Ukrajinsku Crkvu i kulturu iz propasti. A ta propast je bila velika.

Sam knez Konstjantyn Ostroz'kyj je jako zabrinut za Ukrajinsku Crkvu. Stupio je u kontakt s vladikama predstavljajući im istinsko stanje Crkve i potaknuo ih je da pronađu izlaz iz tog bijednog stanja. Dana 21. lipnja 1593. godine Kostjantyn Ostroz'kyj pisao je Volodymyrskom episkopu Ipatiju Potiju: „Ni od čega drugog se nije među ljudima razmnožila takva lijenost, nedostatnost i takvo odstupanje od vjere, nego najviše od toga što nedostaje učitelja, nedostaje propovjednika Božje riječi, nedostaje propovijedanja. A s tim je nastupilo uništenje i uništenje hvale Božje i njegove Crkve: nastupila je glad slušanja Božje riječi, nastupilo je s tim odstupanje od vjere i zakona... A s moje strane, piše knez, po drugi put i po treći put molim – radi Boga, Vaša Milosti, zbog dužnosti svoje pastirske, kao i zbog bojazni od Božje kazne, težite tome da ondje učinite nešto dobro i date neki dobar početak...“ Vladike, sa svoje strane, ne vidješe drugog izlaza iz takve bolne situacije nego orijentirati se na Rim, s kojim je Kijevska Crkva živjela u jedinstvu od samog početka svoga postojanja.“

Za radikalno ujedinjenje s Rimom

Neizravnim uzrokom traženja radikalnog razrješenja problema Ukrajinske Crkve, osiguranje samog njezinog postojanja je bio posjet carigradskog patrijarha Jeremija II 1589. godine. Ukrajini, za to vrijeme on je prouzročio toliko sukoba i neprijateljstava između crkvenih bratstava i episkopa, da su se oni odlučili zauvijek prekinuti zavisnost od carigradskih patrijarha, sklopivši uniju s Rimom neovisno o drugim patrijarsima.

Unija Ukrajinske Crkve s Rimom je zamišljena potpuno drukčije od Firentinske. U Firenci se govorilo o doktrinarnim poslovima, o izgladivanju razlika bogoslovnog karaktera između istočnih i Latinske Crkve. Za Ukrajinsku Crkvu glavno je bilo priznanje prvenstva rimskog Pape kao poglavara i pastira Ekumenske Crkve. Doktrinarni poslovi ostali su izvan rasprave jer je Kijevska Crkva tijekom stoljeća očuvala kršćansku vjeru Volodymyra Velikog, bila je pravoslavna i istovremeno je priznavala prvenstvo rimskog arhijereja.

U projektu unije ukrajinski episkopi su konačno prekinuli veze s carigradskim patrijarhatom koji, budući da je razdvojen od Rima, predstavljao najveću prepreku sjedinjenja Ukrajinske Crkve s Papom. Takvo stanje Ukrajinske Crkve nije bilo normalno. Poznato je da je za vrijeme Volodymyra Velikog, kada je carigradski patrijarhat bio ujedinjen s Rimom, Kijevska Crkva bila autonomnom arhiepiskopijom i jedino po obredu je ulazila u sastav carigradskog patrijarhata, a po planovima kneza Volodymyra u dogovoru s Rimom, nedugo zatim je mogla dobiti status patrijaršije. Međutim, Carigrad je uništio te planove, a kada je Kijevska država pala, pretvorio je Kijevsku arhiepiskopiju u običnu misijsku metropoliju, nad kojom patrijarh ima neograničena prava. Zapravo, ove su okolnosti i potaknule episkope Ukrajinske Crkve da se konačno otrgnu od zavisnosti carigradskog patrijarhata i vrate Kijevskoj arhiepiskopiji, koja se izjednačavala s patrijarhatom.

Drugi problem ujedinjenja s Rimom bio je zahtjev episkopa Ukrajinske Crkve da se izjednači njihova episkopija s biskupijom Latinsko-Poljske Crkve. U Poljskoj državi diskriminacija pravoslavnog svećenstva je bila velika. Talijanski prelat i papinski ceremonijar, boraveći u Ukrajini za vrijeme proslave Brestovske

unije 1596. godine, je napisao: „U Poljskom kraljevstvu ima i Grka i Latinjana. I često u jednom i tom istom gradu bude po dva biskupa: jedan latinski biskup, a drugi grčki. Međutim, u Poljskom kraljevstvu svi latinski biskupi, osim biskupskog dostojanstva, imaju još i dostojanstvo senatora i ostvaruju svjetovnu vladu u državi. Oni su prvi senatori u kraljevstvu, mogućnost koju nemaju rus'ki episkopi.“⁹

Ovu diskriminaciju osjetili su na svojoj koži svi Ukrajinci, a prije svih episkopi i kler. Sa svoje strane, ukrajinske vladike isticali su da njihovi zahtjevi za izjednačavanjem s latinskim vladikama u senatorskom dostojanstvu nisu utemeljeni na uvjerenjima osobnog prestiža, već za prestiž i dobro Ukrajinske Crkve i članova koji su se osjećali poniženima.

Treći glavni problem Ukrajinske Crkve nakon njezinog radikalnog odvajanja od carigradskog patrijarhata bilo je njezino kanonsko formiranje u samostalnu posebnu Crkvu, nezavisnu od ijednog patrijarhata. Razrješenje tog teškog problema se nalazi u stvaranju Kijevske arhiepiskopije s patrijaršijskim pravima i perspektivom uzdizanja do samostalnog patrijarhata.

Potpuno odvajanje Ukrajinske Crkve od Carigrada, izjednačavanje njezinih prava s Latinskom Crkvom u Poljskom kraljevstvu te zaštita od Moskovskog patrijarhata, uzrokovalo je snažnu reakciju i otpor Carigrada, Poljske i Moskve. Za savladavanje tog otpora bilo je potrebno da ukrajinske vladike pokažu hrabrost i spremnost žrtvovati se u ime postizanja postavljenog cilja. Međutim, treba istaknuti da u planovima ukrajinskih vladika osamostaljenje Crkve od Carigrada i Moskve i borba za ravnopravnost s Latinskom Crkvom nisu bile glavnim zadaćama ujedinjenja. Cilj je nosio mnogo dublji, duhovni i crkveni karakter – spasenje duša kroz preporod Ukrajinske Crkve u duhu Evandjelja, „kako bi mogli upravljati, kako su izjavili u svom zajedničkom pismu 1590. godine, episkopima, po crkvenom statutu, lakše je održavati vjerno stado, po kanonima i zakonima Božjim, isto kao i iskorijeniti zle običaje... Jer naša obaveza nam naređuje da se brinemo za naše spasenje, kao i za spasenje kršćanskog pučanstva, tih Kristovih ovaca, što nam ih je sam Bog dao.“¹⁰

9 Documenta unonis Berestensi Auctorum. – Romae, 1970. – p. 377.

10 Monumenta Ukrainae Historica. – T. IX.-X. – p. 5.-8.

Ostatak zahtjeva ukrajinskih vladika su bili samo prijeko potrebni uvjeti za duhovni preporod Ukrajinske Crkve i naroda.

Episkopi Kijevsko-Ġalyčke metropolije su održavali periodične sinode u gradu Belzu, na granici između Volynja i Ġalyčine. Metropolit Mihajlo Roĝoza sazvao je u lipnju 1590. godine sinodu u gradu Brestu, na kojoj je prisustvovalo 6 vladika. Poslije završetka sinodskih sastanaka episkopi su izdali zajedničko pismo o potrebi općeg obnavljanja Ukrajinske Crkve: „zbog toga što su u (našoj) Istočnoj Crkvi veliki progoni česti; zbog toga što na nas bacaju neviđene i nečuvane terete s razliċitih strana. Također ima velikih neslaganja među svećenstvom..., i na puno je mjesta smanjenja hvala Boŝja... Mi smo odlučili i odredili te ovim pismom ustanovili da nas same i naše svećenstvo naše svete Crkve... okupimo se svake godine svi mi i sve naše svećenstvo... na određenu godinu i vrijeme... u Brestu Litavskom...“¹¹. Prva sinoda bila je održana 1591. godine.

Ovo su pismo potpisali svi sinodski oĉevi, pa i sam Myhajlo Roĝoza, arhiepiskop-metropolit kijevski i ĝalyċki, te cijele Rusi; Myletij Hrebtovyĉ, volodymyrski episkop i kijevski arhimandrit; Kyrilo Terlec'kyj, egzarh Boŝje milosti Kijevske metropolije, luĉ'ki i ostroz'ki episkop; Leontij Polĉyc'kyj, turovski i pinski episkop; Doinizij Zbyrujskyj, holmski episkop; Gedeon Balaban, lavovski i kam“janec’-podiljs’ki episkop.

Kao dodatak tog „zajedniĉkog pisma“ 24. lipnja 1590. godine u „Odlukama arhiepiskopa i episkopa“ pojavila se izjava ukrajinskih episkopa o ujedinjenju s Rimom. Izjavu je potpisalo ĉetiri episkopa. U njoj je izraŝena ŝelja za imanjem Rimskog arhijereja, nasljednika apostola Petra kao svog najvišeg pastora, istovremeno „ŝeleći nemati izmjena u našim crkvenim ceremonijama i u svim poslovima, to jest sluŝba i crkveni poredak ostaju takvima kakvima ih odavno održava naša Istoĉna Crkva, i u tom samom poretku ostaju oĉuvani. Iznova Njegovu Kraljevsku Milost molimo da naše slobode budu ispunjene privilegijama i stavkama koje mi damo“. Ovo pismo, ĉitajmo na samom kraju, s našim vlastoruĉnim potpisima smo predali našem starijem ocu Kyrylu

---

11 Ibid – str. 7

Terlec'kom, luc'kom i ostroz'kom egzarhu i episkopu. Brest 24. lipnja 1590. godine.

Vlastoručni potpisi: Kyrylo Terlec'kyj – Leontij Polčyc'kyj – Gedeon Balaban – Dionizij Zbyrujs'kyj.¹²

Godine 1593. kolegiju ukrajinskih episkopa se priključio Ipatij Potij, vrlo obrazovana osoba, bivši Brestovski kaštelan i senator kraljevstva. Postao je nasljednik Volodymyrskog episkopa Myletija Hrebtovyča. Episkopsko posvećenje Ipatij je primio od metropolita Mihajla Rožože. Zajedno s episkopom Kyrylom Terlec'kym, Potij je postao velikim borcem za prava Ukrajinske Pravoslavne Crkve u ujedinjenju s Rimom. Po Rožozi, on je od 1600. do 1613. godine bio kijevski metropolit.

Dana 2. prosinca 1594. godine ukrajinski episkopi su počeli određivati uvjete jedinstva s rimskim prijestoljem, koji bi sačuvali Ukrajinsku Crkvu i njezinu pravoslavnu vjeru, obred, sa svim liturgijskim tradicijama istočnih crkvi, posebno Kijevsko-Ġalyčku. O službenoj želji za sklapanjem unije s Rimom apostolska stolica je bila obaviještena po nunciju u Varšavi.

Dinamizam unijatskog procesa je osiguravao novoizabrani episkop Ipatij Potij, namećući sa svih strana kontakte sa svojim i drugima koji su bili zainteresirani za problem sjedinjenja s Rimom. Tome je pridodao svoj veliki autoritet i neviđene osobne sposobnosti.

Na Brestovskoj sinodi 1595. godine bio je pripremljen nacrt Članaka – uvjeti po kojima je Ukrajinska Pravoslavna Crkva pristupila ujedinjenju s Rimom. Određena su bila 33 uvjeta po djelovanju dvaju episkopa – Ipatija Potija i Kyryla Terlec'kog, a zatim prodiskutirana, donesena te 1. lipnja 1595. godine, po starom stilu, su ih potpisali metropoliti i episkopi.

Osim opće izjave da Ukrajinska Crkva preuzme sve odluke Firentinskog sabora kršćanske pravoslavne vjere, u uvjetima su sadržani i zahtjevi crkvenog i svjetovnog karaktera za očuvanje interesa Ukrajinske Crkve.

---

12 Ibid. – p. 7-8.

Ovdje je sadržaj nekih članaka:

- Očuvati istočne obrede i običaje Ukrajinske Crkve
- Preuzimanje Gregorijanskog kalendara ovisi od dogovoru među vjernicima

- Oženjeni kler mora biti zaštićen
- Episkopi moraju birati između svojih kandidata, a ne tuđinaca
- Episkopsko posvećenje davat će metropoliti
- Bit će vraćeni crkveni posjedi, koje su zaplijenili Latinjani
- Država će pomagati episkopiji protiv svećenika-pobunjenika
- Bit će zabranjeno odvlačenje ukrajinskih vjernika na latinski obred
- U granicama Poljskog kraljevstva kralj ne smije dopustiti pismo i prisegu carigradskog patrijarha

U posljednjem članku ukrajinske su vladike izjavili da oni opunomoćuju episkope Ipatija Potija i Kyryla Terlec'kog moliti Svetog Oca i kralja da potvrde ove Članke te će osigurati njihovo izvršavanje, „...jer onda bi i drugi, koji su još neodlučni, vidjevši da smo primili sve što je naše, ubrzo došli za nama u sveto jedinstvo.

Izdano 1595. godine Božje, dana 1. lipnja za po starom stilu.“

Dalje su potpisi metropolita te episkopa.

Ipatij Potij i Kyrilo Terlec'kyj su predali članke Svetom Ocu po apostolskom nunciju u Varšavi. Nuncij Malaspina uvjeravao je da će, budući upućen u veliku naklonost Svetog Oca prema ujedinjenju Ukrajinske crkve s Rimom, papa zadovoljiti sve zahtjeve ukrajinskih vladika.¹³

Osim intenzivne sinodske pripreme unije s Rimom, vladike su po episkopijama održali mjesne sinode. U siječnju 1595. godine na episkopskoj sinodi u Lavovu Gedeon Balaban je zajedno s članovima te sinode potpisao izjavu da Lavovska episkopija odobrava ujedinjenje s Rimskom Crkvom. Međutim, kasnije je Balaban pod pritiskom bratstava i prijetnji kneza Konstjantyna Ostroz'kog promijenio svoj stav glede unije, što je zadalo veliki udarac u procesu ujedinjenja.

S ukrajinskog prevela Andreja Tominac

13 Ibid. – p. 173

Pavlo Myhajlo Krečun

Položaj Kijevske Crkve u Poljsko-Litavskoj Uniji u XVI. i na početku XVII. st.

U drugoj polovici XVI. st. veći dio zemalja Ukrajine-Rusi i Bjelorusije ulazio je u sastav Poljsko-Litavske Unije koja je udruživala Poljsku Krunu (tako se nazivala Kraljevina Poljska) i Veliku Kneževinu Litve i Rusi. Ujedinjenje je izvršeno tijekom tzv. Lublinske unije 1569. g. zbog koje su Poljska, Litva i Rus' (one ukrajinsko-bjeloruske zemlje koje su već bile pod litavskom vlašću) trebale stvoriti političko-državno ustrojstvo sa zajedničkim vladarom (kraljem), Sejmom, vanjskom politikom i monetarnim sustavom. Velika Kneževina Litve i Rusi imala je svoje zakone, vladu, upravu, sudove, financije i vojsku te je tako zadržavala svoju autonomiju.

Nakon detaljnijeg analiziranja okolnosti i situacije ondašnjih događaja može se primijetiti da u tom savezu već od samog početka nije bilo zajedništva i međusobnog razumijevanja: ni plemenskog, ni nacionalnog, ni crkvenovjerskog. Prije Lublinske unije u sastav Poljske ulazila je samo Galicija, a nakon ujedinjenja je i većina ukrajinskih zemalja (između ostalog Podljašša, Volynj, Podillja, područje Braclava i Kyjivščine) pripojena Kraljevini Poljskoj. Pod vlašću Velike Kneževine Litve ostao je teritorij Pinska i Bresta te Bjelorusija. Tako je Ukrajina bila podijeljena između dvije države.

Lublinska unija se negativno odrazila i na vjerski život države. Dakle, ukrajinske zemlje koje su pripadale Kneževini Litve našle su se pod poljskom supremacijom (dominacijom), gdje je najrasprostranjenija religija bio rimokatolicizam, a službeni jezici latinski i poljski. Poljsko-Litavska Unija zavladała je ukrajinskim zemljama, a kasnije je pojačala ekspanziju i započela bezobzirnu kolonizaciju. Položaj Rus'ke pravoslavne Crkve Kyjivske metropolije se također pogoršao jer je od vladajuće kakva je bila u Litavskoj Državi postala sporedna.

Prije su u Rus'koj pravoslavnoj Crkvi Kyjivske metropolije odlučujući glas imali veliki knezovi Kneževine Litve i Rusi te vijeće velikaša i aristokrata koji

su većinom bili pravoslavne vjeroispovijesti, a nakon Lublinske unije isključivo patronatsko pravo pripalo je poljskome kralju i magnatima koji nisu svi bili pravoslavci. Iako su na temelju dosadašnjeg kanonskog prava metropolite i episkope birali ili preporučivali na skupovima knezova, aristokrata, plemstva i višeg klera, a veliki knez ili kralj bi samo potvrdio odabranike, u praksi je pak kralj na svoju ruku odlučivao kome će dati metropoliju ili episkopske katedre. Ispostavilo se da su kroz povijest metropolitima, episkopima ili predstojnicima velikih manastira najčešće bili imenovani predstavnici aristokracije. Na taj su način u ruke magnata i plemića dospijevala veliki crkveni posjedi.

U to vrijeme, kada su veliki knezovi i kraljevi imali patronatsko pravo nad Metropolijom, episkopskim položajima i velikim arhimandrijama, druge manastire i crkve, a isto tako i crkvene dužnosti vodili su plemići, veliki zemljoposjednici, vojskovođe, starješine i zemljoposjednici koji su imali titulu ktitora, patrona ili održavatelja crkvenih imetaka. Patroni su onima koji su im bili bliski davali pravo kontrole i upravljanja crkvama i manastirima ostavljajući za sobom mogućnost upravljanja crkvenim institucijama te njima podložnim crkvama i manastirima, crkvenim zakladama i ustanovama. Davali su preporuke pri dodjeljivanju crkvenih položaja, kontrolirali su financijski i duhovni položaj u crkvama i manastirima. Osim toga, izvještavali su ih svećenici i predstojnici manastira. Patroni su također imali i sudsku vlast, provjeravali su i nadgledali vođenje crkvenih instituta, posebno kada bi crkva, manastir ili eparhija ostali bez svećenika ili predstojnika. Tako je svećenstvo u potpunosti ovisilo o svjetovnoj vlasti. Osim toga, takva je situacija crkvene položaje činila predmetom spekulacija ljudi bez odgovarajuće razine obrazovanja i, što je najbitnije, duhovnog poziva. Uglavnom su upravo na taj način veliki knezovi i kraljevi dijelili episkopske položaje svjetovnjacima kao nagradu za vojne ili druge državne zasluge. Episkopske aktove su često dodjeljivali unaprijed uz pravo na zauzimanje episkopskog položaja čim se oslobodi. Zato je bilo različitih slučajeva zloupotrebe, dolazilo je do sporova pa čak i do tučnjava među kandidatima za episkopat. Događalo se da su episkopate ili arhimandrije dobivali pod pokroviteljstvom zbog rodbinskih veza ili jednostavno za novac,

potkupivši ljude bliske knezu ili kralju. Velikaši su često skidali svoje župane¹⁴ i odmah, prošavši sve svećeničke stupnjeve svetog reda u nekoliko dana postajali su episkopi ili arhimandriti. Pritom oni na svoje duhovne obveze uopće nisu obraćali pozornost, već suprotno – nastavljali su svoj raskalašeni život, organizirali su bučne gozbe, išli u lov, bili na čelu oružanih napada na svoje susjede, na različite su načine primjenjivali silu te je čak bilo i krvoprolića.

Bili su česti slučajevi i situacije da su na vlasti i u arhimandrijama bili episkopi ili arhimandriti koji uopće nisu bili zaređeni. Oni su uglavnom živjeli sa svojim ženama, djecom i obitelji. Međutim, za izvršavanje duhovnih obveza i duhovnu službu su držali tzv. vikare, odnosno zamjenike. Tako su živjeli svjetovnim životom trateći i uludo rasipajući crkvena dobra. Takve su zloupotrebe dovele do toga da su crkvenu imovinu zauzimali nesavjesni i kradljivi patroni. Uništavali su ju, uzalud tratili novac, propijali sve ili su ju svojoj djeci davali kao miraz.

Neki su metropoliti pokušali spriječiti takvu zlouporabu, međutim njih su, kao i ostale vladike, na te pozicije postavili veliki kneževi i kraljevi, stoga se nisu mogli uspješno suprotstaviti kontroli moćnika i samovolji plemstva. Jer upravo su kraljevi i velikani različitih razina, usprkos svim normama i pravilima sabora i crkvenog prava kojima se vodila Kyjivska metropolija, na sve strane nagrađivali i pridijeljivali sveti crkveni čin i službu privilegiranim osobama iz različitih društvenih rangova. Kao što je već naznačeno, veliki kneževi i kraljevi smještali su u katedre metropolitske i episkopske razine osobe koje često uopće nisu bile spremne na to. Stoga ne čudi da su se autoritet, poštovanje i prestiž metropolita i episkopa u Rus'koj Crkvi (Kyjivskoj metropolitiji) tijekom XVI. stoljeća urušili.

Već je spomenuto da je, u skladu s kanonima Pravoslavne Crkve kojima se tada vodila Kyjivska metropolija, sabor episkopa tog područja izabirao metropolita, a odobravao ga samo patrijarh. U Kyjivskoj metropolitiji to je pravo imao i kralj (ili veliki knez), a izbor episkopa spadao je u nadležnost metropolita i njegovog Sabora.

---

14 Župan, muški kaput ukrašen krznom i gajtanom popularan među kozaštvom i poljskim plemstvom.

Unatoč kanonskim tradicijama glede imenovanja hijerarhije, u Kyjivskoj metropoliji stoljeća postoji običaj još iz XV. stoljeća u skladu s kojim je svim metropolitima i episkopima bila potrebna potvrda velikog kneza ili kralja. Zato se metropoliti nisu zabrinjavali jer je njihovu poziciju trebao odobriti patrijarh; slično je bilo i s imenovanjem episkopa, koje je trebao odobravati metropolit. Dakle, na metropolitskim i episkopskim pozicijama su se u XVI. stoljeću nalazili ljudi koji nisu imali potrebne moralne, intelektualne ili duhovne osobine. To je jedan od glavnih razloga koji je doveo do propasti Kyjivske Crkve i do gomilanja raznih neriješenih crkvenih problema.

S ukrajinskoga prevele Ana Vladimir i Sanja Sabljak

Crkveni sabor u Vilniusu 1509. godine i njegove odluke

Već početkom XVI. stoljeća, Rus'ka pravoslavna Crkva, odnosno Kyjivska metropolija, osjetila je neizbježnu potrebu za obnavljanjem i reformama. Tako je kyjivski metropolit Josyf Soltan (1507. – 1521.) godine 1509. sazvaio Crkveni sabor u Vilniusu, na kojem je riješen niz crkvenih problema. U saboru je sudjelovalo 8 episkopa tadašnje Kyjivske metropolije, 7 arhimandrita, 6 igumana, 7 protojereja te mnoštvo svećenika i redovnika. Na dnevnom su se redu razmotrila pitanja zlouporabe i nereda u crkvenom životu Ukrajine-Rusi. U konačnici, usvojeno je 15 pravila-odluka, iz kojih saznajemo o glavnim crkvenim problemima toga doba. Prve tri odluke Crkvenog sabora u Vilniusu 1509. bile su usmjerene protiv zlouporabe ovlasti tijekom imenovanja episkopa. Osudili su fenomen simonije, tj. trgovanja episkopskim pozicijama bez suglasnosti metropolita i vijeća episkopa. Ista zabrana primijenjena je i na arhimandritske i igumanske katedre. Sabor je također ograničio prijelaz svećenika iz jedne eparhije u drugu i zabranio pokroviteljima uklanjanje svećenika bez dopuštenja i suglasnosti mjesnog vladike i zaredivanje u svećenike

za to neodgovarajućih osoba. Dokument navodi da svećenici ne smiju služiti bogoslužje bez pismenog dopuštenja vladike. Svećenici-udovci moraju stupati u manastire. Također, bez dopuštenja vladike, svećenici nisu imali pravo zauzeti parafiju sve dok je prethodni svećenik nije ustupio ili je se odrekao. Sabor je također nametnuo kazne svjetovnim ljudima koji su zapljenjivali crkvene posjede. Monasima nije bilo dopušteno prelaženje iz jednog manastira u drugi bez odobrenja opata. Na Saboru su naredili episkopima da zajedno sa svećenicima svojih eparhija prisustvuju crkvenim događanjima. Episkope su podsjetili da se moraju brinuti za disciplinu duhovništva, braniti interese Crkve pred činovnicima i kontrolirati prava i privilegije crkvenih pokrovitelja, iskorjenjivajući zlouporabu moći od strane svjetovnih ljudi.

S ukrajinskoga prevela Sanja Sabljak

Zlouporaba metropolitskog prijestolja i nedostatak crkvene discipline

Po odredbama Crkvenog sabora u Vilniusu vidimo da se Rus'ka pravoslavna Crkva početkom XVI. stoljeća borila sa zlouporabom crkvene i svjetovne vlasti i različitim vrstama prekršaja koji su prožimali život Kyjivske metropolije. Međutim, u pitanjima koja se odnose na svakodnevni život Crkve, odredbe iz Vilniusa nisu imale željeni rezultat. Uglavnom su to bile deklarativne odluke koje nisu primjenjivane u praksi te stoga nisu mogle zaustaviti proces demoralizacije duhovništva. Pravo patronata bilo je toliko ukorijenjeno u život Kyjivske metropolije da ga više nikakva odluka sabora nije mogla promijeniti ili ograničiti. Osim toga, sljedbenici Josyfa II. Soltana nisu brinuli o njihovom izvršavanju. Metropolitan Makarij II. (1534. – 1556.), budući pinskim episkopom, isprosio je od žene kralja Zigmunta I. Starog, kraljice Bone, najbolji „duhovni kruh” – vladavinu gradom Luč'kom, ali nije se zadovoljio time te se još za života metropolita Josyfa II. (1507. – 1521.)

domogao metropolitske katedre. Bio je sasvim neuk i uopće se nije brinuo za Metropoliju. Dolazilo je i do toga da je sam kralj, u zasebnom pismu, podsjećao indiferentnog metropolita na njegove arhipastoralne dužnosti.

Nasljednik Makarija II., metropolit Sylvester Silkevych (1556. – 1567.), također je nedovoljno brinuo za poslove metropolije te svoje duhovne podanike. Jedva da je znao čitati i pisati, a na određeno razdoblje odrekao se episkopskih posveta i upravljao Metropolijom kao svjetovna osoba, dopuštajući raznim pokroviteljima da pljačkaju crkvenu imovinu. Njegov nasljednik metropolit Jona III. Protasevych (1568. – 1577.) za svog života, prodao je metropoliju plemiću Iliji Kuči.

Međutim, možda se u povijesti Kyjivske metropolije najviše “istaknuo” metropolit Onysyfor Divočka (1579. – 1589.). Postavljen je u Metropoliju usprkos svim kanonima Crkve, budući da je prethodno bio dvaput oženjen. Divočka nije samo zanemarivao svoje dužnosti vezane za crkveni red već i nedostojne zaređivao u episkope i svećenike, pa čak i zločince, među kojima su bili oni dvaput oženjeni i oni koji su izabrali duhovnost samo u cilju obogaćivanja. Za vrijeme njegove metropolijske vlasti demoralizacija je u ovoj Metropoliji dostigla vrhunac. Međutim, njegova je vladavina ubrzo završila, budući da je carigradski patrijarh Jeremija II., stigavši u 1589.g. u Rus'-Ukrajinu, bio prisiljen ukloniti metropolita Onysyfora. Na njegovo mjesto, patrijarh je zaređio Myhajla Rogozu (1589. – 1600.), za čije je vrijeme Kyjivska metropola sklopila Uniju s Apostolskom stolicom u Rimu.

S ukrajinskoga prevela Sanja Sabljak

Kulturno-religijski život Ukrajine (16. – 17. st.)

Anatolij Babyns'kyj

Preduvjeti Brestske crkvene unije

Nakon pada Carigrada 1453. godine, carigradski patrijarsi potpali su pod nadležnost islamskog upravitelja i morali su plaćati porez sultanu za postavljanje na patrijarhalnu stolicu. Takva procedura rezultirala je ozbiljnom zloupotrebom od strane samih pravoslavaca. Započevši od druge polovice 15. stoljeća, promjene na patrijarhalnom prijestolju događale su se dosta često, a u 17. stoljeću taj proces je dosegao svoj vrhunac – patrijarsi su se smjenjivali 54 puta. Na primjer, netko kao Kiril Lukaris, stigao je biti patrijarhom šest puta. U pravoslavnom okruženju vladale su demoralizacija i korumpiranost.

Bolja situacija nije bila ni u Kyjivskoj metropoliji, gdje su krizne tendencije u 14. - 15. stoljeću samo ojačale: svjetska vlast vrlo često je davala episkopski tron bez obzira na to je li kandidat za to imao dovoljnu moralnu i teološku razinu. Prednost se davala onome tko je mogao bolje lobirati za svoje imenovanje. Vrlo često na episkopski tron postavljali su laike, koji su ponekad i ostajali u svjetovnom stanju. Uostalom, do Tridentske reforme Zapadne Crkve, i u okruženju rimokatoličkog višeg svećenstva često se mogao vidjeti krajnje svjetovni način života, no nakon pojave protestantizma i početka reformi u Katoličkoj Crkvi, obnova je je vrlo brzo izazvala upečatljiv kontrast između rimokatolika i pravoslavaca na području Kyjivske metropolije. Razlika između dviju konfesija, koja se produbila u svim sferama crkvenog života, zaprijetila je Istočnoj Crkvi u granicama poljsko-litavske države s potpunom marginalizacijom.

U 16. stoljeću Kyjivska metropolija *de facto* postaje neovisna od carigradskih patrijarha, koji ni na jedan način nisu brinuli o stanju podružnice Crkve, uostalom nisu ni mogli to raditi. Na osamostaljenje metropolije pridonijela je i činjenica da nakon Firentinskog sabora, novog kyjivskog metropolita na Izidorov položaj je praktički imenovao Papa, tako da je povezanost s Carigradom (koji je u to vrijeme imao dovoljno vlastitih gorućih problema) počela slabiti. Zatim su svoje metropolite lokalni episkopi počeli sami birati. U ukrajinskim zemljama i u Moskoviji, pojavili su se grčki hijerarzi najviše zbog toga da bi primili donacije.

Lokalno stanovništvo, prije svega aktivni mještani, razumjeli su problem i tražili načine kako ga riješiti: u Kyjivskoj metropoliji počeo se razvijati svjetovni bratski pokret. Bratstvo je odlučilo prije svega podići razinu obrazovanja kroz osnivanje škola i izdavaštvo. Velikim dijelom bratstva duguju svoju inspiraciju starorus'koj tradiciji župnih „bratstava”, ali u tom razdoblju, na uzlet bratskog pokreta utjecaj su imali mnogi zapadnoeuropski rimokatolički sekularni pokreti, a također i ideja protestantske reformacije. Bratstva, između ostalog Uspensko bratstvo u Lavovu, praktički su odmah dobili podršku grčkih hijerarha. Tako je 1586. godine antiohijski patrijarh Joakim došao u rus'ke zemlje Poljsko-Litavske Unije. Tijekom posjeta potvrdio je statut Lavovskog bratstva i dao mu posebne povlastice. Prema pravoslavnoj tradiciji bili su bez presedana jer su dopuštali bratstvu nadgledati vjerski život (ovdje svećenstva) u pokrajini, što prema crkvenim propisima mogu samo biskupi.

„U tu svrhu mi, Joakim, božjom milošću patrijarh velike Antiohije, poslan od strane sinode patrijarha, naređujemo božjom silom da se ti nalozi čvrsto ispunjavaju od sada pa zauvijek. I dajemo pravo ovome crkvenom bratstvu da opominju svakoga tko se protivi Kristovom zakonu i da uklanjaju iz Crkve svakakve negativnosti. I ako nekog člana bratstva svećenik isključi iz njegove crkve, neka ni vikar ni episkop ne blagoslivljaju takvog čovjeka, dok s bratstvom ne poravna račune. A ako se uspostavi da netko u ovome gradu ili nekoj crkvi ili drugom bratstvu ne živi u skladu sa zakonom, bio to laik, redovnik, protoprezbiter, svećenik, đakon ili netko iz nižih redova, mora ih se upozoriti riječju ili pismom. Ako se ispostavi da se te ili neke druge osobe suprotstavljaju

zakonu istine, o njima treba obavijestiti episkopa. A ako episkop ide protiv zakona istine i Crkvom ne upravlja za kanonom svetih Apostola i svetih Otaca, navodeći pravedne na nepravdu, jačajući ruke nezakonitima, takvom episkopu svi se moraju oduprijeti, neprijatelju istine.“

1589. godine Kyjivsku metropoliju posjetio je Patrijarh Jeremija II. (Tranos), koji je prije toga, nakon što je 6 mjeseci *de facto* bio zatvoren u Moskvi i pod pritiskom svjetske vlasti, podigao Moskovsku metropoliju na rang patrijaršije. Na putu nazad, zaustavio se u Poljsko-Litavskoj Uniji i uklonio kyjivskog metropolita Onysyfora Divočku (1579-1589) na temelju optužbi da je bio dva puta u braku prije nego je postao svećenik. Na njegovo mjesto Patrijarh je postavio novog metropolita – Myhajla Rogozu (1589-1599) i jednog od episkopa imenovao je egzarhom s pravom da kontrolira aktivnosti episkopa i samog metropolita, stvorivši na taj način nerazumljivu hijerarhijsku strukturu u metropoliji. Patrijarh je pokrenuo niz reformi koje su bile namijenjene podizanju morala rus'kog svećenstva, postavio je obavezu da se hijerarhija susreće na redovnim saborima i također je podržao privilegiran status svjetovnog bratstva u odnosu na hijerarhiju.

U to vrijeme, obnovljena nakon Tridentskog koncila (1545. – 1563.) Katolička Crkva mogla je izaći iz sukoba s protestantizmom s novim snagama, snažnim razvojem obrazovanja i novih oblika kršćanske pobožnosti, oživljavanjem misionarske djelatnosti i sl. Ta obnova Latinske Crkve odnosila se i na oživljavanje unijatske ideje. 1575. godine u Rimu je osnovana obrazovna ustanova – Grčki kolegij sv. Atanasija za učenike crkava bizantske tradicije. Sljedeće godine osnovan je isti kolegij za Maronite i Armence.

U to je vrijeme došlo do novog oživljavanja odnosa između Rima i Carigrada, pa čak i ideja olakšavanja prijenosa patrijarhalnog sjedišta od Turaka na sigurnije mjesto, na primjer, na rus'ke zemlje, koje su bile dio Poljsko-Litavske Unije, čemu je bio naklonjen knez Kontantyn Ostroz'kyj. Protiv priče o ujedinjenju nije bio ni carigradski patrijarh Jeremija II. Tranos. Još 1581. godine Rim je pokušao pregovarati o jedinstvu s Moskovskom Crkvom, šaljući tamo legata Antonija Possevina, međutim ova misija nije bila uspješna.

Istodobno u Poljskoj, u drugoj polovici 16. stoljeća svoju veliku aktivnost pokrenuo je novi dinamičan latinski red isusovaca, koji je postao motor katoličke reforme, i protureformacije. Jedan od najpoznatijih poljskih isusovaca toga vremena bio je Petro Skarga. Njegova polemička aktivnost bila je usredotočena uglavnom na želju za privlačenjem Rusyna u jedinstvo s Rimom. Rad Skarge pod nazivom „O jedinstvu Crkve Božje pod jednim pastiru i povlačenje Grka iz ovog jedinstva” nije bio dijalog s Istočnom Crkvom u duhu Ferraro-Firentinskog sabora, gdje su sva kontroverzna pitanja riješena raspravom. To je bio traktat koji je u potpunosti odgovarao novoj latinskoj paradigmi intelektualne borbe i žestoke polemike koja se iskristalizirala u sukobu sa sljedbenicima Luthera i Kalvina. Skarga je oštro iskriticirao stanje u Istočnoj Crkvi i ukazao na potrebu podređivanja Rimu kao jedini mogući način za obnovu i oporavak. Skarga je također jako kriticirao bizantsku tradiciju u cjelini: njenu organizacijsku i intelektualnu zaostalost i tako dalje. Kritika je bila toliko ne dijaloška da su prvo izdanje knjige predstavnici rus’ke elite odlučili otkupiti i spaliti.

Međutim, nisu svi isusovci vjerovali da se dijalog o jedinstvu treba provesti na taj način. Dio otaca, na primjer, otac Martin Laterna, rođen u Drogobyču, smatrao je da se u dijalogu s Rusynima treba ugledati na načela formulirana na Ferraro-Firentinskom saboru, koja se sastojala od prepoznavanja pravog dostojanstva Rus’ke Crkve. Upravo o tom putu pisao je 40-ih godina latinist, pisac-humanist i filozof Stanislav Orihovs’kyj, koji iako je pripadao latinskoj Crkvi bio je Rusyn. I na taj će način postati mjerilo za rus’ku hijerarhiju.

„Prije toga, jako su te prevarili Grci, rus’ki narode, dajući vam svetu vjeru, a ne dajući vam svoj grčki jezik, samo su naredili da se zadovoljite ovim slavenskim, tako da nikad ne biste došli do istinskog razumijevanja i znanosti. Jer postoje samo ta dva jezika, grčki i latinski, na kojima se sveta vjera proširila i na kojima je prihvaćena po cijelom svijetu, a izvan ovih jezika, nitko u bilo kojoj znanosti ne može biti savršen, posebno u duhovnom, u znanosti o svetoj vjeri.“

Stalna kriza u Carigradskoj patrijaršiji, unutarnji i vanjski izazovi koji su stajali pred Kyjivskom metropolijom: želja za obnovom zakonske vlasti episkopa u episkopijama protiv bratstava, reformacija, obnova posttridentskog

Jan Matejko *Propovijed Skarge*

katoličanstva, ugnjetavanje Rus'ke Crkve u Poljsko-Litavskoj Uniji, vrlo uvjerljiva teološka polemika od strane isusovaca i marginalni status rus'ke hijerarhije i same crkve u katoličkoj državi potaknuli su rus'ko plemstvo i episkopat 80. i 90-ih godina 16. stoljeća na ideju obnove crkvenog života Kyjivske Crkve. Prvo je knez Konstantyn Ostroz'kyj, a onda i cijeli episkopat Metropolije stao na tome da je najbolje rješenje za izlaz iz krizne situacije obnova zajedništva s Rimskom Crkvom.

Obnova jedinstva s Rimskom Crkvom

Tako se od 1590. godine u Kyjivskoj Crkvi održalo nekoliko koncila, na kojima su razmatrani razni problemi crkvenog života, a također se i iskristalizirala ideja unije s Rimom.

„Prije svega: vidjeli smo mi, episkopi, kod naših starih, u njihovoj milosti patrijarhe velike apsurdnosti i nemara u odnosu prema Crkvama Božjim i svetom zakonu i kako su porobili sami sebe, i kako je od četiri patrijarha nastalo osam (nikad prije nije ih bilo toliko, samo četiri), te kako žive u svojim prijestolnicama, i kako jedan drugoga potkopavaju i kako su prijestolnice saborne Crkve Božje zanemarene; kada dolaze k nama, ne provode nikakve rasprave s

drugim vjernicima i ne daju objašnjenje božjih zapisa, čak i ako netko pita, ne žele im dati, vodeći brigu više o vlastitoj koristi, nego za spasenje, i grabeći blaga koliko god su mogli, međusobno tamo u poganskim zemljama kupuju i tako samo ispunjavaju svoj život (da ne spominjemo njihove druge povrede). Zbog toga, ne želimo i dalje živjeti u takvom nepoštenju i pod takvim njihovim vodstvom, jednoglasno smo se složili, ali uz uvjet da njegova kraljevska milost, gospodar naš kršćanski pomazanik Božji, dopustite mi da želim, pod jednim vodstvom, Božju hvalu proširiti da nas oslobodi zajedno s našim episkopima i crkvama, manastirima i cjelokupnim klerom, kao i njihovom milosti i rimsko svećenstvo privući i zadržati - uz pomoć Božju želimo pristupiti ujedinjenju vjere i pastira jednog i glavnog, kojeg je naš Spasitelj povjerio, najsvetijeg rimskog papu, želimo prihvatiti kao našeg pastira; samo molimo da bi gospodar u svojem milosrđu, nas s biskupima našima, povlasticama svoje kraljevske milosti uvjerio, i one članke opisane niže, odobrio i osigurao za sva vremena.”

Već u lipnju 1590. lavovski episkop Gedeon Balaban, Luc'ki – Kyrylo Terlec'kyj, Pinski – Leontij Peljčyns'kyj i Holmski – Dionisij Zbyrujs'kyj potpisali su deklaraciju o spremnosti za uniju s Rimom. Godine 1593. pridružio im se novi episkop Ipatij Potij, prosvijetljeni episkop koji je postao glavna inspiracija za Brestsku crkvenu uniju. 27. ožujka 1594. U Sokalju, rus'ki biskupi ponovno su potpisali za uniju. Samo jedan biskup nije potpisao sporazum.

U svom Memorandumu episkopi su skrenuli pozornost na neuspjeh grčkih patrijarha u zaštiti Metropolije od pritiska reformacije, nedostatak obrazovanja za rasprave s reformatorima, žalili se na korumpiranost Grka koji su birali metropoliju, a također i iznijeli niz zahtjeva o ujedinjenju. Prije svega je očuvanje ukupne tradicionalne strukture Istočne Crkve, pravo metropolita zarediti episkope s blagoslovom Pape, jednakost latinske hijerarhije, uključujući pravo na svoje mjesto u Sejmu. Glede metropolita, nakon njegova izbora na tron će ga morati blagosloviti papa i to bi trebalo biti besplatno. Iz tih uvjeta, formirani su Brestski članci, koje je episkopat usvojio 1595. godine. Kada je jednoglasna odluka donesena, u jesen 1595. godine u Rim su poslani episkopi Potij i Terlec'kyj koji su iznijeli svoje želje o uniji pred rimskim papom. Iste

godine episkopi Gedeon Balaban (Lavov) i Mihajlo Kopystens'kyj (Peremyšlj) odmaknuli su od ostatka i odbili ideju unije. Otišao je i Konstantyn Ostroz'kyj, koji je imao svoje vlastite poglede na proces pripreme ujedinjenja i nije bio zadovoljan kako je su ga izostavili episkopi. I također, priklonio se nekim protestantskim idejama o budućnosti Crkve, koje su bile neprihvatljivo za episkope.

Unatoč tome, od 6. do 10. listopada 1596. godine, petero episkopa na čelu s kyjivskim metropolitom, usvojili su dogovor o uniji, koji je 23. prosinca 1595. potvrdio papa Klement VII. Taj Unijski sabor održao se u sabornoj crkvi Ipatija Potija u Brestu. Mjesto na kojem je održan sabor bilo je pod zaštitom kraljevskih jedinica, pošto je knez Ostroz'kyj zaprijetio sudionicima masakrom rukama svoje vojske koja je već bila spremna.

U isto vrijeme u drugom dijelu grada, u kući jednog lokalnog protestanta, održavao se suprotan, antiunijski sabor. Njemu su nazočili rus'ki magnati, građani, svećenici, predstavnici bratstava, protestanti (reformatori i antitrinitarijanisti), arhimandrit Kyjivo-pečerskog manastira (koji, kao i episkopi Gedeon i Mihajlo, promijenio svoje stajalište o Uniji), knez Ostroz'kyj i predstavnika carigradskog patrijarha, Grk Nikifor, koji nije bio ni svećenik ni episkop, ali je imao pismo protosindela i egzarha Patrijarha Jeremije, izdano 1592. godine (u vrijeme Brestskog sabora, patrijarh Jeremija je već umro). Drugi egzarh patrijarha, Terlec'kyj, episkop Luc'ka, bio na strani Unije i sudjelovao u prounijskom saboru. Na antiunijskom saboru bio je predstavnik Aleksandijskog patrijarha Kirila Lukarisa, koji je kasnije postao carigradskim patrijarhom šest puta, a također i episkopi – Lavovski Gedeon Balaban i iz Peremyšlja Myhajlo Kopystens'kyj. Antiunijski sabor najavio oduzimanje titule episkopima na čelu s metropolitom, međutim status grka Nikifora je bio takav da su čak i sudionici antiunijskog sabora imali sumnje da li on uopće ima pravo suditi episkopima.

“Bogoslužje i sve molitve, jutarnje, večernje i noćne, trebale bi ostati nepromijenjene, prema starom običaju istočne Crkve, Svete liturgije, koje su tri: Vasilija Velikog, Ivana Zlatoustog i Bogojavljenje, koja se događa tijekom velikog posta s unaprijed posvećenim darovima, kao i sve druge ceremonije i

obrede naše Crkve koje smo i do sada imali jer kao i u Rimu, pod vodstvom Vrhovnog arhipastira, to se čuva i kako bi mi to održavali na našem jeziku.

Prounijski sabor završio je proglašenjem Unije i zabranom službe episkopa Balabana i Kopystens'kog. 15. prosinca poljski kralj Sigmund III. priznao je odluke Brestske Unije i poništio odluke antiunijskog sabora.

Ali zapadna Crkva u vrijeme potpisivanja Brestske Unije od strane rus'kih episkopa već je imala bitno drugačiju ekleziologiju, nego što su mislili hjerarhi Kyjivske metropolije. Ako su ukrajinsko-bjeloruski episkopi smatrali da njihova metropolija ulazi u uniju s Rimskom Crkvom-sestrom koja čuva sva svoja prava i povlastice, kao što je nekada na Firentinskom saboru, u Rimu su to shvatiti kao „povratak episkopa-shizmatika u krilo istinske Crkve”. Oni su odbacili jednakost Kyjivske i Rimske Crkve i latinski teolog Juan Zaragoza de Heredia demantirao je bilo kakvu mogućnost predlaganja uvjeta (Članci Brestske unije), jedinstvo onih koji se žele „vratiti u spasiteljsko krilo Kristove Crkve”.

Prema tome, u svojoj buli Magnus Dominus papa Klement VIII. nije spomenuo ni Kyjivsku metropoliju, niti jedno od saborskih odluka episkopatu Metropolije o uniji s Rimom.

Sukob između dva tabora Kyjivske Crkve, koji su različito gledali na proces prevladavanja krize u Metropoliji, nametnuta želja političara da koriste Crkvu (i pravoslavnih i katoličkih) u svojim interesima, kao i strogost i krutost pogleda velikog dijela klera i nerazumijevanja laika, razlozi su mnogih problema u crkveno-religijskom životu Ukrajine-Rusi u kasnijim stoljećima. S jedne strane Brestska unija doprinijela je oživljavanju života Kyjivske Crkve, a s druge strane – polarizaciji i sukobu u društvu.

Unijatski procesi Kyjivske metropolije bili su snažan katalizator u traženju jedinstva s Rimskom stolicom i Mukačevske episkopije (prvi pisani spomen datira iz kasnog XV. stoljeća), koja se nalazila u to vrijeme u Kraljevini Ugarskoj. Unijatskom radu uvelike su pridonijeli grof Jurij III. Druget i episkop Atanazij Krupets'kyj iz Peremyšlja (Kyjivska metropolija) kojeg je pozvao u Zakarpattja, gdje je aktivno propovijedao o uniji među lokalnim svećenstvom i redovnicima. Nakon toga, u unijatske poruke uključuje se kyjivski metropolit Josyf-Veljamyn

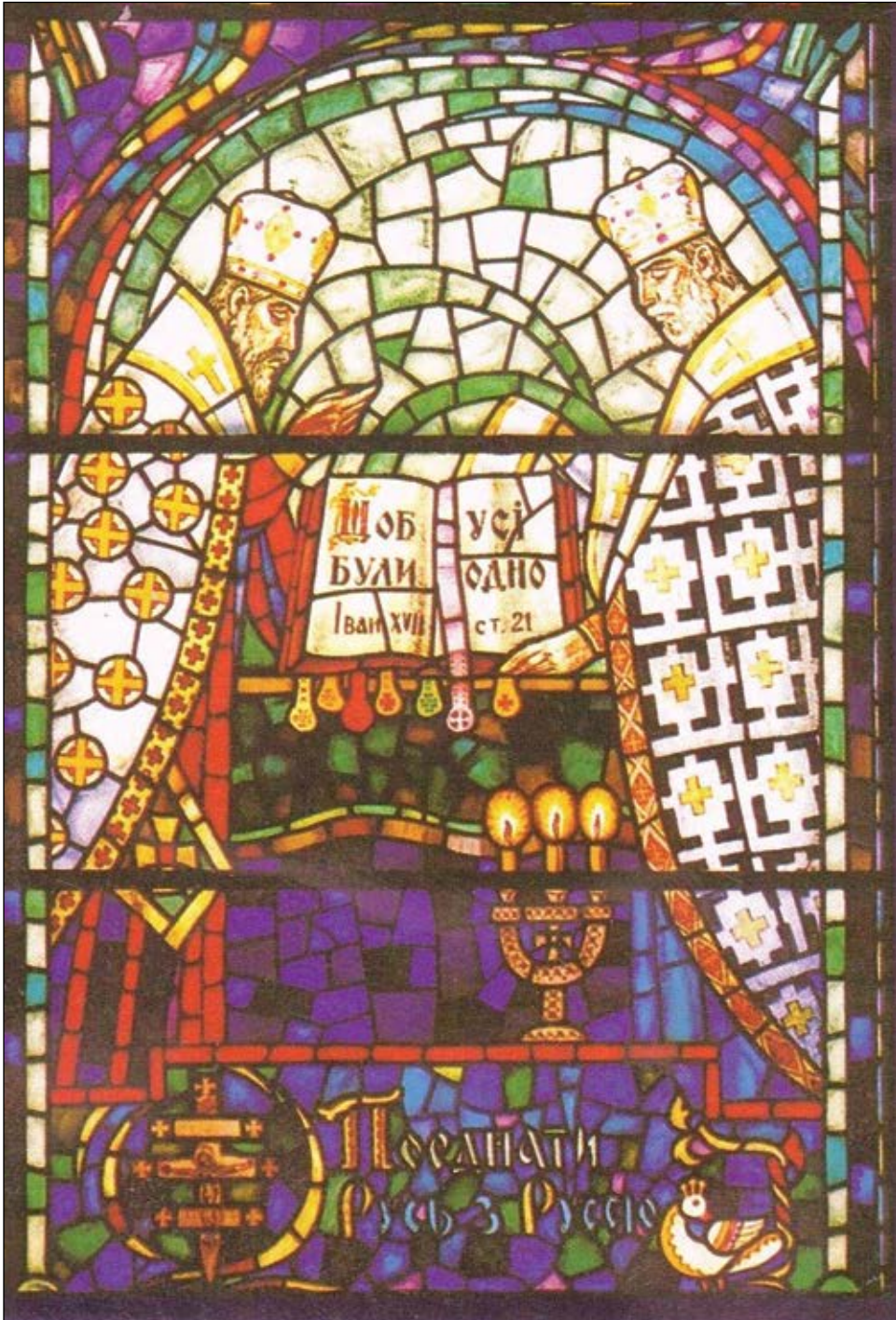
Ruts'kyj i novi mukačevski episkop Petronij, proglašen 1623. godine. Petronij i njegov prijatelj Ivan Grygorovyč bili su dobro upoznati s unijatskim pokretom i imali su prijateljske odnose s kyjivskim metropolitom Josyfom-Veljamynom Ruskym i Josafatom Kuncevyčem. Međutim, metropolit Veljamyn Ruts'kyj poslao je u Zakarpattja Galičanina Vasilija Tarasovyča, redovnika-vasilijana koji je trebao pomoći Petroniju i Grygorovyču u pripremi, objašnjavajući ljudima unijatske poruke. Nakon Petronija 1627., mukačevskim episkopom postaje Ivan Grygorovyč, kojeg je zaređio moldavski pravoslavni metropolit u Jasima. Po povratku iz Moldavije, episkop Grygorovyč susreo se s unijatskim metropolitom kyjivskim Josyfom-Veljamynom Ruskym i ponovno raspravlja o pitanju zajedništva s Rimskom stolicom. U konačnici, unija mukačevske eparhije proglašena je u Užgorodu 24. travnja 1646. godine.

S ukrajinskoga prevela Anamaria Havidić

Brestska unija i njen utjecaj na duhovan život u Ukrajini

Ukrajinska grkokatolička Crkva, koja je tijekom svojeg postojanja imala zanimljiv i turbuletan razvoj, dobila je važno mjesto u duhovnom životu Ukrajine. Povijesni dokaz toga je Brestska crkvena unija iz 1596. godine u Galiciji i Užgorodska unija iz 1646. godine u Zakarpattju. Do 1774. godine Grkokatoličku su Crkvu zvali unijatskom (ujedinjenom) pravoslavnom, a njene vjernike, grkokatolike, unijatima. Naziv „Grkokatolička Crkva” uvela je carica Marija Terezija 1774. godine kako bi se razlikovala od Rimokatoličke i Armenske katoličke Crkve. Istraživači dijele povijest Unijatske Crkve na dva perioda – period Kyjivske metropolije (do kraja 18. st., tu spadaju i bjeloruske zemlje) i period Galicijske metropolije (od početka 19. st.)

Povijesne preduvjete crkvenog ujedinjenja Ukrajinske Crkve s Rimom treba tražiti u događajima onovremenog crkvenog, političkog i društvenog života. Brestska je unija stvorena iz nužne potrebe da se isprave posljedice crkvenog raskola iz 1054. godine između Rimskog prijestolja i Konstantinopolskog

Vitraj *Ujediniti Rus' i Rus'*, autor Leo Mol, Vinnipeg, Kanada

patrijarhata. Kyjivska se hijerarhija trudila sačuvati kršćansko jedinstvo bez obzira na raskol. Izaslanici iz Rusi sudjelovali su na saborima Zapadne Crkve u Lionu (1245.) i Konstantu (1418.) Međutim, težnja metropolita Gregorija Camblaka i Izidora za pristupanjem Uniji nije naišla na podršku u Ukrajini, dok je u Moskvi izazivala pravu netrepeljivost. I za poljsku katoličku vlast takva je unija bila neprihvatljiva.

Unatoč opetovanim pokušajima da se prevladaju posljedice crkvenog raskola između pravoslavlja i katoličanstva, realne mogućnosti rješavanja ovog pitanja stvorile su se tek u 16. stoljeću. Tomu je prvenstveno doprinijela krizna situacija u kojoj se našla Pravoslavna Crkva u Ukrajini. Došlo je do pada crkvene discipline, nerazumijevanja između crkvenih bratstva, hijerarhijom, zatim se upleo novostvoreni Moskovski patrijarhat (1589.), učinjeni su nepromišljeni koraci istočnih pravoslavnih patrijarhata i tako dalje. Važnu ulogu u ovom je slučaju odigrao konflikt između viših crkvenih hijerarhija Ukrajinske pravoslavne Crkve i bratstva, kao što je to bio slučaj u Lavovu (G. Balaban)

Nakon što su mongolski Tatari uništili Kyjiv, kyjivski su metropoliti za prebivalište odabrali grad Vladimir na rijeci Kljazmi. To je dovelo do slabljenja njihovog odnosa s ukrajinskim zemljama te je natjeralo galicijsko-volynjske svećenike da pokrenu proces stvaranja zasebne Galicijske metropolije. U 14. i 15. stoljeću na ukrajinske i bjeloruske zemlje se, u sastavu Velike Kneževine Litve, proširila duhovna vlast metropolita koji su, boraveći u Moskvi, nastavili koristiti titulu „metropolit kyjivski i cijele Rusi”, a njih su željeli iskoristiti moskovski kneževi u svrhu svojih političkih ciljeva. To je dovelo do toga da se 1458. stvorila Kyjivska metropolija, neovisna od moskovskih metropolita. U isto je vrijeme Kijevska Crkva naišla na izazov od strane katolika poslije ekumenskog Tridentskog vijeća (1545. – 1563.), koje je započelo protureformaciju.

Posebnost vjeroučenja grkokatoličanstva (unijatstva) ležala je u ujedinjenju katoličke i pravoslavne dogmatike koju je proglasilo Firentinsko vijeće 1439. godine pri očuvanju rus'ke obredne prakse. Jedan od glavnih faktora koji su poticali na sklapanje unije s Apostolskom prijestolnicom bila je hitna potreba da se suprostavi daljnjoj latinizaciji i polonizaciji ukrajinske svjetovne elite, te da se dosegne jednakost prava za ukrajinsko i latinsko svećenstvo. Ideja sklapanja

unije naišla je na podršku u poljskim državnim i crkvenim krugovima, koji su računali da će ubrzo nakon toga doći do prijelaza unijata u rimokatoličanstvo. Međutim, kako je pokazao daljnji razvoj događaja, njihove se nade nisu obistinile.

Važnu ulogu u realizaciji ideje unije odigrao je poznati poljski teolog, pisac, polemist, propovjednik, aktivist protureformacijskog poretka, jezuit Petro Skarga (1536. – 1612.). On je polemizirao s kalvinistima i pravoslavicima, a 1577. godine izdao je knjigu „O jedinstvu Crkve Božje pod jednim pastirom” adresiranu na kneza Ostroz’kog. U njoj je Skarga obrazložio nužnu potrebu ujedinjenja Katoličke i Pravoslavne Crkve. To je djelo ostavilo snažan dojam na Ostroz’kog i ostale suvremenike. Za vrijeme pripreme putovanja episkopa I. Potija i K. Terlec’kog u Rim, Skarga se više puta susreo s njima te im je dao pisma preporuke i materijalno pomogao. Nedugo zatim Skarga je sudjelovao na Brestskom vijeću 1596. godine kao jedan od tajnika, a kasnije je izdao povijesnu kroniku Vijeća. Sudjelovao je u polemičkoj borbi između protivnika Unije i onih koji su ju podržavali. 1610. godine napisao je „Upozorenje” („Na plač i jecaj”), što je bilo odgovor na djelo M. Smotryc’kog „Trenos”.

Izravne uzroke Brestske crkvene unije iz 1596. godine treba tražiti u onovremenom crkvenom životu, između ostalog u konfliktnim odnosima između episkopa i bratstva. Inicijator pripreme Crkvene unije s Rimom bio je lavovski pravoslavni episkop Gedeon Balaban (1569. – 1607.), koji je tijekom određenog vremena vodio rasprave s Lavovskim nezavisnim bratstvom. Na nagovor episkopa upravitelji Lavovskog uspenskog bratstva Ivan i Dmytro Krasovs’ki 1589. su godine čak bili osuđeni od strane Crkve, što je bilo ukinuto od strane patrijarha Jeremije (1572. – 1579., 1580. – 1584., 1589. – 1595.). Ovaj je hijerarh svojom djelatnošću također indirektno podržao sklapanje Crkvene unije. Od 1587. do 1589. godine dvaput je posjetio Ukrajinu te je ondje proveo niz reformi: dao je veća prava bratstvima, a Lavovskom uspenskom dao je pravo neovisnosti (prosinac 1586.), obvezao je metropolitite da svake godine sazovu crkveni sabor, lišio je povlaštenog položaja sve višestruke ženike, na primjer kyjivskog metropolita Onysyfora Divočku i suprasljskog arhimandrita T. Zlobu, Mihajla Rogozu proglasio je kijevskim metropolitom, a luckog

episkopa Kirila Terlec'kog (koji se smatrao nadglednikom nad kyjivskim metropolitom) proglasio je patrijarhalnim egzarhom. Višeznačne reforme patrijarha, posebno davanje velikih prava bratstvima, razljutili su crkveni vrh te su postale jednim od uzroka unije.

Još jedan važan uzrok sklapanja unije bilo je propadanje Pravoslavne Crkve u zemljama katoličke Poljske, što je tjeralo pravoslavne episkope da potraže put zbližavanja s Katoličkom Crkvom. Počeo je i pritisak Poljske rimokatoličke Crkve na Ukrajinsku pravoslavnu, što je prijetilo denacionalizacijom i gubitkom njene samobiti. U toj situaciji zastupništvo rimskog pape činilo se kao mogućnost da se sačuvaju obredno-nacionalna prava Ukrajinske unijatske Crkve.

Godine 1590. Balaban je postao inicijator sjednice episkopa holmskog i belzkog Dionizija Zborujs'kog, luckog Kirila Terlec'kog, pinskog i turivskog Leontija Peljčyns'kog, a koja se održala u Belzi. Tamo se prvo raspravljalo o pitanju ujedinjenja (unija) Pravoslavne i Katoličke Crkve. Njegova ideja naišla je na podršku prisutnih, a od 1593. godine ideji se pridružio i novoposvećeni volodimirski episkop Ipatij Potij (nekadašnji brestski kapelan).

Ideju unije, posebno za vrijeme njene pripreme, podržao je i najutjecajniji svjetovni ukrajinski magnat knez Vasyly-Kostjantyn Ostroz'kyj. Episkopi su, za razgovor i rješavanje давnog pitanja 1590. – 1595. godine proveli pet sinoda i, nakon što su riješili glavna pitanja, u lipnju 1595. godine namijenili su episkopima Potiju i Terlec'kom ulogu da vode pregovore u pitanju ujedinjenja Crkava u Rimu, kamo su otputovali u rujnu iste godine.

Nakon dugih pregovora, u prosincu 1595. godine, obojicu episkopa primio je papa Klement VIII. i oni su se preobrtili na katoličku vjeroispovijest. Nedugo nakon toga izdan je dokument koji je sadržavao prava i privilegije Unijatske Crkve. Za službeno svečano proglašenje unije od strane kyjivskog metropolita Mihajla Rogoze i poljskog kralja Sigizmunda III. Vazog bilo je sazvano Crkveno vijeće u Brestu, a trajalo je od 16. do 20. listopada 1596.

Svi episkopi, mnogo arhimandrita, igumena, svećenika te predstavnika svjetovnog stanovništva došli su u Brest (danas se grad Brest nalazi u Bjelorusiji) kako bi sudjelovali u radu vijeća. Međutim, već na početku vijeća sudionici

su se podijelili u dvije grupe. Protivnicima unije, na čelu kojih su bili knez Ostroz'kyj i predstavnik konstantinopolskog patrijarhata Protosinkel Nikir, iznenađujuće su se pridružili episkop lavovski G. Balaban i peremišljskij M. Kopystyns'kyj. Zajedno s dijelom svećenstva i svjetovnog stanovništva u Brestu su održali zasebno pravoslavno vijeće, koje je osudilo djelovanje metropolita M. Rogoze i episkopa koji su prihvatili Uniju.

Posebnu ulogu u pitanjima crkvenog ujedinjenja odigrao je na početku odani Ostroz'kyj, koji je na početku bio za ujedinjenje Crkve, a poslije zadržao protivnik Unije. On je kao „neokrunjeni kralj Rusi” uvijek igrao važnu ulogu u religijskom životu Ukrajine, doduše kroz svoj utjecaj je razumio njegove specifičnosti, čak se miješao u kanonska pitanja. Još 70-ih godina 16. stoljeća on je prvo iznio ideju da se centar Konstantinopoljskog patrijarhata prenese na teritorij Ukrajine s prijestolnicom u kneževskom Ostrogu (doduše kasnije se složilo da prijestolnica patrijarhata bude Kyjiv). Kako je bio jedan od inicijatora unije Ukrajinske Crkve s Rimom, knez se čak dopisivao s papom. Kako nije bio protiv ujedinjenja Katoličke i Pravoslavne Crkve, borio se za to da se pitanje unije riješi na Crkvenom vijeću, a ne da o njoj odlučuje samo više svećenstvo.

Godine 1596., za vrijeme Crkvenog vijeća u Brestu K. Ostroz'kyj vodio je opoziciju i istupao protiv sklapanja Brestske unije, sazavši tada alternativno vijeće na vlastitom imanju. Kao suprotnost ideji unije on je čak želio ujediniti cjelokupno pravoslavlje i protestantske crkve.

Metropolit M. Rogoza i njemu vjernih pet ukrajinskih episkopa održali su, u skladu s kanonskim pravom, vijeće koje je zaključilo pitanje unije s Rimskim prijestoljem. Osim njih, na vijeću je sudjelovao dio svećenstva i plemstva te predstavnici Katoličke Crkve. Vijeće (Sinod) je potvrdilo čin unije i o tome su obavijestili posebnom poslanicom od metropolita.

Dakle, Pravoslavna je Crkva u ime metropolita i petorice ukrajinskih episkopa prihvatila odluku da prijeđe pod jurisdikciju Rimskog prijestolja, osiguravši tako očuvanje tradicionalnih istočnih obreda i vlastite crkvene i etnokulturne osebujnosti.

U skladu s uvjetima Brestske unije, model crkvenog ujedinjenja ukrajinske unijatske crkve trebao je očuvati njene istočne obrede, crkveno-slavenski

liturgijski jezik, pravo na vođenje metropolske i episkopske katedre, korištenje starog (julijanskog) kalendara, a niže svećenstvo i dalje bi imalo pravo ženidbe. U isto vrijeme priznavala se vrhovnost rimskog pape kao prvog hijerarha cijele Kršćanske Crkve te su bile prihvaćene dogme Katoličke Crkve. Posljedica sklapanja Unije za to pravoslavno svećenstvo, koje je prihvatilo njene odluke, bila je jednakost prava s katoličkim svećenstvom, te su bili oslobođeni plaćanja poreza i obavljanja drugih obaveza. Episkopima su obećana mjesta u senatu Poljske, ali to obećanje vlada nije ispunila. Plemstvo i građanstvo koje je prihvatilo uniju također je dobilo jednaka prava kao katolici latinskog obreda te su dobili pravo na položaj u državnim i mjesnim vladama Poljske.

Odmah nakon brestskog vijeća od osam eparhija Kyjivske metropolije, Uniju je prihvatilo njih šest: Kyjivska, Volodimir-volynjs'ka, Turovo-pinska, Luc'ka, Holms'ka i Poloc'ka. Peremyšljaska i Lavovska, Uniju su prihvatile kasnije, 1692. i 1700. godine. Kao rezultat Brestske unije, metropolit M. Rogoza, koji je bio prešao na njenu stranu, proglasio je Kyjivsku metropoliju unijom. Od 1596. do 1620-tih godina (službeno do 1633. godine) u Kyjivu je postojala samo unijatska metropolija.

Tako se Brestska crkvena unija 1596. godine ostvarivala kao primoran korak s ciljem očuvanja identiteta Ukrajinske pravoslavne Crkve. Sklapanje Unije ostvario je ukrajinski pravoslavni crkveni vrh bez podrške drugih slojeva društva. To nije osiguralo jednakost ukrajinskog društva, unutar njega je uzrokovalo oporbe koje su se samo povećavale, posebice uoči i tijekom Kozачke revolucije sredinom 17. stoljeća.

S ukrajinskog prevela Ana Grbavac

Pavlo Myhajlo Krečun

Unija s Rimom

Ideje ujedinjenja s Rimom datiraju iz osamdesetih godina XVI. stoljeća. Među onima koji su došli do takvog rješenja za tešku crkvenu situaciju, bio je knez Kostjantyn Ostroz'kyj, koji je dogovarao preduvjete za moguće sjedinjenje s predstavnicima Rimskog prijestolja. Svi koji su propagirali i propovijedali ideju unije, u njoj su vidjeli jedini spas za Rus'ku Crkvu koja je bila pod vlašću Poljske i Litve. U to su bili uvjereni i episkopi Kyjivske metropolije, oni su jedan za drugim postajali pristašama unijatskih ideja. Zanimljivo je da se knez Ostroz'kyj, koji je u početku bio aktivni inicijator, kasnije pokazao protivnikom Brestskih unijatskih sporazuma.

Središnja točka obnovljenja Pravoslavne Crkve u Kyjivskoj metropoliji bila je 1596. godina. Godina Brestskog sabora postala je prekretnica za crkveni i društveni život Ukrajinaca. Opća kronika tih događaja široko je poznata, ali ocjena je bila i do danas ostala neujednačena. Svoje mišljenje na ovu temu izražavali su i još uvijek su izražavaju i pristaše i protivnici unijatskih ideja. Valja napomenuti da se vjerojatno ni o jednom događaju koji se dogodio u povijesti Rus'ke Crkve, ne vodi toliko kontroverznih rasprava kao o Crkvenoj uniji u Brestu. Protivnici Brestske unije vide u njoj izdaju pravoslavne vjere i rus'kog naroda, a njene pristaše i askete nazivaju renegatima, apostatima, latinizatorima i karijeristima. Slično mišljenje izražavaju i stariji i moderni povjesničari. Nećemo komentirati ili poricati njihova razmišljanja, jer to nije svrha ovoga istraživanja. Analizirajući dokumente i analitička povijesna istraživanja, usredotočit ćemo se na ciljeve i namjere kojima su se vodili tvorci Brestske unije. Također se nadamo da će u suvremenoj etapi, možda i u bliskoj budućnosti, Brestska unija imati noviju, utemeljeniju i pravednu ocjenu.

Literatura i dokumentacija o Brestskoj uniji, njenoj pripremi, razlozima i motivima, procesu potpisivanja, inicijatorima i voditeljima, asketima i zagovornicima, a osobito o samom Brestskom saboru koji se održavao 6. – 10. (16. – 20.) listopada 1596.g. je brojna, stoga nema potrebe detaljno opisivati

kronologiju tih događaja. Prije svega, razjasnit ćemo što su htjeli dostignuti zaključivanjem Unije u Brestu njeni izravni tvorci i asketi i jesu li uspjeli ostvariti svoje planove.

Kao što je B. Gudziak primijetio, krizna situacija u Rus'koj pravoslavnoj Crkvi prisilila je episkope Kyjivske metropolije da pribjegnju tajnim mjerama, a točnije zbližavanju s Latinskom Crkvom. Već u prvoj deklaraciji episkopa Kyjivske metropolije o namjeri ujedinjenja Crkve s Rimom koja potječe iz 1590. g., može se primijetiti da su se odlučili na taj korak za dobrobit rodne Crkve. Rus'ki episkopi pokušali su oživjeti Kyjivsku metropoliju iz duhovne i moralne propasti i osloboditi ju ovisnosti od svjetovnih ljudi, a posebno od neograničenog utjecaja crkvenih bratstava. Arhijereji su nastojali obnoviti ulogu Rus'ke pravoslavne Crkve, kao i izboriti za nju ista prava i povlastice koje su u Poljskoj i Litvi imali katolici i protestanti. Stoga je njihov zadatak bio cjelokupan duhovni, moralni, pravni i materijalni razvoj Crkve u poljskoj državi. U početnoj fazi ujedinjenja to su htjeli i episkopi i knez Ostroz'kyj. O tome svjedoči pismo Ostroz'kog Ipatiju Potiju, napisano 21. lipnja 1593.g.

Nećemo ulaziti u detaljni kronološki pregled događaja koji su doveli do potpisivanja Unijskog sporazuma, ali zaustavit ćemo se na njihovom sadržaju i unutarnoj biti. U tome je kontekstu, možda najrječitiji dokument „Artikuli”, u kojemu se prate početne ideje inicijatora Brestske unije, odnosno uvjeti pod kojima su se vladike Kyjivske metropolije htjeli pridružiti Katoličkoj Crkvi. „Artikuli” su formirani sredinom 1595.g. i vodeći su dokument koji objašnjava motive, prirodu i ciljeve ovoga ujedinjenja. Neki od njih su dogmatsko-liturgijskog reda, ali većina njih tiče se kanonske strukture i pravnog položaja različitih redova rus'kog duhovništva, a tu su također uvrštene želje i postulati kulturno-obrazovnog karaktera.

Karakteristično je u „artikulima” to da vladike na poseban način naglašavaju vjernost rus'kom jeziku, svojoj narodnosti, vlastitim tradicijama i istočnom obredu.

Što se tiče dogmatskih pitanja, npr. podrijetla Duha Svetoga, episkopi su uzimali u obzir mentalitet svojstven Istočnoj Crkvi. Treba dodati da su oni u ovu svrhu jasno izjavili da se pridržavaju „svega što se nalazi u evanđelju i

pismima svetih otaca grčke vjere, a točnije da Duh Sveti nema dva načela ili dvostruko porijeklo, već potječe od Oca preko Sina“ (1. artikul). Po pitanju čistilišta, vladike su izrazile nevoljkost da uđu u bilo kakvu prepirku, oni su samo težili „biti obučeni od strane Svete Crkve“ (15. artikul).

Episkopi nameću uvjet prema kojemu se metropolije i ovlasti, kao i ostale duhovne zasluge njihovog (rus'kog) obreda, daju samo ljudima koji pripadaju ovome narodu i obredu, odnosno radi se o pitanju prava na crkveni čin za osobe određene vjeroispovijesti (10. artikul). Pravo izbora imali su samo „ljudi duhovnog i svjetovnog statusa“ među „rus'kim ljudima“, a državna vlast (Kralj!) treba samo potvrditi taj izbor.

Što se tiče hijerarhijskog reda, naznačeno je da rus'ki vladike i metropoliti ne bi trebali biti putovati do Rima po povelju, već će sukladno s uvriježenim običajem u Kyjivskoj metropoliji episkope zaredivati sam metropolit, a metropolita, u nazočnosti povelje iz Rima, zaredivat će sami vladike. Međutim, ako za metropolita izaberu jednog od episkopa, dovoljno je da se prisegne poslušnost najvišem poglavaru, rimskome papi.

Vladike su također govorili o nepovredivosti svih obreda i običaja tijekom služenja bogoslužja i davanja sedam svetih sakramenta i očuvanja istočne Pashalije i drugih svojstvenih blagdana, kao i tradicije oženjenog svećeništva, koja je ovdje široko rasprostranjena (2., 3., 4., 6., 19. artikul).

Kao što se navodi u 15. artikulu, episkopi ne odobravaju praksu prijelaza iz jednog obreda u drugi, a također unose pojašnjenje glede običaja prema kojemu je tijekom vjenčanja supružnik koji je pripadao rus'kom obredu bio prisiljen primiti sakrament druge strane, to jest rimske, o tome se govori u 16. artikulu.

Što se tiče autoriteta svećenstva u 21. artikulu je naznačeno:

„Arhimandriti, igumani, svećenici, arhiđakoni, đakoni i ostali duhovnici našega obreda neka se koriste i uživaju iste počasti kao i duhovne osobe rimskog obreda, neka imaju jednake privilegije i slobode..., neka ih nitko ne prisiljava da plaćaju poreze..., neka budu podložni sudskoj vlasti episkopa..., dakle, neka duhovnim i svjetovnim ljudima bude osigurano njihovo cjelovito i neometano pravo...”

Što se tiče materijalnih dobara i različitih oblika priznavanja i povlastica države u „Artikulima» su definirani odgovarajući sustavni postupci. Prije svega se rečeno je da se svi crkveni posjede nepravedno zaplijenjeni od strane magnata trebaju vratiti crkvenim vlastima (17. artikul), a također i da se obitelji umrlih metropolita ili episkopa, zemaljski i državni blagajnici ne bi smjeli uplitali u „poslove crkvenih imetaka” (18. artikul) te da manastiri moraju biti pod vlašću mjesnog biskupa (19. artikul).

U „Artikulima” se također navodi da duhovnici „rus’koga obreda” trebaju biti zastupljeni u „državnim tribunalima” i moći „braniti naša prava i slobode” (20. artikul). Vladike su također branili pravo metropolita i episkopa „rus’kog obreda” prema kojemu bi ih trebali primiti u državni senat, jer „mi imamo isto dostojanstvo i vladu kao biskupi Rimske Crkve” i tek će tada oni uživati „veće poštovanje i čast među ljudima “ (12. artikul).

Drugi se artikuli odnose na društveno-crkvene odnose, na primjer, o tome da „latinska gospoda” ne smiju braniti ili smetati zvonjenju, molitvenim pohodima (22., 23., 24. artikul), te da ne smiju „mijenjati samostane i hramove našega obreda u hramove latinskoga obreda “(25. artikul).

Naglašeno je da će crkvena bratstava koje su osnovali patrijarsi i službeni kraljevi, biti korisna Crkvi ako prihvate Uniju. Moguće je da svoje djelovanje obavljaju samo pod bliskim promatranjem metropolita ili episkopa mjesne eparhije (26. artikul).

Još jedno važno pitanje bilo je mogućnost razvijanja vlastitog obrazovanja i kulture, o čemu se raspravljalo u 27. artikulu.

„Neka nam bude dozvoljeno otvarati škole i seminarije grčkog i slavenskog jezika..., kao i tiskare, koje će isto biti podređene vlasti metropolita i episkopa...”

Episkopi su se pobrinuli i za odgovarajuću suradnju s moćnicima i očuvanje crkvenog (pravnog) poretka.

Između ostalog, u 28. artikulu navodi se da se bez dopuštenja episkopa ne smije dati razvod, a plemići, časnici i pokrovitelji crkava na svojim teritorijima ne bi smjeli dopuštati svećenicima koji su pod zabranom da drže bogoslužje. U 29. artikulu: sve katedre, kao i crkve i hramovi kraljevskog, plemićkog ili građanskog podrijetla, moraju biti podređene vlasti te u posjedu lokalnih

episkopa, a svjetovni ljudi neka se zauzvrat ne miješaju u njihove poslove. U 30. artikulu naglašeno je da se „svećenicima prokletima” od strane episkopa jednog obreda ne smije dopuštati bogoslužje u drugome.

Vladike su završili svoje „Artikule” izjavom da su oni uvjet za ujedinjenje „na Božju slavu i za mir Crkve”, i da se smatraju „neophodnima za našu Crkvu.” Nastavljajući obraćanje, traži najvišeg poglavara (rimskog papu) i poljskog kralja da ih potvrde „kako bi tako, budući sigurnima u našu vjeru, sakramente i naše obrede, bez štete na našu savjest i dane nam duhovne jaganjce, mogli pristupiti svetome ujedinjenju s Rimskom Crkvom, i drugi, vidjevši kako se sve to očuvalo netaknuto i bez promjena rado krenuli našim koracima (33. artikul).

Iz sadržaja te navoda od strane povjesničara vidimo da su „Artikuli” dokument koji pokazuje glavne namjere i ideje, kojima su se vodili episkopi Kyjivske metropolije u svojim unijatskim nastojanjima; svjedoči se o dubokoj vjerskoj i crkvenoj svijesti i odanosti tvorca Brestske unije vlastitog „grčkoj vjeri” i svojem „rus’kome” obredu, tradicionalnom crkvenom (pravnom) poretku i vlastitom narodu. Dakle, stupajući u uniju s Rimskom Crkvom, vladike Kyjivske metropolije nisu imali namjeru nikoga “izdati” ni „polonizirati” ili „latinizirati” svoju Crkvu, već su pokušavali pronaći izlaz iz teške situacije u kojoj se našla Crkva. Dakle, s obzirom na okolnosti episkopi su djelovali kao pravi patrioti i kao ljudi koji odaju prikladnu počast izvornim tradicijama, kao brižni pastiri, puni odgovornosti za dobro i obnovu svoje Crkve. Artikuli su prošli gotovo bez primjedbi i u potpunosti su primljeni od strane Apostolske stolice u Rimu, a odobrio ih je također i tadašnji poljski kralj Zigmunt III. I iako iz razvoja događaja saznajemo da se neki od „artikula” nikada nisu zaživjeli, svejedno su u povijesti zabilježeni kao najveći pokušaj pomirenja crkvenog sukoba između istočnih i zapadnih kršćana.

Tijek glavnih zbivanja glede ujedinjenja Kyjivske metropolije s Apostolskom stolicom u Rimu, završio je svečanim priznanjem katoličke vjere od strane vladika Kyjivske metropolije Ipatija Potija i Kyryla Terlec’kog pred rimskim poglavarom Klementom VIII. Svečanost se održala 23. prosinca 1595.g. u Rimu. Oba vladike u ime metropolita i vladika Kyjivske metropolije

Berestejska unija

položili su prisegu rimskome poglavaru, koji im je istoga dana izdao bulu „Magnus Dominus i laudabilis nimis”, kojom je oglosio katolicima završetak spajanja i zajamčio ispunjenje svih uvjeta ovog ujedinjenja. Službeno proglašenje Crkvene unije održano se na Crkvenom saboru u Brestu 6. – 10. listopada 1596.g., na kojemu su bili prisutni i zagovornici Unije i protivnici ideje jedinstva pod vodstvom kneza Kostjantyna Ostroz’kog. Protivnici ujedinjenja uložili su najveći napore kako vladike Gedeon Balaban (Lavovski) i Myhajlo Kopystens’kyj (Przemyślski) ne bi prihvatili odredbe. Kao rezultat toga, nakon svečanog proglašenja unije u Brestu, metropolit i vladike lišili su episkope-opozicionere episkopskih prava i udaljili iz Crkve predstavnika Carigradskog patrijarhata, protosindela Nikofora, a zajedno s njim i ostale protivnike.

S ukrajinskoga prevela Sanja Sabljak

Andrij Sapeljak

Kyjivski arhiepiskopi – patrijarsi

Od vremena Brestske unije započela je nova era Kyjivske pravoslavne Crkve. Prvi put u šesto godina ona je postala kanonska nezavisna samostalna Crkva Istoka, ravnopravna s patrijaršijama. Službeno su je tako priznali rimski biskup i Pravoslavna Crkva. Međutim, iako je Kyjivska pravoslavna Crkva kao samostalna Crkva imala sva patrijaršijska prava, ipak nije službeno nosila titulu patrijaršije. U papinskim dokumentima, a također među klerom i vjernicima, kyjivskog arhiepiskopa su nazivali poglavarom i ocem samostalne Crkve, a u liturgiji ga se spominjalo kao „svetog biskupa i njegovu Svetu Crkvu.“

Počevši od prvog arhiepiskopa-patrijarha postbrestskog perioda, Myhajla Rožoza, tijekom četiristo godina, vrhovni pastiri Kyjivske pravoslavne ujedinjene Crkve neprekidno su se izmjenjivali kao njezini arhiepiskopi-patrijarsi. Među njima su bile značajne ličnosti kao što su Ipatij Potij, Veljamyn Ruts'kyj, Andrej Šeptyc'kyj i Josyf Slipyj.

Myhajlo Rožoza (1596. – 1599.)

Prva arhiepiskopska vlast s patrijaršijskim pravom koju je preuzeo Myhajlo Rožoza trajala je samo tri godine. To vrijeme je bilo relativno mirno.

Myhajlo Rožoza postao je metropolitom 1588. godine. Imenovao ga je poljski kralj Žigmund III. na prijedlog novorudskog vojvode Tyszkiewicza. Episkopsko posvećenje Rožoza je primio od patrijarha Jeremije II. Prije toga Rožoza je bio monah i arhimandrit Minskog manastira. Nije govorio latinski jezik. „Njegov karakter“, pisao je kardinal Slipyj, „je bio nestalan i lako je potpadao pod utjecaj jačega.., zahvaljujući episkopima prešao je na stranu Unije, što je pitanje zbog kojeg je dugo oklijevao, jer se u početku držao kneza Kostjantyna Ostroškog. Rožoza nije bio inicijator Unije, a tek joj je kasnije, kad je pitanje postalo jasno i javno, on pristupio pod utjecajem episkopa...“

Metropolit Myhajlo Rogoza

Općenito je arhiepiskop-patrijarh Myhajlo Rožoza bio pozitivna ličnost u povijesti Ukrajinske Crkve, čovjek mirne naravi, častan, skroman i umjeren u svemu. Njegovo pridruživanje Uniji, koju su osnovali episkopi, u znatnoj je mjeri uvjetovalo njezin sretan kraj.

Ipatij Potij (1599. – 1613.)

Ipatij Potij je značajna ličnost među episkopima Ukrajinske Crkve, jedan od glavnih aktera u pripremi i potpisivanju Brestske unije. Nakon smrti Myhajla Rožože 1599. godine, postao je poglavar i otac Crkve, kao i njezin arhiepiskop-patrijarh. Dvije velike zadaće stajale su pred Ipatijem Potijem: podići Ukrajinsku Crkvu iz strašne zapuštenosti u svim sferama crkvenog života i braniti ju kao nezavisnu Crkvu od svjetovnih vlasti, poglavito od kneza Kostjantyna Ostroškog.

Ipatij Potij rodio se 1541. godine u drevnoj obitelji šljahtića, pravoslavne vjeroispovijesti. Krsno ime mu je Adam. Obrazovao se u kalvinističkoj školi knezova Radziwiłli i sam je postao kalvinist. Studirao je izvan domovine na njemačkim sveučilištima, gdje je stekao više obrazovanje. Govorio je mnogo jezika, a među njima i latinski. Godine 1576. Potij se obratio na katoličku vjeru u latinskom obredu, ali se kasnije vratio pravoslavlju svojih roditelja. Dugi niz godina Ipatij je bio brestski kaštelan i senator Poljskog Kraljevstva. Godine 1593. umire volodymyrski episkop Meletij Hrebtovyč i knez Ostroški predlaže kralju već obudovjelog Potija kao sljedećeg kandidata za episkopa. Knez je cijenio Potija zbog njegove velike pobožnosti i nadao se u njemu pronaći pomoćnika u pitanju pripreme opće unije kojoj su trebali pristupiti svi patrijarsi Istoka, kao što je to bilo s Florentinskom unijom. Kasnije su se Potij i knez razišli u mišljenjima u vezi pitanja Unije.

Adam Potij pristao je preuzeti episkopsku vlast i pristupio je manastiru. Za monaha ga je zaredio lucki episkop Kyrylo Terlec'kij, kojega je Potij poznao još dok je bio kaštelan. Pri posvećenju za episkopa 1593. godine, uzeo je ime Ipatij. Volodymyrska eparhija po važnosti se nalazila odmah iza Kyjivske arhiepiskopije, a njezin episkop nosio je titulu „prototrona“ (prvog episkopskog trona).

Nakon prerane smrti prvog poglavara samostalne Kyjivske Crkve Myhajla Rožože, vladalo je javno mnijenje da je Ipatij Potij najprihvatljiviji kandidat za Kyjivski prijestol. Papa Klement VIII. dobro je poznao Potija iz vremena kada je prebivao u Rimu zbog pitanja Unije. Zato je rado imenovao episkopa

Episkop Ipatij Potij

Ipatija Potija drugim po redu arhiepiskopom-patrijarhom Kyjiva i čitave Rusi¹ Petog veljače 1600. godine Papa je o toj odluci obavijestio kralja.

1 Rus'ka zemlja (Nestor, XI st.) – srednjovjekovni naziv za Ukrajinu (ovdje i dalje op. prev).

Ipatij Potij je zasjeo na metropolitski prijestol u teškom trenutku za Ukrajinsku Crkvu. Nakon svih godina antiukrajinske borbe šljahtići kneza Ostroškog su prigrabili crkvenu imovinu Kyjiske arhieparihije i ona je ostala bez materijalnih sredstava. Ekonomske probleme metropolit je nastojao popraviti na račun Volodymyrsko-volynjske eparhije. Bilo je određeno davati određenu sumu od vlastitih primanja za održavanje novog arhiepiskopa Kyjiva.

Kao Poglavar Ukrajinske Crkve, Potij je posvetio svoje djelovanje osnaživanju Unije. Imao je sve potrebno kako bi se opirao njezinim protivnicima. Potij se nije bojao progona i bio je spreman dati svoj život za ujedinjenje. Odmah nakon njegove nominacije za vrhovnog kyjivskog arhiepiskopa, shizmatici i protestanti su se okupili kako bi zajedno istupili u poljskom Sejmu protiv njegovog izbora. Potij je otišao do Varšave i održao u Sejmu glasovit govor u obranu ujedinjenja. I ubuduće će Potij držati stanovište kanonskog prava. Tražio je razne arhivske dokumente koji su potvrđivali kanonstvo Unije i njezino slaganje s interesima ukrajinskog naroda. Potij je zahtijevao povrat svih crkvenih i manastirskih dobara koje su prigrabili šljahtići. Shizmatici su sa svoje strane pokretali tužbe za crkve i manastire. U pamfletima su optuživali Potija i navodili da posjeduje mnogo zlata i srebra, a svećenici su siromašni i nemaju kruha.

Nemajući racionalnih argumenata kojima bi uništili Uniju, njezini protivnici su se odlučili za nasilje. Godine 1602. papinski nuncij je javio Apostolskoj stolici da je Potijev život u opasnosti: „Shizmatici iskazuju veliko zlo... Nedavno je pristigao izvještaj od metropolita, da je prebivajući u Brestu otkrio njihovu namjeru da ga otruju kruhom kojim se trebala slaviti sveta misa...“

Godine 1609. drugi nuncij je prijavio Apostolskoj stolici novi pokušaj atentata na arhiepiskopa Ipatija Potija u Vilniusu. Atentat je bio izvršen 11. srpnja 1609. godine. „Tog istog dana“, pisao je nuncij, „kada se metropolit vraćao od mene svojem domu i prelazio trg, pred njim se neočekivano pojavio agent koji je isukavši sablju zamahnuo i snažno ga udario u glavu kako bi ga ubio. U tom trenutku metropolit je podigao lijevu ruku kako bi se obranio od udarca i odsječena su mu tri prsta. Da udarac nije pao na podignutu ruku

i zlatni lanac, na kojem je prelat nosio episkopski križ, udarac bi čini se bio dovoljno snažan da mu raskoli glavu. Osim toga, razderan mu je kolar mantije i košulja do tijela.“

To je bila prva krv prolivena za jedinstvo Crkve. Na kraju svog pisma nuncij je savjetovao Svetom Ocu da utješi „tog nesretnog prelata jer zaista je njegova odanost Bogu velika. On postojano slavi Boga, što se udostojao obdariti ga tim slučajem, radujući se toj nesreći kao da je trofej.“

Arhiepiskop-metropolit, Ipatij Potij nastojao je ojačati Uniju, prije svega obrazovanjem klera i monaha, odanih Ukrajinskoj katoličkoj Crkvi. Potij je osnovao sjemenište za monahe. Često je posjećivao Metropoliju, držao mnoge propovijedi i utjecao na narod. Branio je Crkvenu vlast i održavao disciplinu.

Arhiepiskopa Ipatija Potija, koji je zaista želio dobro Crkvi i narodu, snažno je boljelo kada su neprijatelji sustavno izvrtali njegove dobre namjere. Umro je 1613. godine u 72-oj godini života. „Posljednji podvig arhiepiskopa-metropolita Ipatija Potija bio je postaviti Josyfa Veljamyna Ruts'kog za svog koadjutora i nasljednika. On je zaista bio najbolji kandidat“, pisao je kardinal Slipyj.

Josyf Veljamyn Ruts'kyj (1613. – 1637.)

Dvadeset i osmog lipnja 1613. godine 40. godišnji Ruts'kyj je postao kyjivski metropolit. On je jedna od najznačajnijih figura na metropolitskom prijestolu Kyjiva i Galyča². Njegov program upravljanja je bio: organizirati na temelju katoličkih principa sav crkveni život u metropoliji, svjetovno duhovništvo, manastire i vjernike.“

Veljamyn Ruts'kyj se rodio 1573. godine u Bjelorusiji u obitelji kalvinista, međutim krstio ga je pravoslavni svećenik. Pohađao je kalvinističku školu u Vilniusu. Nakon završenog obrazovanja, Veljamyn je u 17. godini života napustio kalvinizam. Godine 1590. otišao je izvan države na studij u Prag. Ondje je pristupio Katoličkoj Crkvi u latinskom obredu. Zatim Ruts'kyj odlazi

---

2 Srednjovjekovni grad pokrajine Galyč (Galicija).

Metropolit Josyf Veljamyn Ruts'kyj

u Rim gdje se obrazovao na grčkom kolegiju, koji je 1577. godine osnovao papa Grgur XIII. Ondje je shvatio da se treba vratiti istočnom obredu u kojem je kršten. Na taj važan korak nagovorio ga je papa Klement VIII. Najveću poteškoću u tom pitanju vidio je mladi Ruts'kyj u zapuštenosti Grčke Crkve u Litvi.

Godine 1603. Ruts'kyj se vratio do Vilnusa i predstavio se Potiju. Ovdje je obnovljeno njegovo uvjerenje u pripadnost istočnom obredu. U Vilniusu je upoznao monaha Josafata Kuncevyča, budućeg mučenika za jedinstvo crkve i pod dojmom razgovora s njim stupio u manastir. Godine 1608. položio je zavjete i postao svećenik-monah. Godinu kasnije Josyf, to je ime uzeo kao monah, postao je arhimandrit Vasiljanskog manastira u Vilniusu. Oslabljen borbom, arhiepiskop-patrijarh Ipatij Potij, predviđajući svoj skori kraj, predložio je arhimandrita Ruts'kog za kandidata na Kyjivski prijestol. Godine 1611. imenovan je za episkopa Galyča, ali je prebivao u Kyjivu kao Potijev koadjutor s pravom nasljedstva koje je i stekao 1613. godine.

Novi arhiepiskop-patrijarh Kyjiva i čitave Rusi prije svega se prihvatio reforme manastira, nadajući osloniti se na njih u isplaniranoj reorganizaciji Crkve. Godine 1616. Ruts'kyj je osnovao zajednički novicijat za sve manastire, a zatim sazvaio igumane manastira na kapitul u Rutu.³ Ondje se svih sedam manastira ujedinilo pod vodstvom protoarhimandrita, koji je bio podređen arhiepiskopu-patrijarhu Kyjiva. Za prvog protoarhimandrita bio je izabran Ruts'kyj. Nakon toga, on je sastavio Pravila za normiranje monastičkog života. Onda je otvorena škola za monahe, obnovljeni su stari manastiri i osnovani novi. Godine 1624. već je postojalo 20 manastira. Za svjetovno svećenstvo Ruts'kyj se pobrinuo osnovati sjemeništa i poboljšati obrazovanje. Materijalni položaj svećeništva u parohijama je bio težak. Svećenici su zarađivali za život na obradivim površinama.

Zbog obnove Crkve novi arhiepiskop je 1626. godine sazvaio novi Crkveni sabor u Kobrynu.⁴ Na Saboru se raspravljalo o pitanju crkvene poslušnosti i

3 Drevno kmetsko naselje, današnja Bjelorusija.

4 Grad u današnjoj Bjelorusiji, Brestska oblast.

osuđena je simonija, odnosno kupovanje crkvenih službi i privilegija. Utvrđeno je da episkopi moraju kyjivskom arhiepiskopu-patrijarhu podnositi izvještaj o stanju u svojim eparhijama. Na Saboru je također normiran odnos svjetovnog svećeništva prema monasima. Odlučeno je da se osnuju arhivi u eparhijama i duhovna sjemeništa, a Ruts'kyj se nadao i unifikaciji bogoslužja. S tim su ciljem sazvane provincijalne sinode.

Zbog jačanja Unije, Ruts'kyj se nadao popuniti eparhije ljudima odanim sjedinjenju. U Peremišlju⁵ Uniju je branio Atanasij Krupec'kyj, u Volodymyr-Volynskom episkop Joakym Morohovs'kyj, štićenik Ipatija Potija. U Holmu je episkop bio Arsenij Andrijevs'kyj. U Luc'ku, nakon smrti Kyryla Terlec'kog, episkop je postao Jeremij Počapovs'kyj. U Turovu i Pinsku, episkop je bio Tajisij Sapovs'kyj, a nakon njega od godine 1633. Rafajil Korsak. U Poloc'ku je djelovao arhiepiskop Ćedeon Bryljnyc'kyj, koji je 1617. za koadjutora dobio sv. Josafata Kuncevyča.

Situacija u Kyjivu i Lavovu bila je nepovoljna za ujedinjenje. Ruts'kyj je upravljao katedralom svete Sofije a zajedno s njom i Vydubec'kym manastirom.

Od 1614. do 1620. godine vladao je mir u državi i u Crkvi i Ruts'kyj je mogao razvijati svoje stvaralaštvo u svim sferama crkvenog života. Činilo se da je pitanje ujedinjenja blizu krajnjem uspjehu, naime nakon smrti lavovskog episkopa Ćedeona Balabana 1607. godine i kneza Kostjantyna Ostroškog 1608., oslabili su napadi shizmatika.

S ukrajinskog preveo Matija Šaler

---

5 Današnja Poljska.

Zavjera protiv Unije

Kao što se već istaknulo, najustrajnijim protivnikom inicijative ukrajinskih vladika bio je knez Kostjantyn Ostroz'kyj, iako je on sam gajio nade o ujedinjenju s Rimom. Episkop Potij susreo se s knezom i prepričao mu tijekom pregovora iz Rima od dogovora četvorice episkopa 1590. god. do usklađivanja akta 1594. god. Vidjevši nepopustljivost kneza, Ipatij Potij pao mu je pred noge i sa suzama u očima molio ga da se ne protivi tom svetom zadatku, upravo suprotno, neka svojim autoritetom podrži i pomogne „započeto djelo privesti kraju“. Unatoč velikoj pokornosti do akta od strane Potija, knez je upravo suprotno pokušavao na svoju stranu pridobiti Lavovskog episkopa Ğedeona Balabana. Osim toga, Ostroz'kyj je uvjeravao protestante da se pridruže borbi protiv unije. Pregovori s knezom Ostroz'kim su u velikoj mjeri odgađali odlazak episkopa Terlec'kog i Potija u Rim.

Veliki protivnik ujedinjenja Ukrajinske Crkve s Rimom bio je Carigradski patrijarhat. S njim su surađivali i drugi patrijarhati s Istoka. Protiv ujedinjenja prvi su se izjasnili vološki episkopi. Okupili su se 17. kolovoza 1595. god. u gradu Jaši pod vodstvom protosinđela Nikofora, uz prisutnost moldavskog i vološkog metropolita, zajedničkim pastoralnim pismom osudili su inicijativu kijevskog metropolita i njegovih episkopa na pozivanje ukrajinskih vjernika na neposluh, jer su oni „odstupili iz Patrijaršijske konstantinopolske stolice“.

Na strani protivnika ujedinjenja Ukrajinske Crkve s Apostolskom stolicom stala je katolička Poljska. Poljaci na Uniju nisu gledali iz religijsko-crkvene perspektive, već iz političko-državne, jer je ujedinjenje s Rimom stavilo ukrajinski narod i Crkvu u Poljskom Kraljevstvu na istu razinu s poljskim. To se protivilo poljskim interesima koja je htjela Ukrajince polonizirati prelaskom na latinski obred.

Kralj Žigmund III., iskren i revan katolik, radije je na uniju gledao iz religijsko-crkvene perspektive. Podržavao je sve inicijative ukrajinskog episkopata u vezi njenog završavanja. Međutim, osobnu inicijativu u korist unije nije izražavao.

Carigradski patrijarhat

Poljska vlada je u početku demonstrirala naklonost ujedinjenju Ukrajinske Crkve s Rimom, ali iz političkih promišljanja, pribojavajući se da će utjecaj Carigrada i podređenost Carigradskog patrijarhata Turcima, Ukrajinska Crkva prijeći pod jurisdikciju novostvorenog Moskovskog patrijarhata. Iz te perspektive ujedinjenje Ukrajinske Crkve s Rimom odgovaralo interesima Poljske Države. Međutim, kada je došlo do potpisivanja ujedinjenja, Poljska nije uniji dala dovoljno ohrabrenja, ostavivši ju u najkritičnijim minutama na cjedilu, na uništenje brojnim i jakim neprijateljima, koji su nekažnjeno optužival tvorce unije – episkope i potpirivali ukrajinski narod protiv saveza s Rimom.

Poljsko svećenstvo, osim bezbrojnih iznimki, odnosilo se prema uniji s negodavanjem, čak i neprijateljski. Poljski povjesničar-episkop Edward Likowski pisao je: „Latinsko svećenstvo je pokazivalo neku vrstu prezira prema obredima i svećenstvu Rus’ke Crkve.“ S obzirom da ukrajinski episkopi nisu smjeli u Senat, napomenuo je: „Jednostavno želimo napomenuti da se u tom slučaju dogodila nepravda prema Uniji s naše strane i da je bila velika politička pogreška ne pustiti rus’ke episkope u Senat“.

Postupanje isusovaca o ujedinjenju Ukrajinske Crkve s Rimom kardinal Josyf Slipyj karakterizirao je ovako: „Isusovci su ispočetka pomagali savjetima i podučavanjem nauka, ali kasnije su više odmagali nego pomagali, odvlačeći ukrajinsku i bjelorusku inteligentnu mladež na latinski obred. To je prorijedilo redove unije i potkopalo njene temelje i snagu“.

Na putu u Rim

Nakon dugih pregovora između ukrajinskih episkopata i Rimske kurije, uz posredništvo papinog nuncija u Poljskoj arhiepiskopa Germanika Maljaspina, odlučeno je da će se akt o ujedinjenju sklopiti u Rimu uz prisutnost svetog oca pape Klementa VIII. Papa je želio da se akt ujedinjena Ukrajinske Crkve i Ekumenske Crkve izvede na visokoj razini od obje strane.

Ukrajinski episkopat na čelu s kyjivskim arhiepiskopom Myhajlom Rožozom u Rim je kao delegaciju poslao Kyryla Terlec'kog i Ipatija Potija. U ime svog episkopata trebali su Apostolskoj stolici predstaviti proglašeni sinoda i pred papom položiti „Ispovijed pravoslavnoj vjeri“, kao i prisegu poslušnosti nasljedniku Petra pape rimskoga – glavi Ekumenske Crkve. Zatim je Papa službeno primio mitroplite Ukrajinske Crkve u kolegij episkopa Ekumenske Crkve, a ukrajinske vjernike u naručje svete katedralne i Apostolske Crkve. Nakon Rimskog akta ujedinjenja, u ukrajinskim zemljama se trebalo održati saborsko primanje uz sudjelovanje svih episkopa, predstavnika klera, monaštva i vjernika.

Obojica episkopa-delegata – Kyryl Terlec'kyj i Ipatij Potij bili su hijerarhijski prve osobe u metropolitu. Pripadali su obrazovanim ljudima, ideolozima i glavnim tvorcima obnove jedinstva s Rimom. Episkop Kyrylo Terlec'kyj bio je patrijaršijski egzarh. Potjecao je iz pinskog plemstva, lucki i ostroški episkop je postao 1585. god., „bio je sposoban, inteligentan, pokretan i revan episkop. Razumio se u ideologijska i suvremena događanja na Zapadu. Znao je o preporodu Katoličke Crkve... najviše je zaslužan za pripremu i završavanje Unije.“ Ipatij Potij bio je Volodymyrs'ki episkop i njegova episkopija imala je prednost u metropolitu Kijevskog prijestolja. Kao

senator uživao je značajan politički utjecaj. Pridržavao se grčkog obreda i bio je povezan s knezom Konstjantynom Ostroz'kim.

S obzirom na veliku važnost koju je Rim dao ujedinjenju Ukrajinske Crkve s Ekumenskom i opasnost tako dalekog puta, s episkopima-delegatima putovala je i pratnja u kojoj su bile 23 osobe. Bili su to savjetnici episkopa, sluge i straža koja je bila potrebna, jer su kružile glasine da navodno knez Ostroz'kyj prijeti kako će ubiti episkope na putu u Rim.

Episkopi-delegati su otputovali u Rim 28. rujna 1595. god. U Krakovu bili su 2. listopada, a 26. listopada stigli su u grad Padovu u Italiji. Ne zaustavljajući se u Veneciji, prošli su Bolognu i stigli u Rim 15. studenog. U Rimu su se metropoliti-delegati smjestili u za njih pripremljenu zgradu, na uzdržavanje Papi čiji su bili gosti. Papa je predvidio odgovarajući mjesečni iznos za uzdržavanje i sve potrebe koje su gosti mogli imati. Također je naredio vratiti novac episkopima koje su potrošili na putovanje. Ukrajinski episkopi nisu bili sposobni isplatiti troškove putovanja jer im je knez Ostroški uskratilo episkopima – zagovornicima unije sve prihode iz kneževskih posjedovanja.

Nakon dva dana odmora od dugačkog putovanja, 17. studenog, ukrajinski su metropoliti imali prvu audijenciju kod Pape. Metropoliti su izrazili Papi želje metropolita i svih episkopa Ukrajinske crkve za pristupanjem u crkveno jedinstvo. Papa Klement VIII. razgovarao je s episkopima s velikom simpatijom i ljubaznošću, izražavajući spremnost primiti Ukrajinsku Crkvu u naručje Ekumenske Crkve.

Nakon audijencije kod Pape, episkopi-delegati su posjetili kardinala Aldobrandinija, državnog sekretara Njegove Svetosti. Predali su mu pisma s različitim zamolbama i također listu uvjeta u kojima se Ukrajinska Crkva ujedinjuje s Rimom. Narednih dana ukrajinski su metropoliti posjetili i ostale kardinale Rimske kurije. Terlec'kyj i Potij ostavljali su jako lijepe dojmove. Jedan od suradnika kardinala Aldobrandinija pisao je: „to su osobe prekrasnog izgleda i jako upućeni u svojoj djelatnosti“.

Rimski akt ujedinjenja

Druga polovica studenog bila je posvećena osobnim kontaktima ukrajinskih episkopa s Rimskom kurijom. Početkom prosinca počele su rasprave o unijiskim temama. Episkopi Terlec'kyj i Potij donijeli su sa sobom popis članaka s uvjetima i zamolbama ukrajinskog episkopata u Apostolsku stolicu. Zbroj uvjeta, zahtjeva i molbi crkvenog karaktera bilo je dvadeset. I bilo je zahtjeva svjetovnog sadržaja, usmjerenih više na poljskog kralja, ali s molbama papinske potpore.

Prvo zasjedanje Papinske komisije za proučavanje članaka koje se sastojalo od kardinala i brojnih teologa održalo se 2. prosinca, a drugo 5. prosinca. Sudionici skupa detaljno su raspravljali o svakom članku. Teolozi su radili primjedbe, specifikacije, a kardinali i ostali visoki službenici Kurije pobliže su se upoznavali s problematikom i potrebama Ukrajinske Crkve.

Članci predloženi od ukrajinskih episkopa bili su prihvaćeni, kao i molbe metropolita da „za više počasti njihovog ugleda Sveti Otac napiše kralju i senatorima, kako crkvenim, tako i svjetovnim, zahtjev za utvrđivanjem mjesta za ukrajinske episkope u Senatu“. Papa je također obećao iznuditi izjednačavanje prava ukrajinskih episkopa s poljskim.

Akt ujedinjenja Kijevsko-Galicijske Crkve, ili radije akt službenog obnavljanja jedinstva iz vremena Volodymyra Velykog, izveo se na najvišoj crkvenoj i u isto vrijeme diplomatskoj razini s velikim ceremonijama, nastavljajući formalnosti Firentinske unije. Apostolska stolica bila je uvjerenjena da zbog utjecaja Carigrada i neuspjeha Firentinske unije obnavljanje opće unije svih istočnih crkvi postalo nemoguće. Zato se Rim trudio postupno ujediniti s izoliranim neujedinjenim crkvama. Ukrajinska Crkva bila je prva koja je trebala postati primjer i most za sjedinjenje ostalih Crkvi, prije svega Moldavske i Moskovske.

Svečanost proglašenja ujedinjenja održalo se 23. prosinca 1595. god. u predvečerje Božića. O tim su događanjima ukrajinski delegati, Terlec'kyj i Potij, u pismu lavovskom episkopu Balabanu pisali: „Dana 23. prosinca u Velikoj dvorani koju nazivaju Konstantinovom, gdje Papa prima najviše

kneževe, tamo je Njegova Svetost sjela je u svojoj svetoj veličini, a sa Njegovom Svetosti bio je sav Senat: kardinali, arhiepiskopi, episkopi, i posebno poslanici francuskog kralja i diplomatski korpus iz ostalih država. S obje strane sjedili su viši dužnosnici. Bilo je puno svećenstva, rimskih kneževa i također plemstva. Onda su nas doveli. Poljubivši noge Njegovoj Svetosti, dali smo mu naša pisma i povelje..., koji je naglas pročitao na rus'kom otac Volovyč..., ali imali smo latinski prijevod, koji je Volovyč odmah pročitao. Nakon čitanja, sveti Otac nam se obratio..., zahvaljujući za naše ujedinjenje i našu prijaznost i obećavajući za sva vremena zaštitu našeg obreda. Zatim smo mi pročitali naše prisega, od metropolita i svih presvetih biskupa – (Potij) na latinskom, a ja (Terlec'kyj) na rus'kom. Tada smo prisegnuli zakletvu od Vaših presvetih i od nas samih te vlastoručno potpisali. Njegova Svetost, ipak smo stajali blizu njega, pozvao nas je još bliže i, nagnuvši se, očinski rekao: „Ja ne želim Vama vladati, ali želim nositi na sebi vašu nemoć i teret.“

Akt ujedinjenja

Središnji dio akta ujedinjenja bila je „Ispovijest vjere“, koju su prisegnuli episkopi-delegati na svetom Evanđelju pred Papom, a također priznanje rimskog arhiera za glavu Ekumenske Crkve i obećanje na poslušnost. Prvo je „Ispovijest vjere“ na latinskom prisegnuo Ipatij Potij, zatim je to isto na rus'kom učinio Kyrylo Terlec'kyj.

Na početku „Ispovijesti“, Ipatij Potij je naveo da to čini u svoje ime i ime svih episkopa koji su ga poslali kao delegata i dali svoj potpis zajedno sa pečatom na ujedinjenje, iščitavajući njihova imena: Myhajlo Rožoza, arhiepiskop-metropolit kyjivski i galicki i cijele Rusi; Ćrygorij, arhiepiskop-nominat polocki i vitebski; Jona Ćoĝolj, episkop-nominat turivski; Myhajlo Kopystyn'skyj; episkop peremyski i sambirski; Ćedeon Balaban, episkop lavovski; Dionisij Zbirujs'kyj; episkop holmskyj.

Ti biskupi Ukrajinske Crkve, naveo je Potij u „Ispovijesti“ „to ujedinjenje će prihvatiti, u odgovarajuće vrijeme potvrditi, i ponovno nakon te same forme napravljene riječ po riječ, vlastoručno potpisati, stavljajući svoje pečate i predati za Vašu Svetost u tu Apostolsku stolicu.“

Osim „Ispovijesti temeljnih istina vjere Kristove Crkve“, oba biskupa su navela da „Sveta katolička i apostolska rimska Crkva je majka i učiteljica svih Crkvi, i da rimski arhier je nasljednik apostola Petra i vikar Krista, kojemu obećajem i zaklinjem istinsku poslušnost.“

Toga istog dana papa Klement izdao je posebnu povelju – Ustav o ujedinjenju Ukrajinske Crkve koja je do sad pripadala neujedinjenom Carigradskom patrijarhatu s Rimskom Crkvom. Taj povijesni Ustav koji počinje riječima „Veliki Gospodin“, papa Klement objavio je velikom radošću cijelom katoličkom svijetu o ujedinjenju velike Ukrajinske pravoslavne Crkve s Ekumenskom. „Da bi se sačuvalo vječno svjedočanstvo, –govorilo se u Ustavu „Veliki Gospodin“, – o ostvarenju i pomirenju Rus’ke Crkve s Rimskom, ovim našim Ustavom primamo našu dostojnu braću Myhajla metropolita i ostale episkope, ...kao i prisutne, kao i odsutne, zajedno sa klerom i narodom rus’ke nacije u naručje Katoličke Crkve, na čast i slavu Svetog Trojstva, Oca, i Sina, i Duha Svetoga, na povećanje i pronalaženje i uzdizanje kršćanske vjere, primamo ih, ljubimo, pridružujemo i uključujemo kao našu braću u Kristu.“ Na kraju Ustava Papa je zahvalio Bogu za taj veliki dar ujedinjenja episkopa, njihovog klera i cijelog naroda.

Papa Klement VIII. završio je akt ujedinjenja Ukrajinske Crkve s Katoličkom bulom 23. veljače 1596. god. pod nazivom „Dostojno Rimskog arhiera“. Bula je temeljni kanonski dokument Berestejske unije, jer je ona odredila ustroj Ukrajinske Ujedinjenoj Crkvi kao središnjoj autokefalnoj Crkvi u ujedinjenju s Rimom.

Iz Rimskih kronika

Završetak ujedinjenja bio je za Ukrajinsku i Rimsku Crkvu povijesni događaj s velikom perspektivom za buduće stoljeće, jer je Ukrajinska Crkva mogla postati privlačan primjer za ostale neujedinjene Crkve. Iz tog razloga je trajni boravak dvojice ukrajinskih mitroplita, koji su dovršili ujedinjenje, rodio u vječnom gradu opću radost i duboko zadovoljstvo. Posebnu radost činilo je sudjelovanje ukrajinskih episkopa u papinim svečanim misama u vrijeme

Božića. U Papinom krugu kardinala, arhiepiskopa, episkopa – ukrajinski arhieri isticali su se lijepim liturgijskim odeždama, zauzimali su počasna mjesta uz Papu.

U kronici jednog od papinskih magistara ceremonije čitamo: „Nedjelja, 24. prosinca 1595. god. Bilo je to predvečerje uoči Božića. Popodne se u bazilici sv. Petra održala arhierska večernica koju je pjevao Papa. U večernici je sudjelovalo 33 kardinala, 13 episkopa – asistenti papinskog prijestolja, a među njima su bila i dva rus'ka episkopa u grčkim odeždama, zatim ostali episkopi...”

Samu Misu opisao je drugi papinski cermonijar Pavlo Mukantij: „Danas su papinskoj večeri prisustvovali dvojica rus'kih episkopa... Stigli su odjeveni u svečane odežde po grčkom običaju, odnosno... (*ovdje je cermonijer opisao izgled pojedinačne odežde. – A.S.*). U početku su zauzeli mjesta među uobičajenim episkopima; a kad su otpjevali prvi psalam večere, po nahođenju Svetog Oca dovedeni su da sjednu među episkope-asistente koji su sjedili pored papinskog prijestolja. I smjestili su ih u sredinu, nasuprot Pape.“ Ta liturgijska ceremonija uvođenja među episkope-asistente papinskog prijestolja bila je prikaz uzvišenja ukrajinskih metropolita u veliko dostojanstvo. S tim dostojanstvom su nastupali na svim rimskim svečanim misama, sudjelovali u novogodišnjoj misi: „Stigli su, – čitamo u Kronici – i sjeli kao i jučer, među asistente papinskog prijestolja, na to mjesto koje im je pripadalo u skladu s njihovom nominacijom za episkopsko zvanje.“ Isto tako je bilo i u večeri Bogojavljanja 5. siječnja i na blagdan Prikazanja 2. veljače.

Značaj papinskog ceremonijala u vrijeme su kojeg sudjelovali ukrajinski episkopi, „na to mjesto koje im je pripadalo u skladu s njihovom nominacijom za episkopsko zvanje“, teško je ocijeniti, posebno ako uzmemo u obzir da je u Poljskom Kraljevstvu latinska hijerarhija svim silama diskreditirala pravoslavno svećenstvo. Za nju je Istočna Crkva bila nešto niža od Latinske.

Na povratku

Za ukrajinske episkope je vrijeme u Rimu, ispunjeno dubokim i radosnim iskustvima, brzo prolazilo. Međutim, izdaleka su pratili događaje u Ukrajini, posebno najbliža zasjedanja poljskog Sejma. Na njemu su episkopi željeli

predstaviti na odobrenje važno pitanje, naime da episkopi Ukrajinske Crkve već ujedinjene s Rimskim prijestoljem, postali članovi Senata na istoj razini s poljskim episkopima latinskog obreda. Već pod kraj siječnja episkopi Terlec'kyj i Potij objavili su Papi želju za povratkom u svoje eparhije kako bi se tamo bavili stvarima senatorskog dostojanstva. O tome su obavijestili papinskog nuncija u Varšavi te su istovremeno molili da upregne svu snagu u tom važnom zadatku koji je uvelike utjecao na uspjeh ujedinjenja.

Drugim pismom 3. veljače 1596. godine obaviješteno je nuncija „da se rus'ki episkopi već spremaju uz Božju pomoć na povratak, jako zadovoljni ljubaznošću koju su doživjeli...“ Također se izražavala nada da će se „kralj pobrinuti da ti episkopi budu uključeni u senatorski status jer bi to utjecalo na veću Božju Slavu.“

Papa Klement VIII. je 7. veljače napisao arhiepiskopu i metropolitu Kyjivsko-Galickom apostolsko pismo u kojem zadaje da se u sabor pozovu svi episkopi Ukrajinske Crkve na polaganje „Ispovijesti vjere“ i priznavanje rimskog arhiera kao glavu Ekumenske Crkve. U pismu „Breve“ Papa je izvijestio ukrajinskih episkopat kako on za sva vremena odobrava istočni obred i sve zamolbe episkopa i obraća se poljskom kralju u vezi ujedinjena i davanja potrebnih privilegija.

Osim toga, Klement VIII. napisao je u tom istom pismu 16 pisama-zadataka poljskom kardinalu Jerzyju Radziwiłłu, arhiepiskopu latinskog obreda, poljskom kancelaru Lavu Sapjehu i ostalim politički utjecajnim državicima.

U pismu kralju Papa se zahvalio na pomoći i molio za daljnju podršku, a posebno u vezi primanja episkopa Ukrajinske Crkve u Senat, „jer takvog dostojanstva, – pisao je Papa kralju, – oni su postali dostojni od trenutka kada smo ih primili u našu Zajednicu (Crkvu) i priznali ih za našu braću, osim toga, tim aktom smo prihvatili ne samo metropolita, episkope, ali i svo rus'ko svećenstvo. Nije ti potrebno govorit koliko koristi će to pridonijeti tvome kraljevstvu.“

Svi ti Papini poduhvati u korist Unije napravljeni su prije odlaska ukrajinskih episkopa iz Rima, u nadi da će otvoriti put za njihovo primanje i priznanje Ukrajinske Crkve u Poljskom Kraljevstvu kao ravnopravnu u svemu s Latinskom.

Knez Kostjantyn Ostroz'kyj

Ne možemo pisati o Brestskoj uniji, a da ne posvetimo nekoliko stranica njenom najvećem protivniku – knezu Kostjantynu Ostroz'kom. Blaženi kardinal Josyf Slipyj dao je duboku i vjernu karakteristiku njegovom liku. Citirat ćemo neke njegove teze: „Najveće značenje i utjecaj u Crkvi među ukrajinskim građanstvom, – pisao je kardinal – imao je knez Ostroz'kyj. Svojim autoritetom i moći mogao je prenijeti poruku ili je pokopati. Zato su se svi trudili pridobiti njegovu naklonost...

U njegovoj obitelji gospodario je latinsk duh. Kći Katarina i sin Januš bili su skloni latinstvu još od vremena kralja Stefana Bathoryja. Sam knez Kostjantyn bio je sin litvanskog get'mana Kostjantyna Ostroz'kog. Ime mu je bilo Vasylj, ali su ga suvremenici nazvali očevim imenom. U mladosti (24 godine) je postao vladar Volynjske zemlje, a 1595. god. – kyjivski vojvoda i kao kyjivski vojvoda je umro 1608. god...

Knez Ostroz'kyj je imao velik utjecaj na kralja jer je branio Poljsku od Moskalja i Tatara. Igrao je važnu ulogu u Lublinskoj uniji. Kralj i patrijarh priznavali su mu veliki autoritet u Kijevskoj pravoslavnoj Crkvi. Vidio je propadanje Crkve, patio zbog toga i razmišljao o sredstvima i načinima njenog uzdizanja. U tom smjeru je 3. srpnja 1583.god. knez započeo pregovore s papinskim nuncijem Bolonnetom koji mu je savjetovao da se obrati izaslaniku Posevinu. Pregovori su išli u smjeru ujedinjenja Crkve s Apostolskom stolicom.“

U to vrijeme kada je knez Ostroz'kyj počeo govoriti o nužnosti podizanja nakon velikog pada Ukrajinsku pravoslavnu Crkvu, sami episkopi složili su se da je jedini izlaz iz njihovo žalosne situacije – otrgnuti se od Carigradskog patrijarhata koji je pao pod tursku vladavinu i nije bio sposoban baviti se Ukrajinskom Crkvom, osim da traže veliki danak od nje. Vodeću ulogu u akciji ujedinjenja s Rimom preuzeo je na sebe lucki episkop Kyrylo Terlec'kyj. Dao si je zadatak, da od kneza Ostroz'kog jako ovisi, biskupi su ovlastili episkopa Ipatija Potija da se pobrine da pridobije njegovu naklonost prema uniji.

Kostjantyn Ostroz'kyj

Knez je obećao episkopima da će se pozabaviti tim važnim pitanjem. U pismu Potiju dao je svoje uvjete za ujedinjenje. Među njima je najproblematičniji bio zahtjev od Rima glede reforme Svetih Tajni, odbacivanje crkvene predaje, odnosno upravo to što su činili protestanti. Iz pisma se dalo iščitati da i sam knez, a ne episkopi, nastoji sklopiti Uniju. Potij je odgovorio knezu da Istočna Crkva vjerno daje Svete tajne i da se nema što popravljati.

Shvativši poziciju Ostroz'kog prema Uniji, ukrajinski biskupi shvatili su da je njegove uvjete nemoguće prihvatiti. Zbog toga su odlučili započeti taj veliki zadatak bez kneza, ne prekidajući s njim traganje za nekim sporazumom. Takav slijed događaja je duboko povrijedio kneza, ocjenjujući ga kao napad na njegovu premoć u Ukrajinskoj pravoslavnoj Crkvi, kao njegovog velikog dobročinitelja. To je postao jedan od glavnih razloga njegovog protivljenja uniji s Rimom.

Moć Ostroz'kog kao magnata, kneza Ostroga i kyjivskog vojvode bila je velika. S njim su se u borbi protiv Unije ujedinili i protestanti-kalvinisti, dio kozačke staršine. Zato je, s potporom carigradskog i aleksandrijskog patrijarha odlučio uništiti planove episkopa o uniji. Prvi korak Ostroz'kog protiv Unije bio je odbijanje materijalne pomoći episkopima i svim svećenicima-zagovornicima ujedinjenja, lišeći ih tako sredstva za život, mogućnosti odlaska u Rim. Nakon završetka Akta ujedinjenja u Rimu, knez je upotrijebio sva sredstva u poljskom Sejmu i među Ukrajincima da ne dopuste ratifikaciju Unije.

Poraz Ostroz'kog u borbi protiv unije s Rimom zaključena je time da je kršćanski narod, potlačen gospodarima, zajedno sa svojim svećenicima, izjednačeni s kmetovima, pošao za svojim pastirima-episkopima. Uniju je podržala i velika većina plemstva, građanstva i monaštva.

Naglašavajući negativnu ulogu kneza Kostjantyna Ostroz'kog u vezi ujedinjenja Ukrajinske pravoslavne Crkve s Rimom, možemo stvoriti isključivo jednostranu i negativnu sliku o njemu. Upravo suprotno, na njegovu osobnost ne treba gledati samo iz perspektive Unije, jer je riječ o velikoj i zaslužnoj osobi u povijesti ukrajinskog naroda XVI. st. Zbog toga je opće mišljenje povjesničara o knezu Kostjantynu Ostroz'kom pozitivno, osobito s obzirom na kulturno polje za koje knez nosi velike zasluge. Njegovim najvažnijim dostignućem bilo je osnivanje Ostroz'ke akademije koja je postala ukrajinskim kulturnim centrom tog vremena. U Akademiji je bila poznata tiskara koja je objavila prvu Bibliju na crkvenoslavenskom jeziku te mnogo drugih djela. Ukrajinska Crkva je također u knezu Ostroz'kom pronašla velikog zaštitnika od dominacije poljskog latiništva.

U pismima knezu Ostroz'kom Klement VIII. iskazao je veliko poštovanje prema njegovom rodu i samom knezu, bez obzira na to što je bio ustrajan protivnik unijskoj inicijativi episkopa Ukrajinske pravoslavne Crkve u raznim prilikama, preko sina Januša, krakovskog kaštelana, papa Klement VIII. inzistirao je da utječe na oca i pokuša ga priključiti Berestejskoj uniji. Zatim je, saznavši od svog nuncija u Poljskoj o njegovom poklonstvu Ukrajinskoj ujedinjenoj Crkvi, Papa je 3. travnja 1604 .god. knezu napisao pismo ispunjeno ljubaznom naklonošću. U njemu pažljivim savjetima o spasenju duše Papa je iskazao poštovanje do svom kneževskom ostroškom rodu i istovremeno zamolio da se priključe jedinstvu s Katoličkom Crkvom.

Knez Ostroz'kyj je 14. lipnja 1604.god. poslao Papi zahvalu za pismo, za jednako poštovanje Papi i Rimskoj i Grčkoj Crkvi. Sa svoje strane, knez je podcrtao težnju doseći opće ujedinjenje svih Crkvi. „Ako se to dogodi, – završio je svoje pismo – značit će da je meni vrijeme rastati se s ovim svijetom i živjeti s Kristom.“

Pred kraj lipnja papinski nuncij u Varšavi pisao je Rimu: „ U vezi Svete unije... počinju se također javljati znakovi dobre volje kyjivskog vojvode, jer govore da je čitajući pismo Svetog Oca, knez prolijevao puno suza...“

Mjesec dana prije smrti, 15. siječnja 1605. god. papa Klement VIII. u pismu je ljubazno zamolio kneza da se „ujedini s Rimskom Crkvom“. Kao da je to bila oporuka Pape knezu Ostroz'kom. Čitajući i oblijevajući suzama pismo pape Klementa VIII, knez Kostjantyn Ostroz'kyj pred kraj svog života shvatio je veliku misiju ujedinjenja Ukrajinske pravoslavne Crkve među ujedinjenim Crkvama Istoka.

S ukrajinskog prevela Timea Svoboda

Crkvena polemika i religijska borba u prvoj polovici 17. stoljeća

Paradoksalno, od početka pripreme i sklapanja Unije 1596. godine, ona nije naišla na široku podršku ukrajinskog društva. Odmah nakon Brestske unije počelo je suprotstavljanje između njezinih pristaša i protivnika. Osim svećenstva i bratstva, i kozaci su se priključili borbi. Crkva se podijelila na dva tabora: hijerarhija, dio klera, dio plemstva i građanstva prihvatili su Uniju. Dva episkopa – G. Balaban i M. Kopystens'kyj, knez Ostroz'kyj, znatan dio plemstva, građanstva, seljaštva, bratstva bili su protiv Unije. Počela je borba između dva tabora. Poljska vlada nije ispunila svoja obećanja prema unijatima i nije ih izjednačila u pravima s rimokatoličkim klerom jer poljski katolici, osim kralja, gotovo da nisu suosjećali s Unijom koja je ometala daljnju latinizaciju i polonizaciju Ukrajinaca. Međutim, ne izjednačivši unijate s katolicima, kralj je u nekim slučajevima izlazio u susret unijatima. Njima su predali crkve, crkvene zemlje i slično. Ali obećana kraljevska potpora davala je protivnicima unije razlog za agitiranje protiv Unije.

Borba među konfesijama našla je odjek u brojnoj polemičkoj literaturi. Oba tabora sudjelovala su u književno-publicističkoj polemici. Na strani pravoslavaca stajali su Ivan Vyšens'kyj, Stefan i Lavrentij Zyzaniji (Tustanovs'kyj), Jurij Rogatyneć, Kristofor Filalet (možda poljski pisac i kroničar Martin Bronevski, po vjeroispovijesti kalvinist), Zaharija Kopystens'kyj, Jov Borec'kyj, Meletij Smotryc'kyj i drugi, na strani Unije: Petro Skarga, Ipatij Potij, Josafat Kuncevyč, poslije prelaska u uniju Smotryc'kyj te drugi. Prvim tiskanim spomenikom polemičke literature bilo je djelo koje je napisao Gerasym Smotryc'kyj još prije Brestske unije – „Ključ carstva nebeskog” (1587.). Prvim glasnim djelom za zaštitu pravoslavlja od katolicizma i unije bilo je djelo Kristofora Filaleta „Apokrisis” („Odgovor”), izdan u Ostrogu na poljskom (1579.) i staroukrajinskom (1598.) jeziku kao odgovor na djelo Petra Skarge „Sinod brestski i njegova obrana”.

Jednim od glavnih aktera crkveno-religijske opozicije početka 17. stoljeća bio je Meletij Smotryč'kyj (1572. ili 1578. – 1633. ili 1634.) – istaknuti ukrajinski crkveni i kulturni djelovatelj, pisac-polemist. Sin G. Smotryč'kog. Studirao je na Ostroškoj akademiji, Vilniuskom jezuitskom kolegiju, na Leipziškom, Ninberškom i Vittenberškom sveučilištu. Stekao je akademski stupanj doktora medicine. U Vilniusu je postao redovnik te je istupao za zaštitu pravoslavne vjere zajedno s članovima Vilniuskog bratstva. Zatim je bio predavač i rektor Kyjivske bratske škole, a od 1620. godine i polocki arhibiskup. Zajedno s kyjivskim metropolitom I. Boreckim istupao je protiv proširenja Brestske unije, vodio je borbu s unijatskim polockim arhibiskupom Josafatom Kuncevyčem. Napisao je niz polemičkih traktata usmjerenih na obranu pravoslavlja, uključujući poznat „Trenos ili plač Istočne Crkve...” (na poljskom jeziku pod pseudonimom Teofil Orfolog, 1610.). Međutim, kad su ljutiti pravoslavni građani Vitebs'ka ubili unijatskog arhibiskupa Kuncevyča, to je jako pogodilo njegovog protivnika Smotryč'kog. Godine 1627. i sam je prešao na Uniju. Od tada pa do kraja života živio je u Dermanskom samostanu na Volynju. Od 1628. do 1629. godine Smotryč'ki je izdao nova djela u kojima se odrekao svojih protiunijatskih istupa i ideja.

Tražeći saveznike protiv Unije, pravoslavci su se ujedinili s protestantima, a na čelu je bila obitelj Radzivila. Godine 1599. održala se generalna konferencija između protestanata i pravoslavaca u Viljnu, a 1606. godine u Sandoniru se održao skup na kojem je sudjelovalo gotovo 50 tisuća pripadnika pravoslavnog i protestantskog plemstva pod vodstvom kalvinista, kneza Januša Radzivila. Međutim, protestantizam nije mogao dovoljno pomoći pravoslavlju, budući da je i sam brzo počeo propadati.

U drugom desetljeću 17. stoljeća kozaci su počeli igrati važnu ulogu u crkveno-religijskoj borbi. Tu aktivnost povezuju s figurom gjet'mana P. Konaševyča-Sağajdačnog. Na njegovu inicijativu i pod zaštitom kozaštva 1620. godine u Kyjivu je obnovljena pravoslavna hijerarhija (poslije smrti Gedeona Balabana i Myhajla Kopystens'kog u Ukrajini nije ostao nijedan pravoslavni episkop). P. Sağajdačnyj je, iskoristivši boravak jeruzalemskog patrijarha Teofana u Kyjivu, od njega zatražio imenovanje metropolita i petorice episkopa.

Metropolit je postao Jov Borec'kyj, a episkopi su postali Meletij Smotryc'kyj (polocki), Isaja Kopyns'kyj (peremišls'ki), Ezekiel Kursevyč (volodymyrs'ki), Izak Boryskovyč (luc'ki) i Pajisij Ipolytovyč (holmski). Kralj poljske države nije priznavao tu hijerarhiju i zato su episkopi, pod prijetnjom kazne od strane države, mogli živjeti samo u Kyjivu pod zaštitom kozaštva.

Godine 1629. u Kyjivu je sazvan Crkveni sabor s ciljem primirja pristaša pravoslavne i unijatske (grkokatoličke) crkve u Ukrajini. Predstavnik kralja Siguzmunda 3. Vaze na Saboru je bio pravoslavni magnat Adam Kysilj, poznat kao zaštitnik pravoslavne vjere. On je prihvatio kontakt i s klerom Grkokatoličke Crkve. U siječnju 1633. godine poljski je Sabor potvrdio državno-politički dokument koji je izdao kralj Vladislav 4. Vaza, a koji je uzakonio postojanje pravoslavne crkve u Ukrajini pod nazivom „Članci za zadovoljenje rus'kog naroda”. Poslije smrti Siguzmunda 3. Vaze (travanj 1632.), kozačke su starješine poslale na Sabor svoje predstavnike sa zahtjevom da se dozvoli sudjelovanje u izboru novog kralja i oslabi nacionalno-religijski pritisak.

Na provincijskim saborima u Ukrajini govorilo se o pitanju potrebe vraćanja prava i vlasništva pravoslavcima, nakon što su im ona oduzeta poslije sklapanja Brestske unije. Tako su na saboru u Prilukama zaporoški kozaci dali uputu svojim poslanicima, u kojoj traže pozitivno rješenje pitanja obnove prava pravoslavne crkve. Slične zahtjeve izdala su i bratstva, posebno lavovsko i vilensko. Vilens'ko je čak izradilo posebnu brošuru za Sabor pod nazivom „Sinopsis” – „Kratak opis prava i sloboda”. Zahtjeve ukrajinskog stanovništva prihvatila je i pravoslavna duhovna hijerarhija na čelu s arhimandritom Kyjivsko-pečerskog manastira Petrom Moğylom. Budući da su vraćanje oduzetih prava zahtijevali i protestanti, Moğyla je dobio podršku litavskog g'e'tmana, kneza Kristofora Radzivila.

Na Saboru 22. lipnja 1632. godine u Varšavi pravoslavci i protestanti zajedno su predali zahtjeve koje su oformili u 14 točaka. Za vrijeme rada komisije (za pravoslavce je istupao Moğyla, za unijate J. V. Ruts'kyj), na čelu koje je bio kraljević Vladislav, sklopljen je dogovor između predstavnika pravoslavnog i katoličkog svećenstva (sadržavao je devet točaka). U rujnu 1632. godine na izbornom saboru, pod pritiskom pravoslavnih poslanika (među njima i A.

Kysilj), koji su zahtijevali hitno priznavanje slobode vjeroispovijesti i prava pravoslavne crkve, stvorena je nova komisija i pripremljeni su „Članci”. U skladu s dokumentom pravoslavna je crkva službeno dobila pravo na svoju hijerarhiju na čelu s metropolitom i četvoricom episkopa (lavovski, lucki, peremišljski, mstislavski), i na slobodno bogoslužje, posjedovanje crkvi, manastira, tiskara, škola, bratstva. Pravoslavnoj su Crkvi vraćene crkve i manastiri u Kyjivu (osim Vydubyc'kog manastira). Za kyjivskog pravoslavnog metropolita odabran je Petro Moğyla. „Članci” su imali kompromisan karakter i nisu mogli dovoljno regulirati religijsko pitanje u Ukrajini. Osim toga, nakon što je izabran za kralja, Vladislav Četvrti je, pod pritiskom poljskog plemstva, otkazao neke točke tog dokumenta.

Pritisak na pravoslavnu crkvu postao je jedan od razloga kozačkih ustanaka sve dok se nisu pretvorili u rat pod vodstvom B. Hmeljnyč'kog. Uz to, pravoslavlje je postalo njihovo ideološko usmjerenje. Međutim, religijska opozicija poslije Brestske unije ne samo da je podijelila ukrajinsko društvo, nego je i oživjela kulturno-nacionalni pokret, intelektualan život, tiskanje knjiga itd. Bez obzira na čvrst otpor pravoslavnih krugova, posebice nekih pravoslavnih magnata, plemstva, bratstva i kozaštva, do 1623. godine više od 1,8 milijuna Ukrajinaca i Bjelorusa prihvatilo je Crkvenu uniju.

S ukrajinskog prevela Ana Grbavac

Nekanonnska antiunijatska eparhija

Kada su shizmatici izgubili slučaj u Sejmu, privukli su kozake u borbu protiv Unije. Kralj Žigmund III. koristio je kozake prilikom gušenja pobune šljahte 1607. i zauzimanja Smolenska 1611. godine. U to vrijeme kozaci nisu imali nikakvih religijskih ciljeva. Tek su 1620. ustali protiv Unije. Pečers'kyj arhimandrit Jov Borec'kyj je uvjerio hetmana Petra Konaševyča-Sağajdačnog da nastupi u ulozu pokrovitelja shizmatika, zapravo da nastavi posao kneza Ostroškog. Sağajdačnyj je potjecao iz Sambora u Galiciji, studirao je u Ostrogu na Akademiji kneza Ostroškog, a odatle je prešao u Zaporožku Sič.

Na Ostroškoj akademiji gdje je vladao duh kalvinizma, Sağajdačnyj je postao zakleti neprijatelj Brestske unije i štitio one koji joj nisu pristupili. Ostalih je bilo sve manje i manje.

Godine 1619. u Kyjiv je došao jeruzalemski patrijarh Teofan koji se vraćao iz Moskve kao veleposlanik carigradskog patrijarha Ljukarysa nakon izbora i posvećenja patrijarha Filareta. Shizmatici laici i kozaštvo molili su patrijarha Teofana za konsakraciju zasebne eparhije. Ususret Teofanu jahao je hetman Sağajdačnyj s kozačkom vojskom. Na ulazu u Kyjiv hetman je pozdravio patrijarha ovim riječima: „Moja snaga, moje imanje, moja moć i sve moje sposobnosti stoje vam na usluzi“, naklonio se i poljubio patrijarhu ruku. Patrijarh je u Kyjivu ostao gotovo godinu dana. Za to vrijeme Sağajdačnyj se savjetovao sa šljahtićima po pitanju osnivanja zasebne eparhije. Teofan se bojao napraviti tako rizičan korak u Poljskom Kraljevstvu bez dozvole kralja, ali mu je Sağajdačnyj garantirao sigurnost. Na kraju se patrijarh odlučio na konsakraciju. Prvo zaređenje peremiskog episkopa primio je iguman kyjivskog bratskog manastira Isaja Kopyns'kyj. Nakon njega iguman Zolotoverhog manastira sv. Mihaela u Kyjivu, Jov Borec'kyj bio je zaređen za kyjivskog metropolita, a Meletij Smotryc'kyj za episkopa Poloc'ka. Ređenja su se provodila tajno, u noći, a prozori crkvi su bili pokriveni daskama, pjevao je u pola glasa samo patrijarhov pjevač. U ređenjima je sudjelovao metropolit Neofit, koji je prebivao u Kyjivu i episkop Avramij, koji je prijateljevao s Neofitom. Nakon toga je patrijarh, pod zaštitom hetmana Sağajdačnog, otišao do grada Terehtymyrova i ondje posvetio Jezekyjila Kursevyča za volodymyrskog episkopa.

„U gradu Bila Cerkva patrijarh je posvetio igumana černeckog manastira Isaaka Boryskovyča za luckog episkopa. U Braclavščyni Teofan je zaređio mileckog igumana Paisiju Ipolytovyča za holmskog episkopa. Njih su već zaređili izvan Kyjiva, jer se patrijarh nije osjećao sigurnim u prijestolnici.

Vijesti o zaređivanju dosegla je, usprkos velikoj tajnosti, daleko... Nakon zaređenja episkopi su počeli tražiti kraljevsku potvrdu. Teška situacija u Poljskoj osigurala je da se na nju može računati.

Patrijarh je išao dalje, pod kozačkom zaštitom, pristigao je do grada Buše u Moldaviji. Ondje se oprostio od kozačke pratnje pročitavši molitvu

oproštenja i razrješenja. U svojoj poslanici Ukrajini patrijarh je uvjeravao kozake da ne ratuju s Moskvom, jer su oni pravovjerni kršćani, u suprotnom će ih Bog uništiti. Dana 12. ožujka 1621. godine javio je moskovskom patrijarhu Filaretu da se oslobodio „od ljudi protivnih vašoj vjeri i da sretno prebiva u Moldaviji.“

Teofanov život ojačao je shizmatike i oni su veoma agresivno istupili na Sejmu 1621. godine, gdje se raspravljalo o pitanju rata s Turcima. Na Sejmu je bio prisutan i arhiepiskop-patrijarh Ruts'kyj.

Kralj i Senat su bili bijesni. Još potkraj XV. stoljeća kralj je imao pravo imenovati episkope i tko bi primio tu čast bez pristanka kralja, na temelju Litavskih statuta, bio bi prognan i zaplijenjena mu je sva imovina. Teofan je računao da će u tom trenutku pod prijetnjom rata s Turcima kralj priznati eparhiju koju je osnovao.

Zaređivanje šestorice episkopa Kyjivske Crkve, koje je proveo patrijarh Teofan, komentirao je kardinal Slipyj, „...unijelo je veliki razdor u Crkvu u Ukrajini i Bjelorusiji. To je bio revolucionarni korak, jer jeruzalemski patrijarh nije imao pravo postavljati episkope u Ukrajini.“ Dvije godine kasnije arhiepiskop-patrijarh Ruts'kyj u Memorandumu obavještava Apostolsku stolicu o ustanovljenju nove nekanonske eparhije u Ukrajini s osam episkopa, zajedno s njihovim arhiepiskopom, kao protivnicima Unijatske eparhije. Uvjeravao je Apostolsku stolicu, da episkopi unijati i dalje s Božjom milošću čuvaju svoju Crkvu i pažljivo upravljaju svojim vjernicima, iako „doživljavaju mnoge probleme od shizmatika.“

Nakon smrti kralja Žigmunda III. (1632. g.) poljski Sejm je priznao novu nekanonsku eparhiju kao punopravnu u poljskoj državi, ravnu Latinskoj i Ukrajinskoj unijatskoj Crkvi. Ova odluka svjetovne vlasti označila je početak dvije Ukrajinske Crkve: jedne kanonske, Brestske i druge crkveno nekanonske, iako priznate od Poljske vlade. Nekanonnska eparhija postojala je do 1688. godine, kada je bila pripojena Moskovskom patrijarhatu. Od toga trenutka su borbu protiv kyjivskog katoličkog pravoslavlja preuzeli moskovski carevi.

Dunay lith.

Josy Lemercier & Cie Paris

SAINT JOSAPHAT KUNCEWICZ,
ARCHEVEQUE DE POLOCK DU RITE GREC.
Martyr de l'unité catholique.

76.57625

D'après le portrait authentique conservé à Zolozydowou.

Sveti Josafat Kuncevyč

Josafat Kuncevyč

Andrij Sapeljak

Episkop Josafat Kuncevyč

Nova eparhija koju je postavio patrijarh Teofan započela je svoju djelatnost ofenzivom na Uniju. Nekanonski metropolit Jov Borec'kyj u Kyjivu je mnogo agitirao protiv Unije. Isto je radio i episkop Meletij Smotryc'kyj u Poloc'ku, Vilniusu i Vitebs'ku, gdje je kanonski episkop bio Josafat Kuncevyč. Ostali antiunijatski episkopi došli su do eparhija koje su im dodijeljene. Uglavnom su se smjestili po manastirima jer su episkopske katedre zauzimali kanonski episkopi. Petnaestog svibnja 1621. godine izrazili su protest protiv unijatskih episkopa utvrđujući svoju valjanost.

Meletij Smotryc'kyj počeo je raditi protiv katoličkog episkopa Josafata Kuncevyča. U početku se smjestio u Vilnius, odakle je poslao svoje agitatore do Poloc'ka, gdje je živio Kuncevyč. Smotryc'kyj je započeo veliku agitaciju kada je episkop Josafat otišao s arhiepiskopom-patrijarhom Ruts'kym u Varšavu kako bi branio Uniju u Sejmu. Onda su shizmatici počeli prijetiti Uniji. Uvjeren u opasnost, episkop Kuncevyč odmah se vratio u Poloc'k. Još teža situacija bila je u Vitebs'ku, gdje se protiv episkopa Kuncevyča podigao revolt. Trećeg ožujka 1621. godine uprava Vitebs'ka priznala je Meletija Smotryc'kog za svog episkopa i unijati su bili prognani iz grada. Zanemarujući oprez i opasnost po život, episkop Kuncevyč otišao je do Vitebs'ka i ondje hrabrio neke pokolebane svećenike, ipak nemir u gradu se nije stišao.

Do Vilnusa je pristigao kancelar Lev Sapiga. Ondje je uhitio devet antiunijatskih agitatora. Saznavši za ovo, metropolit Jov Borec'kyj je 15. travnja 1622. godine sazvao Kozački savjet u kojem je također bilo antiunijatskog duhovništva. Metropolit i svećenici su molili kozake da stanu u obranu shizmatika. Razbješnjeni kozaci počeli su zlostavljati sljedbenike Unije. U

poljskoj vladi sve se glasnije moglo čuti mišljenje da bi se isplatilo eliminirati Uniju kako bi se smirili uzburkani kozaci. Poljaci su vjerske nemire u državi pripisivali Ukrajincima katolicima. Samo je papa Grgur XV. štitio Uniju. Dvadeset osmog ožujka 1622. godine obratio se kralju Žigmundu III. pismom u kojem mu je prigovorio zbog progona katolika bizantskog obreda. 23. siječnja 1623. godine Papa je ponovo zamolio kralja da uzme progonjene pod svoju zaštitu. „Godine 1623.“, pisao je kardinal Slipyj, „sazvan je Sejm. S obzirom na organiziranu kampanju protiv Unije, Papa je poslao na Sejm svog legata, kako bi zajedno s nuncijem branio sljedbenike Unije. Na Sejm je pristigao i vrhovni arhiepiskop Kyjivske grkokatoličke Crkve Veljamyn Ruts'kyj zajedno s polockim episkopom Josafatom Kuncevyčem. Od shizmatika bili su tu metropolit Borec'kyj i episkop Smotryc'kyj iz Poloc'ka...

Papa Grgur XV. uputio je poljskog primasa Gembickog da bi latinski biskupi trebali podržati arhiepiskopa-metropolita Ruts'kog. Primas Gembickij obratio se Rimu s idejom da se Unija ukloni iz crkvenih i državnih pitanja...

Poljacima Unija zaista više nije bila potrebna, jer ona je podizala nacionalnu svijest, upravo zahvaljujući vjerskim borbama u granicama poljske države.

U tom trenutku kada su se sudarili različiti pogledi na Uniju, nastala je teška podjela. Nedugo nakon Sejma, pri kraju studenog 1623. godine, ubijen je episkop Josafat Kuncevyč. Ovako se to odvijalo: shizmatički episkop Meletij Smotryc'kyj poticao je stanovnike Poloc'kka i oni su odlučili nasilno ukloniti episkopa Josafata. Kozaci su bili nezadovoljni odlukom Varšavskog suda, prema kojoj su sve crkve i manastiri bili dodijeljeni episkopu Kuncevyču. Nakon nasilja nad vydubeckym monasima, oni su prisiljavali ostale unijate na otpadništvo i priznanje shizmatičkog metropolita Borec'kog. Kada se prezbiter Ćnatlyja i dva svećenika, privedeni metropolitu Borec'kom, nisu htjeli njemu i podčiniti, kozaci su im odsjekli glave...

Vijest o tome proširila se do Vitebs'ka, i ondje je uz pomoć kozaka odlučeno raskinuti s Unijom. Onda je episkop Josafat otišao do Vitebs'ka braniti Katoličke Crkve... U listopadu 1623. godine stigao je do Vitebs'ka. Razjarena gomila ga je okružila, ali ih je on umirio. Tada su buntovnici podjarivali narod protiv episkopovih slugu, kako bi isprovocirali tučnjavu i izazvali mržnju protiv

episkopa. Međutim on je, predviđajući to naredio slugama da se ne obaziru na uvrede i tako su 14 dana trpjeli zlostavljanje. Na kraju su neprijatelji odlučili ubiti Josafata u magistraturi. Jedan klerik, po imenu Ilija, imao je uputu posramiti na ulici episkopa. Urotnici su računali da će ga episkop dati uhitati i to će im dati izgovor za ubojstvo. Ilija je cijeli dan vikao pod episkopovim prozorom, međutim episkop toga dana nije bio doma. Navečer kada se episkop vratio kući i saznao za to, naredio je na molbu svojih ljudi da ga se uhiti u slučaju da se to ponovi. Zaista, idućeg dana Ilija je ponovo počeo izvikivati uvrede i pogrde. Gomila koja je upravo to i čekala, nasrnula je na episkopsku palaču. Iako je Ilija već bio pušten, masa se probila do episkopovog stana. Josafat je zabranio svojim ljudima da se brane, i pomolivši se, sam je izišao umiriti svjetinu. Kad je podigao ruke nebu, ubojica ga je udario sjekirom po glavi i on se srušio bez svijesti. Rulja se bacila na tijelo, ponižavala ga, trgala komade tijela, izvukla tijelo na ulicu, a zatim ga utopila u rijeci Dvyni, svezavši mu kamen oko vrata. Bijes je dosegao svoj vrhunac.

Josafatovo mučeništvo priklonilo je javno mnijenje Uniji... Nakon fanatičnog bijesa došlo je prosvjetljenje. Glavni ubojice su pobjegli, a narod je počeo suosjećati s mučenikom. Vijest o prolivenoj krvi raznijeli su posvuda. Protivnike Unije zahvatila je panika. Episkop Meletij Smotryč'kyj, moralno kriv za ubojstvo, otputovao je na istok. Kozaci su se bojali teške kazne. Puno ljudi prihvatilo je Uniju. Kralj je u pismu od 19. studenog 1623. godine zahtijevao da se ubojice kazne.

Arhiepiskop-metropolit Ruts'kyj bio je teško pogođen viješću o ubojstvu, jer je s Josafatom izgubio najbližeg suradnika. Međutim, duh mu je podiglo to što je Katolička Crkva stekla svog zaštitnika na nebu. Arhiepiskop-metropolit izrazio je zahvalnost Bogu u pismu iz Minska papi Urbanu VIII., dana 23. prosinca 1623., što je za Uniju prolivena krv.“

Nakon mučeničke smrti Josafata Kuncevyča za ujedinjenu Kyjivsku Crkvu, nastupilo je mirno vrijeme. Veliki uspjeh bilo je preobraćenje episkopa Smotryč'kog. On se pokajao za svoje grijehе i umro kao katolik. Međutim 9 godina nakon smrti Josafata, godine 1632., umro je kralj Žigmund III., stalni zaštitnik Brestske unije. Njegov nasljednik postao je Vladislav IV., koji

je bio zagovornik shizmatika. Ipak Ukrajinska pravoslavna katolička Crkva čvrsto je stajala na svojim nogama. Na mjesto shizmatskog metropolita Jova Borec'kog, velikog neprijatelja Brestske unije došao je Petro Moğyla, teolog i pisac, obrazovan na temeljima zapadne kulture. Zato je njegov stav prema Unijatskog Crkvi i njegovoj glavi Veljamynu Ruts'kom imao više ekumenski karakter približavanja i ujedinjenja.¹

Konstantni „Memorandumi“ koje je Ruts'kyj slao Rimu o stanju Kyjivske unijatske Crkve, o progonima koje su provodili shizmatici, između ostalih s kozacima, nerazumijevanje poljskog duhovništva i hijerarhije za njezine potrebe, pronašli su u Apostolskoj stolici, pogotovo u papi Urbanu VIII., potrebno razumijevanje. To je uključivalo i dodjelu statusa patrijaršije za Ukrajinsku katoličku Crkvu. O tom važnom pitanju raspravljalo se u siječnju 1625. godine u Kongregaciji za širenje vjere² u kojoj je sudjelovao papa Urban VIII. Iste godine 25. siječnja Kongregacija je potvrdila Ruts'kome pozitivan stav Pape o njegovom prijedlogu u vezi patrijaršije. „Njegova Svetost“, čitamo u pismu, „nije odbacila prijedlog novog patrijarha čitave Rus'i, kada je uvidjela za da je naziv patrijaršije ponos Rus'ke Crkve i da će uzrokovati njezino jačanje i razvoj.“

S ukrajinskoga preveo Matija Šaler

1 Ekumenska ideja međusobnog približavanja zbog ujedinjenja, koju su započeli Rut'skij i Moğyla, konstantno će rasti među državno razjedinjenim ukrajinskim narodom. Ona neće biti ograničena samo na Ukrajinsku Crkvu, nego će stremiti k ujedinjenju cijelog Istoka, između ostalog i Rusije u jednu Kristovu Crkvu. U tom svjetlu vidio je Brestsku uniju papa Klement VIII., a također papa Urban VIII i drugi. Oni su ohrabivali Ukrajinke na ustrajnost u toj velikoj ekumenskoj misiji usprkos svim progonima. Najveći zagovornik unijatskog ekumenizma postao je nakon toga sluga Božji arhiepiskop-patrijarh Andrej Šeptyc'kyj. On je posvetio svoj život unijatskom idealu u Ukrajinskoj Crkvi i u Rusiji, gdje je osnovao Rusku pravoslavnu katoličku Crkvu. To je bilo već za vrijeme pape Pija X. (op. autora).

2 Danas Kongregacija za evangelizaciju naroda.

Pavlo Myhajlo Krečun

Svjedočanstvo mučeništva

Život polockog arhiepiskopa Unijatske Crkve Josafata Ivana Kuncevyča spada u razdoblje oživljavanja Kyjivske Crkve i prva desetljeća Brestskog ujedinjenja. U to vrijeme su se na ukrajinsko-bjeloruskim zemljama događali za obje države važni vjerski i politički sukobi.

Kao što je već spomenuto, episkopi i kyjivski metropolit su u spajanju s Rimom vidjeli jedini izlaz iz situacije koja se dogodila u Crkvi. Naglašavamo da su preduvjetom za donošenje takve odluke bile promjene u hijerarhijskoj strukturi koje je carigradski patrijarh Jeremija nezakonito uveo. Kao rezultat, poseban utjecaj su dobile građanske organizacije, tj. bratstva. Društvo je bilo pod utjecajem bratstava i kneževa te je upravo zato odbilo Brestsku uniju.

S obzirom na to, od početka sklapanja Unije stvorila su se dva suprotna tabora koja su se međusobno žestoko borila. Glavni argument toga suprotstavljanja bio je povratak tradiciji. Obje su se strane trudile pronaći činjenice koje bi potvrdile njihovo stajalište i na taj način dobile pravo nasljeđivanja Kyjivske metropolije. Važnu je ulogu imala i pastirska djelatnost, upravo kao djelatnost arhiepiskopa Kuncevyča, koja je imala katehistički karakter, a istovremeno je popularnost dobila i književna polemika. Pristaše i neprijatelji Unije istovremeno su se trudili osigurati potporu vladinih struktura i pridobiti kraljevo priznanje. Valjda istaknuti i da neprijateljski tabori nisu koristili samo mirne metode suočavanja, već često i oružje.

Briga o vlastitom identitetu tradicionalno-vjerskog nasljeđa

Godine 1620. obnovljena je pravoslavna hijerarhija te je s jedne strane započela intenzivna antiunijatska kampanja, a s druge zaštita unijatskih ideja. U to vrijeme je istaknutom ličnošću u obnovljenoj pravoslavnoj hijerarhiji bio episkop Meletij Maksym Smotryč'kyj, namjesnik Vilnuskog bratstva Svetog Duha. On je bio poznat po svojim polemičkim djelima. Kasnije je on

primio monaški zavjet u Manastiru Svetog Duha u Vilniusu te nedugo nakon toga postao tamošnji arhimandrit. Godine 1620., nakon abdikacije Leontija Karpovyča, Vilniusko ga je bratstvo imenovalo svojim kandidatom za poziciju pravoslavnog arhiepiskopa Bjelorusije. Postoji pretpostavka da je kandidiranje Smotryč'kog bilo pokušajem da ga se zadrži u pravoslavnom taboru jer su se u njegovim djelima u godinama 1617. – 1620. prožimale ideje podržavanja katolicizma. Kasnije su ta djela spalili pobornici pravoslavlja – predstavnici Bratstva Ostroz'kog. Na taj je način Smotryč'kyj postao izravni protivnik Kuncevyča. Njegovim je ciljem bila borba za bjeloruske parafije i eparhiju. Međutim, na svome se putu susreo s otporom odanog i predanog arhipastira Unijatske pravoslavne Crkve – Josafata Kuncevyča, s kojim je započeo žestoku borbu.

Govorilo se i o odanosti i utjecaju na vjernike koji je Josafat stekao zahvaljujući svojem ustrajnom dušobrižničkom i arhiepiskome radu. Upravo se zato Smotryč'kyj susreo s bjeloruskim stanovništvom, većina kojeg je, zahvaljujući neumornom radu Kuncevyča, podržavala unijatske ideje. Smotryč'kyj je ipak, unatoč tome, započeo ustrajnu protuborbu. On je svim silama i načinima pokušavao bjelorusko stanovništvo okrenuti na stranu novostvorene pravoslavne eparhije.

Odmah nakon episkopske naredbe Meletij je otputovao u Vilnius, gdje je započeo borbu protiv pristaša Unijatske Crkve na čijem je čelu bio predani arhiepiskop Josafat Kuncevyč. Očigledno je da je u tome Smotryč'kog podržalo Vilniusko bratstvo Svetog Duha, a također i članovi Manastira Sv. Duha u kojem je Josafat bio arhimandrit. Pravoslavci su započeli antiunijatsku kampanju bez čekanja na službenu odluku Sejma ili kraljevu suglasnost. Glavni cilj Smotryč'kog bilo je doseganje željenog rezultata na bilo kakav način, a pri tome je svoja stajališta iznio kroz sljedeće slogane:

a. Kraj Uniji koja je protivna i štetna Bogu, kraj latinskim heretičkim i isusovačkim namjerama, kraj nasilju! Bog je poslušao molitve pravoslavnih ljudi i istočni su patrijarsi za njih blagoslovili nove pastire!

b. Slavna i odana kozačka vojska se odlučila za pravoslavnu hijerarhiju te im pruža pomoć i zaštitu! Kralj i Sejm već smišljaju kako predati crkve i

posjede pravoslavnim vladikama, nakon što ih preobrate iz unijata! Magnati i plemstvo su već prešli na stranu istine i zakonskog reda!

c. Unijatski su episkopi odstupili, pokušavajući se sakriti od narodnog gnjeva i prijeći na drugi obred! Dušobrižnik Josafat koji se skriva u Varšavi već služi latinskom obredu, vidjeli su ga u latinskim crkvama i rizama!

d. Došlo je vrijeme da se uvede red: neka svećenici dolaze sa zahtjevima do novih vladika, oni koji se opiru neka idu k svojim zamjenicima!

e. Dolje s uzurpatorom Josafatom, naš vladika Meletij je borac za pravoslavlje!

S tim geslima i pismima koje je napisao Smotryč'kyj su vilniuski redovnici propovijedali po cijeloj Bjelorusiji: od sela do grada, od crkava do gradskih trgova. Monasi i građani su okupili gradsko stanovništvo i razgovarali o gore navedenim idejama, često tražeći prelazak na stranu obnovljenog pravoslavnog duhovništva, nerijetko su ogovarali unijatske episkope, prvenstveno Kuncevyča, nazivajući ga apostatom od pravoslavlja i latinizatorom.

Gradovima središtima „antiunijatskih misija i nastojanja” postali su Vitebs'k, Orša, Mstyslavlj, djelomično Poloc'k. Oni su ipak proglasili Smotryč'kog svojim pastirom i odbili poslušnost Josafatu.

Arhiepiskop Kuncevyč je u to vrijeme boravio u Varšavi gdje je pomagao metropolitu Ruts'kom u vođenju Sejma. Tako je 1621.g., stigavši u Bjelorusiju, Josafat sa sobom dovezao pisma kralja Zigmunta koja su govorila o tome da stanovništvo nije priznavalo novog pravoslavnog metropolita Borec'kog i episkopa Smotryč'kog jer su oni bili samoprozvanici. Vrativši se doma, arhiepiskopa Kuncevyča dočekala je podijeljena pastva i zanemarena crkva. Unijatski su hramovi bili prazni, međutim u predgrađima su svećenici koji su prešli u novoosnovanu pravoslavnu eparhiju služili bogoslužja u kapelicama, o čemu saznajemo iz dokumenata beatifikacijskog procesa. Uz to su pravoslavni redovnici pod vodstvom Sylvestra širili kletve protiv unijatskog vladike, koristeći se za to gradskim trgovima, vijećnicama, narodnim vijećima te kućama mještana i plaćama moćnika. Kako napominju svjedoci, njegova je pojava često izazivala eksplozije nezaustavljivog bijesa.

Situacija se svakim danom sve više zaoštravala te su protivnici unije odlučili uništiti unijatskog arhiepiskopa kako bi izbjegli suprotstavljanja. Oni su provodili sastanke na kojima su razgovarali o planovima uništenja vladike, našli su se tu čak i izvršitelji smrtnih kazni koji su smjelo organizirali spontane napade na sveca (za vrijeme plovidbi, na ulicama, u vijećnicama, crkvama, tijekom procesija). U tim teškim uvjetima, uvjeren u svoju ispravnost i vjerujući u Božju pomoć, vladika Kuncevyč se, kako svjedoče očevici, nije predavao ni klonuo duhom. Upravo suprotno, odmah nakon povratka u eparhiju započeo je obranu svojih vjernika i svećenika.

Neprestane osude i optužbe postale su razlog da Josafat započne proces borbe i obrane. On se trudio smiriti narod i dati odgovore na sva pitanja i osude. Arhiepiskop nije pokušavao pobjeći od stanovništva, nije se bojao onih koji su ga klevetali, često je organizirao javne nastupe. Josafat je također propovijedao i svetu liturgiju služio po obredu Istočne Crkve, na takav je način dokazivao svoju vjernost obredu, poričući bilo kakve tvrdnje o latinizaciji. Za vrijeme propovijedi se Josafat trudio dokazati nezakonit status Meletija, negirajući glasine koje su se širile o nezakonitosti unijatskog episkopa. Kuncevyč odvažno negira laži i kletve, a pri tome potvrđuje to odgovarajućim činjenicama. Arhiepiskop Josafat također posjećuje svoje prijašnje prijatelje i istomišljenike, ne propušta ni palače, gradske vijećnice ni općinska okupljanja. On tijekom tih posjeta pojašnjava kako stvari stvarno stoje. Uz to Kuncevyč objašnjava dokumentarno-pravno stajalište Unijatske Crkve i ujedinjenih episkopa te nezakonito zauzimanje vlasti novoposvećenim jezarsima. Kuncevyč Zigmuntova pisma nosi i gradskim činovnicima, kako bi na taj način spriječio nepromišljene i nezakonite radnje državne, gradske, građanske ili općinske administracije.

Tijekom 1621.g. polocki je arhiepiskop posjetio cijelu arhieparchiju. Očevici i sudionici detaljno opisuju njegov nastup u polockoj gradskoj vijećnici:

„Na zvuk gradskog zvona skupio se skoro cijeli grad te su u prisutnosti vojvode Myhajla Sokolins'kog čitali nominacijska pisma Zigmunta; arhiepiskop Josafat je izjavio da on pripada Unijatskoj Crkvi i da će takvim zauvijek ostati.

Ljudi su kao odgovor na to rekli: „Mi nismo unijati i ne želimo tebe za pastira!” Tako je u gradu započela zbunjenost, na okup se skupilo skoro deset pristaša unije, nekolicinu su ulovili oponenti, a vojvoda im je prijetio trenutnom smrću ako se narod ne smiri. Tada je gomila na zahtjev Terlykovs’kog i Vasylevyča dala Kuncevyču da prođe i nitko se nije usudio dići na njega ruku iako su ga kod ulaza u vijećnicu dvije žene čekale s noževima.”

O tome čitamo u svjedočanstvima Ivana Harmins’kog, zamjenika polockog namjesnika „nazočnog svjedoka i prijatelja sluge Božjeg Josafata”. On također naglašava: „Kada je izašao iz vijećnice u pratnji dvoje sluga, Kuncevyč se vraćao do palače kroz trg, grlio je svoje neprijatelje, ljubio ih i mirno pozivao na sveto ujedinjenje, a druge zvao k sebi u goste.” Incidenti koji su se dogodili u Poloc’ku u travnju 1621.g. postali su početkom borbe. Taj događaj možemo nazvati svojevrsnom prijelomnicom, od tada je s jedne strane započelo vraćanje dezorijentiranih ljudi, a s druge su bili, kako o tome svjedoči Ivan Djaġylevyč, polocki općinski vicanotar, agresivni protivnici Unije koji su „izgubili kontrolu nad sobom i prepustili se emocijama”. On je također ispričao i o želji da se riješe Josafata: „Usred toga nemira su se neunijati zakleli na njegovu smrt, to što se dogodilo u Vitebs’ku trebalo se dogoditi i ranije, u Poloc’ku, a samo Božja milost je spasila polocki grad od toga zla.”

Prosvjetljujuća kampanja pristaša Unije se postupno širila i na druge gradove Arhiepatrije. U Poloc’ku je na stranu arhiepiskopa Kuncevyča prešao Ivan Terlykovs’kyj koji je 1628.g. priznao da je bio „najpredaniji među polockim neunijatima i organizator bunta protiv njega.” Za njegovim primjerom su krenuli i drugi. Josafat ih je sve rado primao. Kako svjedoče njegovi suradnici, „plačući i radujući se i zahvaljujući Bogu”.

Bitno je napomenuti da je stanovništvo gradova njegove eparhije negativno primilo prosvjetljujuću djelatnost arhiepiskopa Kuncevyča. Detaljnija saznanja o tijeku zaštitne kampanje (1621. – 1622.) dobivamo iz svjedočanstva Ivana Ġutora, stanovnika Vitebs’ka, koji je 1628. g. pričao o osnovnim razlozima neuspjeha Kuncevyča. Radi se o tome da su građani Vitebs’ka optuživali Kuncevyča za latinizaciju, a on je u odgovor na to napisao pismo u kojemu ih je uvjeravao da nije provodio nikakve promjene u liturgijskom i crkvenom

životu Eparhije i nikada to neće raditi. To je obraćanje arhiepiskop napisao tijekom svog boravka u Varšavi te ga je do Vitebs'ka predao uz posredništvo kalvinista Ćryġora Bonić'kog, međutim dokument nije došao do primatelja. Kako saznajemo iz svjedočanstava očevidaca, Bonić'kyj je okrivio Josafata, što je navodno vidio na svoje oči, da je prešao na latinski obred. Upravo mu zato, kada je Josafat 1622. g. po drugi put doputovao u Vitebs'k, građani više nisu vjerovali. Kako napominju svjedoci beatifikacijskog procesa, oni su odlučili ubiti arhiepiskopa. Građani Vitebs'ka su čak skupljali doprinose koje su planirali predati ubojicama sveca. Ivan Ćutor, sam Bonić'kyj te drugi kažu kako su ti događaji postali izravna priprema na vitebsku tragediju. Na taj način se propaganda u Vitebs'ku pretvorila u urotu. Josafat je svojim životom i ponašanjem pridobio povjerenje naroda, međutim, pravoslavce to nije zadovoljavalo: oni su odlučili smaknuti Josafata, to potvrđuju i svjedoci i očevici.”

Glavnim naznakama agresije, osim okupacije crkava u Poloc'ku i Vitebs'ku, bio je nemar unijatskih svećenika, bojkot seljaštva i uvrjedljivo ponašanje, usmjereno protiv Josafata i njegove najbliže okoline i posluge. Misli o ubojstvu Kuncevyča – glave Unijatske eparhije, postupno su se širile među protivnicima. Među organizatorima su bili oni koji su tvrdili da je smrt Josafata Kuncevyča posljedica gnjeva bijesne gomile, koji je izazvao uhićenje Ilije od strane službe palače. Stoga se može utvrditi da su građani Vitebs'ka planirali i organizirali ubojstvo sveca.

Godine 1621. pročitavši pisma Smotryc'kog, koje mu je predao redovnik Sylvestr, a u kojima se radilo o odricanju od unijatskog arhiepiskopa Josafata i priznavanju svojim duhovnim pastirom Smotryc'kog, građani Poloc'ka su počeli raditi popise urotnika, plaćajući po tri groša za pristupanje, o čemu saznajemo iz svjedočanstva zamjenika polockog namjesnika Ivana Karmins'kog. Baltazar Skulatovs'kyj je izjavio da je on u rukama vitebskog svećenika-apostata na prezime Kaminj vidio spisak onih koji su se pridružili novoosnovanoj pravoslavnoj zajednici te da je taj popis čitao na gradskim ulicama.

Kako saznajemo iz svjedočanstava beatifikacijskog procesa, arhiepiskop Josafat je neprestano bio u opasnosti. Svjedok Ivan Kasanovs'kyj kaže da su 1621.g. dok je s vladikom putovao iz Varšave saznali da su na putu pripremili zamku za Josafata. On se na to samo osmjehnuo i mirno nastavio putovanje. Iz dokumenata beatifikacijskog procesa također saznajemo da je Samijlo Mirs'kyj koji je bio glavni braclavski seoski sudac te bio pravoslavne vjeroispovijesti izjavio da je osobno vidio kako je plemić Jesmont tijekom plovidbe preko rijeke Ule napao Josafata te ga umalo utopio. Slična se situacija dogodila po drugi put na istom tom mjestu, na što je arhiepiskop Josafat rekao Mirs'kome: „Kažu da ste im Vi, gospodine suče, naredili da me utope.” Drugi plemić na prezime Massaljs'kyj koji je živio u okolici Orše pokušavao je ustrijeliti Kuncevyča, međutim, očevidac Antin Sylyjava kaže da je sam poginuo od metka svoga suparnika, a Josafat ga je još stigao ispovjediti prije smrti. Svjedoci Tymotej Čečers'kyj i Mykola Prezdec'kyj prepričali su riječi odvjetnika iz Vidatyna da su građani Poloc'ka poslali na rijeku Dvynu iskusnog strijelca koji ga je trebao ubiti tijekom plovidbe, međutim taj napad je prvi put bio neuspješan jer on nije poznao arhimandrita, a u čamcu su s Kuncevyčem bile još tri osobe. Drugi je put za ubojicom neočekivano došao njegov maloljetni sin i on je spustio već naciljanu pušku jer se bojavao da će mali postati svjedok ubojstva.

Josafatu su također pripremili zasjedu na rijeci Žukova, nedaleko Vitebs'ka, ali Gospodin je i toga puta spasio svoga vjernoga slugu, o tome saznajemo iz svjedočanstva Petra Ivanovyča. Uskoro je vitebski plemić Mykola Vasylevs'kyj napravio zamku ispred Vitebs'kog sabora i rastjerao službu koju je vodio Josafat. Drugi Vitebljanin Jurij Bujevyč rekao je da su građani Vitebska htjeli baciti Kuncevyča s mosta u rijeku Dvynu. Albert Kozjerac'kyj, Kuncevyčev blizak prijatelj, Ğryġor Bonec'kyj, kalvinist, vitebski notar, o. Lavrentij Močars'kyj, vitebski isusovac, o. Dorotej Lecykovyč, Josafatov arhiđakon i blizak prijatelj u svojim svjedočanstvima potvrđuju informacije o napadima pravoslavaca na arhiepiskopa i njegove pobratime u Vitebsku. Tako su u Blagoviščenskoj crkvi toga mjesta na praznik Preobraženja 1621.g. pretukli Josafatovog ispovjednika i ekonomu o. Maksyma Turčynovyča. U istoj toj crkvi su naredne godine tijekom Heruvimske pjesme počinili napad na đakona i razbacali žrtveni kruh,

a također psovka vriedjali oca Lecykovyča te ga šamarali. Iste godine su na svetkovinu Duha Svetoga za vrijeme misne službe vladiku udarili ciglom, a on je taj udarac pretrpio mirno i u tišini. Kako je posvjedočio Ġryġor Bonec'kyj, vitebski kalvinist, 1622.g. na vitebskoj je vječnici organizirao bojkot protiv Josafata, a, prema svjedočenju o. Lecykovyča, za vrijeme drugog posjeta u veljači 1623.g. Josafata su umalo ubili.

S ukrajinskoga prevela Sanja Sabljak

Junaštvo svetoga Josafata tijekom religijskih sukoba

Kao što smo već spominjali, životni put i pastoralni rad Josafata Kuncevyča nisu bili laki, međutim posebno su teške bile 20-e godine XVII. st.; godina 1623. bila je posljednja u njegovom životu. Mladi se nadbiskup šeste godine svoje službe i u 43. godini života našao u iznimno teškim okolnostima.

Na području Polocke eparhije³ i Kyjivske metropolije jača religijska borba između dvije hijerarhije. Situacija se dodatno zakomplicirala time što je državna politika u vezi religijskog nesporazuma praktički bila neprimjetna. Iz radova posvećenih proučavanju ovog problema saznajemo da je država bez riječi promatrala ono što se događa čekajući „da Rus' uništi Rus'“. S obzirom na nepostojanje jasne pozicije vlasti pravoslavci su odlučno došli do postavljenog cilja.

Protivnici Unije dobro su se pripremili za skupštinu 1623. g. Napad obnovljene Pravoslavne Crkve ojačali su kozaci koji 1622. g., nakon smrti Petra Saġajdačnoga⁴ postaju nepredvidljivi i predstavljaju ne bilo kakvu prijetnju. Zajedno s time, pravoslavna opozicija na području Polocke eparhije u bjeloruskim gradovima aktivno je uključivala stanovništvo. Sve su radnje

3 Eparhija Bjeloruske pravoslavne Crkve. Osnovana 1104. g.

4 Petro Saġajdačnyj (1582. –1622.), ġet'man, organizator uspješnih pohoda kozaka protiv Osmanlija

neujedinjenih bile dobro organizirane i isplanirane; često su upotrebljavali već provjerene metode: bojkot, zastrašivanje te su čak primjenjivali silu.

Sa strane Katoličke Crkve također se primjećivala neprijateljska situacija prema Unijatskoj Crkvi. Poljski episkopi su, u želji da podrže interese države, Rimu predložili ukinuti Brestsku uniju, a istočne katolike preobratiti na latinski obred. S takvim su se prijedlogom obratili Vatikanu. S obzirom na to Kongregacija za širenje vjere ovaj je slučaj razmatrala u prisutnosti pape Grgura XV. 6. prosinca 1622. g. što saznajemo iz svjedočanstava. Ipak, odgovor Vatikana na prijedlog poljskih episkopa bio je negativan. U apostolskom glavnom gradu priklanjali su se misli o neophodnosti izvršenja Unijskog sporazuma prema kojem je latinizacija nezamisliva. Vatikan ne samo da se izjasnio za očuvanje Unijatske Crkve, već je u pismima Zygmuntu III. i poljskim episkopima poticao i obvezao se podržati ujedinjenje.

U siječnju 1623. g. u Varšavi se sastao državni Sejm na kojem su trebali razmatrati slučaj kozačkoga izaslanstva i pravoslavnih metropolita. Zbog toga je stvorena posebna komisija na čijem je čelu bio poljski primas Wawrzyniec Gembicki, međutim rješavanje ovog pitanja odgodili su za sljedeće zasjedanje. Tako je, odugovlačeći s rješavanjem slučaja u vezi religijskog nesporazuma država šutke pristajala na nestabilnost u društvu.

Međutim, pokazalo se da ova „šutnja“ nije išla u prilog Unijatskoj Crkvi jer su se u ovoj situaciji pravoslavci ponašali kao pobjednici šireći glasine da će unija biti ukinuta. U ovoj atmosferi, koja je za ujedinjene bila uznemirujuća, neki slabog duha su se odrekli vlastitih pozicija tražeći spas u latinskom ili pravoslavnom taboru.

U društvu su također aktivno se šire antiunijske ideje, sve su češći agresivni napadi i pojavljuju se priče o uništenju arhiepiskopa Kuncevyča. Iz svjedočanstava doznajemo da je sam Josafat bio svjestan neizbježnosti „zdušne usmjerene žrtve“. Kuncevyč se spremao na ovo s molitvom na ustima, neprekidnom pokorom i neumornim radom arhipastira i duhovnog oca čija se ljubav nije širila samo na njegove vjernike, već i na protivnike te otvorene neprijatelje.

S ukrajinskoga prevela Ana Vladimír

Josafat Kuncevyč – mučenik za vjeru: njegova uvjerenost u odanost rimskome arhijereju

Josafat je umro mučeničkom smrću u nedjelju, 12. studenog 1623. g. Kantakuzen je, kao i svi drugi iz Josafatovog okruženja, znao za urotu Vitebščana i isplanirano ubojstvo Kuncevyča. Osim toga, neki đakoni su arhimandritu ispričali da su ih u subotu navečer napali mještani s prijeljama i upravo je zato Kantakuzen Josafatu savjetovao da izbjegava sukob. On je smatrao da ne treba obraćati pozornost na provokacije svećenika Illje, međutim, arhiepiskop je poslušao savjete svog arhiđakona koji mu je savjetovao da Illju uhvati.

Očito je da takvim svojim izborom Kuncevyč nikoga nije htio provocirati. Želimo naglasiti da se Illja dugo podređivao arhiepiskopu i samo zbog toga što se narod pobunio protiv njegove namjere da pristane uz novozaređenoga vladiku, bio je prisiljen prijeći na suprotnu stranu. Poznavajući Josafatovu ustrajnost i marljivost koji je, prema riječima Sapiehe, svoje protivnike uvjeravao, takva odluka arhiepiskopa vrlo je vjerojatno bila motivirana njegovom željom da vrati Illju na stranu unijata. Dakle, on je i dalje ostao član njegovog klera i zato se Kuncevyč, kada je naređivao da uhvate svećenika, vodio pastirskim motivima.

Neki znanstvenici podržavaju takvo Josafatovo gledište, međutim ima i onih, kao na primjer P. Žukovyč, koji smatraju da je ovo uhićenje za Vitebščane bilo neočekivano te je zato sasvim normalno da se narod lišen svećenika, a time i nedjeljne liturgije, pobunio protiv arhiepiskopa.

Ipak, čudno je to što su u nedjelju, odmah nakon Illjinog uhićenja udarila zvona i u nekoliko minuta skupilo se nekoliko tisuća ljudi. Evo kako te događaje opisuju očevici: „Ivan Ćužnyščiv udario je u zvono na Vitebs'koj gradskoj vijećnici, a Vitebščani su se s uzvicima i oružjem počeli istrčavati, okružili su episkopsku rezidenciju i vrata, a za nekih sat vremena, – kako je govorio Kantakuzen, – skupilo se nekoliko tisuća ljudi i svi su oni bili savršeno pripremljeni“. Mnogi od njih su bili naoružani i vikali su: „Ubij! Ubij!“, a zatim su odjeknuli i prvi pucnjevi. Osoblje rezidencije zatvorilo se u dvorištu.

U međuvremenu Josafata su obavijestili o zadržanju svećenika i o gomili koja se skupila. S obzirom na buku i galamu oko crkve arhiepiskop Josafat bio je prisiljen otići sa zornice bez da je dočekaio prvi Čas. Iz riječi očevidaca saznajemo daljnji tijek događaja. Rafayl Korsak ispričao je o svjedočanstvu Vitebščanina Mykole Ćutora koji je u nedjelju, 12. studenog, bio prisutan na zornici u katedrali Presvete Bogorodice:

„Primijetio je da je sluga Božji Josafat, kada je pjevao na klirosu, na iznenađenje mnogih, pjevao lijepo, kao nikada prije; a nakon završetka hvalbenih, kad je u grčkome obredu započeo prvi Čas, sluga Božji je na pola prvog Časa izašao iz crkve i vratio se u rezidenciju jer je počeo metež, svi su među sobom govorili da će se dogoditi nešto veliko kad naš arhiepiskop nije dočekaio kraj prvog Časa. Zora ovog dana kao da je predviđala njegovu smrt. Ćinilo se da nebo ne poprima ružičastu boju, nego da gori i na čuđenje svih baca neke krvave zrake“.

Nakon što je Josafat svoju liturgijsku molitvu kojom se obično pripremao za službu Božju ostavio nezavršenu, otišao se pripremati za svoje „bogoslužje“ koje je „ovaj put postalo liturgija njegove krvi“.

Arhiđakon Dorotej koji je pratio arhiepiskopa nastavlja opis događaja tog dana:

„Dakle, po završetku zornice sveti Josafat i ja krenuli smo iz crkve prema rezidenciji koja se nalazila preko puta. Na groblju smo vidjeli nekoliko tisuća ljudi koji su napadali na arhiepiskopsku rezidenciju, a zvana gotovo svih crkava i gradske vijećnice zvonila su na uzbunu. „Ubij, zatuci!“, čulo se gotovo po cijelom gradu, između ostalog i oko rezidencije i činilo se da je gotovo čitav grad došao vidjeti Kuncevyčevu smrt. Ipak, pomičući se ustranu, ubojice su nam oslobodile prolaz do rezidencije“.

Drugi očevidac ističe:

„Ušavši u rezidenciju, – govori E. Kantakuzen, – sluga Božji Josafat odmah je naredio da oslobode njegovog neunijatskog (svećenika) i mi smo ga bez odugovlačenja pustili.“, kasnije je krenuo u svoju sobu, pao na pod i molio se. Drugi svjedok koji je slučajno vidio vladiku tijekom posljednjih 15 minuta Josafatovog života bio je Tyhon u katedralnoj sakristiji. Tyhon je ispričao

kako je „bio sam u predsoblju kada ga je sluga Božji dok je gledao razljućene neprijatelje upozorio da ne prilazi prozoru zbog pucnjeva koje su neprijatelji usmjerili na predsoblje i sobu. A on sam, – nastavlja Tyhon, – otišao je u drugu sobu i, čini mi se, proveo tamo oko četvrt sata u molitvi; kasnije, kada je izašao, otišao je ravno svojim ubojicama“.

Čuvši da je Illja oslobođen, ljudi su isprva malo utihnuli. „Spontana stihija uzburkanih strasti se smirila. Došao je red na ostvarenje plana kojeg su pripremili urotnici – riješiti se arhiepiskopa“. Bilo je dovoljno nekome iz mase dobaciti par riječi i ljudi su ponovno počeli sjeći ogradu arhiepiskopskog dvorišta, razvaljivati vrata prostorija i pucati po Josafatovim slugama.

Arhiepiskop je naredio svojim pomoćnicima da se ne miješaju u borbu s narodom, brinuo se da nikoga od ljudi ne rane. „Zato, – prisjeća se otac Dorotej, – smo se zatvorivši vrata predsoblja branili samo pasivno“. „Neki od nas zatvorili su se u predsoblju, a ostali su se rastrčali tko je gdje stigao; o. Dorotej, gospodin Ušac'kyj i ja ostali smo u predsoblju“.

Međutim, vrata nisu izdržala pritisak gomile, ljudi su upali u rezidenciju i počeli tući sluge koji su posvjedočili:

„Ponovno ohrabreni ljudi počeli su sjeći ogradu oko arhiepiskopske rezidencije i pucati na nas; mi smo se postupno povlačili s trga u predsoblje rezidencije. Neke od nas su ranili, iako mi napadačima nismo ništa učinili jer je sluga Božji zabranio korištenje oružja. Dakle, razbivši ogradu i vrata, napadači su nas iz dvorišta istisnuli u predsoblje“.

E. Kantakuzen i o. Dorotej su sve vidjeli na vlastite oči i ispričali su o daljnjem tijeku događaja. Prvi napominje da su napadači silom razbili vrata predsoblja i probili se unutra, dok drugi pak tvrdi: „Nakon što su se kroz kuhinju probili u predsoblje, bacili su se na nas i na gospodina Kantakuzena, domaćina Josafatove rezidencije i počeli nas tako tući, da je čudo što smo uspjeti ostati živi“. Otac Dorotej dobio je 18 udaraca u glavu i nastradalo mu je 28 kostiju; E. Kantakuzen je imao 13 velikih rana na glavi i tijelu.

Čuvši krik svojih sluga, Josafat je izašao iz svoje sobe, prekrizio se i rekao: „Djeco, zašto tučete moje sluge? Ako imate nešto protiv mene, evo me!“ I nitko od prisutnih nije se odvažio išta napraviti arhiepiskopu koji im je tako otvoreno prišao. Ovako o tome govori svjedok Ğryğor Ušac'kyj:

„Čuvši taj krik vladika je izašao iz svoje sobe i prekrstio se zatvorivši za sobom vrata, a ja sam stajao s njegove lijeve strane; on je, kao uvijek, neprijateljima blago rekao: „Djeco, zašto tučete moje sluge; ako imate nešto protiv mene, evo me“! I nitko od prisutnih nije na njega podigao ruku“.

Međutim, tada je iz sobe nasuprot upalo dvoje ljudi, jedan je Josafata udario štapom po glavi, a drugi – sjekirom. Očevdac Ušac'kyj koji je stajao Josafatu slijeva i sve vidio na sljedeći način opisuje viđeno:

„I eto, iz sobe preko puta upala su dvojica i vidjela su Josafata koji je stajao; i dok je sluga Božji na grudima držao prekrizene ruke jedan od njih ga je udario batinom po glavi, a drugi ga je udario sjekirom. A kada je pao na zemlju svi koji su bili u predsoblju su ga tukli i boli raznim oružjem s oštricom. Tada je sluga Božji digao ruku i usred udaraca rekao „O, Bože moj“!, kao da je htio reći: ne uzimaj ovo mojim neprijateljima za grijeh. Čuvši to, ubojice su odvukli mučenika iz predsoblja u dvorište ustrijelili ga pištoljem i počeli ga opet tući štapovima. Pljuvali su po njemu, kidali su odjeću s njega i čupali su mu kosu“.

Āryġor Ušac'kyj koji je s vladikom ostao do kraja, premda je i sam bio ranjen, no nije izgubio svijest, nastavlja svoju priču:

„Neki od znanih mi ubojica su mi govorili: „A zašto si ti s njima, odavno si znao da će dogoditi se nešto takvo?“. Nakon što su zauzeli arhiepiskopsku rezidenciju i ubili sve slugu u to su se vrijeme neujedinjeni bacili na pljačkanje imetka“.

Nažalost, tu ovom tragičnom događaju nije bio kraj. Kad su ga iznijeli u dvorište započeo je histerični masakr gomile nad tijelom ubijenog vladike. Iz riječi očevdaca saznajemo da je bilo mnogo onih koji su željeli izraziti svoje negativne emocije i zamjerke. Stekao se dojam da su se svi, bez obzira na dob, trudili sudjelovati u ovoj sramotnoj radnji. Očito je to sve bilo isplanirano, a gradska vlast je na taj način zbacila odgovornost sa sebe govoreći da nije bilo nikakvog zločina i da je sve spontana reakcija stanovništva.

Prema svjedočanstvima očevdaca strašno izivljavanje nad tijelom pretvorilo se u svojevrsnu predstavu: jedni su pljačkali arhimandritsku rezidenciju, pijanice su se zabavljale zalihama iz podruma te su uz glasan smijeh s arhiepiskopskog brežuljka u Dvynu spuštali prazne bačve, a drugi su se podrugivali mrtvom tijelu. Dorotej Ahramovyč je ispričao kako su neki

od ubojica podizali Josafatovo mrtvo tijelo i govorili: „Nije li danas nedjelja? Pa trebao bi propovijedati, arhiepiskope! – i ponovno ga bacali na pod“. E. Kantakuzen također poručuje kako je od stražara arhiepiskopske rezidencije Andrija čuo da su neki od sudionika dok je tijelo ležalo u dvorištu ubili arhiepiskopskog psa i bacili ga na tijelo ubijenoga vladike.

Međutim, u jednom su se trenutku ubojice uznemirili vidjevši da je tijelo ubijenog zaodjenuto tek pokorničkim silicijem. Upravo su zato glavni izvršitelji zavjere zahtijevali da se utvrdi identitet ubijenoga. Iz riječi Grygora Ušac'kog saznajemo da pobunjenici nisu bili sigurni jesu li ubili baš Josafata jer su smatrali da bi vladika trebao nositi finu odjeću. Ubojice su provjerili cijelu rezidenciju, iščupavši čak i pod te su, osim toga, provodili ispitivanja zahtijevajući da se utvrdi kome pripada tijelo. Radi potvrđivanja identiteta ubijenoga, razdraženi ubojice su se čak obratili lokalnim Židovima.

Nakon nekog vremena, kada se gomila pomalo počela razilaziti trebalo je smisliti kako se riješiti tijela, ukloniti tragove zločina i napraviti sve da se naštetiti procesu istrage. Na kraju je donesena odluka da se Josafata baci u rijeku Dvynu. E. Kantakuzen na temelju iskaza svjedoka, katolika, neunijata i Židova, završetak vitebske tragedije prikazuje na sljedeći način:

„Golog su ga dovukli na vrh planine prema Dvyni i odatle ga bacili na obalu rijeke vičući pritom: „Drži se, vladiko, drži se!“ Nakon toga su ga stavili u čamac i za noge mu privezali kamen, a za vrat cilicij napunjen kamenjem. Potopili su ga na veoma dubokom mjestu, četvrt milje od Vitebs'ka, kako ga katolici ne bi našli i izvukli“.

Prema riječima Myhajla Tyškevyča, mjesto na kojem su potopili Kuncevyčevo tijelo zvalo se „Sveti zdenac“.

Kasnije su se ljudi razišli, ostavivši iza sebe uništenu rezidenciju, razbacanu ogradu, srušenu kapiju i vrata, razbijene prozore, razvaljene peći, razbijene i opljačkane izbe i podrume. Ruševinama je išao samo stražar Andrij, a kasnije su se bojažljivo pojavljivali neki od ranjenih sluga. Domaćin kuće, E. Kantakuzen, ležao je kod gradskog kirurga Vartolomija bez nade na oporavak. Vlasnika crkve, o. Doroteja, su napola mrtvog izvukli na obalu Dvyne. Za njega su se pobrinuli vitebski Židovi koji su donirali deset florina za njegovo liječenje i

najnužnije stvari. Tijekom opsade su također nastradali Ć. Ušac'kyj, gospoda M. Okolov, Krajevs'kyj i drugi.

Dakle, možemo tvrditi da je ovo isplanirano ubojstvo arhiepiskopa. Unatoč velikom broju ranjenih, nasreću, više nitko nije poginuo. Većina njih je doživjela duboku starost i svjedočili su procesu beatifikacije koji se odvio nakon četrnaest godina od smrti svetog mučenika. S druge strane, kao što smo već napominjali, Josafat ne bi dopustio da netko braneći ga povrijedi ubojice (usp. Iv 18, 10.–11.) jer je sve smatrao svojom duhovnom djecom.

Upravo zato neki naglašavaju da je Kuncevićevo dobrovoljno prihvaćanje nasilne smrti bilo njegovo razumijevanje vjere i požrtvornosti. Smrt arhimandrita nije bila pobjeda nad ljudima, već nad vragom koji se, gledajući njegovu krv, „prisjećao druge krvi, one Vladičine“. Mučenička smrt sveca postala je razlog mnogih preobraćivanja među kojima su bili i oni koji su ga lišili života. Mučenik je davši svoj život spasio i sudbinu ujedinjene Kyjvske Crkve protiv čijeg su postojanja istupali u Rimu te posebno u političkim kolima poljske države. Upravo u ovom slučaju obistinile su se riječi: „Veća je snaga mučenika koji šuti od onog koji propovijeda.“

Blizu podneva tog teškog nedjeljnog dana episkopskom rezidencijom zavladao je tišina, a grad je uronio u razmišljanje, moguće je da se većina zamislila nad time kakve bi mogle biti posljedice. Vitebski paroh katolika o. Aljbert Kozjeracki pet godina poslije tragedije tako se prisjeća te krvave nedjelje:

„Čuo sam kako neunijati hvale slugu Božjeg i žale zbog njegovog ubojstva; nakon što su ubili dobrog pastira, ljudi su išli gradom utučeni od tuge; štoviše, na dan smrti sluge Božjega zbog boli i duševne konfuzije u Vitebs'ku nije odslužena nijedna sveta liturgija“.

Kalvinist Ćryggor Pestrec na temelju svojih zapažanja s tornja kronološkim poretkom opisuje događaje ubojstva:

„Premda sam ja kalvinist, ipak priznajem i smatram to čudom jer sam ja zajedno s još dvojicom već preminulih vidio plamteći oblak nad arhiepiskopskom rezidencijom u kojoj je ubijen arhiepiskop i taj je oblak za pola sata nestao. Vidjevši taj oblak moja žena je uz suze govorila da je to znak neke nesreće“.

Zaharija Čarnavs'kyj govori:

„Kada su ubijali slugu Božjeg ja sam bio s obitelji u svome domu. U trenutku ubojstva, kako sam kasnije saznao, moje dijete koje sam držao u rukama počelo je gorko plakati bez da je imalo ikakav razlog za to, jecajući kao odrasli čovjek nad preminulim. Zato sam odmah rekao da oplakuje smrt arhiepiskopa“.

Kako se njegovo ime našlo na spisku urotnika, Boždana Ostapiva su zbog sumnje da je počinio ubojstvo ispitivali šest puta, a on je posvjedočio: „Na dan smrti sluge Božjeg bio sam tri milje od Vitebs'ka i u zoru kao da sam vidio ognjeni oblak nad arhiepiskopskom rezidencijom. Oblak je nestao s izlaskom sunca“. Isto tako je i žena Ostapa Ščura koja je Josafatovo ubojstvo promatrala s crkvene preprate katedrale kasnije priznala: „Kada su Josafatovo tijelo odvukli u dvorište, s nebesa je tijelo sluge Božjeg obasjala velika svjetlost i kada se približila tijelu, suzila se poput mjeseca i zaustavila se tek nad glavom, a mene je tako oslijepila da nisam mogla gledati; i premda je tada sa mnom bilo još nekoliko osoba, oni ništa nisu primijetili“. Osim toga, ispričala je kako se tog dana jedan od ubojica, shvativši težinu učinjenoga, iz očaja objesio.

Dvanaestorica poznatih Vitebsčana, među kojima su bili katolici i neujedinjeni, pred Beatifikacijskom komisijom 1628. g. jednoglasno su izjavili: „Kada su ubijali slugu Božjeg nad arhiepiskopskom rezidencijom i nad tijelom ubijenoga pojavila se neka svjetlost“. Govorili su: „Od prvog dana, kada su utopili slugu Božjeg, sve do petka, kada su njegovo tijelo izvukli iz vode, nad Vitebs'kom se nadvio tamni oblak, a ljudi su izgledali poput mrtvaca“. Između ostalog, Ivan Ščur rekao je kako „je on dok su odvlačili Josafatovo tijelo iz rezidencije na mjestu gdje su ga bacili vidio svjetlosni stup“. Ivan Ćutor, na udaljenosti tri milje od Vitebs'ka, vidio je te nedjelje „neposredno prije zalaska sunca krvavi oblak koji se nadvio nad gradom, međutim, nije znao za tragediju pa je krenuo dalje. I tek je noću dobio pismo od Petra (Ivanovyča): „Dogodilo se, dogodilo se, dogodilo se! Vitebs'k je ubio svog arhiepiskopa“. A Ivan Sakovyč je, saznajući za smrt, plačući rekao: „Niste ubili samo arhiepiskopa, nego cijeli grad“.

Dakle, kao što vidimo, iako su ljudi ubili nevinog Kuncevyča, to im nije donijelo olakšanje, već ono suprotno, samo nesigurnost, strah i izgubljenost. Sve su to osjetili čim su počinili zločin. Čudno je to što se vlast nije uplitala u tijek događaja, prva službena reakcija pristigla je tek predvečer. Pojasnili su to time da je bila nedjelja pa su se svi odmarali: „Poznato nam je da su neujedinjeni savjetnici Vovk i Nješa napustili grad još u subotu. Vojskovođa je također bio van Vitebs'ka na svome imanju; u gradu je ostao samo mjesni pukovnik Ivan Uzenjec'kyj koji je bio kalvinist. Sigurno je i mjesni pretor Mykola Zaviša također bio odsutan“.

Grad je imao Magdeburgški zakon i vlastitu samoupravu i zbog toga je državnoj vlasti bilo teško izabrati način i vrijeme intervencije. Upravo zato su, tek popodne stvorili zasebnu komisiju pod vodstvom gradonačelnika i gradskog suca Pylypa Osipovs'kog čiji je zadatak bio pregledati uništenu rezidenciju. Očito je upravo ova komisija sastavila akt o nastaloj šteti, što doznajemo iz sudskog povjereničkog dekreta koji se spominje u zemljišnim knjigama:

„Pokradena je sva pokretna imovina, od malog do velikog – zlato, srebro, novac, tepisi, odjeća, kuhinjsko posuđe, olovo, bakar i mnogo drugoga; pravne i osnivačke povelje, crkvena imovina, dekreti, rukopisi, a također sva imovina gore navedenih vladičinih sluga, odnosno srebro, novac, odjeća, oružje i sve od sitnica do najvećih stvari; nakon što su se napili pićima iz vladičinog podruma veselili su se onome što se dogodilo i nastavljali su uništavati: obili su brave u izbama i odvezli žitarice; s kola, prozora i vrata skinuli su željezne dijelove, razorili su prozore i peći; sve su uništili. Štetu su procijenili na opću sumu od 3079 poljskih florina“.

Imamo također i svjedočenja o posebnim događajima povezanim s djelatnošću Komisije. Evo jedno od njih:

„Nakon što su pregledali rezidenciju, članovi Komisije su već nakon zalaska sunca ušli u crkvu, a tamo su našli zatvorenu škrinju s episkopskim crkvenim priborom koju jutarnji napadači nisu uspjeli otključati ni razbiti jer je ključ bio kod o. Doroteja koji je umirao u nekoj židovskoj kući. I ovdje je došlo do događaja koji je prodrmao savjest Vitebsčana te je kasnije unesen u knjige Gradske vijećnice. Vojskovođa je naredio da se škrinja bez otključavanja

u cijelosti prenese u dvorac. Dok su nosili škrinju i prolazili pored mjesta (na groblju) na kojem je prolivena Josafatova krv, škrinja im je ispala iz ruku, otvorila se i iz nje su ispale svećeničke reverende i posuđe, a kalež se otkotrljao i zaustavio se točno na krvi svetog mučenika u položaju u kojem ga svećenik stavlja na sv. liturgiji“.

„To je čudo, – govore svjedoci, – čudili su se vitebski gradski suci, heretici, a isto tako i gomila ljudi koja se skupila i veličala Boga. A ja, Tymotej (Čečers’kyj) pokupio sam kalež sa svim ostalim crkvenim stvarima koje su ispale iz škrinje i svojim sam nedostojnim rukama zajedno s krvlju sv. mučenika sve vratio u škrinju i zatvorio ju. Državni službenici su ju odnijeli na čuvanje u vitebski dvorac u jednu od crkava zapadnog obreda“.

Kao što vidimo, zajedno s nemirod koji je zahvatio grad, stanovnike je preplavljivalo čuđenje od onog što su vidjeli i čuli. Sljedeći je tjedan započeo maglovito, tužno i nemirno, međutim mnogo je ljudi preispitalo učinjeno.

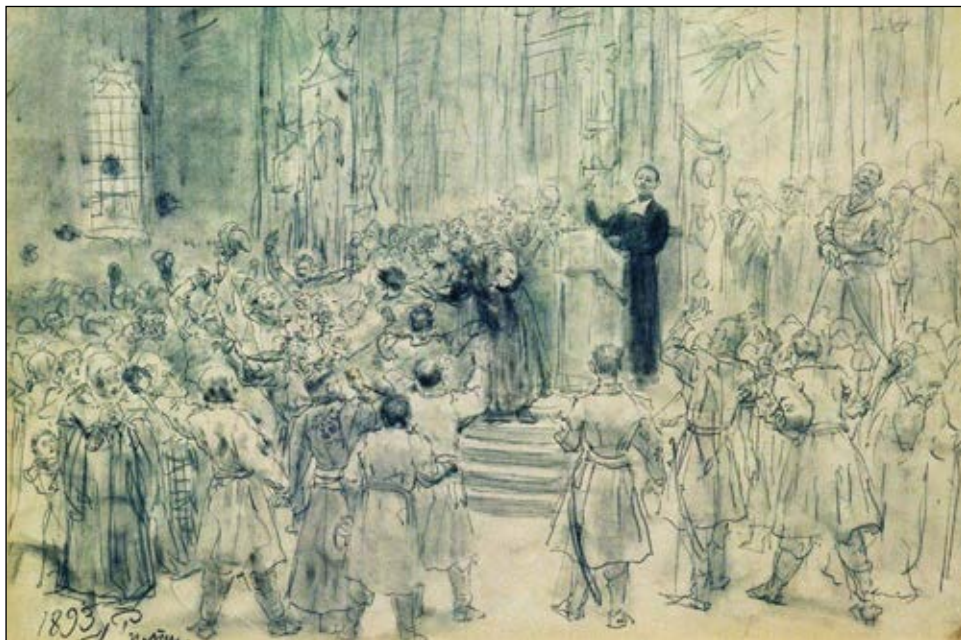
S ukrajinskoga prevela Ana Vladimir

Osobna žrtva – znak vjernosti Kristu i Crkvi

Analizirajući dokumente saznajemo da su Vitebščani dva tjedna pripremali plan rješavanja Josafata. Pravnici su proučavali pravnu stranu ovog slučaja kako bi se u budućnosti izbjegla kriminalna odgovornost. Došli su do zaključka da će najefektivnije biti organizirati provokaciju, a državnu vlast već dovesti pred činjenicu, ona će služiti kao olakotna okolnost. Neki autori opažaju nemaran odnos države prema ovom slučaju, potvrda ove činjenice su Sapiehina pisma. On je, šutke promatrajući sve što se događalo, neujedinjenima na taj način dopuštao da se bave „njihovim crnim poslovima“.

Također treba napomenuti da je provokaciju protiv Josafata trebalo dobro promisliti jer je Kuncevyč radio sve kako bi izbjegao sukob. Kako je kasnije utvrđeno, ulogu provokatora imao je vitebski svećenik Illja Davydovyč koji se odbio podrediti Josafatu i prešao je na stranu neunijata. Svoje provokativne radnje započeo je još u subotu.

Ilja Repin, Propijed Kuncevyča (1893)

Moguće da je arhiepiskop znao do čega može dovesti ta demonstracija. Kuncevyč je znao da su u subotu glavni vođe urote masovno napustili Vitebs'k. Na taj su si način odlučili osigurati alibi, a vitebsku tragediju tumačiti kao narodni bunt. Kao što se već spominjalo, organizatori, a točnije: Naum Vovk, Semen Nješa i Ğrygor Bonyc'kyj otišli su u Besenkovyč gdje su stigli tek u nedjelju predvečer. U to su se vrijeme, u noći sa subote na nedjelju, u taboru neunijata odvijale zadnje pripreme za provedbu već osmišljenoga plana. Očito su se ovdje i dogovorili da će signalni znak stanovništvu biti udarac zvona Gradske vijećnice na koji su se u nedjelju tijekom jednoga sata skupili naoružani Vitebščani, sa slamom i prućem za potpalu rezidencije i ograde (ove se činjenice ne može drugačije objasniti jer je to bilo nedjeljno jutro, vrijeme misa i nitko nije išao gradom s oružjem, slamom i prućem).

Noć sa subote na nedjelju, 12. studenog 1623. g. za obje je strane bila uznemirujuća i nemirna. Očevici i svjedoci detaljno su ispričali o svemu što se događalo, između ostalog i o ponašanju arhiepiskopa Kuncevyča u zadnjim minutama njegovog života.

S ukrajinskoga prevela Ana Vladimír

Osvještavanje osobne žrtve kao znak vjernosti Kristu i njegovoj Crkvi

Josafat Kuncevyč ne samo da je bio spreman na poteškoće koje je morao preživjeti, već je i bio svjestan važnost svoje žrtve. Metropolit Ruts'kyj, govoreći pobornicima Unije o ispadima pravoslavaca od 1618. do 1622. godine tako je pisao o odnosu poljskog arhimandrita prema tome:

„To je slugi Božjem koji je koračao putovima Gospodnjim davalo snage; u njemu je rasla ta želja mučeništva kada je sa svih strana čuo za praćenja naših, za premlaćivanja i smrt, za strašnu mržnju kozaka koju su rasplamsavali nelegitimni episkopi“.

Napomenimo da se otpor protiv pobornika Unije stalno povećavao. Pravoslavci su oduzimali crkve, organizirali molitvene domove, bojkotirali djelatnost ujedinjenih svećenika: sami nisu išli u crkvu pa su i drugima branili; nisu krstili djecu, nisu se vjenčavali, pokapali su ljude bez crkvene pratnje, a bilo je i onih koji su bez posvete dijelili sakramente. Ipak, organizirani mirni prosvjedi bili su popraćeni agresivnim napadima, pravoslavci su često ismijavali Josafata i kler, vrijeđali ih na ulicama, u javnim prostorijama, vijećnicama i na seoskim skupovima. Napadali su na crkve, remetili bogoslužje, organizirali atentate na vladiku, prijetili smrću.

Za sve je to Josafat saznao od prijatelja i pobornika ili od svojih neprijatelja. Unaprijed su ga upozoravali litavski kancelar Sapieha, poljski vojvoda Sokoliński, zemski službenici Tyškevyč, mjesni upravitelji i obični vjernici. Sa svih strana arhimandrit je čuo da ga žele ubiti! Čak su mu savjetovali da ne izlazi iz rezidencije i da ne ide iz Poloc'ka, nudili mu da unajmi vojnu ili plemićku zaštitu kao odgovor na što bi se on samo nasmiješio.

Bivajući svjesnim stvarne prijetnje, Kuncevyč se nije prestajao moliti, zadavao si je pokoru koju je žrtvovao za preobraćivanje grešnika. Svojim pobožnim životom kao da se pripremao donijeti plod iz svoga života i misije. On je kao čovjek, svećenik i pastir potvrdio svoju ljubav jer „dobar pastir polaže svoju dušu za svoje ovce“ i jer „nema veće ljubavi nego dati život za braću“.

Ove su evanđeoske riječi Josafatu u teškim vremenima sigurno davale snagu i poticaj.

Neizdvojeni trenutak Josafatove mučeničke smrti bilo je svjedočanstvo istinske vjere. Kako bismo shvatili na čemu se temeljilo, obratit ćemo se riječima samoga Kuncevyča. Tjedan dana prije svoje smrti, na svetog Demetrija Solunskog, držeći propovijed arhimandrit građanima Vitebs'ka se obratio riječima: „Evo, ja sam do vas došao i znajte da sam ja vaš pastir, daj Bože da ja svoju dušu položim za vas, za sveto ujedinjenje, za prvenstvo svetoga Petra i njegovih nasljednika, rimskih papa“.

M. Tyškevyč, upravitelj Polockkog vojvodstva i dobar Josafatov prijatelj posvjedočio je da je razgovarao s vitebskim neunijatima i oni „ništa u njemu nisu osuđivali, tek to što je on slušao papu“. To je bio osnovni razlog njihove neposlušnosti i mržnje, a kasnije i ubojstva. Kako zaključuje P. Žukovyč ubojstvo Josafata Kuncevyča dogodilo se na osnovi religijskog neprijateljstva.

O Kuncevyčevoj spremnosti na mučeničku smrt svjedoči i Rafajil Korsak: „Tako je htio mučeništvo da je često, ne samo u općenitom razgovoru, već i u svojim pismima senatorima koji su mu predbacivali pretjeranu revnost govorio sljedeće riječi: „Ne mogu umrijeti boljom smrću nego za svetu istinu“. Kao što vidimo, arhiepiskop je bio vjeran Kristovoj Crkvi. Tako je on, između ostalog, spremajući se za posjet Vitebs'ku u listopadu 1623. g. bio svjestan toga da ide umrijeti. Otac Stanislav Kosins'kyj u svojim svjedočanstvima ističe:

„Kad su mu predlagali da ne pristane na ovaj posjet jer su mu Vitebsčani pripremili smrt, svetac je odgovorio: „Idem u Vitebs'k mučenički umrijeti; samo kako bih se udostojio proliti krv za Boga“.

Upravo ove riječi potvrđuju Josafatovu spremnost dati svoj život za vjeru. Želimo naglasiti da on nije bio vjeran samo Kristu, već i Crkvi i bližnjima. Njegova vjera, nada i ljubav bile su čvrste i snažne jer je arhimandrit na cijelom svom životnom putu radio na usavršavanju ovih Božjih vrlina.

S ukrajinskoga prevela Ana Vladimír

Reagiranje društva na mučeničku smrt arhiepiskopa Kuncevyča

Vijest o okrutnom ubojstvu unijskoga arhiepiskopa Josafata brzo se proširila okolicom Vitebs'ka i Poloc'ka, a ubrzo je stigla i do najviših državnih i crkvenih službenika. Očevici spominju da je to jutro u Vitebs'ku bilo maglovito, a ljudi su bili žalosni i smrknuti. Gradska vlast i uprava vojvodstva još su noću poslale glasnike u svaki kutak Vitebsčyne: jedni su požurili obavijestiti organizatore urote o svemu, drugi – upozoriti prijatelje (imamo dokaze da je jedan od stanovnika Vitebs'ka, Petro Ivanovyč, svog prijatelja Ivana Ćutora odmah obavijestio o vitebskoj tragediji), a bilo je i onih koji su se uputili najvišim službenicima ispričati o nepopravljivom.

Treba napomenuti da su za Kuncevyčevu smrt šest mjeseci znali i u Vatikanu. Želimo naglasiti da su arhiepiskopa odmah nakon smrti štovali kao sveca, urotnike su osudili te su se mnogi od njih kasnije okrenuli Unijatskoj Crkvi. Uz svečevu posredovanje dogodila su se mnoga čuda, za koja saznajemo iz dokumenata o procesu beatifikacije. Tako je, naprimjer, polocki savjetnik Dorotej Ahramovyč ispričao da mu je 13. studenog, ujutro njegov sin koji je još bio beba neočekivano rekao: „Tata, Boga su ubili, a kada sam ga (mog Semenka) pitao tko je taj Bog, on mi je odgovorio: onaj koji je sagradio veliku crkvu“, međutim, Dorotej je naveo da je on za počinjeno ubojstvo saznao tek 14. studenog.

Detaljnije o događajima u Vitebs'ku saznajemo iz riječi drugog svjedoka, polockog savjetnika Ivana Jakovlevyča Hodyke koji se nakon smrti Josafata Kuncevyča okrenuo Unijatskoj Crkvi. Na procesu beatifikacije 1637. g. rekao je:

„U vrijeme ubojstva blaženog Josafata nisam bio u Vitebs'ku, ali sam prvi od stanovnika Poloc'ka koji je vidio tijelo Božjeg mučenika. U nedjelju, 12. studenog 1623. g. išao sam poslovno iz Poloc'ka u Vitebs'k. U ponedjeljak po noći, 13. studenog, stigao sam u Bjesjenkovyč (grad smješten između Poloc'ka i Vitebs'ka), a sljedećeg jutra sam otišao u gostionicu gdje sam susreo

Vitebščane: savjetnike Nauma Vovka, Nješu Semka i Boğdana Ostapovyča, vijećnika Ivana Ğutorovyča i vitebskog gradskog bilježnika Ğryğora Bonec'kog. Nakon pozdrava odmah su mi ispričali da su u nedjelju, dakle prekjucer, ubili našeg arhiepiskopa Josafata, što ja nisam odobravao. U Vitebs'k smo stigli u srijedu ujutro. U četvrtak je gradsko povjerenstvo obećalo nagradu u iznosu od 100 florina onome tko pronađe Kuncevyčevo tijelo. Ribari su se odmah bacili u potragu. Svečevo tijelo su pronašli na dubini od 20 laktova. Kada sam saznao za to, odmah sam krenuo do rijeke Dvyne gdje sam uz obalu vidio dva čamca. Mučenik je još ležao u vodi, nogama prema obali, za vrat mu je bio privezan cilicij pun kamenja; za nogu (ne sjećam se koju) bio je privezan veliki kamen; u jednom čamcu su bili tepih i jastuk, s jedne strane zelene boje, a s druge prošiven crnom svilom s grbom. Tada je došao vitebski plemić, gospodin Hrapovyc'kyj s Vitebščanima i dao mi je da držim tepih da ljudi ne vide tijelo mučenika jer je bio gol. Sam je bičem tjerao ljude od obale da ga ne gledaju obnaženog. Mykyta, jedan od sluga vitebs'koga arhiepiskopa i njegovi prijatelji u mojoj su prisutnosti stavili tijelo u čamac i prekrili ga tepihom, u drugi su čamac stavili kamenje koje je bilo tako veliko da su ga dvojica muškaraca jedva podigla. Zatim su otišli u dvorac. A ja sam hodao obalom i plakao. Kada su sveca doveli pred dvorac, donijeli su nosila i stavili Josafata na njih, prekrili ga tepihom i unijeli ga unutra; s jedne je strane išao jedan od naših svećenika, a ne sjećam tko je bio s druge strane. Tijelo sveca su položili nasred crkve sv. Myhajila. Ovdje sam mogao dobro pratiti što se događa oko mene; dakle, vidio sam da je na glavi imao veliku ranu, bez sumnje od sjekire, iz koje je curila krv; njegovo lice je bilo tako lijepo, ljepše no ikad. Usta su mu bila crvenkasta poput koralja, a oči zatvorene, kao da ih je netko namjerno zatvorio. Na mjestima na kojima su bili tragovi udaraca nisu se vidjele modrice, samo crvenilo. Glava nije bila odrubljena jer je, kako sam već rekao, za vrat bilo privezano kamenje. Vidjevši to, požalio sam zbog počinjenog ubojstva i odbacio raskol, a nakon povratka u Poloc'k sam se pokajao i u katedrali sv. Sofije primio sakrament presvete euharistije, a sada sam po milosti Božjoj spreman životom svjedočiti ujedinjenju. Zato je moje spasenje nastalo zahvaljujući nevinoj Josafatovoj krvi“.

Kuncevyčevo tijelo pronađeno je u petak istog tjedna, a u subotu je Gradsko povjerenstvo izvršilo pregled Josafatovog tijela i sastavilo odgovarajući protokol. Kasnije je arhiđakon Dorotej odjenuo arhiepiskopa u arhijerejske reverende, što saznajemo iz svjedočanstava: „Sam sam vidio da je njegovo tijelo bilo jako lijepo jer sam ga oblačio nekoliko dana nakon što su ga izvukli iz vode“. Očevici su također to potvrđivali: „Njegova je ljepota bila jednaka anđeoskoj“. Već u nedjelju Josafat je ležao nasred gradske crkve, postavljen radi oprostaja s narodom.

Još prije nego što je pronađeno Kuncevyčevo tijelo iz Poloc'ka je krenula zasebna Komisija koja je zahtijevala da se tijelo vrati u glavnu rezidenciju arhiepiskopije, katedralu sv. Sofije gdje je već unaprijed bila isklesana grobnica. U sastavu komisije bilo je i svećenstvo i građanstvo. Na čelu su bili polocki iguman i vlastelin arhiepiskopije Ć. Hmeljnyč'kyj, polocki arhiprezbiter o. Jakiv Djakonyc'kyj, polocki gradski bilježnik Jurij Bujevyč, bilježnik Ivan Djağylevyč i polocki savjetnici i vjernici Ivan Terlikovs'kyj i Dorotej Ahramovyč. Oni su za pronalazak tijela saznali na putu do Vitebs'ka. Kada je komisija stigla, Josafat je već bio obučen u episkopske reverende. Ć. Hmeljnyč'kyj je kasnije ispričao da je u Poloc'k došao petnaest dana nakon Josafatove smrti.

Jedan od članova izaslanstva, Ivan Djağylevyč, odmah je opisao pokojnog arhiepiskopa i ispričao o daljnjem tijeku događaja vezanih za prevoženje tijela u Poloc'k:

„Vidio sam svojim očima, a sa mnom i polocki gradski službenici, Josafatovo lice koje je bilo poput anđeoskog, milije i ljepše nego za života (iako je uvijek bio lijep i mio), kao da je iz njegovog srca izlazila radost zbog dostignuća mučeničkog vijenca. Napravili smo lijes, obložili ga zelenim platnom i u njega svojim rukama stavili tijelo slugе Božjeg i mučenika. Na glavi smo vidjeli rane i ljubili smo ih, brisali smo krv koja je iz njih curila. Nakon nekoliko dana smo na svojim ramenima iz crkve iznijeli tijelo do rijeke Dvyne, kada su se Vitebščani, čak i ubojice, istisnuvši nas prihvatili nošenja lijesa, smatrajući to posebnom čašću; a tada se nije čulo ništa osim plača i jecaja, žaljenja zbog počinjenog grijehа ubojstva oca i jadanja na bezakonje“.

Govoreći o tim događajima Dorotej Ahramovyč dodaje:

„Kada smo nosili tijelo do Dvyne, obični Vitebščani su prilazili da nam pomognu, plakali su, proklinjali i psovali ubojice. Preklinjali su Gospodina Boga za oprost, a slugu Božjeg da se zauzme za njih, obećavajući iskrenu pokoru. Čudno je što su čak i heretici, kalvinisti i Židovi plakali i širili svima da je sveti Josafat nevin“.

Svjedoci vitebske procesije spomenuli su čudan slučaj koji se dogodio tijekom ophoda: ispred kalvinističke crkve je svilenim užetom bio zavezan kalež koji se prevrnuo. Ljudi su to smatrali Josafatovim znakom i upozorenjem za heretike koji su na čelu s pastorom također pomagali nositi Kuncevyčevo tijelo.

Tako se Viteb'sk oprostio sa svojim učiteljem i duhovnim ocem, zbog čije su smrti mnogi snosili odgovornost.

Prevoženje tijela je također bilo popraćeno čudnim događajima koje su kasnije opisali očevici. Na putu do Poloc'ka su puk i plemstvo iz raznih gradova odavali počast preminulom vladiki, a u Adrijanopolju je Adrijan Sokolins'kyj, vidjevši Josafata, s čuđenjem izjavio da pokojnik izgleda bolje nakon smrti, nego za života. Isto je nakon dolaska u Poloc'k ustanovio i Myhajlo Tyškevyč:

„Primijetio sam lijep položaj usta i lice kao u živog čovjeka, a čak mi je izgledao i bolje nego za života, ako izuzmemo hematom na čelu i nosu od udarca sjekirom; tada sam također vidio kako iz razbijene glave bez obzira na ljuti mraz curi krv (sve sam to vidio 15. veljače 1624. g.)“.

E. Kantakuzen je tijelo mučenika vidio dvije godine nakon smrti, međutim odmah je prepoznao da je to Josafat „isti kao kad je bio živ, na njemu se ništa nije promijenilo osim hematoma na čelu“.

Kada je barka stigla u Poloc'k, izašao je gotovo čitav grad. Ivan Djağylevyč je posvjedočio da je tijekom procesije vladala duboka molitvena atmosfera, „nije se čulo ništa osim plača i jecaja, a neki su psovali ubojice; ostali su se povjeravali brizi Božjeg čovjeka i zaklinjajući se u ujedinjenje nijekali raskol“.

Među onima koji su izašli vidjeti Josafata bio je i polocki savjetnik Petro Dankovs'kyj koji je gotovo izgubio vid, stoga mu je trebala pratnja sluga. Opisujući ovaj tužni događaj napominje:

„Nakon što su tijelo unijeli u polocku katedralu, pod jedan od stupova su kao sredstvo mučeništva položili i kamenje zajedno s cilicijem. Tada sam zamolio da me odvedu do tog cilicija i kamenja. Unatoč velikim poteškoćama uspio sam tamo dospjeti. Pao sam ničice, molio se i povjeravao sebe svetim molitvama sluge Božjeg; s vjerom i nadom sam ga molio da mi pomogne da progledam. Kada sam prvi put cilicijem protrljao oči, neunijati su se podsmjehivali govoreći: „Što ti je, jesi li lud, zar ćeš se kamenju klanjati? To ti neće ništa pomoći!“, a ja sam se bez obzira na sve i dalje molio i dogodilo se čudo! Progledao sam, počeo sam razlikovati ljude i pred očima neprijatelja Božje Crkve sam iz hrama izašao bez ikakve pratnje; sljedeći dan sam već počeo čitati, kao što danas čitam“.

To je bilo jedno od prvih čuda koja su se dogodila po zagovoru svetog Josafata, kasnije ga je Beatifikacijska komisija dodala u njegovih pet čuda koja su postala osnova njegove beatifikacije.

Josafatovo tijelo ležalo je nasred polocke katedrale, nad njim su se služile mise zadušnice i molili vjernici. Iz priča suvremenika saznajemo da je Josafatov lijes bio otvoren gotovo deset dana, a kasnije su ga premjestili na oltar i svi su čekali svečani posljednji ispraćaj koji se na kraju održao tek u siječnju 1625. g.

Jedan od razloga bio je i taj što su svi čekali dolazak kyjivskog metropolita Josyfa Veljamyna Ruts'kog i novoizabranog polockog arhiepiskopa Antona Sjeljave, učenika svetog Josafata. Metropolit je odmah nakon ubojstva obaviješten pismom, dalje je vijest sam Ruts'kyj prenio u Varšavu, a apostolski nuncij je Rimu prenio: „Tijelo su utopili na najdubljem mjestu u Dvyni i sada ga se trudimo pronaći“. Ovu je informaciju otac Ğ. Hmeljnyč'kyj metropolitu dao još prije nego što je s komisijom otišao iz Poloc'ka.

Tako su sahranili polockog arhiepiskopa koji je svojim životom i smrću potvrdio odanost Bogu i svome narodu. Jer upravo su odanost Kristu i revnosno služenje bili razlog njegove mučeničke smrti. I iako su njegovim imenom često manipulirali nitko nije dovodio u sumnju njegovu svetost i izniman utjecaj na ljude. Očito je Gospodin na taj način proslavio svog slugu za njegovo neumorno služenje Bogu, Crkvi i bližnjima.

S ukrajinskoga prevela Ana Vladimír

Spremnost Josafata Kuncevyča na kušnje

Vitebska tragedija koja se dogodila u studenom 1623. g. nije bila slučajnost, što smo naglašavali već više puta. To je isplanirano i dobro organizirano ubojstvo. I unijski je arhiepiskop Josafat bio na to spreman.

Kuncevyčeva je smrt imala svojevrstne „nagovještaje“ koji su ukazivali na važnost vjerske polemike u kojoj su pravoslavci radi dostizanja željenog cilja koristili sva sredstva, bez izuzetaka. Imamo svjedočanstva o nekoliko tragičnih događaja koji su se dogodili uoči vitebske tragedije. Znanstvenici ističu da su se ove činjenice dugo očuvale u sjećanju kako pravoslavaca, tako i pobornika Unije. Kuncevyč ih spominje u svome pismu Sapiehi 21. siječnja 1622. g.: „Dakle, njima se dopušta topiti unijat i odrubljavati im glave., a mi se ne možemo braniti niti slijeva, poput njih, niti zdesna“. Kasnije Josafat navodi dvije krvave činjenice koje su se dogodile na jugu Ukrajine, odnosno u južnom dijelu Kyjivske metropolije gdje su pravoslavci činili većinu, a pobornici Unije bili su prisiljeni štititi svoje interese. Ovdje su se tijekom nekoliko godina događali krvavi pokolji onih koji su podržavali unijate. Kako bismo proanalizirali ovaj proces detaljnije ćemo razmotriti događaje koji su prethodili smrti sveca.

Sjećanje na ubojstvo Ipatija Potija još je bilo živo. Prema riječima Ruts'kog, ovo je za Unijatsku Crkvu bio težak udarac jer se radilo o tvorcu Brestske unije i pastiru Crkve. S ovim je događajem povezano mnogo promjena u duhovnom životu naroda.

Sljedeća žrtva postao je bazilijanac Antin Ğrekovyč, predstavnik metropolita u Kyjivu i iguman Vydubec'kog manastira⁵. Jedne ga je zimske noći grupa kozaka izvukla iz kreveta, zavezala, odvela na Dnipro i spustila pod led, pojašnjavajući to time da je bio pobornik Unije. Evo kako o tome govori metropolit Ruts'kyj:

„Njegova odjeća, konji, materijalne vrijednosti, a također neki dokumenti koje je kao metropolijski predstavnik čuvao su uništeni; nelegitimni kyjivski metropolit je zauzeo Kyjiv i sve podredio sebi, s iznimkom katedralnog

5 Vydubec'kyj manastir u Kyjivu. Iz XI. st., razrušen u XVI. st., obnovljen u XVII. st.

metropolijanskog hrama sv. Sofije Svete mudrosti koji je poznat po svojoj ljepoti, prekriven olovom, a iznutra ukrašen mramorom“.

Iz svjedočanstava je poznato da je jedno ubojstvo počinjeno na blagdan Uskrsa u crkvi:

„Godine 1620. vizitator eparhije grčkoga obreda u Przemysłu, Antin Bučkovyč, bazilijanac, stigao je na Uskrs u jedno od sela gdje se nalazila rus'ka crkva, u njoj je htio odslužiti zornicu. Ipak, mjesni svećenik mu to nije dopustio, ali isto tako nije mogao ni istjerati vizitatora; međutim, zgrabio je Antina za ruku, a njegov brat je dvostrukim udarcem sjekirom ubio vizitatora nakon čega su mirno odslužili svetu misu. Na taj je način ponovno prolivena krv nevinog sluga Božjega.“

Dogodila se još jedna tragedija u kojoj su sudjelovali kozaci. Raspravili su se sa šargorodskim dekanom Matvijem koji je 1621. g. zajedno s četiri svećenika podržao ujedinjenje. A sve se dogodilo na sljedeći način: noću, nakon blagdana Uspeća dekana je uhitila grupa kozaka koji su išli na Hotyn⁶. Zbog toga što je priznao katoličku vjeru ubili su ga sabljama i bacili u rijeku. Naravno, tijelo ubijenog dekana pokopali su mjesni katolici latinskog obreda odavši mu veliku počast. Druge je svećenike otpustio mjesni upravitelj te su oni do kraja svog života ostali vjerni Uniji, uz jednu iznimku – svećenika koji je od straha prešao u pravoslavni tabor. O ovim su događajima Ruts'kom ispričali spašeni. Oni „su kod mene poslali 70-godišnjeg svećenika, – piše Ruts'kyj u svome pismu Rimu 25. lipnja 1622. g., – koji je u krajnjoj nuždi, jer su kozaci sve uzeli, pješice prešao 130 milja kako bi o svemu obavijestio. Također je naveo da će oni s Božjom pomoći ostati vjerni svetom ujedinjenju i zamolili su pobrinuti se za njih. Ova vijest je za ujedinjene u Vilniusu bila ogromna radost“. Među njima je bio i arhiepiskop Josafat. Ruts'kyj bilježi da se Kuncevyč „radovao što se suha i бесплодна rus'ka njiva počela orošavati krvlju prolivenom za sveto ujedinjenje i za katoličku vjeru“.

Međutim, ovdje nije kraj napadima na pobornike Unije. Poznato nam je da je na početku srpnja 1622. g. metropolit Ruts'kyj na stalno prebivanje uz

6 U Prvoj Hotynskoj bitici 1621. g. udružena Poljsko-kozačka vojska porazila je osmansku vojsku i obranila utvrdu

katedralu sv. Sofije u Kyjivu otpremio grupu od sedam bazilijanskih redovnika. Među njima su bila četvorica svećenika: Oleksandr, Iĝnatij, Kyrylo i Gedeon te trojica braće monaha. Ruts'kyj im je dao neophodne crkvene stvari i druga sredstva za život, a isto tako i sredstva za izgradnju manastira uz katedralu sv. Sofije. Redovnici su stigli uoči blagdana Rođenja Blažene Djevice Marije⁷ i htjeli su odslužiti liturgiju. Ipak, nisu uspjeli odslužiti ni jednu službu Božju budući da je nakon svečane zornice pravoslavni metropolit obavijestio stanovništvo o dolasku unijatskih redovnika koji se žele smjestiti uz katedralu i na taj način „štetiti pravoslavnim poslovima“. Upravo zato su kozaci i razjarena gomila, još prije početka sv. liturgije napali crkvu, pretukli i zatočili redovnike. U ponoć su monahe čamcima odveli van Kyjiva. Prebijene su bazilijance bacili u zatvor, oslobodivši ih tek nakon nekoliko mjeseci te su ih protjerali iz Ukrajine. O njihovoj daljnjoj sudbini dugo nitko nije ništa znao i iz tog se razloga smatralo da su poginuli. Tom prilikom je 3. studenog 1622. g. Ruts'kyj u svom pismu svojim rimskim studentima pisao:

„Blagoslovljen i hvaljen neka bude uvijek milosrdni Bog koji nas je učinio dostojnima da mu iz naše male zajednice možemo prinijeti ove darove, krvne žrtve u čast njegovog presvetog imena. Osilite, braćo, i neka jača srce vaše; na nebesima su naša Braća koja su nas pretekla i pokazala nam put, i to križni koji je put Kristovih učenika i Gospodina“.

Arhiepiskop Josafat je, naravno, znao za sve ove događaje. Kako smo već spominjali, informacija o uništenju Kuncevyča bila je potvrđena napadima na njega, zato je arhimandrit predviđao takav razvoj događaja. Njegova svjesna spremnost dati svoj život za Krista je očita i neosporna jer je on, bez obzira na sve, propagirao ideje združivanja.

S ukrajinskoga prevela Ana Vladimir

---

7 Blagdan Rođenja Blažene Djevice Marije (Mala Gospa)

Spremnost Josafata da se svjesno i dobrovoljno žrtvuje

Josafatova želja da umre mučeničkom smrću povezala je dva trenutka: sjedinjenje s Kristom i spremnost svjedočiti istinsku vjeru. Glede prvog, Emanuel Kantakuzen govori da, kada mu je Josafat predložio da ode u Kyjiv propovijedati istinsku vjeru, on mu je odgovorio da ne želi još umrijeti. Čuvši te riječi, Kuncevyč je napomenuo: „Najdraži brate, prije ćemo biti na nebu“. Odnosno, gledao je na mučeništvo kao mogućnost bržeg sjedinjena s Bogom. Kantakuzenova svjedočanstva nisu jedina. Među ostalima i arhidakon Dorotej Lecykovyč smatra da je Josafat svugdje gdje je mogao (u propovijedima, pismima, razgovorima) obavještavao o tome.

Već smo spominjali da su njegovi protivnici organizirali nekoliko neuspjelih pokušaja tijekom kojih su se htjeli riješiti arhimandrita. Za vrijeme crkvene procesije u Poloc'ku 1622. g. pogođen je ciglom. Podsjećamo kako je osnovni razlog zbog kojeg su pravoslavci mrzili Josafata bilo njegovo djelovanje, on je bio veoma uspješan u preobraćivanju neujedinjenih na Unijatsku Crkvu Kyjivske metropolije koja je bila u zajedništvu s Rimskom Crkvom.

Kao što vidimo, Josafatova želja da postane mučenik za vjernost Kristu i Crkvi sazrijevala je u kontekstu religijskog odupiranja. Dakle, poput njegovih suvremenika, i sam Josafat je bio dobro svjestan toga da sljedeći napad na njega može uspjeti, međutim, to ga nije plašilo. Josafat je imao izbor: obustaviti svoje djelovanje – tako mu je savjetovao Ruts'kyj, ili napraviti kompromis radi mira u državi – takvu mu je varijantu predložio V. Sapieha, ili u bilo kojem trenutku umrijeti mučeničkom smrću. Josafat je izabrao zadnje, budući da mu prvo, prema njegovom mišljenju, savjest i episkopska zakletva nisu dopuštale napraviti.

„Moja episkopska zakletva obvezuje me zdušno braniti moja prava i neovisnost Crkve. A radim to pokorno i polako, ne odstupajući od primjera sv. Ambrozija i Ivana Zlatoustog koji su branili Božju istinu... “.

Kao što vidimo, arhiepiskop Kuncevyč na svom teškom životnom putu nije tražio lake staze, već je uvjereno koračao prema svetosti.

S ukrajinskoga prevela Ana Vladimir

Djelovanje Josafata Kuncevyča u vrijeme unijatskih previranja

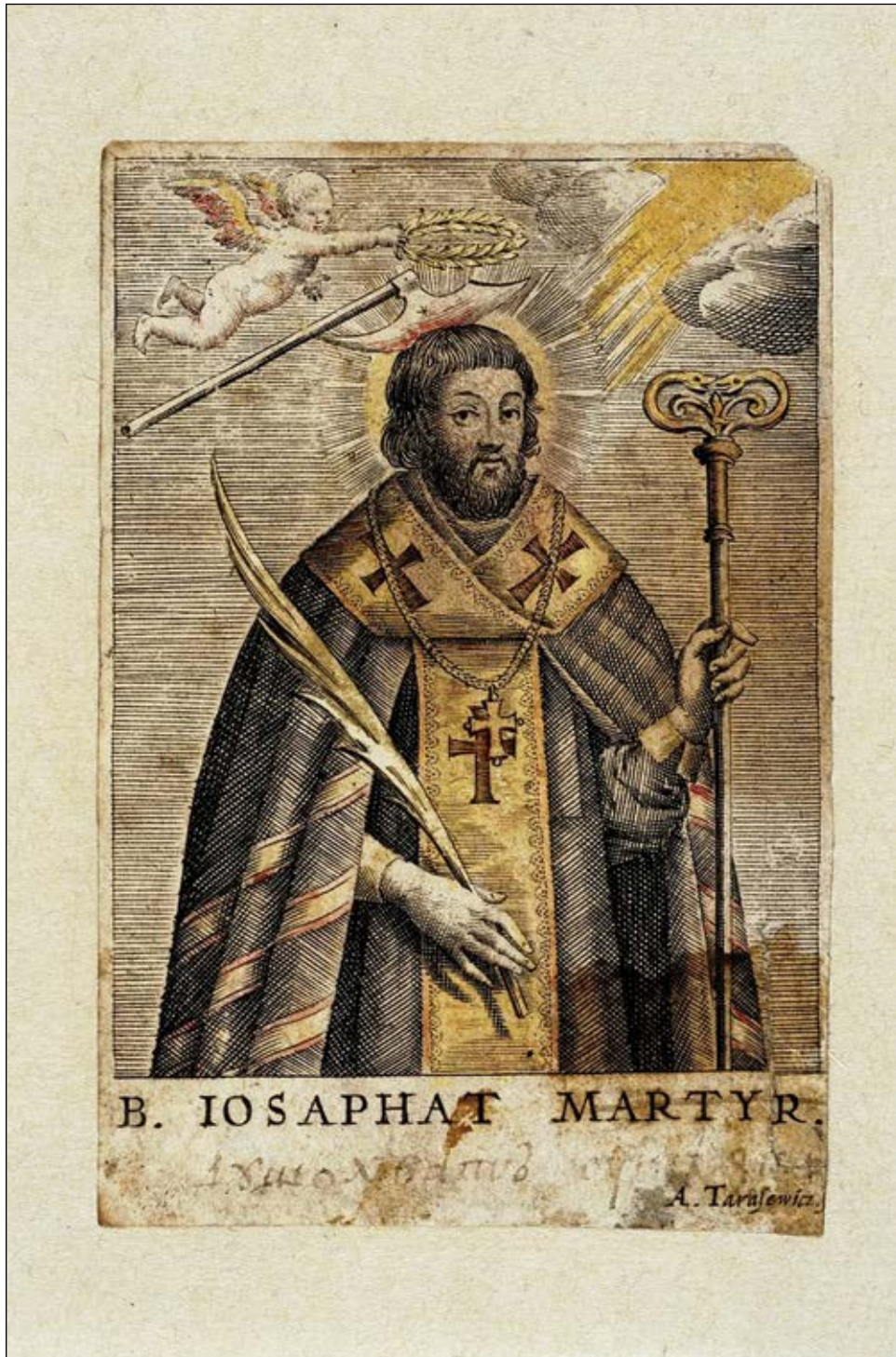
Beatifikacijska je komisija 1637. g. tijekom razgovora sa svjedocima i suvremenicima Josafata postavljala pitanja uz pomoć kojih je pokušavala razjasniti ponašanje sveca u vrijeme progona, točnije:

„Zna li (svjedok) što je radio Josafat kako bi ih pridobio do vjerskog jedinstva i pravedne vjere? Je li se koristio prijetnjama, je li ikoga okrivljavao ili progonio, drugim riječima, uvjeravanjem postizao cilj? Je li se osvećivao onima koji su mu nešto skrivili? Možete li navesti druge nepravedne radnje Josafata koje je učinio neunijatima?”

Na ta su pitanja svjedoci i sudionici davali odgovor u prisutnosti ljudi i pod zakletvom. Ta su svjedočanstva karakteristična time što su ih u godinama 1628. – 1637. davali očevici i suvremenici Josafata. Važno je to da izjave nisu davali samo katolici i pristaše arhiepiskopa već i predstavnici drugih vjeroispovijesti te njegovi protivnici. Zanimljiva je činjenica da su odgovori bili jednoglasni: „Josafat nikoga nije preobraćao na silu, nikomu nije ništa skrivio, ponašao se smireno i s ljubavlju. S druge su strane svjedoci napomenuli da je razlogom svih konflikata bila njegova pripadnost Katoličkoj Crkvi i podređivanje papi i da je prvenstveno ta protuborba bila razlog vitebske tragedije. Slijedi nekoliko svjedočanstava.

O. Ğennadyj Hmeljnyc'kyj, vasilijac i novogorodski iguman, drug, prijatelj i ispovjednik Josafata, ovako je govorio o njegovom ponašanju u vrijeme progona:

„Znam da Josafat nikada nije koristio prijetnje kako bi preobratio neunijate do Unije, nikoga nije vrijeđao ni progonio, već se trudio to postići

Jozafat Kuncevyč mučenik

lijepim riječima. U tome je imao velik uspjeh, rijetko se događalo da bi doživio poraz kada bi s pravoslavicima raspravljao o ujedinjenju.”

Taj isti svjedok, govoreći o drugim važnim situacijama iz dušobrižničkog života Kuncevyča, dodao je:

„Ja nikad nisam ni od koga čuo da su neunijati od strane Josafata doživjeli bilo kakvu štetu; čak štoviše: kao otac njegove savjesti kažem da on čak ni mislima nijednome neunijatu nije zaželio ništa loše, samo da se preobrate i žive. A to tvrdim znajući i vidjevši sve gore navedeno.”

Polocki isusovac i rektor Kolegija te Josafatov ispovjednik, o. Stanislaw Kosins'kyj je naveo sljedeće:

„Znam da u Kuncevyčevom ponašanju s neunijatima nije bilo nikakve strogosti i nikada, ni riječju ni djelom, on im nije učinio ništa na štetu. Da se nešto slično dogodilo, ja bih to znao.”

Drugi svjedok, gospodin Myhajlo Tyškevyč, Josafatov poznanik i znalac poslova arhiepiskopata, predstavivši predmet njegove pastoralne djelatnosti (propovijedi, diskusije, knjige itd.), ovako je odgovorio na pitanja Komisije:

„Ne mogu se prisjetiti da je Josafat ikad učinio neunijatima išta na zlo ili da se poveo strogo, nekoga povrijedio riječju ili djelom; a znam to jako dobro, jer sam bio s njim u prijaznom odnosu, u vrijeme njegovog arhiepiskopata te sam često vodio razgovore s tamošnjim neunijatima koji Josafatu nisu zamjerali ništa osim toga što je slušao Papu; i ja sam među ljudima čuo kako ga čak i njegovi neprijatelji nazivaju svecem i blagoslovljenikom.”

Slična su svjedočanstva 1628.g. dali Oleksander Tyškevyč, glavni sudac poljske države koji je poznao Josafata i često je s njime komunicirao. Ovako je glasila njegova izjava:

„Znam da su Božjeg slugu Josafata smatrali i danas smatraju svetim i velikim slugom., a mučeništvo od ruke neunijata i neprijatelja Rimske Crkve i strpio je za obranu katoličke vjere jer njegovi neprijatelji nisu za to imali nikakav drugi razlog osim podređenosti Papi.”

Emmanujil Kantakuzen, Grk, voditelj polocke palače sv. Josafata, opisujući njegove glavne crte karaktera i njegov odnos prema pravoslavicima rekao je:

„Prekrasno znam kako se sveti mučenik nikada nije srdio ni ljutio, a ka svetome ujedinjenju i katoličkoj vjeri nije preobraćao ljude prijetnjama već pozivima i iskrenom Božjom riječju, te u tome imao zavidan uspjeh... Sve to znam jako dobro jer sam to vidio vlastitim očima, a i čuo iz usta drugih ljudi.”

Ivan Djaĝylevyč, polocki gradski bilježnik, kao nekadašnji pravoslavac koji je zahvaljujući Josafatovom trudu i iskrenosti prešao u Unijatsku Crkvu 1637.g. dao je sljedeće svjedočanstvo:

„Ja nikada iz Josafatovih usta nisam čuo nikakvu oštru riječ koja bi mogla uvrijediti neunijate ili izazvati zavist prema njemu; čak štoviše, on je imao mogućnosti kazniti buntovnike, ali ipak im nije htio tako nešto napraviti. On je govorio da ne želi od njih ništa osim da postanu unijatima. Ne mogu ne spomenuti da kada su se ti koji su prisegli da će ubiti Josafata preobratali i prihvatili ujedinjenje i dolazili do njegove arhiepiskopske palače, a kada bi se to dogodilo, Josafat bi istrčao do njih na dvorište te ih plačući grlio, nazivajući ih omiljenim sinovima i odmah ulazio u crkvu te Gospodinu Bogu pjevao zahvale za preobraćenje zalutalih duša...”

Dorotej Arhymovyč, polocki vijećnik koji je Josafata znao još iz 1609.g. također je opisao njegove dušopastriške metode:

„Nijedna osoba nikada nije čula da je Kuncevyč ikad smišljao osvetu ili se riječju ili djelom osvetio neunijatima; čak štoviše, često je govorio: „Vi mene progonite i spremate se ubiti me, a ja vas volim svim srcem i spreman sam za vas dati svoj život. Znam za sve vaše ideje, čuo sam za to od drugih.”

Polocki vijećnik Ivan Hodyk koji je bio pravoslavac i tek se nakon svečeve smrti preobratio, na procesu 1637.g. je govorio:

„Znam točno to da on, budući arhiepiskopom, ni za što drugo nije mario osim da nas preobrati na unijatstvo, razgovarajući s nama strpljivo i ugodno; pozivao nas je na ručkove i cijelo vrijeme ponavljao jedno te isto; a mene je jednom ulovio za ruku i nije me htio pustiti iz crkve, htijući da ostavim nesuglasice postrani. Dakle, on je volio neunijate, htio ih je pripojiti svetome ujedinjenju, ali nas nije mrzio, a ni progonio... Jedinstvo nije prihvatio samo onaj kojega je sam Bog odbacio... Ne mogu prišiti Josafatu nikakvo loše ponašanje protiv nas ili neku učinjenu nam štetu ili reći neki razlog naše mržnje prema njemu.”

Svi su svjedoci bili savjesni ljudi, većina ih je zauzimala visoke dužnosti. Gore navedena svjedočanstva davala su se u prisutnosti svjedoka i uz sudjelovanje mnogih suvremenika sv. Josafata Kuncevyča, bila su uvjerljiva te nisu izazivala sumnju. Bilo je i puno takvih koju su govorili:

„Mi smo bili Josafatovi protivnici, mrzili smo ga, radili smo protiv njega, uzrokovali smo njegovu smrt, žao nam je zbog našeg ponašanja jer on je bio nevin i svet, a poginuo je samo zato što nam se nije htio pridružiti i sebe je proglasio unijatskim katolikom te u tome ustrajao sve do smrti.”

Očigledno ima dovoljno činjenica kako bismo se uvjerali u dušopastirski irenizam arhiepiskopa. Uzimajući u obzir rečeno, može se zaključiti da su informacije o Josafatovoj žestokosti, proganjanju pravoslavaca, o njegovom fanatizmu i „krvništvu” i krvoproliću samo obične izmišljotine, klevete. Nažalost, često se Kuncevyčev lik koristi u nacionalnim ili grupnim obračunavanjima. Kudryk smatra da od njega rade „žrtveno janje” i njime povezuju sve crkvene nesporazume među Zapadom i Istokom. Kršćanska savjest i povijesna istina zahtijevaju od svakoga, bez obzira na vrijeme i okolnosti, priznavanje pogreške, ovladavanje strastima i prihvaćanje objektivnih činjenica i svjedočanstava, iako, kako piše Dmytro Dorošenko u djelu „Kratak pregled povijesti Ukrajine”: „još i danas se nisu slegle vjerske, nacionalne i političke strasti oko nje (Unije)... a povijest Unije, kako je ispravno naveo Ćruševs’kyj, još uvijek se tretira previše „cum ira et studio” (puna predrasuda).

S ukrajinskoga prevela Sanja Sabljak

Ipatij Potij

Ipatij Potij

Ivan Paslavs'kyj

Ipatij Potij – crkveni pregalac, pisac, bogoslov

Vrijeme prvog ukrajinskog nacionalno-kulturnog preporoda s kraja XVI. i prve polovice XVII. st. iznjedrila je na vidik društvenog života cijelu plejadu istaknutih figura – pisaca, publicista, filologa, crkvenih službenika i bogoslova. Upravo u to vrijeme pojavili su se istaknuti ukrajinski kulturni djelatnici, kao što su Ćerasym Smotryc'kyj, Jurij Roĝatyneć, Ivan Vyšens'kyj, Meletij Smotryc'kyj, Demjan Nalyvajko, Kyrylo-Trankvilion Stavrovec'kyj, Stefan i Lavrentij Zyzanij, Jelysej Pletenec'kyj, Pamvo Berynda, Zaharija Kopynstens'kyj, Jov Borec'kyj, Josyf-Veljamyn Ruts'kyj, Josafat Kuncevyč, Petro Moĝyla i drugi.

U nizu tih slavnih imena počasnno mjesto pripada Ipatiju Potiju – istaknutom crkvenom pregaocu, piscu i bogoslovu. S imenom Ipatija Potija neraskidivo je povezan važan događaj ukrajinske povijesti kao što je Brestska crkvena unija 1596. godine.

Ipatij Potij potpuno se zasluženno smatra „Apostolom Unije.“ Uključivši se u crkveno-građanski život već u zreloj dobi, prilično je brzo postao glavnim zagovornikom ideje obnavljanja Ukrajinske Crkve putem sjedinjenja sa Svetom stolicom u Rimu.

I.

Ipatij Potij pripada vrlo malom broju ukrajinskih djelatnika XVI. – XVII. st., čiji su datumi rođenja i smrti sa sigurnošću poznati. Dakle Adam (kako je njegovo svjetovno ime) Potij rodio se 12. kolovoza 1541. godine u selu Rožanka na iskonskoj ukrajinskoj zemlji – Holmšćyni. To je selo smješteno na lijevoj obali Zapadnog Buga, nedaleko grada Volodavy (danas Poljska), na polovici puta od Holma do Bresta. Adam je bio najmlađi sin Leva Potija i Anne Loščanka. Potjecao je od starog ukrajinskog plemićkog roda grba Vaĝa.

Potij se time jako ponosio i kasnije je u polemici sa svojim oponentima volio podsjećati na svoje aristokratsko porijeklo. Adamov otac Lev Potij obnašao je važnu dužnost na dvoru poljskog kralja u Krakovu, gdje je došao iz Rožanke s obitelji negdje oko 1546. g. U Krakovu je, dakle, Adam proveo svoje dječjačke i mladenačke godine. Osnovnu školu završio je u tada popularnoj kalvinističkoj školi kneza Radyvila Čornoğoa, poznatog kao pokrovitelja protestantizma.

Adam je već kao mlad izgubio oca koji je umro 1550. g. u Krakovu. Njegova se majka Anna udala drugi puta za Dominika Paca, smolenskog kaštelana, i moguće je da je otišla do Smolenska, ali sin je i dalje ostao na kraljevskome dvoru u Krakovu. Prvi Potijev biograf Lev Kyška tvrdi da se o malom Adamu brinuo sam kralj Sigismund II. August.

Ipatij Potij bio je visoko obrazovana osoba. O tome svjedoči njegovo sjajno znanje latinskog jezika, antičkih filozofa i pjesnika, povjesničara Crkve. Već su suvremenici bili oduševljeni njegovom dubokom erudicijom. Blizak Potijev poznanik Grk, Kiril Lukaris okarakterizirao ga je kao „učenog čovjeka.“ A Meletij Pegas, aleksandrijski patrijarh, čak je smatrao to Potijevo visoko obrazovanje osnovnim uzrokom njegova prelaska na Uniju. „Za sve je kriva akademska teologija i filozofija“ – pisao je Pegas. Potijevu visoku inteligenciju primijetio je također Jurij Roğatynec¹. Kada je najstrastveniji Potijev protivnik, znameniti polemičar Ivan Vyšens'kyj, prigovorio J. Roğatyncu to što je on hvalio i uzvisivao „prelukavog Potija“, onda se glava Lavovskog bratstva opravdavao time da je s razumnim čovjekom uvijek ugodno porazgovarati, pa čak i ako je unijat.

Većina povjesničara uvjereni su da se mladi Adam školovao u Krakovskoj akademiji, potpuno vjerujući vijesti koju je dao već spomenuti L. Kyška. Istina, neki od znanstvenika sumnjaju u vjerodostojnost tog izvještaja zbog toga što u registru Jagielonskog sveučilišta za XVI. st. nema Potijeva imena. Oni su nagađali da se Potij školovao u njemačkim sveučilištima. To mišljenje prvi je iznio povjesničar Unije J. Peleš, a ponovio ga je njemački istraživač I. Spielmann.

---

1 Bogati mještаниn Lavova, član Lavovskog bratstva, zagovornik i apologet pravoslavlja. (ovdje i dalje op. prevoditelja)

Zanimljivu slutnju u vezi s tim iznio je I. Savyc'kyj koji je pretpostavio da je Potij mogao biti slobodan slušatelj i zato se nije registrirao kao student.

Po završetku studija Adam Potij bio je primljen u službu kneza Radivila Čornoğa. Ta je činjenica imala odlučujući utjecaj za utvrđivanje mladog Potija u kalvinizmu: knez Radivil Čornyj bio je glavni pokrovitelj kalvinizma u Poljskoj. Sam Potij kasnije je o tome pisao ovako: „To je istina, i ja priznajem taj svoj grijeh da sam tijekom dužeg vremena bio evangelik², a bilo je to zato jer sam u mladosti učio u takvoj školi, a onda i služio tom gospodinu u čijem si je domu hereza savila veliko gnijezdo.“

Određeno je vrijeme Adam Potij proveo u službi na dvoru poljskog kralja Sigismunda II. Augusta gdje je obnašao prilično visoku dužnost, koju je, zapravo, nekada obnašao njegov pokojni otac, bio je kraljevski tajnik. Tamo je ostao do 1572. g., odnosno do kraljeve smrti. Godine 1574. Adam Potij odriče se kalvinizma i vraća se vjeri svojih roditelja. Uzrok tomu bilo je njegovo razočaranje u kalvinizam: umjesto da se konsolidiraju sve protestantske sile, kalvinizam se kao religijska struja počinje raspadati na bezbroj sekti – od anabaptizma do arijanizma. Naglašavajući upravo taj aspekt, Potij kasnije priznaje: „Arijansko učenje i znanost novog pokrštanja otjerale su me od kalvinističke vjere, i tako sam se vratio svojoj staroj rus'koj vjeri u kojoj sam se rodio i onoj kojoj sam pripadao još od pradjedova.“

Treba napomenuti da Adam Potij nije bio jedini koji je tada raskinuo s reformističkim pokretom. Počevši od sredine 70-ih godina XVI. st. značajan broj ukrajinskih protestanata (kalvinista i luterana) prekidaju bivšu konfesionalnu pripadnost i okreću se... katoličanstvu. Neki istraživači istražujući uzroke te pojave, nisu pobjegli od iskušenja da se predaju poznatoj metodi „cherchez la femme“ („tražite ženu“) i sukladno tomu došli do zaključka da su tu krivac bile „poljske žene“, odnosno da su se ukrajinski plemići lako okrenuli katoličanstvu jer su bili oženjeni Poljakinjama.

Općenito je povratak Adama Potija roditeljskoj vjeri bio koliko rijetka činjenica, toliko i zagonetka. I do danas istraživači ne mogu doći do nekog zajedničkog mišljenja u vezi tog Potijeva koraka.

---

2 Kalvin.

U vrijeme masovnog religijskog odstupanja i nacionalne izdaje koji su u drugoj trećini XVI. st. postali pošast među višim slojevima ukrajinskog društva, on je jedan od malenog broja ljudi koji je ostao vjeran svojoj Crkvi i narodnosti i odano im služio (onako kako je on to razumio) tijekom cijelog svog života.

Godina 1593. postaje prijelomnom u životu Adama Potija. Na samome početku te godine umro je volodymyrski episkop Meletij Hrebtovyč-Boğuryns'kyj i na njegovo mjesto knez Ostroz'kyj ponudio je kandidaturu kaštelana Potija. Nedugo prije toga Potij je postao udovcem pa formalne štete za preuzimanje episkopske katedre nije bilo.

U ožujku 1593. g. Adam Potij bio je zaređen u gradu Volodymyru, u katedrali svoje buduće eparhije i dobio redovničko ime Ipatij. Svečano ga je zaređio lucki vladika Kyrylo Terlec'kyj u prisutnosti kneza Ostroz'kog i njegovih važnih plemića. I na kraju, 31. ožujka 1593. g. Ipatija (Adama) Potija zaređio je za episkopa kyjivski metropolit Myhajlo Roğoza.

U srpnju 1599. g. umire kyjivski metropolit Mihajlo Roğoza. Već 2. kolovoza te iste godine kralj je izdao povelju kojom je Ipatij Potij postao kyjevo-pečerski arhimandrit i počeo ispunjavati obveze kyjivskog metropolita. Sveta stolica službeno ga je potvrdila kao kyjivskog metropolita u veljači 1600. g., a već 8. travnja kralj je oglasio svoju povelju ukrajinskom duhovništvu: „Dali smo Kyjivsku metropoliju i sve ono što joj pripada velebnom Ipatiju, naređujući svim osobama, slugama, boljarima i podređenima Metropoliji da budu odani i poslušni tom metropolitu.“

Ipatij Potij proveo je četrnaest godina na mjestu kyjivskog ietropolita ostajući pri tome volodymyrsko-brestskim episkopom. Umro je 18. srpnja 1613. g. u gradu Volodymyr na Volynju gdje je bio i pokopan u staroj katedrali. Sačuvana je njegova duhovna oporuka – prava apologija Unije. Kako ju je on zamišljao, što je od nje očekivao, kako se za nju borio – o tome će biti riječ u sljedećim dijelovima našega eseja.

II.

Odmah nakon što je carigradski patrijarh Jeremija II. 1589. g. proglasio Moskovski patrijarhat samostalnim i nakon toga, vraćajući se kroz Ukrajinu zahvaljujući svojoj vlasti postavio bratstva iznad episkopa, hijerarhija Kyjivske metropolije počela je aktivnu pripremu za prekid odnosa s Carigradom i stvaranja unije s Rimom. Niz ukrajinskih vladika na čelu s patrijaršijskim egzarhom, luckim episkopom i ostroškim Kyrylom Terlec'kym već su 1590. godine u Belzu sastavili prvi službeni dokument kojim su izjavili spremnost za pristupanje savezu s Rimskom Crkvom. Rješenje o tome ukrajinski episkopat prihvatio je jednoglasno na sinodi u Brestu u travnju upravo te 1590. godine.

Kako god da je bilo, suvremenik Shakespearea Ipatij Potij, nije razumio uniju i „veliku ideju svemira“ onako kako ju je zamišljao knez Ostroz'kyj. Idejne razlike između kneza Ostroz'kog i Ipatija Potija najjasnije su se očitovale upravo u pristupu odlukama crkvene unije. Reći ćemo više: te su razlike jasno izražavale dva različita razumijevanja povijesnog razdoblja, dva različita pogleda na daljnje puteve razvoja Ukrajinske Crkve i kulture. Pitanja su ustvari bila sljedeća: u kojemu se smjeru treba dalje razvijati ukrajinska kultura i koju orijentaciju treba odabrati Ukrajinska Crkva kao najopćenitiju sankciju te kulture. Dakle, na to u kojem će smjeru ići crkvena politika, značajno je ovisilo kojim će putem ići daljnji razvoj duhovnosti Ukrajine i kakav će karakter imati njezina politička orijentacija u krajnjem rezultatu – hoće li to biti Moskva ili Europa?

I treba priznati da se u tom idejno-konceptualnom protivljenju, kako je pokazalo daljnje povijesno iskustvo, na visini pojavio knez crkve – Ipatij Potij, koji je osnovni naglasak u unijatskim aktivnostima stavio na nacionalni, a ne na ekumenski aspekt.

Unija je za Ipatija Potija prije svega čin nacionalno-političkog značenja, a tek kasnije sredstvo za dostizanje ekumenskih ciljeva. On je od samoga početka razumio da su neostvarivi planovi starog kneza za kojega je sve bilo tako jednostavno: otići u Moskvu, dogovoriti se s carem i tamošnjih patrijarhom, složiti se s njima oko svega i onda otići na putovanje do četiri istočna patrijarha,

dobiti njihov pristanak, uvjeriti još za zajedničku akciju moldavsko-valaške gospodare, a tek onda otići u Rim i dogovoriti sveopću uniju.

Što se tiče „moskovskog naroda“, nastavlja Potij, oni jasno osvještavaju svoj povijesni značaj i prema tome organizira svoju politiku. Oni su oglasili svoju Moskvu „trećim Rimom“ i diče se time što su bez problema i Carigradsku patrijaršiju pripojili Moskvi.

To oštro Potijevo upozorenje prema Moskvi nije bilo izazvano nekom njegovom osobnom antipatijom za sjeverno-istočnog susjeda, već je bilo uvjetovano sasvim konkretnom političkom situacijom koja se dogodila u istočnoslavenskoj regiji pred kraj XVI. st. Ipatij Potij pokazao se kao jedan od rijetkih tadašnjih službenika koji je razumio svu opasnost za budućnost Ukrajinske Crkve koja se nadnosila u liku novopečenog Moskovskog patrijarhata (od 1589. g.). Višeznačni dodatak pojma „cijele Rusije“ koji je prisvojio moskovski patrijarh, rječito je svjedočio ne samo o crkvenim, nego i političkim ambicijama Moskve u vezi istočnoslavenskih naroda. To su jasno potvrdili poznati događaj nadolazećeg XVII. st., a posebno 1689. godina kada je Moskva, iskoristivši iz tradicionalne pohlepe zasebnih visoko postavljenih pravoslavnih Malorusa³, provela u Carigradu uspješnu kupoprodajnu operaciju Kyjivske pravoslavne metropolije.

To, nažalost, nije razumio knez Ostroz'kyj. On čim se više trudio, to je sve više zapadao u promoskovski sindrom, o čemu svjedoče i novopronađeni dokumenti. Godine 1604., već poslije Brestovske unije koja nije završila po njegovu scenariju i zato mu je bila mrska, taj postariji ukrajinski aristokrat piše poslanicu za moskovskog patrijarha Jova u kojoj vjerno naziva novostvorenu Moskovsku patrijaršiju „nasljednicom“ prava i obveza Carigrada za zaštitu i brigu pravoslavaca iz Ukrajine. Prema mišljenju kneza Ostroz'kog, jamcima prava i slobode Pravoslavne Crkve u Ukrajini trebaju biti moskovski carevi...

Možda čak i oštro, ali prilično objektivno, I. Potij prikazuje onovremeno stanje grčkog društva pod turskom vladavinom. Osmansko ugnjetavanje, piše Potij, potpuno je demoraliziralo Grke, tako da se oni, prema njegovim riječima, „ne usude ništa dobrog ili slave dostojnoga ni pomisliti. Pravi

3 Naziv za Ukrajinke podređene Moskovskom carstvu.

poglavari Grčke Crkve, turski sultani, nisu bili zainteresirani za njezino jačanje i preporod, a zato nikada nisu ni podržavali svekršćansko crkveno jedinstvo. Stvar se usložnjava i tom činjenicom da kod Grka trenutno, prema riječima Potija „više ovce usmjeravaju pastire, nego pastiri ovce.“

Još neprivlačniju sliku prikazuje I. Potij kada opisuje život i postupke grčkog monaštva. Čitajući Potijeve karakteristike parazitizma pravoslavnih monaha, može se stvoriti dojam da to nije napisao visoko postavljeni crkveni dostojanstvenik, nego pravi humanist i reformator pod znakom Pico della Mirandola ili Luthera. Ali zašto je Grčka tako nisko pala, zašto je ona izgubila svoju nekadašnju veličinu i privlačnost? Potij jasno aludira da je uzrok tomu odmetništvo Grka od prave Kršćanske Crkve i pritom se poziva na Bazila Bessariona koji je u vrijeme Florentinske unije proricao pogibelj Bizanta.

To je, zapravo, sjajno potvrdio Meletij Smotryc'kyj koji je zbog toga što je bio vatreni pristaša sveopće unije, u 20-im godinama XVII. st. otišao na istok kako bi uvjerio istočne patrijarhe u njezinu nužnost. Nakon pregovora s njima, uvidjevši da sa sobom pokazuje istočno pravoslavlje u stvarnosti, taj se strastveni protivnik Brestske unije vratio kod kuće njezinim revnim pristašom. Povijesna pravda na kraju je bila na Potijevoj strani i njegov je posao trijumfirao.

Povijesno-politička situacija u jugoistočnoj Europi XVI. – XVII. st. bila je takva da je realni subjekt obnavljanja jedinstva kršćanske Europe mogla postati jedino Ukrajina. Velika je zasluga Potija bila dakle ta da je on, ustvari, prvi razumio povijesnu misiju Ukrajinske Crkve – biti prorokom i mostom potpunog sjedinjavanja dviju osnovnih Kršćanskih Crkava u jednu zajedničku Apostolsku Crkvu. I samo je u tome ležala korjenita razlika njegovih pogleda na ulogu Ukrajinske Crkve u radu Unije od koncepcije kneza Ostroz'kog. Jer ako je on vidio Ukrajinsku Crkvu samo kao pasivni objekt istočno-pravoslavnog ekumenskog pokreta, onda je I. Potij uvidio u njoj aktivnog i samostalnog činitelja svekršćanskog crkvenog procesa.

Treba reći da je Potiju i njegovim istomišljenicima uspjelo potpuno zaštititi svoju poziciju u pregovorima s Papinskom kurijom u Rimu ujesen 1595. g. Jednako tako nisu svi suvremenici, pa čak ni oni obrazovani, razumjeli suštinu onoga što se dogodilo u Brestu u listopadu 1596. g. Mnogi su od njih

smatrali Brestsku crkvenu uniju jednostranim činom podređivanja Ukrajinske Crkve Rimu nakon kojeg neizbježno slijedi njezina asimilacija u latinstvu. I prošlo je vrijeme, a sjedinjena s Rimom Crkva (Unijatska) i dalje je zadržala svoj identitet crkve istočnog obreda. To je izazvalo ogorčenost jednih (poljske vladine krugove) i čuđenje drugih (čvrstih pravoslavaca). Tako se aleksandrijski patrijarh Meletij Pegas nije suzdržavao da ne sazna od samog I. Potija što se to događa u Ukrajinskoj Crkvi. U njegovu pismu od 15. X. 1599. g. patrijarh se čudio: „Crkvu Istočnu... napustio si, a Rimokatoličkoj Crkvi još se nisi pridružio.“ Pegas se dalje zapitao zašto Potij ne mijenja istočni oblik pričesti na zapadni, zašto ne uvodi celibat za svećenike, zašto ne prelazi na novi kalendar itd. Ali Ipatij Potij nije počeo objašnjavati patrijarhu zašto se on ne žuri mijenjati svoj obred i koji su njegovi daljnji planovi u vezi organizacije crkvena života u Ukrajini. Umjesto toga, on je odlučno istupio protiv intervencije patrijarha u poslove Ukrajinske Crkve. U pismenom odgovoru M. Pegasu, ukrajinski episkop pisao je: „Ostavi našu Rus' na miru, a sebi stvaraj posao u Aziji i dalekoj Libiji, Etiopiji i samome Egiptu, nad kojima se širi vlast Aleksandrijskog patrijarha, ako to uopće ima koristi, jer što nije proždrla Magometanska sekta, to je upropastilo heretično bogohulstvo Dioskura s Eutihom.“

Osim obaveznog očuvanja grko-kyjivske crkvene tradicije, na drugo je mjesto po važnosti Potij stavio osiguranje prava mjesne crkve Ukrajinskoj Crkvi, koja je ostala u neposrednoj kanonskoj vezi sa Svetom stolicom u Rimu.

Stvar je u tome da se od samih početaka pripreme za uniju poljska strana trudila iskoristiti sjedinjenje Crkava za svoje političke ciljeve. Neki poljski svjetski i crkveni političari nadali su se da putem unije oni sebi pravno podređuju Ukrajinsku Crkvu, postavivši Kyjivsku metropoliju u kanonsku ovisnost prema poljskoj katoličkoj hijerarhiji. Te je težnje poljske strane jednoznačno izrazio poznati jezuit Petro Skarga koji je u svojoj senzacionalnoj brošuri „O jedinstvu Božje Crkve pod jedinom pastirom“ (1577.) uporno savjetovao kyjivskoj hijerarhiji da dobije posvećenje iz Rima zbog posredništva poglavara Poljske katoličke Crkve nadbiskupa Gniezna.

Ovdje treba istaknuti zaslugu ukrajinskih episkopa na čelu s Potijem! Oni su na vrijeme razumjeli svu opasnost koju je u sebi za Ukrajinsku Crkvu

nosila ideja Petra Skarge. Nisu raskinuli veze s Carigradom kako bi prihvatili podaništvo poljske hijerarhije. Njihovi putevi, figurativno govoreći, vodili su ravno u Rim, izbjegavajući Gniezno i Varšavu. U poznatim ugovorima u članku „Članak koji pripada sjedinjenju s Rimskom Crkvom“, potvrđenih zajedno s papom Klementom VIII., učvrstili su pravnu individualnost i autonomiju hijerarhijske strukture Ukrajinske Crkve. U drugome članku toga važnoga dokumenta jasno su utvrdili da kyjivskog metropolita treba potvrđivati „sam najviši biskup“, odnosno rimski papa. Sva druga episkopska dostojanstva u Ukrajinskoj Crkvi trebao je odrediti isključivo kyjivski metropolit.

Prepoznavanje neposrednog kanonskog odnosa Ukrajinske Crkve sa Svetom stolicom u Rimu, izbjegavajući Poljsku, bila je velika zasluga I. Potija. Ocjenjujući taj korak „Apostola Unije“, akademik Vasylyj Ščurat pisao je: „Braniti odvojenost svoje Crkve od Moskovske, i braniti njenu odvojenost od poljske propagande – to je značilo braniti svoje nacionalno postojanje. Pridružujući se u savez, u uniju s Rimom, Potij nije izgubio ništa, a iskoristio je snažnog saveznika u toj borbi na dva fronta: takvog pomoćnika da je odjednom mogao zaustaviti oba osvajačka pohoda na našu zemlju, kada bi ona cijela stala iza Potija. To je bilo promišljeno osiguranje ne samo crkvenog, ali i nacionalnog stanja vladanja.“

III.

Nakon 1596. g. Ipatij Potij usmjerava sve svoje intelektualne snage i materijalne resurse na utvrđivanje i realizaciju odluke Brestske unije. Vjerno je služio ideji crkvene unije pisanom i usmenom riječi. U povijest stare ukrajinske književnosti ušao je kao istaknuti pisac i polemičar, glavni idejni protivnik pravoslavnih fundamentalista.

I. Potiju kao piscu visoku ocjenu daje Dmytro Čyževskyj. U njegovu poznatu djelu „Povijest ukrajinske književnosti“ čitamo: „Sa strane unijata govori ukrajinski, vjerojatno najznačajniji, polemičar Adam Ipatij Potij. On je književno produktivniji nego njegovi pravoslavni protivnici, piše na poljskom i „poljsko-litavskom“ jeziku.

I samo su ukrajinski sovjetski književni povjesničari s dosljednošću, dostojnom drugačije uporabe, ponavljali klišeje velikodržavne ruske historiografije i prikazivali I. Potija krajnje negativno. Evo, što, primjerice, čitamo o njemu kao piscu u „Ukrajinskoj sovjetskoj enciklopediji“: „Potij je autor iz reda onih koji su pisali polemična djela, upravljani protiv Pravoslavne Crkve i protestanata... Podržao je agresivnu politiku plemićke Poljske i Vatikana glede Ukrajine, bio je apologet feudalnih odnosa.“ I gotovo.

Još se za života Ipatij Potij proslavio kao veliki propovjednik. Do nas su dospjele njegove 74 propovijedi i homilije. Značajno je to što izvorno su bili napisani na ukrajinskom jeziku. Ukrajinski su se originali, iako su bili objavljeni još 1676. g., izgubili, a do nas su došli poljski prijevodi koji su dva puta tiskani: 1714. godine u Supraslju u prijevodu Leva Kyškyja i 1778. g. u Počajivu.

Kako su pokazali istraživači, književna djela i propovjedi Ipatija Potija približavaju se, novomu u to vrijeme, baroknome smjeru u beletristici, oni su retorični, često patetični, činjenični materijal prepliće se s emocionalnošću. Osnovni problemi, koje on potiče u svojim djelima i usmenim nastupima, aktualna su pitanja njegove epohe: crkvena unija s Rimom i njezinim pravnim i kulturno-ideološkim aspektima. Ipatij Potij vodi polemiku sa svojim pravoslavnim i protestantskim protivnicima u vezi glavnih pitanja o crkvenome životu: o jedinstvu Katoličke i Apostolske Crkve, o povijesnom centru i vidljivom poglavaru Crkve, o biti nekih kršćanskih dogmi, posebno o čistilištu, filioque i drugom.

Sva je Potijeva učenost podređena glavnom cilju – obrazložiti nužnost sjedinjenja Ukrajinske Crkve s Sveopćom sa središtem u Rimu. Potij je s uvredom odbacio optužbe da je, navodno, Uniju organizirao samo iz merkantilnih namjera u svoju korist. U pismu aleksandrijskom patrijarhu Meletiju Pegasu ukrajinski je vladika pisao: „Nisu me privlačila prolazna bogatstva za duhovna zvanja i spoznaju istine, upravo suprotno – izgubio sam senatorsko mjesto koje sam imao dok sam bio još svjetski čovjek samo kako bih ukazao izgubljenom Rusi put do Svete stolice. Do Rima su me privlačili čista vjera, svetost života, anđeoski red, ljubav bez presedana, nečuvana briga za dušu u Rimskoj Crkvi.“

Obrazlažući ideju crkvene unije, I. Potij kao osnovni argument u njezinu korist ističe glavni temelj kršćanstva o nužnosti jedinstva Kristove Crkve. Stalno podsjeća pravoslavne tradicionaliste da se njihovo gledište nikako ne slaže s onim za što se mole u vrijeme bogoslužja: vjerujem u jednu, svetu, Katoličku i Apostolsku Crkvu. Obraćajući se njima, Potij piše: „upravo u liturgijama ili u svojim molitvama, u svetim službama, molite uvijek o jedinstvu Boga, a sada kada vam Bog usliši molitve, vi se oholite.“ Što se tiče crkvenog sjedinjenja, važno značenje ima pitanje rješenja povijesnog centra Kristove Crkve i njezina jedina pastira. Oko tog važnog pitanja razgorjele su se žestoke prepirke u ukrajinskoj polemici za vrijeme Brestske unije. U njima su aktivno sudjelovali predstavnici svih tadašnjih religijskih struja – unijatstva, katoličanstva, protestantizma i pravoslavlja.

Ipatij Potij polazio je od priznanja da je povijesni centar sveopće crkve katedrala sv. Petra u Rimu, a vidljivim poglavarom Crkve namjesnik apostola Petra, rimski biskup – papa. Pri tome se pozivao na mjesta iz Sv. Pisma gdje se nedvojbeno razvija povijesna misija apostola Petra. Osobito se I. Potij često poziva na svjedočanstva evanđelista Mateja koja jasno ističu to da je Isus dao zadatak upravo Petru, da bude kamen temeljac (Stijena) Crkve (Matej, XVI., 13.–19).

Ocjenjujući općenito znanstvenu i opću kulturnu razinu književne polemike Ipatija Potija, nužno je naznačiti da je on napravio izniman doprinos u ukrajinskoj bogoslovnoj znanosti, raširivši njezine intelektualne obzore i obogativši je dostignućima zapadne teološke misli.

Završit ćemo naš esej o Ipatiju Potiju riječima akademika Vasylja Ščurata koje je iznio daleke 1913. g. u povodu 300. godišnjice smrti „Apostola Unije.“ Ocjenjujući ulogu i značaj Brestske unije s gledišta povijesnog iskustva, istaknuti je znanstvenik isticao: „Njezina nas povijest uči da je ona u svojoj ideji bila spas za nas i kako će spašeno biti sve realizirano vlastitim snagama. I kada se danas prisjećamo tvorca Unije, Potija, to je sve ne samo trijumf njegove ideje, nego i trijumf naše nacionalne svijesti glede vjere.“ Te riječi V. Ščurata najljepše otkrivaju bit životnog podviga Ipatija Potija.

Meletij Smotryc'kyj

Meletij Smotryc'kyj

Život i djelo Meletija Smotryc'kog

Niti mjesto, niti točan datum rođenja Maksyma Smotryc'kog, koji je kasnije, nakon uvođenja u kler tonzurom¹ dobio ime „Meletij“, nisu poznati. Biografi, na osnovi raznih svjedočanstava, argumentiraju čak pet datuma: od 1572. do 1579. godine. O određivanju datuma ovisi i utvrđivanje mjesta rođenja budućeg književnika, budući da je njegov otac i kam''janec'-podiljski gradski pisar Ğerasym Smotryc'kyj 1576. godine, na poziv kneza Kostjantyna Ostroz'kog, preselio u Ostroĝ, na Volynj. Dakle, ako prihvatimo varijantu između 1572. i 1575. godine, tada je Maksym zasigurno bio rođen ili na obiteljskom imanju Smotryc'kih – u gradiću Smotryču na Podilju (danas u Dunajevc'kom rajonu u Hmeljnyc'koj oblasti) – ili u samom Kam''janec'-Podiljs'kom. Ako za godinu rođenja uzmemo 1577., 1578. ili 1579., tada je zasigurno bio rođen u Ostroĝu, gdje je obitelj tada živjela. Autor ovih redaka priklanja se potonjoj pretpostavci te smješta rođenje Smotryc'kog mlađeg na početak 1577. godine te ga, u skladu s tim, veže uz Ostroĝ.

Profesorsko-akademsko okruženje u kojem je Maksym odrastao, nesumnjivo je utjecalo na oblikovanje njegovih životnih interesa. Među kolegama njegova oca, profesorima Ostroz'ke akademije, članovima znanstvenoga kruga, vidimo poznate predstavnike intelektualne elite tadašnje Ukrajine. U nekom su trenutku tamo radili Martyn Bronevs'kyj, Vasylj Maljuščyc'kyj, Motovylo, Dem''jan Nalyvajko, Andrij Rymša, Ivan Fedorov (tiskar inkunabula), a također i slavne pridošlice, na primjer teolozi Ćiril Lukaris, koji je kasnije postao patrijarh Aleksandrije i Carigrada, Manuel Grk (Moshopoulos), Dionizije Paleolog, pjesnik Szymon Pećkala i drugi. Vlastito je obrazovanje u Ostroz'koj akademiji dječak započeo istovremeno s budućim

---

1 Tonzura ili podstrig je običaj brijanja kose na tjemenu, uveden za sve redovnike oko 400. godine n.e., ukinut 1972. Tonzurom se uvodilo nekoga u svećenstvo (ovdje i dalje op. prev.).

istaknutim djelatnicima, a tada vršnjacima *spudejima*², među koje spadaju kyjivski metropolit Ivan (Iov) Borec'kyj, ģet'man Petro Konaševyč-Saġajdačnyj, pjesnik Ģavrylo Dorofijovyč te crkveni hijerarsi, teolozi i znanstvenici Ivan (Iov) Knjaġynyc'kyj, Isajja Kopyns'kyj, Jelysej Pletenec'kyj i Lavrentij Zyzanij. Ako se sloŹimo s mišljenjem da najveći utjecaj na oblikovanje svjetonazora imaju iskustva u mladenačkoj dobi, onda je Smotryc'kyj upravo u Ostroġu usvojio aktivnu građansku poziciju i osječaj brige za sve događaje u Ukrajini-Rusi³.

Knez Kostjantyn Ostroz'kyj je nakon smrti Smotryc'kog starijeg poslao nadareno siroče u Jezuitsku akademiju u Vilniusu radi nastavka obrazovanja. Maksym je nakon nekoliko godina studija dobio namještenje kao kućni učitelj i nastavnik bjeloruskog kneŹevića Bogdana Solomereckog, a 1600. godine je, kao pratnja svome odgajaniku, otišao zajedno s njim na obrazovno putovanje u inozemstvo. Obojica su slušali predavanja na sveučilištima u Wrocławu, Leipzigu, Nürnbergu i Wittenbergu. Zna se da je u jednom od njih, obranivši rad čiji je naziv ostao nepoznat, Maksym stekao akademski stupanj doktora medicine.

Smotryc'kyj se nakon povratka iz Europe na poziv svog učenika smjestio na imanju Borkulab kneŹeva Solomereckih kod Minska, gdje je živio do 1608. godine, a tijekom boravka je aktivno komunicirao s građanima Minska, koji su upravo bili osnovali pravoslavno bratstvo te su im bili potrebni savjeti i mjerodavna podrška osobe stručne u teologiji.

Smotryc'kyj 1608. godine seli u Vilnius, gdje je, uz određene stanke, živio do 1620. godine u bratskom manastiru, isprva kao poslušnik, a od 1618. – kao klerik koji je primio tonzuru pod imenom Meletij. Upravo su na tom mjestu napisana i izdana, u bratskoj tiskari, njegova najpoznatija rana djela. Mladog je autora kao polemista posebno proslavilo prvo od njih, tiskano 10. lipnja 1608. godine pod nazivom „Антиграфи“. Knjiga je formalno bila oblikovana kao odgovor na djela Нирасуја Росіеја „Герезія“ i „Гармонія“, no zapravo

2 Ukr. спудей – zastarjeli naziv za učenika u vjerskim obrazovnim ustanovama.

3 Ukr. Україна-Русь – naziv srednjovjekovnog doba koji označava kulturnu, jezičnu, povijesnu i svaku drugu vezu između suvremene Ukrajine, nekadašnje Rusi. Naziv je skovao ukrajinski povjesničar Myhajlo Ģruševs'kyj.

obrađuje širu tematiku. Odbacujući neutemeljene optužbe („tračeve“) Pocijeja protiv vilniuške braće, autor formulira profesionalno iscrpnu dogmatsku argumentaciju pravoslavnog obreda na primjeru onih tema koje su tradicionalno predstavljale predmet spora između istočne i zapadne kršćanske vjeroispovjesti. Istovremeno se potrudio naglasiti zakonski status Pravoslavne crkve, citirajući brojne zakonodavne potvrde prava koja su joj dodijelili rus'ko-litavski i poljski vladari.

Drugo, a možda i najznamenitije djelo Meletija Smotryc'kog je traktat „Тренос, або плач Східної церкви“, napisan 1609., a izdan 1610. godine. Neposredno prije pojave djela Vilnius su potresali dramatični događaji: unijatski⁴ metropolit Hipacy Pocij je, uz potporu vlasti, silom zauzeo deset pravoslavnih crkava i uspio da se braći zabrani održavati skupove i vršiti bogoslužje. Kao odgovor na to odjeknule su prijetnje da se treba obračunati s Pocijem, kao „razarateljem vjere rus'ke“, a u kolovozu 1609. godine uslijedio je pokušaj atentata na njega. U zraku je visjela prijetnja oružanog sukoba koja je logično proizašla iz nepromišljene Brestlitovske unije, koja je raskolila Rus' na dvije neprijateljske strane. Knjiga Meletija Smotryc'kog, koja je u velikoj mjeri nastala pod dojmom onoga što je autor proživio, odzvanja predosjećajem građanskog rata „Rusi protiv Rusi“⁵. Djelo nije upućeno, kao što je bilo uobičajeno u polemičkoj književnosti, nekom određenom protivniku. Uvodna poglavlja djela, napisana s impulzivnom umjetničkom silom, predstavljaju naricanje usamljene majke-Crkve (prevedeno – majke-domovine) nad svom svojom djecom, koja su je, zavedena raskoši i taštinom svijeta, izdala i napustila. Drugi dio knjige čine isključivo teološka promišljanja, iako autor i tu oštro kritizira službenike Pravoslavne Crkve, zahtijevajući od njih moralno pročišćenje i obnovu. Ta upravo su tim „ocima“, kako ironično ističe književnik, povjerene duše vjernika, iako većinu njih⁶ čine – „neznalice, prostaci, neuljudni grubijani, besramne protuhe, samouvjerene sveznalice, ispičuture, sramotne vucibatine, priglupi samoživci ljudi, neozbiljni vjetropiri, kukavični bumbari,

---

4 Grkokatolički.

5 Rus'-Ukrajine u rascjepu na prounijatske i antiunijatske vjernike

6 Tih „otaca“

hvalisavi brbljavci, nezainteresirane ulizice, prokleti prodavači svetoga, nezasitni škrci, slijepi vodiči, nemarni roditelji, duhovni pastiri tvrdog srca, raskalašeni svećenici, nesposobni nastavnici, sumnjivi propovjednici, nepravedni suci, lažljivi farizeji, prepredeni jude, pakleni hulnici... Nisu oni naukama, već samovolji skloni. Njihov poziv nije sređivanje crkvenih poslova, nego vrč u krčmi i izvlačenje (kartaških – op. a.) aseva iz rukava“.

Emotivni istupi Smotryč'kog protiv crkvenog klera opisuju njegovo stajalište, naglašavajući svjetovnu dominantu piščevog stvaralaštva, koja nije toliko ležala u pozivima na pobjedu pravoslavlja pod svaku cijenu, koliko u potrazi za načinima pomirbe „Rusi i Rusi“, što je autora kasnije odvelo u tabor unijata. No književnik u djelu *Trenos* još uvijek vjeruje u mogućnost promjene putem samopročišćenja i težnje ka bratstvu, ljubavi, jedinstvu i slozi, koji su sposobni, prema njegovom mišljenju, odvratiti pribižavanje građanske katastrofe.

Djelima vilniušskog razdoblja pripada i znameniti priručnik staroslavenskog jezika Meletija Smotryč'kog, „Граматика словенська“, objavljen 1619. godine u tiskari u današnjem gradu Vievisu u Litvi. Ta je gramatika, najvjerojatnije, napisana za vrijeme kratkotrajnog obnašanja dužnosti rektora u Kyjivskoj bratskoj školi (Smotryč'kyj je u Kyjivu živio otprilike između 1615. i 1618. godine). Istraživači ocjenjuju tu knjigu kao najistaknutije djelo staroslavenskog jezikoznanstva, djelo koje se zasniva na europskim lingvističkim teorijama svog vremena i u kojem je prvi puta napravljena znanstvena kodifikacija istočnoslavenske redakcije crkvenoslavenskog jezika. Osim toga, „Граматика“ je imala i čisto didaktičku namjenu. Korištena je kao školski priručnik do kraja XVIII. stoljeća u Rumunjskoj i Moldaviji, Bjelorusiji, Rusiji i Ukrajini te u Bugarskoj i Srbiji. A već je sredinom XVII. stoljeća prevedena i izvan područja korištenja crkvenoslavenskog jezika, na latinski, kako bi postala dostupna i onima koji nisu razumjeli slavenski.

Život Meletija Smotryč'kog, koji je bio imenovan za zaređenog poločkog arhiepiskopa, vezan je uz Poloc'k od listopada 1620. do početka 1624. godine. Upravo je odatle krenuo na hodočašće na Istok, čiji se motivi različito tumače. Možda je razlog odlaska bio taj što su ga građani optužili za moralnu

odgovornost u ubojstvu unijatskog apologeta, vitebskog arhiepiskopa Josafata Kuncevyča u listopadu 1623. godine. Možda je postojao neki drugi razlog. Sumnjalo se da stvarna meta hodočašća nije bilo „ispravljanje crkovnih knjiga“, kako se službeno tvrdilo, već tajna misija kod carigradskog patrijarha, s kojim je trebalo raspraviti o mogućnosti proglašenja autokefalnosti Rus'ke Crkve po načelima ekumenizma. Valja istaknuti da je takva ideja, kao jedan od načina izlaska iz opasnog antagonizma pravoslavaca i unijata, kružila među najvišim pravoslavnim hijerarhima, a čak ju je potajno podržavao i kyjivski pravoslavni metropolit Iov Borec'kyj. Ideja ipak nije uspjela značajnije zaživjeti zbog neprijateljskih težnji nižeg svećenstva i bratstava, oštro usmjerenih protiv bilo kakvog kompromisa s unijatima.

Na književnika je nakon povratka s Istoka pala sumnja da gaji prounijatske simpatije, koju je dodatno pojačalo to što se od patrijarha vratio s crkvenom poveljom kojom se ograničavala autonomija stavropigijskih⁷ bratstava i kojom se upravo Smotryc'kyj imenuje egzarhom⁸ Rus'ke Crkve⁹. Smotryc'kyj je neko vrijeme ponovno živio na imanju Borkulab, a od ljeta 1627. godine je na poziv kneza Aleksandra Zasławskog primio čin arhimandrita¹⁰ Dermanjskog manastira na Volynju, pod vlašću kneževa Ostroz'kih. Manastir je u to vrijeme još bio pravoslavni, iako se, prema kneževnoj želji, trebao prikloniti Uniji, što je Meletij Smotryc'kyj zasigurno znao. Stoga je većina istraživača sklona smatrati ljeto 1627. godine kao vrijeme njegovog osobnog (u najmanju ruku tajnog) okretanja ka Uniji.

Dramatični događaji u životu književnika povezani su s Kyjivskim saborom (u kolovozu 1628. godine), na kojemu mu je bilo predloženo očistiti se od optužbi da podržava Uniju. S tim ciljem on piše djelo pod nazivom „Апология“, u kojemu, međutim, ne samo da nije ispunio postavljeni zahtjev, već je, potpuno suprotno, dokazivao da se Zapadna i Istočna Crkva ne razilaze u temeljnim načelima te je stoga pomirenje među njima moguće, čak i korisno

---

7 Stavropigija – manastir koji je samostalan od lokanih crkvenih vlasti i odgovara izravno patrijarhu ili sinodu.

8 Egzarh – namjesnik patrijarha.

9 Rus'ka pravoslavna Crkva – Pravoslavna Crkva Rus'-Ukrajine.

10 Arhimandrit – predstojnik manastira.

s gledišta političke budućnosti rus'kog (ukrajinskog) naroda. Ljutiti sudionici Sabora postavili su Smotryč'kom ultimatum da se javno odrekne djela „Апологија“ i osobno s ambona¹¹ pročita tekst kajanja. Nakon što je odbio, na knjigu je javno bačena anatema. Ta je činjenica, kao i čitava situacija na saboru, gdje je glavnu riječ vodila, prema riječima književnika, „klinčadija bez tri čiste u glavi“, a ne crkveno vodstvo, duboko uvrijedila Smotryč'kog. On nakon povratka u Dermanj otvoreno istupa s novim djelom „Протестација“, u kojem je sarkastično opisao događaje na saboru i obznanio svoj raskol s pravoslavljem.

U knjizi „Паренезис“, napisanoj potkraj 1628. godine, još je jednom pokušao uvjeriti protivnike da bi ujedinjenje sačuvalo Pravoslavnu crkvu od propasti, a ukrajinskom bi narodu vratilo drevna prava te bi osim toga pogodovalo razvoju obrazovanja i kulture. Unija, prema njegovom mišljenju, ničime ne ugrožava Ukrajince i Bjelorusce, a borba između unijata i pravoslavaca nije vrijedna toga da „mi, Rus', proklinjemo: roditelji djecu, brat brata, djeca roditelje“. Književnik je izlaz iz krizne situacije vidio u stvaranju zasebnog patrijarhata pod formalnom vlašću pape, ali ne kao poglavara Katoličke Crkve, već kao ekumenskog arhijereja. „Na ukrajinskim i bjeloruskim zemljama nije starovječna Pravoslavna Crkva, već crkveno jedinstvo“, – isticao je, prepričavajući povijest pokrštanja Rusi i prve korake njenih crkvenih institucija.

Posljednje djelo Meletija Smotryč'kog bilo je „Екзететис“, posebno napisano za Ljvivski sabor, zakazan za jesen 1629. godine radi razmatranja mogućnosti ujedinjenja zaraćenih vjeroispovjesti. Sabor je za književnika bio neuspješan, budući da su ga visoki pravoslavni hijerarzi naprosto ignorirali. Smotryč'kyj nakon povratka iz Lavova, slomljen neuspjehom, nije izlazio iz Dermanjskog samostana¹². Umro je 27. prosinca 1633. godine. Pokopan je u samostanskoj stolnoj crkvi.¹³

S ukrajinskoga prevela Dora Predojević

11 Ambon – povišeno mjesto u pravoslavnoj crkvi s kojeg drže propovijedi.

12 Budući da je samostan postao unijatski, koristimo grkokatoličku terminologiju umjesto pravoslavne. Dakle, više se ne radi o manastiru nego o samostanu.

13 http://ukrhistory.com.ua/istorychni_postati/smotritskiy.html

Larysa Kvasjuk

Evolucija pogleda Meletija Smotryc'kog na problem dogmatskih razlika između Zapadne (Katoličke) i Istočne (Pravoslavne) crkve

Meletij Smotryc'kyj (1577. – 1633.) – poznati ukrajinski književnik, prevoditelj, znanstvenik-filolog, crkveni djelatnik, tekstolog. Njegov otac bio je Ćerasym Smotryc'kyj, jedan od suradnika na prvom tiskanom izdanju Ostroške Biblije, koja je izdana u Ostrogu 1581. godine. Nema dovoljno dokaza za to da je Ćerasym Smotryc'kyj bio prvi rektor ustanove koju je između 1576. i 1578. godine osnovao knez Kostjantyn Ostroz'kyj (1526. – 1608.), o čemu je tek kasnije, 1664. godine izvijestio Jakub Jan Susza. Meletij Smotryc'kyj (Meletij je redovničko ime, koje je dobio nakon zaređenja, a njegovo pravo ime, koje mu je dano na krštenju, bilo je Maksentij) rodio se 1577. godine te se stoga pretpostavlja da je prvo obrazovanje stekao u Ostrogu. Prema svjedočanstvu Jakuba Jana Susze, grčki i latinski je učio u Ostrogu kod Ćirila Lukarisa, budućeg patrijarha Aleksandrije (1601. – 1620.), a zatim Carigrada (1620. – 1635., 1637. – 1638.). Poznato je da se Smotryc'kyj obrazovao u Jezuitskoj akademiji u Vilniusu. A i on je sam isticao da je svoje mladenačke godine proveo na sveučilištima u Leipzigu i Wittenbergu, gdje je studirao znanost blizu Lutherove grobnice.

1610. godine u Vilniusu je izašla knjiga pod nazivom „Тренос. Тобто Плач Єдиної Святої Вселенської Апостольської Східної Церкви з поясненням догматів віри. Перекладено спочатку з грецької на слов'янську, а нині з слов'янської на польську. Феофіла Орфолога, сина цієї Церкви“, iako je istraživači ne smatraju prijevodom, već originalnim djelom koje je bilo napisano na poljskom (uz velik broj rutenizama)¹⁴ te je predstavljalo reakciju na polemiku koja se vodila oko događaja vezanih uz Brestlitovsku uniju 1596. godine. Autor Trenosa bio je Meletij Smotryc'kyj.

---

14 Od lat. ruteni - ukrajinizmi (ovdje i dalje op. prevod.).

Jakub Jan Susza (1610.-1687.), prvi biograf Smotryc'kog, naglašavao je da su neki ljudi tražili da ih se pokopa s Trenosom. U svojem djelu Paranezys Smotryc'kyj navodi kako je njegovo djelo ocijenio Dem'jan Nalyvajko: „po važnosti božanske istine koja je u njoj opisana, ona stoji uz bok radovima Ivana Zlatoustog, za što vrijedi prolijevati krv i položiti život“. Pojava Trenosa izazvala je malenu senzaciju, a Petro Skarğa sastavio je kritički odgovor i zakleo se razotkriti stvarnog autora, kojeg je u svojem djelu „На лямент Теофіла Ортолога“ nazvao „crnim noćnim vukom u ovčjoj koži“.

Pojava polemičkog traktata Trenos Meletija Smotryc'kog može se promatrati u širem kontekstu aktualizacije pitanja o religijsko-kulturnom samoodređenju raznih vjeroispovijesti u uvjetima sukoba pravoslavlja s katolicizmom i protestantizmom, koji su nastali kao proizvod religijskih konflikata u XVI. i XVII. stoljeću i koji su postali aktualni i za ukrajinsko-bjelorusko pravoslavlje (koje je djelovalo u okviru Poljsko-Litavske Unije, koja je na međunarodnoj sceni od kraja XVI. stoljeća nosila ulogu bastiona katolicizma), i za Grkokatoličku Crkvu, koja je nastala tijekom 1595. i 1596. godine. Razmjeri, dubina i težina tih procesa, koji su u historiografiji dobili naziv konfesionalizacija¹⁵, bili su uvjetovani time što je rani novi vijek bio epoha kada je religija i dalje bila prevladavajući čimbenik utjecaja na većinu dijelova društvenog života. Navedeno se odnosi i na polemički traktat Trenos, koji u dva uvodna poglavlja govori o položaju Pravoslavne Crkve, u dva iduća nalazi se kritika Katoličke Crkve (autor se posebno protivi dominantnoj ulozi papa), a u posljednjim se poglavljima razmatraju dogmatske i obredne prepirke između Zapadne i Istočne Crkve, koje su bile postale aktualne sklapanjem Brestlitovske unije 1596. godine, ali trajale su još u vrijeme crkvenog raskola. To su bila sljedeća pitanja: proizlaženje Duha Svetoga, kvasni i beskvasni kruh u presvetoj misi, čišćenje, štovanje ili zazivanje svetaca, pričest pod obje prilike.

Pokazujući pravoslavno stajalište u polemici s katolicizmom, Smotryc'kyj se protivi dominantnoj ulozi papa te osporava prvenstvo autoriteta pape u odnosu na episkope koji se nalaze izvan jurisdikcije Rima („Rimski je

15 Nastanak, stvaranje vjeroispovijesti u Europi tijekom XVI. i XVII. stoljeća.

episkop¹⁶ u svemu jednak s ostalim episkopima“). Autor Trenosa optužuje Katoličku Crkvu da ona tom „Kristovom namjesniku (dakle papi: op. a.) pripisuje ono što pripada isključivo Kristu, jer samo se Njemu (dakle Kristu, koji je suprotstavljen papi: op. a.) pokorava sve što je na zemlji, na nebu i pod zemljom. On je jedini iznad svega i jao onome tko se miješa u Njegovu vlast, pa bio on cezar, kralj, episkop ili bilo koji drugi velmoža!“. Smotryc'kyj poziva ljude da ne vjeruju u neograničenu vlast rimskog episkopa, koji nije Sin Božji pa da si može prisvajati svu vlast na zemlji i na nebu. On je čovjek i podložan je grijehu kao i svi ljudi, „jer jedini bez grijeha je sam Bog...“, te zato papa, prema mišljenju pravoslavnog polemičara, ne može pretendirati niti na ulogu posrednika u razgovoru čovjeka s Bogom. Smotryc'kyj koristi i protestantsku ideju o papi kao antikristu (koji prisvaja vladavinu (starješinstvo nad drugima) nad svim Crkvama): „Petar i ostali apostoli bili su siromašni, plahi, krotki, obučeni u ribarsku odjeću, a njegov se „baštinik“ odijeva u zlatna ruha optočena dragocjenim biserjem, okružuje se blještavilom ovoga svijeta i nalazi se u Rimu, odakle slavi pobjedu nad cijelim svijetom ... O, Gospode Bože svemogućí, kolika je tvoja milost i strpljenje, kada Ti trpiš tu nadutu oholost i gordost!, O, Gospode Isuse, kolika je razlika između vas dvojice, između tvoje pokore i njihove gordosti!...“. Autor Trenosa tvrdi da je papa običan čovjek te da stoga može pogriješiti, govori protiv pape kao posrednika u razgovoru čovjeka s Bogom, pobija sakralnost svete predaje, koja je utvrđivala položaj pape u Crkvi, te uzima Sveto pismo kao jedini autoritet.

Što se tiče drugih dogma, Smotryc'kyj prikazuje neprihvatanje katoličke dogme „filioque“ od strane pravoslavaca (proizlaženje Duha Svetoga i od Sina). Pravoslavni polemičar napominje da je tvrdnja o proizlaženju Duha Svetoga i od Sina, prihvaćena na Firentinskom koncilu, nastala prije na osnovi Aristotela nego na osnovi crkvenih otaca, ali takvim se pitanjima ne treba baviti filozofija, već teologija. Pravoslavni autor ističe da se i postanak i proizlaženje u Bogu odnose na Osobu, a ne na prirodu bića, koja je zajednička svim božanskim

---

16 Papa u katoličkom svijetu nosi titulu rimskog biskupa, a ne episkopa. No, radi očuvanja izvornosti teksta, kao i zbog nemogućnosti (u ovom slučaju) razdvajanja katoličke i pravoslavne terminologije, odlučili smo zadržati titulu episkop, koju koriste Kvasjuk i Smotryc'kyj.

Osobama¹⁷. Dodavanjem „i Sina“ (proizlazi od Sina), uvodi se Pavlova hereza, koja miješa božanske Osobe u jedno. A iako Toma Akvinski kaže da se „proizlaženje Sina u načelu razlikuje od proizlaženja Duha Svetoga jer Sin je od jednoga Oca; a Duh Sveti od Oca i Sina“, za Istočnu je Crkvu to bogohuljenje koje uvodi dva različita načela, – ističe autor Trenosa. Istočna Crkva svoje stajalište o tom pitanju zasniva, kako ističe Smotryč'kyj, na Svetom pismu i na nauku crkvenih otaca: Ćirila Aleksandrijskog, blaženog Augustina, svetih Ambrozija i Jeronima, svetog Bazilija Velikog, svetog Grgura Nazijanskog, svetog Ivana Zlatoustog, svetog Atanazija, svetog Epifanija i drugih blaženih otaca. „Crkva ne slijedi izmišljotine Firentinskog koncila, nego vjeruje prvim ekumenskim saborima“ – zaključuje polemičar.

Smotryč'kyj pobija postojanje čistilišta, u kojem se, prema mišljenju katolika, događa pročišćenje grješnika ognjem, nakon čega oni odlaze u raj: „Čistilišni oganj smatram bajkom. Priznajem vječne muke, spravljene za đavla, a s njime će vječno patiti bezbožnici i lažni kršćani, koji su živjeli po zlu i nisu to krili!..“ Pravoslavni polemičar tvrdi da čistilišni oganj ne može jednako očistiti mali i veliki grijeh.

Smotryč'kyj brani pravoslavno stajalište u raspravi oko pitanja obreda – zalaže se za kvasni kruh u misi i za pričest pod obje prilike. Razmatrajući dogmatsko-liturgijsko pitanje o kruhu za pričest, Meletij Smotryč'kyj pokazuje da pravoslavci pridaju veliko značenje crkvenom obredu te očuvanju tradicionalnih oblika kulta, za razliku od katolika koji su smatrali da su „obredi i ceremonije – nešto o čemu ne ovisi vjera, te s čim i bez čega vjera može biti istinska“. Pravoslavci su vjeru zamišljali kao jedinstvo dogma i obreda te su stoga i najmanje promjene u bogoslužju tumačene kao odstupanje od istinske vjere. Smotryč'kyj upravo na osnovi obrednih razlika (upotreba beskvasnog kruha u pričesti) osuđuje zapadnu vjeroispovijest kao heretičnu. Braneci pravoslavnu tradiciju upotrebe kvasnog kruha prilikom držanja svete mise, pravoslavni se polemičar poziva na Sveto pismo, djela crkvenih otaca (kako zapadnih tako i istočnih) i povijesne činjenice, te tako pokazuje svoje poznavanje povijesti Crkve.

---

17 Božanske osobe su Otac, Sin i Duh Sveti.

Smotryc'kyj zastupa pravoslavno stajalište o pričesti pod obje prilike kruha i vina te kritizira Katoličku Crkvu zbog njenog „odbijanja pružiti čašu vjernicima“ – dakle zbog pričesti pod jednom prilikom zavjeta, u čemu vidi grijeh Zapadne Crkve, koju prikazuje kao Crkvu koja je odbacila čašu novoga Saveza (dakle Krista), postavivši papu na njegovo mjesto. Ovdje je autor primjetno pod utjecajem reformatorskih ideja, koje su kritizirale katoličku tradiciju pričješćivanja običnih ljudi pod jednom prilikom, a svećenika pod obje prilike, smatrajući da to narušava načelo ravnopravnosti.

Ove dogmatske razlike – oko dominantne uloge rimskog episkopa, proizlaženja Duha Svetoga, beskvasnog i kvasnog kruha u presvetoj misi, čistilišta, pričesti pod obje prilike – Meletij Smotryc'kyj označava kao glavna sporna pitanja između katolika i pravoslavaca. Polemičar, zastupajući pravoslavno shvaćanje dogma, nastavlja duhovne tradicije Ostroz'kog povijesno-kulturnog centra. U načinu na koji autor brani pravoslavno stajalište nije toliko prisutno promišljanje dogma, koliko njihovo slavljenje kao nečega što sadrži vječnu istinu i poziva na živu povezanost s Kristom te upravo zato otkriva put do spasenja. Smotryc'kyj poziva na prihvaćanje dogma ne razumom, već srcem, cijelim jastvom, pokazujući tajanstvenu, iracionalnu i mističnu bit pravoslavnog kršćanstva.

Smotryc'kyj je 1622. godine izdao sljedeće djelo protiv svojih suparnika, ovoga puta unijata, koje optužuje za probleme Crkve, pod nazivom „Еленхус Ущипливих Писань“ [5]. Glavnim spornim pitanjem u dogmatskom prostoru smatra dogme o dominantnoj ulozi pape i „filioque“. Pokazat ćemo polemičarevo stajalište. Meletij Smotryc'kyj ističe: „što se tiče tog „sveopćeg episkopa kojeg vi nazivate vrhovnim episkopom“, znajte da „Crkva Božja takvoga nikada nije imala“. Čak je i sam sveti papa Grgur I. Veliki o tom episkopu pisao da „nijedan rimski episkop nije koristio tu titulu ili je prihvatio.“ Dakle, mi smo u pravu što ne priznajemo i ne možemo priznati takvog vrhovnog episkopa“. U ovim recima vidimo nastavak ideje Trenosa o nepriznavanju dominantne uloge rimskog episkopa.

Obrađujući pitanje razloga nesloge između pravoslavaca i katolika, autor u Elenhusu piše: „razlog je to što su nas oni oklevetali kao izdajnike, nazivaju nas

shizmaticima“; ukazuje na to da se su upravo oni (katolici: op. a.) odmaknuli od Istočne Crkve i od dužne pokornosti Carigradskom patrijarhu; uvrijeđen je što pravoslavce nazivaju „Focijevim shizmaticima“, ali smatra da Focije nije bio shizmatik jer je tijekom njegove službe između Istočne i Zapadne Crkve vladao mir koji je trajao skoro 200 godina, sve dok Simbolima vjere nije pridodan „flilioque“ te su pape počeli u tom obliku slati svoju ispovijest vjere drugim patrijarsima. Od tada se Zapadna Crkva raskolila s Istočnom i ta shizma traje sve do danas. „Oni pogrešno tumače shizmu, govore da je shizmatik onaj tko se ne pokorava papi, koji bi trebao biti poglavar Crkve, i to postavljen od samoga Boga. Kanoni Istočne Crkve ne poznaju takvog poglavara... „sveopći“ ili „svjetski“ poglavar svih članova ekumenske Crkve je Onaj o kojem govori sveti Pavao, „za kojega je Bog odredio da Mu sve bude podređeno, i postavio Ga je za poglavara čitave Crkve, koji je Njegovo Tijelo i istovjetnost Onoga koji sve u potpunosti ispunjava“ (Ef 1. 22-23). „Poglavar Crkve“ je Krist, Otac „je dopustio da se u Njemu smjesti sva punina“, a mi svojim patnjama trebamo „dopunjavati nedostatak u Kristovom Tijelu, koje je Crkva“ (Kol 1. 19, 24). Dakle, i mi se pridružujemo svetom Pavlu u tvrdnji: Krist Gospodin je sveopći poglavar ekumenske Crkve, a pojedinačni poglavari su episkopi, metropolit i patrijarsi: svaki prema svojim zaslugama. Mi ne priznajemo nikakvog zemaljskog čovjeka za poglavara ekumenske Crkve, jer takvoga ne možemo pronaći niti u Svetom pismu, niti u odlukama ekumenskih sabora. I od svetog pape Grgura I. Velikog mi odbacujemo naziv „ekumenskog episkopa“ kao svjetski, gordi, praznovjeran i bezbožan naziv. Jer kako je ekumenski episkop, pastir i učitelj sam Krist, tako ne može postojati neki drugi ekumenski nastavnik. Krist je poglavar Crkve, a patrijarsi su članovi u Tijelu Krista Gospoda, i poglavari su samo svojih dijeceza. Onaj tko se odmeće od tog poglavara je ili apostat ili heretik. Tako je odstupio Juda, jedan od dvanaest apostola, tako je odstupio Nikola, jedan od sedamdeset, isto su uradili Arije, Nestorije, Eunomije, Eutihije, Honorije i ostali. Prema svetom Klimentu, ne radi shizmu onaj koji se odvaja od bezbožnika, već onaj koji se odcjepljuje od pravednika. A sveti je Zlatousti pisao da je „shizma“ – bolest starješinstva („flarhija“) u Kristovoj Crkvi“... Ta je bolest „vlastohleplja“ uzročnikom hereza i shizme,

ona na mjesto Krista-poglavara postavlja nekog drugog „vođu i ekumenskog svećenika“. Riječi Zlatoustog tumači tako da iz njih proizlazi da se nisu četiri patrijarha odcijepila od rimskog episkopa, već da se rimski episkop odvojio od njih četvorice. Takvu je shizmu učinio već Juda, a još prije njega Sotona, koji se odvojio od devet anđeoskih korova...

„Što se pak tiče naziva koji je sebi dodijelio rimski episkop, dakle „ekumenski episkop“, mi na to, – piše Smotryckyj u Elenhusu, – odgovaramo riječima svetog pape Grgura I. Velikog, da taj naziv odiše gordošću te je znak antikrista. Onaj tko se naziva „ekumenskim episkopom“, taj 1) oduzima dostojanstvo drugim episkopima i za sebe ga prisvaja; 2) to da se jedan episkop izdiže iznad ostalih, to su „luciferska“ posla; 3) to ime rađa i uvodi shizme, što već spominje i osuđuje sveti Pavao u poslanici Korinćanima; 4) sam je Krist poglavar Crkve, a svi episkopi su Kristovi članovi, a kada pak netko od episkopa sebe naziva „ekumenskim“, onda on prisvaja za sebe ono što pripada Kristu; 5) niti sveti Petar, niti itko od apostola i crkvenih otaca nije sebe tako nazivao; 6) tako sebe nazivati je znak antikrista i njegova gordost; 7) kada bi Crkva imala ekumenskog episkopa, tada bi s njegovim upadanjem u herezu morala upasti te se oskrvnuti i čitava Crkva. Možda ćete reći da je sveti Grgur pisao ove riječi protiv carigradskog patrijarha Ivana, koji je sebe počeo nazivati „ekumenskim“, i ta je titula do dana današnjeg titula carigradskog patrijarha. Da, to je istina, ali jedno je nazivati se ekumenskim patrijarhom, a drugo nazivati se ekumenskim episkopom! Patrijarh koji sebe naziva „ekumenskim“ nikada nije polagao pravo na vlast i starješinstvo nad episkopima cijelog svijeta, već je samo na taj način želio izraziti neke svoje povlastice i prerogative, koji su mu, kao episkopu carske stolice, dodijeljeni milošću sinoda i cara. A, upravo suprotno od toga, „ekumenski episkop“, kakvim sebe smatra rimski episkop, polaže pravo na apsolutnu vlast, na najviši položaj u svećenstvu, na vrhovnu sudsku vlast i na punu vlast nad svim Crkvama i episkopima čitavog svijeta. U takvom je smislu naziv „ekumenski“, kojim se služi rimski episkop, bezbožan i bogohulan“...

„Ne može se reći, – tvrdi Smotryc'kyj, – da je sveti Grgur te riječi upotrijebio za carigradskog patrijarha, a ne za rimske episkope, jer je jasno

spomenuo da su oci na Kalcedonskom saboru nadjenuli taj naziv rimskom episkopu, što je on odbacio kao bogohuljenje i ograničavanje vlasti drugih episkopa. Odbacio je taj naziv za sebe i za svoje nasljednike. Čak i Gracijan kaže da nijedan rimski episkop ne smije sebe nazivati „univerzalnim episkopom“. A ono što je napisano bilo u dekretima, bilo u poslanicama Bellarmina, Baronija i Nikole Cusana moramo odbaciti. To isto čini naš rus’ki narod“.

Nazivajući svoje suparnike „apostatima od vjere, od crkovne pokornosti te od monaške skromnosti i nevinosti“, Meletij Smotryč’kyj vidi odmicanje Unijatske Crkve od istinske vjere i u tumačenju pitanja o proizlaženju Duha Svetoga. „Naši apostati“ zajedno s Latinima vjeruju u proizlaženje Duha Svetoga i od Sina te među Simbole vjere dodaju „filioque“. U izvornom tekstu Nicejsko-carigradskog simbola vjere toga dodatka nije bilo, čak štoviše, oci ekumenskih sabora su jasno zabranili bilo što oduzimati ili dodavati tekstu Simbola vjere. Tada je postalo običaj da svaki episkop pri svojem posvećenju za episkopa izgovori taj Simbol vjere, a episkopi najvažnijih episkopskih stolica – patrijarsi Rima, Carigrada, Aleksandrije, Antiohije i Jeruzalema – nakon stupanja na svoju dužnost morali su svojim supatrijarsima poslati svoje poslanice s ispovijesti vjere. To se i do današnjeg dana čuva među patrijarsima na Istoku. Ako je netko i mijenjao ili dodavao nešto tom Simbolu vjere, proglašen je heretikom i izbačen iz Crkve. To se dogodilo s Nestorijem, Dioskurom, Eutihijem, Pirgom, Pavlom, Petrom i Honorijem, koji su svi bili osuđeni kao apostati... Simbol vjere bez ijedne promjene u davna su vremena prihvatili Damas I., Kalestin, Lav I., Agaton, Martin, Lav III., Ivan VII. i drugi rimski episkopi, dakle bez tog dodatka: „i od Sina“ („filioque“). Takvog, nepromijenjenog teksta Simbola vjere pridržavali su se, i za njega se borili, svi episkopi na prvih sedam ekumenskih sabora; njega su prihvatili svi učitelji Istočne i Zapadne crkve, od Drugog ekumenskog sabora (381.) pa do godine Gospodnje tisućite, a također svi pustinjaci, anahoreti¹⁸, ispovjednici i svi mučenici koji su trpjeli muke pod hereticima. I taj Simbol vjere „vi ste uništili, od njega ste odstupili, te ste stoga i postali apostati“.

---

18 Vrsta pustinjaka u ranom kršćanstvu.

„O tom vašem uništenju i kršenju Simbola vjere, – nastavlja Smotryc'kyj, – svjedoče ne samo Ekumenski sabori – Efeški, Kalcedonski, dva Carigradska i Nicejski – već i znameniti učitelji i crkveni pisci, sveti mučenici i ispovjednici, a također i sami rimski pape. Na primjer, papa Lav III. ne slaže se s uvođenjem dodatka „filioque“ Simbolu vjere, tvrdeći da se to protivi odlukama crkvenih otaca i ekumenskih sabora. O njemu, kada govori o 809. godini, piše Baronije (1538. – 1607.), poznati povjesničar, koji je slavu stekao pisanjem povijesti Crkve „Анали церковної історії від народження Христа аж до 1198-року“; dakle piše da je naredio da se izrade dvije srebrne pločice i da se na njih ureže Simbol vjere – jedan na grčkom, a drugi na latinskom, i bacio je anatemu na sve koji bi se usudili bilo što dodati Nicejsko-carigradskom simbolu vjere. Lav III. naredio je da se te pločice stave na zid kraj oltara crkve svetog Petra, da svi za to znaju“. „Lav III. protivio se izradi „Simbola vjere“ s dodatkom „filioque“, službenim u čitavoj Crkvi“. Drugi papa koji je stao u obranu Simbola vjere bez dodatka „filioque“ bio je papa Ivan VII., koji u pismu patrijarhu Fociju izražava protivljenje dodatku „filioque“. Koristeći takve argumente, Smotryc'kyj osuđuje Katoličku Crkvu zbog toga što priznaje proizlaženje i od Oca i od Sina kao od jednog praizvora te smatra ispravnim učenje Istočne crkve o proizlaženju od jednoga Oca.

Polemičar između Katoličke i Pravoslavne Crkve vidi i druge razlike u pitanjima vjere: „Rimljani su ukinuli post u srijedu, koji se nekada prakticirao u Rimokatoličkoj Crkvi. Rimljani su prihvatili post u subotu, koji ranije nije kod njih postojao; uveli su orgulje, trube, bubnjeve i druge instrumente, koje u davni nisu poznavali; oni briju ili gule brkove ili brade duhovnika, što nisu činili niti apostoli, niti davna Rimokatolička Crkva. Oni se mole na koljenima u nedjelju, u vrijeme Duhova i na druge blagdane, kao što nalaže stari običaj. Oni također ne čuvaju post koji se naziva Petrovski post, koji je propisan pred blagdan Uznesenja Blažene Djevice Marije i pred Božić. Tih su se postova u davni pridržavali. Rimokatolička Crkva 1622. godine obilježava Pashu zajedno sa Židovima, a Istočna tjedan dana kasnije od nje. I kada Istočna Crkva bude promišljala Kristove muke, Rimokatolička će obilježavati Kristovo Uskrsnuće: ona će slaviti, a Istočna će Crkva tugovati... A već i sam Bog šalje znakove koji

mu je kalendar miliji, jer On, na primjer, svake godine u predvečerje Uskrsa šalje oganj s neba na grob gdje je bilo pokopano mrtvo Tijelo Gospodnje. Tim ognjem posvjedočuju svoje svijeće i jeruzalemski patrijarh i svi, i svi oni koji sudjeluju u noćnoj procesiji oko crkve Svetoga groba... Sam Svemogući Bog daje na znanje koji obred On prihvaća i odobrava, kada pali taj oganj tijekom te svečane procesije, ne po novom, već po starom kalendaru“.

S vremenom se događa daljnji razvoj nazora Smotryc'kog. On dolazi do zaključka da je moguće ujedinjenje dviju duhovnih tradicija – istočne i zapadne – pod načelom jednog pastira, uspoređujući ga sa savezom dviju država – Poljske i Litve – pod jednim kraljem. On pokazuje da je Rusynska crkva ogreznula u herezama, da jedino unija može spasiti stvar i da za nju nema nikakvih bogoslovnih prepreka, budući da rimsko učenje ne proturječi istočnom (takvi nazori Smotryc'kog osuđeni su na Kyjivskom saboru 1628. godine). On tvrdi da i „Sina“ i „kroz Sina“ znači jedno te isto. Identičnost vjere ne isključuje različitost obreda. Osnova religijskog jedinstva Crkve Krista, jedinog Gospodina, je priznavanje vrhovnog pastira i ujedinjenje s njim u vjeri i milosrđu, a neka se u onome što se odnosi na crkvenu ceremoniju svaka lokalna crkva služi svojim vlastitim običajima, pravilima, obredima i ritualima. Jedinstvo vjere i razgovor u ljubavi osigurat će jedinstvo crkava, – uvjeren je polemičar. Takvo je stajalište bilo svojstveno Smotryc'kom, koji je postao unijat. 21. kolovoza 1627. godine, dva mjeseca nakon prihvaćanja Unije, Meletij Smotryc'kyj napisao je patrijarhu Ćirilu Lukarisu pismo kojim je nastojao razjasniti nazore patrijarha oko bogoslovnih pitanja koja je želio raspraviti tijekom boravka u Carigradu. Rutenska Crkva hrvala se s problemima kao što su slobodna volja, iskonski grijeh, Božja milost, opravdanje po vjeri, uloga dobrih djela, predestinacija, priroda Crkve, broj sakramenata, veza između Pisma i Predaje. Vjernici su tražili odgovore na ta pitanja, no u Ruteniji nisu ni od koga mogli dobiti savjet. Treba li u tim pitanjima slijediti odluke Tridentskog koncila? Molio je odgovor na pitanje s kime su u slozi – s Rimljanima ili s evanđelcima, ili da se pridržavaju trećeg, srednjeg puta. Odgovore na ta pitanja nije dobio.

Meletij Smotryc'kyj nije smatrao da je nakon prihvaćanja Unije napustio Istočnu Crkvu. „Ja ostajem u njoj, onako kako je ona isprva u utrobi nosila moje pretke u rus'kom narodu, nosila ih u svetom jedinstvu s Rimokatoličkom Crkvom, tako je i mene ujedinila sa svetom Zapadnom Crkvom, i štitit će me dok me Bog ne obavije mrtvačkim pokrovom. Dakle, Smotryc'kyj je u duhu ostao nastavljač tradicija Ostroz'kog povijesno-kulturnog centra, uz prihvaćanje Unije.¹⁹

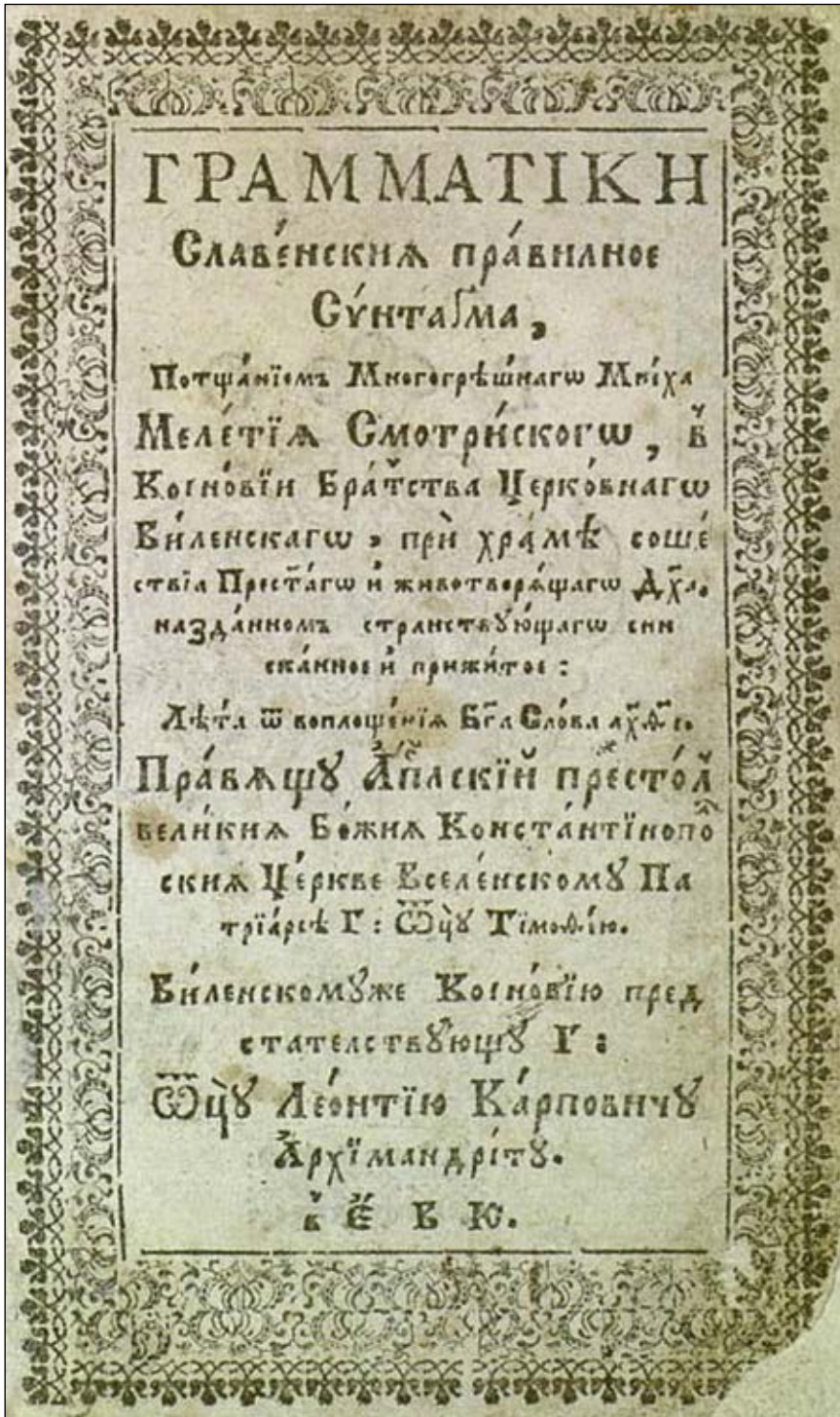
S ukrajinskoga prevela Dora Predojević

Sergij Babyč

Stvaralaštvo Meletija Smotryc'kog u kontekstu ranog ukrajinskog baroka

Prijelom XVI. i XVII. stoljeća postao je svojevrsna kulturna granica, koja je bila obilježena ne samo napretkom znanosti i obrazovanja te pojavom fenomena enciklopedizma, već i tragičnim društvenim kataklizmama. Ako je za zapadnoeuropsku kulturu sve očiglednijom postajala nemogućnost otvorenog suprotstavljanja svijetu, a još se jasnije shvaćala kobna zavisnost čovjeka o okolnostima, „bijeg od slobode“, onda se u ukrajinskom kulturnom prostoru mogu registrirati, doduše s određenim zakašnjenjem, renesansne težnje intelektualaca da se aktivno suprotstave tragizmu, prevladavajući osjećaj svršetka kroz ponovno uspostavljanje svijeta davnih vrijednosti, obnavljanje realnosti putem njenog potpunog napuštanja te stvaranja alternativnih utopijskih projekata. Ukrajinsko je društvo proživljavalo vrijeme stvaranja idealističkih vizija, ili točnije, ponovno stvaranje svijeta, potragu za novima i učvršćivanje starih ideala. Pravoslavni je književnik sve više osjećao svoju neposrednu ulogu u ključnim događajima, nastojeći spasiti svijet koji se naizgled bližio kraju. To je razdoblje, koje se naziva rani ukrajinski barok, postalo osnova koja će odrediti karakter i sadržaj barokne kulture sredine XVII. stoljeća.

¹⁹ <https://drive.google.com/file/d/1FOJkc7aiDJMO5ldGp3oBRZnJ62FXCdot/view>

Naslovniva Gramatike slavenske 1619.

S toga gledišta karakteristično postaje stvaralaštvo nadarenog književnika i iznimno zanimljive ličnosti toga vremena, Meletija Smotryc'kog. On se, za razliku od svojih suvremenika, izdvaja iz jasne tendencije vjerske polemike s početka XVII. st. jer sebi postavlja zadatak koji je znatno opširniji od pukog odgovora konkretnom suparniku, pobijajući ili potvrđujući istinitost teoloških pitanja. Djelima Smotryc'kog svojstvena je konceptualnost izraza. Kao religijski djelatnik, šljahtič²⁰ i čovjek koji nije bio ravnodušan prema pitanjima koja su se ticala njegove Domovine, nastojao je shvatiti položaj Crkve, predstavljajući raznovrsne projekte njenog ponovnog stvaranja, te izmijeniti realnost, koja se percipirala u pretežno tragičnom tonu. Pod kanonskom shemom vjerskih znakova i prikaza otkriva se nov, u duhu renesansan sustav autorovih razmišljanja o reformi Crkve i reorganizaciji svijeta. On je putem uvjeravanja i oblikovanja svijesti svog čitatelja težio promijeniti svijet u cjelini. U tome je ležala kreativna uloga njegovog stvaralaštva. Kao majstor riječi, prenosio je svoje vizije što je moguće uvjerljivije i profinjenije. Umjetničko shvaćanje vjerskih problema, koji predstavljaju dominantu stvaralaštva, Smotryc'kyj ostvaruje unutar određenog stilskog sustava, koji postaje univerzalan kako za šljahtića, odgojenog na književnim uzorima latinske poetike, tako i za pravoslavnog Rusyna koji se revnosno pridržavao vrijednosti tradicionalne bizantsko-rus'ke književnosti. Njegov stil izgleda sinkretično i nejasno te je stoga komplicirano utvrditi jasnu tipologiju ili podrijetlo netradicionalnih sredstava. Ta je heterogenost stila očigledno pokazatelj njegove neprestane umjetničke potrage i eksperimentiranja. Smotryc'kyj kao da teži pomiriti etičko-doktrinarnu i estetsku stranu književnosti. Smotryc'kyj je, promatrajući „riječ“ kao element pisane fikcije te kao sredstvo za postizanje svog cilja, posežući za tradicionalnim likovima i sižeima te reinterpetirajući njihov simboličko-idejni smisao, unosio novu struju u ukrajinsku polemičku prozu.

Položaj Smotryc'kog kao pjesnika novog doba otjelotvoren je u težnjama za preinakom stvarnosti te u potrazi za pisanim načinima ostvarivanja svojih vizionarskih projekata. Književnost je izvršavala funkcionalan cilj, zbog čega se

---

20 Укр. шляхтич – pripadnik sitnog plemstva u feudalnoj Poljskoj (op. prev).

tekst shvaćao kao jedan od instrumenata oblikovanja širokog javnog mišljenja te je u njemu unaprijed postavljen persuazivni cilj, uvjeriti i ujediniti čitatelje oko proklamiranog koncepta.

Jedan od tih najsjajnijih mehanizama ostvarivanja strategije postala je sakralizacija književne djelatnosti, izražavanje namjera pod neobičnom krinkom, u liku karizmatičnog autora koji je pozvan da upozori svoj narod na opasnost. Smotryč'kom tu vrlinu „blagoslovljenog autora“ jamči učinak relativnog nedostatka ideja u okolini pravoslavnog čitatelja te pridaje poseban, sakralni smisao njegovim djelima i oplemenjuje autorov rad.

Očitovanje idealističkih težnji ranobaroknog književnika predstavlja aktualizacija renesansne koncepcije čitatelja, stvaranje zamišljenog adresata ispunjenog obilježjima životne djelatnosti, spremnog prihvatiti upute koje autor proklamira te zainteresiranog za utjelovljenje toga spleta vrline koje je Smotryč'kyj potvrđivao u posvetama, panegiricima i obraćanjima svome „čitaoniku“. Tu se Smotryč'kyj marljivo pridržava načela barokne heroizacije, veličajući kneza kao potencijalnog pokrovitelja i zaštitnika interesa pravoslavnih Rusyna. Književnik, ističući kneževe vrline, poseže za antičkom tradicijom i mitološkim prikazima: odanost vjeri svojih predaka, hrabrost, velikodušnost i nepokolebljivost, obdarujući ga pritom božanskim, nestvarnim obilježjima. Na taj način Smotryč'kyj oblikuje svog adresata kao idealnog lika.

Predmetom stvaralačkog usmjerenja staroukrajinskog književnika postao je svijet ljudskih osjećaja i fenomen baroknog dualizma. On je kod Smotryč'kog uvjetovan emotivnim izrazom i retorikom proturječnosti. Autor čuvenog Trenosa ne koristi modus emotivnog isključivo kao način uvjeravanja. Za Smotryč'kog je to jedno od sredstava prosuđivanja svijeta te vrednovanja prostora patnji. Patos tragičnog izraza svojstven je gotovo svim djelima nadarenog književnika. Karakteristično i inovativno u tom smislu postaje pozasanje Smotryč'kog za estetikom ružnog, za naturalizacijom svetih i tipskih likova. Primjer toga je lik majke-Crkve. Predstavljajući ga u dinamičnoj i ekspresivnoj savršenosti, Smotryč'kyj se rješava monumentalnosti svojstvene tom liku. Oživljavanjem Crkve, on usporedno stvara i njezin mit te je izjednačava s majčinskim principom koji osjeća poziv da spasi svoju djecu od nadolazeće

opasnosti. Senzualnost djela Smotryc'kog lišena je dekorativne funkcije, to jest, njezin cilj nije ograničen na puko ostavljanje dojma na čitatelja. Bilo koji emotivni učinak kod čitatelja ima svoj smisleni zadatak i dublju motivaciju. U stvaralaštvu Smotryc'kog je suštinsko postalo posezanje za izražavanjem vlastitih idealističkih vizija u formi lamentacije. To je u ukrajinskoj književnosti razdoblja baroka označavalo razvoj svojevrsnog dolorističkog smjera, koji je otjelotvoren u tematici baroknih misterija („Dialogus de passione Christi“) te se razvio u metafizičkoj poeziji. Valja primijetiti da dramatizacija prikaza čovjekovog položaja u svijetu, kao i posezanje za tankočutnošću i savršenstvom umjetničkog jezika te istančanošću misli sjajno karakteriziraju estetiku baroknog razdoblja.

Aktivno korištenje retorike proturječnosti te suprotstavljenih suodnosa, antiteza i dijaloga ideja, koji nužno prate motive izbora i potrage Smotryc'kog za idealnim svjetovima (Crkvom) ili idealnim vrijednostima, postaje karakteristično obilježje oblikovanja živopisnog sustava svijeta Meletija Smotryc'kog. Suprotnost, dinamika i retoričko proturječje su način života Smotryc'kog, a istovremeno karakteriziraju i njegovu stvaralačku eklektičnost, u kojoj je spojeno nespojivo: protestantska, katolička i pravoslavna diskurzivna praksa. Antiteza, kontrast i paradoks činili su stilsku dominantu proze autora Trenosa, očitujući se u antitetičnim likovima majke-Crkve ili putnika-junaka iz traktata „Апологія peregrинації до країв Східних“, koji se suočio s izborom između dva puta svog vjeroispovijednog postojanja. Učinak suprotnosti javljao se na razini poigravanja sa stilom u kojem su bili spojeni tragičan patos trenova²¹, lamentacija i priča s putovanja, koje su prerasle u parabolu s bogoslovnom propovijedi i traktatima.

Ali najvrijednije u stvaralačkoj strategiji Smotryc'kog je umjetničko shvaćanje svijeta, koje je predstavljeno u obliku metaforičkih konstrukcija. Metafora je za Smotryc'kog postala svojevrsno sredstvo izražavanja istine i kršćanskih ideala kojima čovjek treba težiti. On se putem nje obraćao svijesti i osjećajima čitatelja te je, istovremeno, u metafori Smotryc'kyj utjelovio autorsku hipotezu bitka. U skladu s tim, svako djelo Smotryc'kog je svojevrsan

21 Starogrčka zbornica tužbalica (op. prev.).

spoj semantičkih elemenata koji su usmjereni na uspostavljanje odgovarajućeg bitka i njegovu preinaku.

Svijet koji u svojim djelima stvara Smotryc'kyj daleko je od toga da ga se označi kao prikaz svakidašnje stvarnosti. Tu se, naprotiv, primjećuje suprotan učinak – autor stvara izmišljeni svijet kao predmet imitacije. Stvarnost koju Smotryc'kyj stvara je realnost druge vrste, to je svijet u kojemu stvari dobivaju onakav smisao kakav im pridaju tradicija te autor kao ovjerovitelj tradicionalnih smislova i vrijednosti. Preinaka stvarnosti je, prema Smotryc'kom, pokušaj restauracije svijeta Crkve te društvenog života rusynske zajednice, koji se, po Smotryc'kom, nalaze u nevolji te u iščekivanju krize i propasti. Odatle nastaje potreba ponovne aktualizacije onih vrijednosti koje Smotryc'kyj zamišlja u prostoru davne prošlosti, u prikazima temeljnih načela kršćanstva. U biti, to kretanje Smotryc'kog *ad fontes* bilo je uvjetovano krizom u društvenom i crkvenom životu. Gašenje srednjovjekovnog univerzalizma uvjetovalo je provjeru istinitosti ideja o „zlatnom dobu“, uređenom, idealnom sustavu koji se zamišljao u kategorijama prošlog vremena. Za razliku od raznih utopijskih projekata tog razdoblja, Smotryc'kyj je ideju „zlatnog doba“ te idealne vizije Crkve utjelovio u teološkom diskursu. Ipak, on nije bio lišen umjetničkog ili, točnije, fiktivno narativnog prostora, koji je bio zajamčen metaforičkim slikama i simbolima. Smotryc'kyj je, budući da je bio integriran u sustav tradicionalnih znakova, potvrđivao svoje idealne vizije nizom biblijskih sižea i simbola, reinterpetirajući ih u kontekstu svog vremena. Davanje nove kvalitete tradicionalnim prikazima karakterizira Smotryc'kog kao originalnog književnika svog vremena.

U skladu s tim, lik majke-Crkve te vizija idealne obitelji prenosili su ideju vjerskog jedinstva, shvaćanje Crkve kao duhovne republike. Smotryc'kyj aktualizira mit o autentičnoj osnovnoj vjeri sakralnog povratka svim razdobljima kako bi pronašao istinu. Autor na sličan način potvrđuje svoje iduće projekte, prepuštajući se iluziji građanstva te obrani prava i vrlina u kontekstu povijesne svijesti i sjećanja. Treba dodati da su gotovo svi vizionarski projekti staroukrajinskog književnika izgrađeni u odnosima suprotnosti, kao opozicija ili, bolje rečeno, alternativa onim ideološkim i mitološkim modelima, koji su

nastajali u višekonfesionalnoj i polinacionalnoj državi kakva je bila Poljsko-Litavska Unija. Stoga uz određenu mjeru vjerodostojnosti možemo ustvrditi da Smotryc'kyj poseže za ranomodernim idejama ponovnog stvaranja svijeta (B. Krysa), koje je uvjetovano osjećajem osobitosti te novim poimanjem naroda. To je, s druge strane, dovelo do promjena u tematici proznih tekstova ranog baroka te pogodovalo suštinskom obnavljanju idejne i žanrovske paradigme književnosti toga vremena.

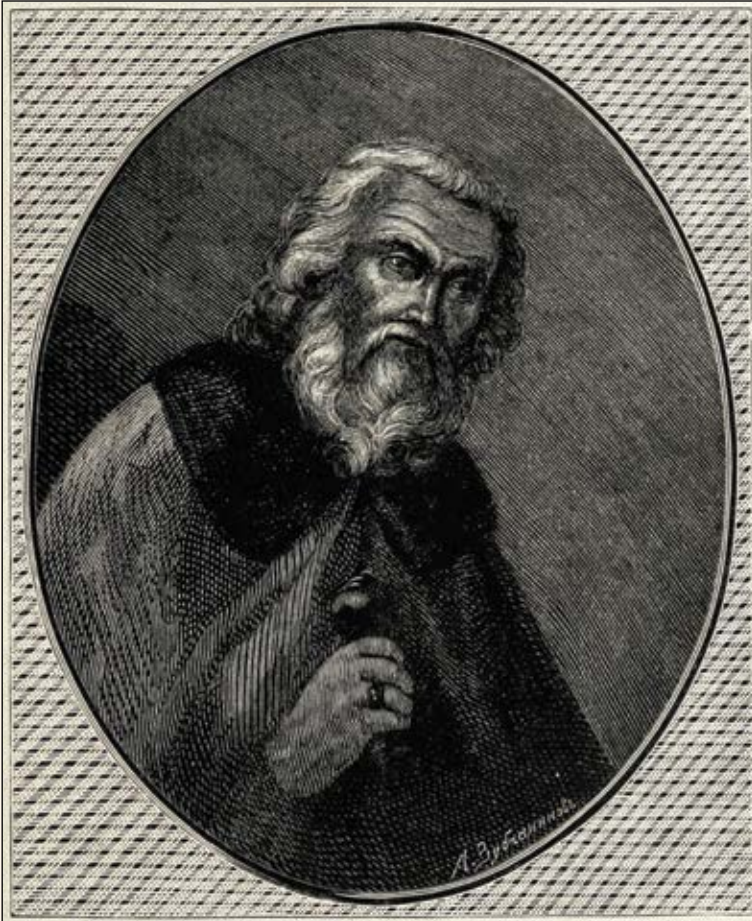
Analiza stvaralaštva najistaknutijeg „majstora riječi“ ranobaroknog razdoblja u odabranom kontekstu potvrđuje opravdanost odabranog predmeta istraživanja te načina njegovog razjašnjenja. Razmatranje stvaralaštva Smotryc'kog kao strukturalno jedinstvenog pruža mogućnost šireg razumijevanja noviteta u shvaćanju svijeta u baroknom razdoblju te jasnijeg razmatranja estetskog i religijsko-filozofskog sadržaja njegovih djela.

Među svim tim općenitim parametrima, koji stvaraju ideju o Smotryc'kom kao neobičnoj i iznimnoj ličnosti svoga vremena, možda je najkarakterističnije to što, ne odričući se starog poimanja vremena, kao supstantivnog i vječnog, on istovremeno ide ususret modernim idejama, novoj kulturi, pokušavajući, doduše, uzaludno i idealistički ujediniti dvije kulturne koncepcije zapadne i istočne civilizacije.²²

S ukrajinskoga prevela Dora Predojević

---

22 Сергій Бабич. Творчість Мелетія Смотрицького в контексті раннього українського бароко. Львів: Свічадо, 2008.

Veljamyň Ruts'kyj

Veljamyn Ruts'kyj

Andrij Sapeljak

Veljamyn Ruts'kyj i papa Urban VIII.

Kyjivski arhiepiskop Veljamyn Ruts'kyj srećom je imao značajnu podršku pri izgradnji Kyjivske samostalne Crkve, nezavisne od Carigradskog patrijarhata, u osobi pape Pavla V., tijekom 7 godina, a Urbana VIII., tijekom daljnjih 14 godina. Ovi rimski biskupi tretirali su s velikim razumijevanjem, simpatijama i povjerenjem Ukrajinsku Crkvu, kao i njihov prethodnik papa Klement VIII.

Svojim autoritetom rimski biskupi su podupirali inicijative ukrajinskih vladika, zalagali se za njih pred kraljem, davali odgovarajuće smjernice episkopima, blagoslivljali njihova djela i pomagali im nositi težak križ. Posebne zasluge stekao je papa Urban VIII., kako za obranu samog postojanja Ukrajinske Crkve kao samostalne, tako i u završavanju njezine izgradnje s vlastitim Kyjivsko-galickim patrijarhatom.

Izrazito velike poteškoće nadvladala je Ukrajinska unijatska Crkva, pogotovo kada je protiv nje istupala nekanonska hijerarhija, koja je pod svaku cijenu nastojala oduzeti legitimnim episkopima prijestol i ponovo ih podrediti carigradskom patrijarhatu. Ta fanatična antiunijatska borba novopostavljene nekanonske hijerarhije ne samo da je izazvala ubojstvo polockog episkopa Josafata Kuncevyča, nego je zaprijetila i samom postojanju Ukrajinske unijatske Crkve u Poljskom Kraljevstvu. Poljska politička mašinerija i poljska latinska hijerarhija na čelu s arhiepiskopom-primasom su se poklonili likvidaciji Unije kako bi održali mir u državi.

„Poljski primas Gembic'ki pisao je Rimu, kako bi uklonio Uniju iz crkvenih i državnih pitanja. Jedan obred (latinski) više ujedinjuje Katoličku Crkvu i čuva ju od opasnosti raskola. Upravo su neki poljski biskupi predstavljali Uniju u najgorem svjetlu.“ Arhiepiskop-patrijarh Ruts'kyj sa svoje strane periodički je slao u Rim svoje „Memorandume“, objektivno predstavljajući

Papa Urban VIII.

Ukrajinsku unijatsku Crkvu; njezine pozitivne strane, sve prekršaje i progone koje je doživjela ta Crkva i njezine potrebe. Prilikom stupanja na prijestol pape Urbana VIII.,“ pisao je kardinal Slipyj, „ukrajinski episkopi obratili su mu se izjavom o odanosti. Papa je odgovorio u pismu od 2. travnja 1622. godine, da je nepokolebljiv u svojoj potpori Rusinima... U pismu poljskom primasu papa Urban VIII. žalio se na probleme koje su shizmatici stvarali unijatima, a još više i latinski katolici. Tako je zaista Apostolsko prijestolje istupalo u obrani Unije koliko je moglo. Osim toga papa je pohvalio težnje episkopa da osnuju duhovno sjemenište i pripomogao velikom donacijom.“

Konzistentna pozicija pape Urbana VIII. imala je presudno značenje. Apostolska stolica čvrsto je stajala u obrani kanonske Kyjivske Crkve, njezinih prava i nastojanja. To je postalo moguće zbog redovitih i objektivnih informacija koje je Ruts'kyj slao Rimskom prijestolu. Njegova korespondencija s Apostolskom stolicom bila je toliko opsežna, da je Ruts'kyj molio Papu da mu odobri imati svog prokuratora u Rimu, kao i svi istočni patrijarsi, kako bi ondje dogovarao sva pitanja Ukrajinske Crkve. Urban VIII. pristao je na to i dodijelio mu crkvu Sv. Serĝija i Vakha s prostorijama koje i do danas pripadaju Ukrajinskoj Crkvi. Ondje će biti obnovljeno sjedište prokuratora Ukrajinskog patrijarhata.

Papa je smatrao Kyjivsku Crkvu, ujedinjenu s Apostolskim prijestoljem, mostom za ujedinjenje svih Istočnih Crkvi. Isto kao što je Ruts'kyj bio uvjeren, da će sretno prihvaćanje Brestske unije biti uzrok ujedinjenja Istoka sa Zapadom. Svoje uvjerenje u taj kotač u mehanizmu Papa Urban VIII. obznanio je u Brevi 23. ožujka 1629. godine u pismu episkopu Metodiju Terlec'kom u Holmu: „Uz vas, moji Rusini, nadam se usmjeriti prema zajedništvu čitav Istok.“ To su shvaćali i pribojavali se toga svi shizmatički patrijarsi Istoka i zato su s takvom revnošću istupali protiv ujedinjenja Kyjivske Crkve s Rimom.

Papa Urban VIII duboko je cijenio Veljamina Ruts'kog kao velikog pastira Kristove Crkve i u svemu ga podupirao svojim najvišim autoritetom. Zbog njegovih velikih zasluga u utemeljenju Unije, papa Urban VIII. nazvao ga je stupom – Atlasom – i svjetiljkom Crkve – rus'kim Atanasijem.

Oporuka Veljamyna Ruts'kog

Ne obazirući se na svoju bolest, metropolit Ruts'kyj je do same smrti radio i posjećivao metropoliju. Godine 1636. otišao je posjetiti Volynj i živio u manastiru u Dermanji do kraja svog svetog, pravednog i radnog života. „Umrijet ću kao vol u jarmu.“, govorio je on o svojoj smrti. Nekoliko dana prije smrti napisao je oporuku: „Ja, Josyf Veljamyn Ruts'kyj, nedostojni metropolit kyjivski, galicki i čitave Rusi, pozvan sam pred Božji sud kako bih predao račun za svoje misli, riječi i djela... Čitav drhtim, jer treba drhtati... imam nade u Božje beskrajno milosrđe... Imam nade u pomoć Prečiste Djevice Marije... Vapim u pomoć i Svim Svetim... Srcem i ustima molim ih, da mi pomognu u mojoj posljednjoj borbi.

Izjavljujem pred cijelim svijetom, da vjerujem u sve što sveta Crkva katolička obvezuje vjerovati... Uvijek sam bio poslušan rimskom Papi...i u toj poslušnosti umirem... Pokorno molim sve koje sam uvrijedio riječima ili djelom, da mi iz ljubavi prema Bogu oprostite... Iz dubine srca opraštam onima koji su mene uvrijedili, čak i onima koji su me zbog pravednosti progonili... i sasvim pokorno molim Gospodina i Boga mojega da im se ti grijesi ne obiju o glavu, nego da se obrate i žive.

Molim svog brata i suradnika koadjutora Prečasnog pinskog vladiku (Korsaka), da prvom prilikom uvjeri najuzvišenijeg kralja i prenese mu ovu moju posljednju molbu... Neka pinski vladika preda Uniju kralju na skrb, neka obdari (buduće episkope) rus'kim crkvenim dobrima one koje mu preporučí moj namjesnik. Jer tko može bolje od episkopa poznavati ljude – sposobne ili nesposobne – da upravljaju Rus'kom Crkvom?...

Molim svoje veleštovane vladike i očeve, rus'ke episkope, da se u Kristovoj ljubavi ujedine kako međusobno tako i s metropolitom. Neka riječima i djelima potvrde da ga priznaju kao Oca...

Upozoravam monaško duhovništvo, kao suradnike i braću... Ali također opominjem i povjeravam članovima svjetovnog duhovništva da bdiju nad time što se tiče njihovih dužnosti kao upravitelja, nad sobom, i svojim stadom, kako bi spasili sebe i povjerene im duše...

Oni koji imaju vlast u rukama, šljahtu i građane, molim da u duhovnim pitanjima slijede vodstvo svojih pastira, jer takav je red ustanovio Bog. Neka se ne miješaju u duhovnu organizaciju, neka ne nadgledaju život i njegove običaje, neka prepuste to njegovim vođama...

Na kraju pozdravljam sve one koji će me nadživjeti; svatko od vas će doći za mnom – pozdravljam vas.“

Oporuka je napisana 28. siječnja, Ruts'kyj je umro 5. veljače 1637. godine. Metropolit Andrej Šeptyckyj jako je cijenio Ruts'kog i divio se njegovoj svetosti. Poduzimao je sve da se Ruts'kog proglasi svetim.

S ukrajinskoa preveo Matija Šaler

Metropolit Petro Mogyla

Petro Mogyla

Metropolit Petro Mogyla i njegova kulturno-obrazovna djelatnost

Sin vlastodršca Vlaške i Moldavske Kneževine i rođeni stric kneza Jareme Vyšnevec'kog, kyjivski pravoslavni metropolit Petro Symeonovyč Moğyla (1596. ili 1597. –1647.) ušao je u povijest kao istaknuti ukrajinski crkveni i kulturni djelovatelj 17. stoljeća. Studirao je u Lavovskoj bratskoj školi na Teološkom fakultetu na Pariškom sveučilištu (Sorbona). U sastavu Poljske kraljevske vojske sudjelovao je u Cerskoj (1620.) i Hotinskoj (1621.) bitci. Godine 1627. izabran je za arhimandrita Kyjivsko-pečerske lavre, a 1633. postao je kyjivskim metropolitom. Branio je prava Ukrajinske pravoslavne Crkve (na Kyjivskim saborima 1628. i 1629. godine) te je 1632. godine od kralja Vladislava 4. Vaze dobio dozvolu za njezinu legalizaciju u Ukrajini.

Metropolit se također istakao kao djelovatelj ekumenskog pokreta za ujedinjenje ukrajinskih crkvi (kao i njegov suvremenik, unijatski metropolit Josif Veljamin Ruts'kyj). Od 1628. do 1629. godine Moğyla je istupao kao jedan od autora projekta za stvaranje ukrajinsko-bjeloruskog patrijarhata ujedinjenog s Rimom. Međutim, taj projekt nije naišao na podršku ukrajinskog društva (ponajprije Zaporožja koje je zaprijetilo Moğyli smrću), ali ni Rima i Poljske.

Sljedeći smjer djelovanja P. Moğyle bio je kulturno-prosvjetni. Moğyla je oformio skupinu učenih i kulturnih djelovatelja, takozvanih Moğyljanski ateneum (S. Kosiv, A. Kaljnofojs'kyj, T. Zemka, I. Kozlovs'kyj-Trofymovyč te drugi), a koja je pod njegovim vodstvom sadržavala reformu crkvenog života te je obrađivala projekt „Pravoslavnog ispovijedanja vjere” – prvog pravoslavnog katekizma koji je prihvatio Sabor pravoslavnih crkvi u Kyjivu 1640. godine i u Jasama 1641. godine te je konačno potvrđen od strane svih istočnih patrijarhata 1643. godine.

Godine 1631. P. Moğyla je (još kao arhimandrit Kyjivsko-pečerskog manastira) otkrio Lavrsku školu koja je 1632. bila ujedinjena s kyjivskom bratskom školom te je 1633. dobila naziv Kyjivsko-mogyljanski kolegij (od 1701. – Kyjivsko-mogyljanska akademija). Akademija koju je osnovao metropolit bila je organizirana po obrascu obrazovnih osnova jezuita. Ondje se učio staroslavenski, grčki, latinski i poljski jezik te je ona postala važan centar pravoslavne učenosti. Sam metropolit Moğyla bio je počasni pokrovitelj institucije.

Osim toga, Moğyla je restaurirao sabornu crkvu sv. Sofije i građevine Kyjivsko-pečerskog manastira, a 1635. godine naredio da se raskopa Desjatynu crkvu koju su uništili mongolski Tataři. Godine 1640., uz njegovu je pomoć osnovana prva rumunjska škola – Slavensko-grko-latinska akademija u Jasama kojom je upravljao nekadašnji rektor Kyjivsko-moğyljanskog kolegija S. Počas'kyj. Metropolit je pomogao piscima i umjetnicima. Otvorio je tiskare u Rumunjskoj i Moldaviji. Umro je u Kyjivu, a pokopan u Kyjivsko-pečerskoj lavri.

Kao što je napomenuo istaknuti povjesničar slavist F. Dvornik, zahvaljujući naporima metropolita Moğile, njegovoj akademiji te intenzivnim kontaktima s poljskom kulturom, ukrajinsko je pravoslavlje doseglo visoku kulturnu razinu. Zato su se lokalni bogoslovi čak trudili polemizirati s učenicima – jezuitima. Sam metropolit ostavio je iza sebe niz bogoslovnih i polemičnih djela i propovijedi. Zahvaljujući inicijativi i aktivnosti Moğyle, skupina kyjivskih pisaca napisala je jedno od boljih djela ukrajinske polemične književnosti 17. stoljeća, traktat „Litos ili Kamen...” (1644.). Napisan je na poljskom jeziku, a izdan je pod pseudonimom Jevsevij Pimen (možda je autor knjige bio sam Moğyla).

S ukrajinskog prevela Ana Grbavac

Andrij Sapeljak

Petro Moğyla i Veljamyn Ruts'kyj

Nakon smrti Jova Borec'kog, 2. ožujka 1631. godine, metropolitom shizmatika postao je smolenski episkop Isaja Kopyns'kyj, nepomirljivi neprijatelj Unije. Kopyns'kyj je bio jedan od prvih episkopa koji su započeli približavanje Ukrajinske nekanonske Crkve Moskovskom patrijarhatu. Bio je metropolit veoma kratko vrijeme – samo dvije godine. Kopyns'kog su eliminirali sami shizmatici i izabrali za metropolita arhimandrita Pečerske lavre, Petra Moğylu. Kralj je potvrdio izbor Moğyle, a carigradski patrijarh je dao svoju suglasnost. Petro Moğyla posvećen je u lavovskoj crkvi Uzašašća Presvete Bogorodice 1633. godine. Imajući arhiepiskopsko posvećenje, Moğyla je otišao u Kyjiv i ondje kao metropolit zagospodario Pečerskom lavrom i Metropolijom, preuzimajući vodstvo nad religijskim i kulturnim životom shizmatika. Moğyla je postao gospodarom povijesne crkve svete Sofije i nazvao ju „Majkom svih crkvi“. Sagradio je novu crkvu na mjestu uništene crkve Desetine, obnovio sarkofag Volodymyra Velikog i izložio ga za štovanje u crkvi Pečerske lavre.

Metropolit Petro Moğyla bavio se ispravljanjem liturgijskih knjiga u shizmatskoj Crkvi. Izradio je i 1646. godine izdao „Trebnik“¹, u koji preneseno puno toga iz Latinske Crkve. Veliku važnost ima njegovo liturgijsko djelo „Prepoznavanje vjere“. Velike zasluge Moğyla je stekao i na području svjetovnih znanosti od kojih su najvažnije otvaranje obrazovnih ustanova. U Bratskom manastiru osnovao je tiskaru.

Politički, Moğyla se okrenuo Zapadu, gdje je još kao svjetovni čovjek služio na dvoru poljskog kralja i imao je mnogo veza s višim slojevima. U Ukrajini su ga u početku dočekali s nepovjerenjem, pogotovo kozaci. Zamjerali su mu latinstvo, jer se u školi Pečerske lavre nastava provodila na latinskom jeziku. „Moğyla“, pisao je kardinal Slipyj, „je imao velike planove i bio bi možda pristao na uniju s Katoličkom Crkvom, prema kojoj se odnosio sa simpatijama i od koje je vukao znanje u velikim količinama. S tom namjerom

---

1 Misal za crkve istočnog obreda.

Petro Mogyla, Kijevska Lavra

vodio je tajne pregovore s metropolitom Ruts'kym. Tajnost kontakata između Ruts'kog i Moğyle objašnjava to što je protiv Moğyle istupalo niže shizmatско duhovništvo i svi podupiratelji bivšeg metropolita Kopyns'kog.“

Moğyla je umro 1. siječnja 1647. godine u 50-oj godini života, moguće kao katolik, jer se pred smrt ispovjedio katoličkom svećeniku. Smrt arhiepiskopa Veljamyna Ruts'kog 1637. godine spriječila je realizaciju velikog plana ujedinjenja Kyjivske katoličke Crkve s metropolijom Petra Moğyle u jedan Kyjivski patrijarhat. Razumijevanje dvojice vrhovnih episkopa išlo je tako daleko, da je Ruts'kyj bio spreman odstupiti s vodećeg mjesta Kyjivske Crkve i priznati Moğylu svojim patrijarhom, ako bi on priznao vrhovništvo rimskog biskupa u Kristovoj Crkvi.

„Metropolit Ruts'kyj,“ pisao je otac Nağajevs'kyj, „pristao je čak priznati Petra Moğylu za prvog kyjivskog patrijarha i podčiniti mu se. Interes u Rimu je bio golem, o čemu svjedoče mnoga pisma pape Urbana VIII. raznim velikodostojnicima. Kyjivski patrijarhat i „Generalna unija“ bili su tema rasprave u poljskom Sejmu, a iz Rima je u Varšavu pristigao izvanredni nuncij

Filonardi, sa svim potrebnim ovlaštenjima. Petro Moğyla također je pisao o tome svojim vladikama u svom pastoralnom pismu 22. listopada 1636. godine.“

„Na žalost,“ nastavlja otac Nağajevs'kyj, „i ovaj put je zloglasni moskofil Isaja Kopyns'kyj ponovo istupio sa svojim „univerzalijama“ protiv ujedinjenja, buneći monahe protiv metropolita Petra Moğyle, govorio je kako će sve pravoslavne crkve i manastiri biti oduzeti i predani unijatima, ukoliko Moğyla postane unijatski patrijarh.

To je izazvalo veliko komešanje među monasima i monahinjama i mnogo je njih, na veselje Kopyns'kog, počelo bježati „pravoslavnom caru“ u Moskovsko Carstvo. Osim toga, metropolit Ruts'kyj se u vrijeme posjeta manastirima razbolio u Dermanji i umro 5. veljače 1637. godine, u 63-oj godini života i 24-oj godini svoje vladavine. Iako njegovom nasljedniku Rafajilu Korsaku nije nedostajalo niti poznavanja problematike, niti dobre volje, on nije bio čovjek istog kalibra kao Veljamyn Ruts'kyj. Metropolit Korsak nastavio je pregovore i čak je osobno otputovao do Rima zbog bržeg dogovora oko određenih pitanja, ali se tamo razbolio i umro.“

Istovremeno je među kozacima, monasima i duhovništvom shizmatika sve više rastao pijetet prema moskovskim pravoslavnim carevima kao pokroviteljima pravoslavlja kojima je prijetio poljski katolicizam. Taj pijetet su propagirali među shizmaticima carigradski i aleksandrijski patrijarh i njihovi izaslanici, koji su se često pojavljivali u Ukrajini.

S ukrajinskoga preveo Matija Šaler

Katedra sv. Jura, Lavov

Proširenje Crkvene unije u Galiciji i na Zakarpattju (sredina – kraj 17. st.)

Proširenje Unije u Galiciji u drugoj polovici 17. stoljeća povezuje se u prvom redu s djelovanjem društva bogoslužitelja na čelu s lavovskim pravoslavnim episkopom Josyfom Šumljans'kym (1643. – 20. kolovoza 1708.) – vjerojatno najpoznatijim ukrajinskim crkvenim djelovateljem tog vremena. Do 1686. Šumljans'kyj je bio u kanonskom jedinstvu s konstantinopolskim patrijarhom. Međutim, već tada, tijekom dužeg vremena, episkop je provodio pregovore o prihvaćanju unije s Katoličkom Crkvom. 26. ožujka 1681. Šumljans'kyj je prihvatio vjeroispovijest katoličke vjere u kraljevskoj kapelici u Varšavi, međutim, taj se događaj duže vrijeme nije javno razglasio. Zajedno s njim na Uniju su tajno prešli i episkop peremišljski Inokentij Vinnyc'kyj i arhimandrit manastira u Unevu Varlam Šeptyc'kyj. Štoviše, i nakon toga, episkop Šumljans'kyj nije ostavio pokušaje očuvanja neovisnosti Kyjivske pravoslavne metropolije.

Aktivni događaji svećenstva kruga J. Šumljans'kog ubrzali su podređivanje Kyjivske pravoslavne metropolije Moskovskom patrijarhatu u svibnju 1689. godine. Josyf Šumljans'kyj uzalud se obraćao moskovskom patrijarhu Joakimu s molbom da obnovi Galicijsku metropoliju pod jurisdikcijom Moskve. 16. svibnja 1700. godine u Varšavi Šumljans'kyj je javno prihvatio uniju s Rimom te ju je uspješno uveo u sve eparhije. Zajedno s unijatskom politikom, Šumljans'kyj je proveo niz poduhvata što se tiče poretka crkvenog života, njegove modernizacije, posebno je sastavio upute za pravila ponašanja u crkvi, uveo je vodstvo metričkih knjiga. Episkop Šumljans'kyj podržavao je veze s get'manima P. Dorošenkon i I. Mazepom. S početkom 18. stoljeća Uniji su se priključili episkop lucki D. Žabokryc'kyj, a i bedem pravoslavlja kao lavovsko stavropigijsko bratstvo.

Unijatski procesi odigrali su se i na Zakarpattju koje je tada bilo u sastavu Austrijskog Carstva Habsburgovaca.¹ Pristaše Crkvene unije Zakarpattja dobili su pomoć Bečke vlade. Godine 1646. na većem dijelu Zakarpattja bila je proglašena Užgorodska unija, a 1699. godine Transilvanijska unija u Semigorodu. Užgorodskom su unijom, osnovanom 24. travnja 1646. godine u dvorskoj kapelici Drugešiv u Užgorodu, 63 pravoslavna svećenika proglasila priznavanje katoličke vjere pred rimokatoličkim episkopom Jurijem Jakušyčem. Tako je došlo do ujedinjenja Pravoslavne Crkve Zakarpattja s Katoličkom. Još 1642. godine prijelaz na katoličku vjeroispovijest proglasio je episkop Mukačyvs'kyj i Maramors'kyj Vasilj Tarasovyč.

Zahvaljujući podršci Rimokatoličke Crkve, cara i magnata, Unija se na Zakarpattju brzo proširila. Čin Užgorodske unije iz 14. svibnja 1648. godine potvrdio je primat Ugarske J. Lipaj, a u jesen – Sinoda ugarskog episkopata u Trnavi. U osnovnim crtama položaj Užgorodske unije odgovarao je stavkama Brestske unije 1596. godine.

Nakon što je pravoslavno zakarpatsko svećenstvo prihvatilo Užgorodsku uniju, ono pravno nije pripadalo kyjivskom metropolitu. Nasljednikom episkopa V. Tarasovyča u Užgorodu postao je Petro Partenij (1651. – 1655.). Prema drugim podacima, nasljednikom V. Tarasovyča postao je P. Rotošyns'kyj (1648. – 1676.). Za vrijeme njegove vladavine na Užgorodskom sinodu 1652. godine Uniji se priključilo cijelo zapadno Zakarpattje. Sredinom pravoslavlja ostalo je istočno Zakarpattje, gdje su se na Maramaroščyny u Grušivs'kom manastiru do kraja 1730-ih godina zadržali pravoslavni episkopi. Zahvaljujući trajnoj djelatnosti Grkokatoličke Crkve u Zakarpattju, uspjeli su spriječiti mađarizaciju ukrajinskog stanovništva, sačuvati njihov jezik, običaje i obrede te nacionalni integritet.

Tako je sredinom 17., na početku 18. stoljeća u Galiciji i na Zakarpattju Unijatska (Grkokatolička) Crkva dobila službeni status. Upravo u tim zemljama, posebno u Galiciji, ta je konfesija postala najraširenija među

---

¹ Zakarpats'ka Ukrajina: povijest – tradicija – identitet. Prijevod s ukrajinskoga. (Priredio Jevgenij Paščenko). Knjižnica *Ucrainiana Croatica*, knj. 10. Zagreb: Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, 2013, 420 str.

tamošnjim Rusynima – Ukrajincima. S vremenom, u 19. i na početku 20. stoljeća, Grkokatolička je Crkva branila religijska i nacionalna prava Ukrajinaca.

S ukrajinskog prevela Ana Grbavac

Anatolij Babyns'kyj

Iz povijesti Ukrajinske Grkokatoličke crkve 18. – 19. st.

Metropolija u Galiciji

Na prostoru Rus'kog vojvodstva, koje je nakon prve podjele Poljske 1772. godine ušlo u sastav Austrijskog Carstva, nastavio je postojati dio unijatske Kyjivske metropolije u značajno drugačijim uvjetima, nego onaj koji je došao pod vlast Ruskog Carstva. Neposredno nakon pada galicijskih zemalja pod vlast Habsburške Monarhije, carica Marija Terezija je 1774. godine u duhu religijske tolerancije prosvjetiteljstva izdala Dekret, kojim je ozakonila novi naziv vjernika Unijatske Crkve – grkokatolici. To je učinjeno kako bi ih se na verbalnoj razini izjednačilo s rimokatolicima te izbacilo iz upotrebe termin „unijat“, koji je u tom trenutku zadobio negativnu i ponižavajuću, sniženu konotaciju. Bez obzira na to što su vjernici Unijatske Crkve također bili katolici, kao i vjernici Latinske Crkve, poljski su rimokatolici istočnu braću držali nižom društvenom i religijskom kastom te poticali njihov prijelaz na latinski obred.

Postavši podanicima Austrijskoga Carstva, Galičani² su, sami ne bivajući u potpunosti svjesni toga, postali dijelom revolucijskih procesa u sferi odnosa Crkve i država Europe, a također i raznih burnih događanja unutar same Katoličke Crkve. Austrija, koja je nakon obrane Beča od Turaka imala reputaciju zaštitnice Europe kao kršćanske civilizacije, pala je pod utjecaj suvremenih,

---

2 Regionalni naziv Ukrajinaca Galicije. Vidjeti: *Ukrajinska Galicija (prijevodi s ukrajinskoga)*. Uredio Jevgenij Paščenko. Knjižnica *Ucrainiana Croatica*, 12. Zagreb: Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2015, 550 str. (op. ured.).

u to vrijeme, ideja prosvjetiteljstva. I sukladno duhu tih ideja, njeni su vođe imali novi pogled na odnose između Crkve i države. Ova nova teorija, koja se nije odviše sviđala rimskom pontifeksu, predviđala je maksimalno povećanje vladine kontrole nad religijskim životom. Tako su Habsburgovci stavili pod kontrolu papino pravo imenovanja biskupa te ograničili djelovanje papinskih naredbi koje je sada morala potvrđivati svjetovna vlast. Jedino je 1855. godine zaključen Konkordat između Carstva i Rima, koji je osiguravao značajnu neovisnost crkvenih poslova od carske vlasti, a osobito odnose episkopata s Rimskim prijestoljem. S druge strane, modernizacija cijelog državnog aparata predviđala je i modernizaciju religijskog života. Prema mišljenju austrijskih careva, oslobađanje religijske svijesti od nepotrebnih praznovjerja i zastarjelih pogleda u duhu prosvjetiteljstva bit će od koristi kako državi, tako i samoj Crkvi. Ti su procesi sazrijevali u zapadnoj Europi, počevši u doba reformacije, no najintenzivnijima su postali pred kraj 18. stoljeća, uoči Francuske revolucije. Zanimljivo je, da su ti procesi, koji su se mnogim rimokatolicima u Europi činili kao katastrofa, za vjernike Istočne katoličke Crkve na kraju imali pozitivnu ulogu.

Austrijske su religijske reforme, prije svega, bile usmjerene na povećanje stupnja obrazovanosti svećenstva. U Austrijskom carstvu bili su ukinuti katolička eparhijska sjemeništa, a umjesto njih stvoreno je šest velikih – općih seminarija gdje je razina nastave morala doseći standarde doba. Radi dosezanja takvog efekta, ali već s fokusom na grkokatolicima, 1774. godine carica Marija Terezija osnovala je seminarij u grkokatoličkoj župi svete Barbare u Beču, takozvani Barbareum. Ciljevi austrijske vlasti u ovom slučaju bili su još veći, jer se galicijski kraj ispostavio jednim od najnazadnijih u cijelome carstvu u pogledu modernizacije. A novo, izučeno svećenstvo moglo je pomoći razriješiti taj problem. S druge strane, austrijska vlast shvatila je da, poštujući Rusyne, ona može izbalansirati poljski separatizam u regiji. Uzimajući u obzir da je Grkokatolička Crkva imala gustu mrežu župnih zajednica, grkokatolički svećenici mogli su postati provoditelji carskih reformi među svojim župljanima.

„Zbog toga što je u toj zemlji sveta katolička vjera sastavljena od tri obreda: latinskog, grčkog i armenskog, treba pažljivo gledati kako bi te tri

kćeri iste majke živjele zajedno u sestrinskoj ljubavi, kako bi se smanjilo svako neslaganje među vjernicima, kao i među svećenstvom, i kako bi sve tri zadobile jednako poštovanje; neće se davati prvenstvo nijednom od tih triju obreda, jer svi zaslužuju jednako poštovanje. Treba pažljivo eliminirati sve religijske sporove među tim trima objedinjenim obredima, ignorantan stav prema drugim obrednim običajima, i pažljivo se pobrinuti da religijske prakse triju ovih dominantnih obreda ne budu ometane ili zabranjivane.“

Tijekom vladavine Josipa II., sina Marije Terezije, reforme su nastavljene. Likvidirao je veliki broj samostana, kako rimokatoličkih, tako i grkokatoličkih, pošteđevši samo one koji su donosili „društvenu korist“, odnosno organizirali škole ili bolnice. Profitom od likvidacije dijela vasylijjanskih samostana (preostalo ih je manje od 20) uspjeli su povisiti socijalni i ekonomski status svećenstva. Godine 1783. u duhu već spomenutih reformi, u Lavovu je otvoren opći seminarij gdje će se školovati budući grkokatolički svećenici iz svih dijelova Carstva.

Ulazak Galicije u sastav Austrijskoga Carstva katalizirao je još jedan proces. U zemljama s te strane Karpata, kao i u Galiciji, postojala je unijatska eparhija – Mukačivs'ka. Zakarpatske zemlje postale su dijelom Ugarskog kraljevstva još u 11. stoljeću. Vjernici te eparhije, kao i Galičani, sebe su nazivali Rusynima, međutim ta se crkvena struktura tijekom stoljeća razvijala u različitim društveno-političkim uvjetima. Nakon Užgorodske unije 1646. godine Mađari su svim silama nastojali ograničiti profiliranost Mukačivske eparhije i sveli je gotovo do vikarijata u podređenosti rimokatoličkog biskupa. Mukačivska eparhija obnovljena je inicijativom Marije Terezije 1771. godine, i mukačivskim episkopom postao je Ivan Bradač.

Godine 1773. eparhijom je upravljao Andrij Bačyns'kyj, koji je 1780. godine preselio sjedište episkopa iz Mukačeva u Užgorod. S djelovanjem episkopa Bačyns'kog povezuju procvat Grkokatoličke Crkve na Zakarpattju. Episkop je postao, ne samo religijski vođa grkokatolika tog kraja, već i politički, budući da je bio član gornjeg doma parlamenta. Godine 1773. episkop Andrij Bačyns'kyj započeo je stvaranje odvojene grkokatoličke metropolije na Zakarpattju. Budući da se ovaj plan nije mogao ostvariti, javila se ideja

ujedinjenja Mukačivske eparhije s galicijskim eparhijama na čelu s galicijskim metropolitom, koji je trebao postati sam Bačyns'kyj. Međutim, takav je scenarij za Mađare bio neprihvatljiv. Na sve su se načine borili protiv te ideje, kako u austrijskim, tako i u poljskim krugovima. Protiv Bačyns'kog također je istupila i lavovska kapitula. Zbog toga je, nakon obnavljanja Galicijske metropolije 1807. godine, Mukačivska eparhija ostala podčinjena mađarskom egerskom nadbiskupu. Ideja ujedinjenja ponovno se pojavila 1843. godine. Papa Grgur XVI. imao je čak ideju osnivanja grkokatoličkog patrijarhata u okviru Austrijskoga Carstva, no protiv toga je ponovno istupilo mađarsko vodstvo, kako svjetovno, tako i crkveno. Mađari su se usprotivili čak i stvaranju odvojene metropolije grkokatolika na Zakarpattju i inzistirali da grkokatoličke eparhije ostanu podređene latinskim nadbiskupima, ustvrdivši, da bi odvajanje grkokatolika bila uvreda „mađarskih nacionalnih osjećaja“. Pridruživanje Mukačivske eparhije metropoliji u Galiciji ponovno se javilo za vladavine Pape Lava XIII. 1888. godine, no i ovoga puta mađarska je vlast, zajedno s latinskim primatom, oštro istupila protiv takvih nastojanja.

Vraćajući se na razvoj događaja u Galiciji, treba napomenuti da je 1805. godine poslije smrti posljednjeg unijatskog kyjivskog metropolita Teodosija Rostoc'kog, koji je u vrijeme progona Crkve u Ruskom Carstvu bio poslan u St. Peterburg, Kyjivska metropolija u jedinstvu s Rimom ostala bez Apostolskom prijestolnicom potvrđenog poglavara. Međutim, više od tri desetljeća prije toga austrijska je vlast provodila ideju o neovisnosti mjesne grkokatoličke strukture od inozemnog centra. Ovu je ideju podržao i lavovski episkop Lev Šeptyc'kyj. Do utjelovljenje takve ideje nesumnjivo je doveo preporod Galicijske metropolije, koja je već postojala u XIV. stoljeću. Druga varijanta rješenja bila je preseljenje sjedišta kyjivskog metropolita iz Radomyšlja u Lavov. No, kada je 1778. godine lavovski episkop Lev Šeptyc'kyj na kratko vrijeme postao istovremeno i kyjivskim metropolitom, stvar je izgubila smisao. Upravo je taj metropolit svojom pastoralnom porukom 1777. godine formalno uveo na prostor Galicije, Kyjivščyne, Podillja i Braclavščyne, danas svima znan pozdrav „Hvaljen Isus Krist!“ – „U vijeke hvaljen!“.

Nakon konačne podjele Reče Pospolite poljski su rimokatolici počeli zahtijevati podređivanje grkokatolika Galicije latinskoj hijerarhiji. No, događaji su se za grkokatolike odvijali na puno pogodniji način. Godine 1806. austrijski je car poslao u Rim obraćanje generalnog vikara lavovske eparhije s molbom obnavljanja galicijske metropolije. Papinska bula „In universalis Ecclesiae regimine“ ugledala je svijet 1808. godine i, sukladno njoj, galicijski su metropolitom naslijedili sva prava kyjivskih metropolita. Sljedeće godine, metropolitom, u čiju su jurisdikciju ulazile Lavovska, Peremyšljaska i Holmska eparhija, postao je Antin Anđelovyč (1808. – 1814.).

„Dakle, trenutnog i (svakog) budućeg arhiepiskopa spomenute Lavovske i Galicijske Crkve, međusobno jednakih, Mi proglašavamo metropolitom i dajemo mu autoritet ostvarivati sve što pripada metropolitskom pravu. Mi dajemo metropolitu ujedinjene Lavovske i Galicijske Crkve pravo autoritetom i imenom Apostolskog prijestolja potvrđivati i postavljati one, koji su bili imenovani na njegovom sufraganiju – Holmsku i Peremyšljasku episkopsku Crkvu, – uz uvjete da su (imenovani) obdareni onim darovima, koji se (od njih), kao što je gore navedeno, očekuju; također i pravo zaredivati na onaj način i u onom obliku, u kojima je to pravo ranije spomenuti Papa Klement VIII., Naš prethodnik, velikodušno dao kyjivskom metropolitu svojim Apostolskim obraćanjem.“ Papa Pio VII., iz bule In universalis Ecclesiae regimine (1808.)

Reforme, koje su se odvijale u obrazovanju samih svećenika, gotovo su odmah urodile plodom i u obrazovanju cijelog rus'kog društva galicijskog kraja. Myhajlo Levyc'kyj (1815. – 1858.), koji je 1815. (1816.) godine predvodio Crkvu, uložio je velike napore u podizanje razine obrazovanja stanovništva Galicije. U Lavovskoj eparhiji koju je predvodio, bilo je otvoreno više od tisuću osnovnih škola. Još prije nego što je postao metropolit, biskup Levyc'kyj predvodio je Peremyšljasku eparhiju gdje je pogodio stvaranju udruženja inteligencije koja je nastojala raširiti upotrebu materinjeg jezika u školama, te povećati sami broj tih škola. Godine 1856. papa Pio IX. dodijelio je Levyc'kom titulu kardinala. Njegov je posao u Peremyšlju nastavio istaknuti episkop Ivan Snjiğurs'kyj (koji je prije toga bio dekan Bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Beču), koji je pogodio otvaranju učiteljskog kolegija te oko 400

škola na području Peremyšljske eparhije. U periodu metropolitske vladavine Levyc'kog, svećenici postaju ne samo vodiči zajednica, već i „modernizatori“ raznih dijelova gospodarske djelatnosti seljaka. Usvajajući prije toga znanja i navike vođenja seoskog gospodarstva, prenosili su ih svojim župljanima.

Crkva i nacionalno pitanje

Zajedno s priključivanjem Galičana austrijskoj verziji europskog prosvjetiteljstva, u svijesti Rusyna katalizirao se još jedan proces koji je za brojne narode obilježio cijelo XIX. stoljeće. Naime riječ je o kristalizaciji nacionalne svijesti. Važnim za tu sferu u povijesti Grkokatoličke Crkve i podaustrijskih Rusyna pred sam kraj 1820-ih godina, postalo je stvaranje duhovno-intelektualne formacije „Rus'ka trijca“³ – književne grupacije na čelu s trojicom intelektualaca - Markijanom Šaškevyčem, Jakovom Ćolovac'kym te Ivanom Vağylevyčem. Mladost koji se ujedinjavala u toj grupi bila je istinski prožeta idejom buđenja svoga naroda kroz spoznavanje i popularizaciju njihova života, folkloru, povijesti. „Rus'ka trijca“ ustvrdila je da su Rusyni Galicije, Bukovyne i Zakarpattja – dijelovi jednoga naroda. Zahvaljujući almanahu grupe – zbirci „Rusalka Dnjistrovaja“, izdanoj 1837. godine živi narodni jezik postajao je jezikom književnosti i postupno je istisnuo umjetno stvoreno „jazyčije“⁴ koje je bilo mješavina govornog i crkvenoslavenskog jezika. Do tada se smatralo kako narodni jezik Rusyna nije predviđen za književnost.

Crkva je ideje udruge „Rus'ka trijca“ prihvatila sa značajnim zakašnjenjem. Prvotno su članovi grupe bili progonjeni, a tiraža knjige zaplijenjena, no nešto kasnije, zasluge predvodnika grupe Markijana Šaškevyča bile su priznate, a njegovo ime postalo je osobito ugledno u narodu.

Valja reći, kako u prvoj polovici XIX. stoljeća, koje je postalo stoljećem stvaranja modernih nacija, među Rusynima Galicije, kao i na Zakarpattju,

3 Doslovce – trojica rus'kih (zapadnoukrajinskih) intelektualaca.

4 *Jazyčije* – naziv za umjetno stvoreni jezik koji se koristio u Galiciji, Bukovyni te na Zakarpattju krajem XIX. – početkom XX. Stoljeća. Stvorili su ga pobornici teorije da je ukrajinski jezik zapravo samo narječje ruskoga jezika, kao temelj uzet je crkvenoslavenski jezik pomiješan s ruskim, polonizmima te s ukrajinskim izgovorom i narječjima (op. prevod.).

nije postojao jednoznačan odgovor na pitanje vlastitog identiteta. Dio je sebe smatrao pripadnicima poljske nacije (ili mađarske na Zakarpattju), drugi – „moskvofili“ – sebe su smatrali pripadnicima naroda tadašnje Rusije i za svoju su aktivnost primali velikodušnu financijsku pomoć iz Peterburga; treći su se smatrali odanima Austriji (takozvani Austrorussy), a četvrti su osjećali srodstvo s Rusynima-Ukrajincima iz Naddnjiprjansčyne i Volynja.⁵ Sve te grupe međusobno su se sukobljavale, sve dok u drugoj polovici XIX. stoljeća prevlast napokon nije uzelo općeukrajinski identitet, koji su utjelovljivali narodovci.⁶ Obično je grkokatoličko svećenstvo aktivno sudjelovalo u svim tim procesima, budući da je u početku bilo najobrazovanija grupa među stanovništvom. Kasnije, kada se u rus'kom stanovništvu razvila vlastita inteligencija (članovi koje su često bila djeca svećenika) svećenstvo je izgubilo svoju povlaštenu ulogu vođe naroda. Važno je napomenuti kako su se, na primjer, predstavnici višeg svećenstva često priključivali „austrijskoj liniji“, dok je među nižim bio veliki broj moskvofila koji su se zalagali za priključivanje grkokatoličkih župa na Holmsčyni crkvi u Rusiji. Narodna struja bila je djetetom svjetske inteligencije, no kasnije je postala zajedništvom inteligencije i svećenstva.

Kao što je već spomenuto, u kontekstu revolucije 1848. godine galicijski su Rusyni aktivno sudjelovali u oslobodilačkim pokretima Poljaka ili Mađara, te je zbog toga austrijska vlast blagonaklono gledala na stvaranje „Glavne rus'ke vlade“, u kojoj je značajnu ulogu imalo više svećenstvo. Njenim je vođom postao episkop Ćryĝorij Baron Jahymovyč. Vlada je otvorila svoja predstavništva u raznim mjestima Galicije, te započela s izdavanjem novina „Zorja Ćalyc'ka“. Cilj djelovanja organizacije bilo je širenje upotrebe materinjeg jezika u obrazovanju te razvoj znanosti. Međutim, Vlada nije dugo opstala. U Beču su svoju pažnju okrenuli dubljoj suradnji s Poljacima te je već 1851. godine Vlada prekinula svoje djelovanje.

Razočaranje djelima Austrijanaca (osobito nakon 1867. godine) te konflikti s Poljacima pogodovali su slabljenju proaustrijskih i propoljskih simpatija

5 Središnja Ukrajina, kolonizirana ruskim carstvom (op. ured.).

6 Narodovci, ili ukrajinoфили, društveno je politička struja među mladim zapadno-ukrajinskim intelektualcima liberalnog smjera, zapadno-ukrajinskim Ukrajincima, koja potječe iz 1860-ih u Kraljevini Galiciji. U ideološkom smislu su bili protivnici galicijskih rusofila (op. ured.).

u ukrajinskome društvu. U prvi plan dolaze predstavnici moskvoofilskih i ukrajinoofilskih struja, ili narodovci. Potonji su se formirali na kulturnim primjerima koje su postavili sudionici „Rus’ke trijce“ te Kyrýlo-Methodijevskog bratstva iz Kyjiva. Težeći razvijati i širiti vlastitu kulturu, osnivali su biblioteke, čitaonice, kazališta. Na njihovu inicijativu stvorena su kulturno-prosvjetiteljska udruženja „Prosvita“ (1868.) i „Rus’ki razgovor“ (1861.). Narodovci su 1873. godine, zajedno s kulturnim radnicima iz Naddnjiprjanščyne, osnovali književno-znanstveno društvo Tarasa Ševčenka. Godine 1892. preimenovano je u Znanstveno društvo Tarasa Ševčenka.

Unutrašnji život Crkve u drugoj polovici XIX. stoljeća bio je označen brojnim sukobima, kako oko crkvenih tako i oko svjetovnih pitanja. Zbog napada koji su dolazili od strane Poljaka i na inzistiranje austrijske vlasti, 1882. godine metropolit Josyf Sembratovyč (1821. – 1900.) bio je prisiljen odreći se prijestolja i otići u Rim. Posljednju ulogu u tome nije odigrao prelazak župe sela Čnylyčky na pravoslavlje (iako je prvotna težnja mještana bila osnivanje odvojene župe u njihovome selu) pod vodstvom poznatog moskvofila Ivana Naumovyča, koji je kasnije otišao u Rusiju i ondje preminuo pod sumnjivim okolnostima.

Nakon Josyfa Sembratovyča, grkokatoličku je metropoliju predvodio njegov nećak Syljvestr Sembratovyč (1836. – 1898.). Tijekom njegovog upravljanja 1885. godine od Lavovske eparhije izdvojena je Stanyslavivs’ka, a provedena je također i „Dobromyljs’ka reforma“ bazilijanaca pod vodstvom jezuita, jer je u drugoj polovici XIX. stoljeća rang sv. Bazilija Velikog bio u izuzetno teškom stanju. Reforma je imala negativan odjek u društvu. Međutim, omogućila je oživljavanje manastira, a osobito njihovu izdavačku i obrazovnu djelatnost. Godine 1897. bazilijanci su započeli izdavanje grkokatoličkog časopisa „Misionar“, koji se izdaje i danas. Za metropolitstva Syljvestra Sembratovyča, 1891. godine odvio se također i Lavovski sabor, kojem je jedan od ciljeva bilo uspostavljanje književne sfere. Lavovski je sabor također otvorio temu celibata u Grkokatoličkoj Crkvi. Bez obzira na to što je metropolit bio skloniji neženjenju svećenstva, sabor nije postavio obvezu celibata, ali ga je odlučio preporučiti budućim svećenicima. Sudionici sabora donijeli su

nekoliko rješenja koja su se ticala crkvenog kalendara, međutim suzdržali su se od prelaska na gregorijanski.

Godine 1892. godine na inicijativu nekolicine djevojaka iz sela Žuželji u Grkokatoličkoj Crkvi uspostavljena je nova samostanska Zajednica sestara službenica Bezgrješne Djevice Marije. Glavni smjerovi djelovanja novog samostana bili su odgojiteljsko-obrazovni apostolat, rad u dječjim vrtićima, kateheza mladih, izučavanje liturgijskog pjevanja. Sestre su brinule o bolesnima i potrebitima na prostoru cijele Galicije, a bavile su se također i šivanjem te ukrašavanjem liturgijske odjeće. Prvom nadstojnicom postala je Josafata (Myhajlyvna) Ćordaševs'ka, koju je 2001. godine papa Ivan Pavao II. proglasio blaženom. Nakon Syljvestra Sembratovyča na čelu Metropolije je kratko vrijeme bio Julijan Saskujilovs'kyj (1826. – 1900.). Moto tog vremena je:

„Zar Rusyni, kojih je 15 milijuna, nisu narod? Iako mi, galicijski Rusyni, koji smo dijelom tog brojnog naroda, živimo pod različitim vladarom od naše braće, to ne umanjuje naša nacionalna prava i ne ugrožava ostvarivanje duhovnog i književnog jedinstva s našom braćom.“

Potrebno je obratiti pažnju i na događanja van ukrajinskog pitanja. Pred kraj XIX. stoljeća u Rimu su se odveli preokreti koji su ponukali cijelu Katoličku Crkvu u novome svjetlu pogledati na ulogu i značenje Istočnih Crkvi koje obitavaju u zajedništvu sa Svetom stolicom. Iako su u razdoblju od XII. do XVIII. stoljeća brojni istočni kršćani obnovili svoje zajedništvo s Rimom, još uvijek su tretirani kao drugorazredni u odnosu na kršćane latinske tradicije. Takav stav dolazio je više od mjesnog latinskog episkopata i političara, nego što je bio uzrokovan akcijom Rima. Iako se ovdje možemo prisjetiti bule pape Benedikta XIV. *Esti Pastoralis* (1742.), sukladno kojoj je latinski obred prepoznat kao savršeniji i viši od ostalih. Takva je situacija stvarala brojne probleme u odnosima među predstavnicima katolika istočne i latinske tradicije. Dana 30. studenoga 1894. papa Lav XIII. ostvario je svojevrstan „istočni obrat“ u Katoličkoj Crkvi objavivši encikliku *Orientalium dignitas*. Iako je ona bila primarno usmjerena prema Istočnim Crkvama na Bliskome istoku, njen utjecaj nadilazio je te granice. Ona je postala prvom lastom u cijelom jat

budućih dokumenata Katoličke Crkve koji su naglašavali veliko dostojanstvo i važnost istočnih tradicija u riznici cijele Crkve.

S ukrajinskoga prevela Tena Mašić

Ivan Paslavs'kyj

Antonij Anđelovyč: život, služba, djelatnost

Na prijelomu 18. i 19. stoljeća na horizontu društveno-crkvenog života Galicije pojavljuje se ličnost koja je uspjela ući u povijest Ukrajinske Crkve kao prvi primas 1807. godine obnovljene Galicijske metropolije. To je Antonij Anđelovyč – doktor teologije, organizator i rektor Općeg duhovnog sjemeništa u Lavovu, profesor i rektor Sveučilišta u Lavovu, carsko-kraljevski tajni savjetnik, isprva episkop Peremyšlja, a kasnije lavovski arhiepiskop i galicijski metropolit.

Antonij Anđelovyč živio je, stvarao i djelovao u vrijeme kad su se radikalno mijenjale osnove političkog, ekonomskog i crkveno kulturnog života ukrajinskog naroda. Podsjećamo da su to bila vremena podjela davne poljske države, vrijeme Napoleonskih ratova, i period kada se stvarao novi politički ustroj Europe, koji je neizmijenjen postojao cijelo stoljeće – sve do početka 20. stoljeća.

Kao rezultat podjele Poljske 1772., 1793. i 1795., cijela je desna obala Ukrajine pala pod vlast tadašnjih dviju europskih sila: Kyjivščyna, Istočno Podillja i Volynj pripali su Ruskom Carstvu, a Galicija i Zapadno Podillja ušli su u sklad Habsburške Monarhije (Zakarpattja je tada već pripadalo Habsburškoj Monarhiji).

Ova nova, nasilna podjela ukrajinske zemlje među više sila odrazila se na budućnost njezinih autohtonih stanovnika – Rusyna-Ukrajinaca. Ukrajinsko stanovništvo s područja koja su pripala Ruskom Carstvu odmah je podvrgnuto etničkom i duhovnom genocidu: službeno im je oduzet vlastiti nacionalni identitet tako što su proglašeni dijelom „velikog ruskog naroda od Kamčatke

Metropolit Galicki Antonij Angelovč

do Karpata“. Realizaciji te perverzne ideje podređena je cijela ekonomska i kulturna politika nove moskovske vlasti nad preuzetim zemljama Ukrajine. Počeo je usmjeren napad na Unijatsku Crkvu kao duhovnu kvintesenciju ukrajinstva. Nemamo vremena i mjesta kako bismo temeljito sagledali tragičnu

sudbinu Grkokatoličke Crkve pod novom moskovskom vladom, no reći ćemo da su već na početku 19. stoljeća njezina prava bila ograničena toliko, da je malo tko sumnjao da će doći do njezine potpune zabrane na području Ruskog Carstva. Djelatnost Kyjivske unijatske metropolije svedena je na minimum. Likvidacija je bila samo pitanje vremena.

U sasvim drugačijoj povijesno političkoj situaciji našli su se Galicija i dio Podillja i Holmšćyne, gdje je umjesto stare, istrunule Poljske došla dinamična Habsburška Monarhija sa svojim kultom zakona i reda. Saznavši neočekivanu činjenicu da u nekadašnjem „Kraljevstvu Galicije i Volodymyrije“ osim Poljaka žive još i Rusyni, i to u velikom broju, nova bečka vlast odmah je na njih skrenula svoju pozornost. Uz to, ispostavilo se da se ti Rusyni, iako su katolici (duhovnim vođom smatraju rimskog papu) svojim obredima i liturgijom bitno razlikuju od Poljaka katolika. Razliku među Poljacima i Ukrajincima u Galiciji austrijska se vlada trudila ne okretati u korist jednog od etnosa, već upravo suprotno – pružili su oboma mogućnost slobodnog razvoja. S tim su ciljem austrijski carevi s kraja 18. i početka 19. stoljeća u Galiciji ostvarili niz ekonomskih, crkvenih i prosvjetnih reformi koje su imale dugoročne posljedice. Reformatorske mjere prosvijećenih austrijskih careva, točnije Marije Terezije i Josipa II., izravno su zahvatile dvije društvene skupine koje su zadržale svoj rus'ki (ukrajinski) identitet: seljake i unijatsko svećenstvo. Što se tiče galicijskog seljaštva, najvažnija mjera koju je uvela austrijska vlada bilo je oštro stezanje feudalnih posjeda i ograničavanje vlastelinske zlouporabe.

Što se tiče ukrajinskog svećenstva, ono je s dolaskom Austrije slobodnije disalo. U vrijeme stare Poljske svećenstvo se obično tretiralo kao manje vrijedno (u usporedbi s latinskim) te se uspoređivalo sa seljaštvom. Štoviše, poljski su vlastelini prisiljavali unijatsko svećenstvo na obradu feudalne zemlje. O ikakvom obrazovanju, makar srednjem, naši su svećenici samo mogli sanjati jer nije bilo odgovarajućih škola. Župnici su bili takozvani „psaltyrnyky“, dakle oni koji su obrazovanje stjecali samo „po Psalmu“, učeci se praktičnom svećenstvu od svog oca svećenika ili kod neke druge duhovne osobe. Tih nekoliko vasylijanskih⁷

⁷ Vasylijany – grkokatolički svećenički red sv. Vasylija Velikog, nastao 1596. godine u sklopu Brestske crkvene unije (op. prevod.).

duhovnih sjemeništa koja su djelovala na području ukrajinskih zemalja nisu rješavala probleme jer su se kod njih pripremali pastori prije svega za potrebe vasylijanskog reda, dakle za manastire.

Prvo što je austrijska vlada napravila za ukrajinsko svećenstvo bilo je to, da je u pravima izjednačila Unijatsku Crkvu s Latinskom. To je predstavljeno u novoj službenoj terminologiji: 1774. godine carica Marija Terezija uvela je nove termine: grkokatolici – za Ukrajince unijate, i rimokatolici – za latinske katolike. Uređenje terminologije svjedočilo je da vlast priznaje ravnopravnost grčkog, tj. bizantskog, obreda s rimskim, tj. latinskim. Istovremeno je austrijska vlada uvela niz praktičnih mjera vezanih uz poboljšanje društvenog i obrazovnog statusa grkokatoličkog svećenstva. Prije svega, oslobodili su svećenike od kmetstva, dopustili im da stvore teološke katedre na biskupskim fakultetima u Lavovu i Peremyšlju, naredili da se osnuju duhovne i župne škole. Od tog je trena obrazovanje grkokatoličkog svećenstva postavljeno na državnu razinu. Po naredbi carice Marije Terezije 1774. godine u Beču je pri grkokatoličkoj crkvi sv. Barbare osnovano duhovno sjemenište, takozvani Barbareum, gdje su se trebali obrazovati kandidati za svećenike iz Galicije i Zakarpattja, ali i ostalih grkokatoličkih dijelova Habsburške Monarhije. Za devet godina, 30. lipnja 1783. godine, u Lavovu je carskim ukazom otvoreno Opće duhovno sjemenište za pripremu svećenstva svih grkokatoličkih eparhija Austrije. Iduće godine, 1784., osnovano je Lavovsko sveučilište koje je – bitno je naglasiti – stvoreno za autohtono stanovništvo Galicije. (No zatim je, snagom svoje ekonomske i obrazovne prednosti, galicijska poljska manjina uspjela postupno preuzeti u svoje ruke upravu i kadrovsku službu te prve više svjetovne škole na galicijskom području, tako da je, usprkos svoj povijesnoj logici, Lavovsko sveučilište, koje je na kraju 18. stoljeća osnovao austrijski car Josip II., dobilo naziv po poljskom kralju iz sredine 17. stoljeća, Janu Kazimiru). Konačno je 1787. godine na Općem duhovnom sjemeništu osnovan takozvani „Rus’ki institut“ (Studium Ruthenum), na kojem su studenti pohađali smjer na ukrajinskom jeziku, savladavajući sveučilišni program filozofije i teologije. Taj je institut postojao do 1809. godine.

O tim je postupnim promjenama, koje su se događale u galicijskom društvenom i crkvenom životu na kraju 18. stoljeća i početku 19., pisao poznati ukrajinski povjesničar i publicist, Ivan Lysjak-Rudnyckyj: „Pozitivne reforme, koje je provela austrijska vlada, podigle su obrazovni i društveni stupanj grkokatoličkog svećenstva. Istovremeno je utjecaj austrijskog „josefinizma“ dao Grkokatoličkoj Crkvi mogućnost da se riješi poljskih okova. Tada je postala sposobna preuzeti na sebe ulogu ukrajinske nacionalne crkve“.

A to, što je Grkokatolička Crkva postala sposobna preuzeti ulogu ukrajinske nacionalne crkve ukrajinskog naroda, ogromna je zasluga Antonija Anđelovyča.

Antonij Anđelovyč rodio se 14. travnja 1756. godine u selu Črynevi blizu Lavova, koje je tada bilo dio Bobrec'kog povita, a sad pripada Pustomitivs'kom rajonu. Tamo je njegov otac Jakiv bio pastor i ščyrecki dekan. Datum njegova rođenja različito je naveden u različitim izvorima. Tako Dmytro Blažejovs'kyj ističe kako papinski godišnjak *Annuario Pontificio* iz 1797. g. kao datum rođenja Anđelovyča navodi 15. travnja 1757. godine. No sam D. Blažejovs'kyj smatra da je 14. travnja 1756. godine točniji datum. Oslanja se na autentičan izvor – popis prvih studenata bečkog Barbareuma, koji navodi informacije o datumu i mjestu rođenja svakog studenta, podrijetlo, eparhijsku pripadnost, vrijeme pristupa sjemeništu te završetak studija. Među prvim je studentima, kao što znamo, bio i A. Anđelovyč. Taj datum je prihvaćen jer je potvrđen nizom izvora, a konkretno jednim lavovskim starim spisom iz 1791. godine. Radi se o pjesmama u čast A. Anđelovyča koje je napisao i izdao tadašnji profesor Lavovskog sveučilišta, poznati ukrajinski filozof Petro Lodij, pod nazivom „Onomastikon velikom gospodinu Antoniju Anđelovyču [...] dana 14. travnja Petra Lodija“ (Lavov. Tiskara Stavropiğijskog instituta, 1791.). Te su se ode i hvalospjevi u stihu poklapale s datumom rođenja Anđelovyča i naveden datum „14. travnja“ jasno govori sam za sebe. Što se tiče godine rođenja A. Anđelovyča, *Annuario Pontificio* je jedino izdanje koje navodi 1757. godinu, dok svi ostali autori koji su pisali o Anđelovyču jasno navode 1756. kao stvarnu godinu njegova rođenja.

Na temelju raznih arhivskih i pismenih informacija povjesničari su saznali da je Antonij Anđelovyč imao sestru Martu i brata Andrija. Andrij se također upisao u kulturnu povijest ukrajinskog Lavova: 1798. godine postao je članom Stavropiğijskog instituta. Nadalje, nekad oko 1790. godine završio je studij na Lavovskom sveučilištu, i stekao više teološko obrazovanje. Ipak, nije se zaredio, već je nastavio studij na pravnom studiju i 1798. godine na Lavovskom sveučilištu dobio diplomu doktora prava, a iduće, 1797. godine postao je profesor kanonskog zakona na istom tom sveučilištu. Sačuvano je nekoliko tiskanih djela Andrija Anđelovyča na latinskom jeziku.

No vratimo se Antoniju Anđelovyču. On se isprva školovao u Lavovskoj jezuitskoj akademiji, poznatoj po tome što se u njoj u svoje vrijeme školovao get'man Boğdan Hmeljnyč'kyj. Budući crkveni djelatnik učio je vrlo uspješno. S nepunih šesnaest godina svojim je znanjem privukao pozornost tadašnjeg lavovskog episkopa Leva Šeptyč'kog, koji je počeo pozivati vrijednog mladića da obavlja razne uredske poslove. Svoja daljnja teološko-filozofska znanja A. Anđelovyč produbljavao je na novostvorenom grkokatoličkom sjemeništu „Barbareum“ u Beču. U prosincu 1775. godine bio je među 14 kandidata duhovnog reda iz Lavovske i Peremyšljanske eparhije koji su tamo počeli studij, koji je završio 20. 7. 1781. godine i time stekao akademsku titulu doktora teologije. Iste se godine A. Anđelovyč vratio u Lavov i primio prvi stupanj sakramenata od tadašnjeg lavovskog episkopa Petra Biljans'kog. Zaredio se 2. travnja 1783. godine. Kao što piše jedan od istraživača „pokraj tog episkopa, Antonij Anđelovyč počeo je naporno raditi za dobrobit crkve i zavičaja“.

U to je vrijeme, kao što je već spomenuto, austrijska vlada započela niz mjera usmjerenih na reformu crkvenih odnosa u Galiciji. Jedna od prvih i najvažnijih institucija koje je osnovala austrijska vlada u Lavovu bilo je Opće duhovno sjemenište za pripremu grkokatoličkog svećenstva (1783. g.). Kao prvi rektor sjemeništa postavljen je Antonij Anđelovyč. Sva težina prvih organizacijskih koraka pala je na leđa mladog svećenika. Međutim, već iduće, 1784. godine, on predaje rektorstvo sjemeništa Myhajlu Ščavnic'kom, dok on postaje voditeljem Katedre za dogmatiku na novoosnovanom Lavovskom sveučilištu. Kolegij iz dogmatske teologije predaje prema sistemu Bartijera.

Istovremeno, Antonij aktivno sudjeluje u radu raznih odbora i povjerenstava, koje su se bavile uređenjem važnih dijelova obrazovnog i religiozno-crkvenog života države.

Od 1787. godine Antonij Anđelovyč ponovno je rektor Općeg duhovnog sjemeništa. Zahvaljujući njegovim naporima, broj polaznika sjemeništa neprestano je rastao, pa je tako u 90-im godinama 18. stoljeća u njemu studiralo čak 320 studenata godišnje. Pod njegovim vodstvom pripremljene su stotine mladih svećenika, koji su svojom razinom obrazovanja i kulturnog odgoja stajali i za glavu više od svojih starijih braće svećenika, takozvanih „psaltrnyka“. No, kako ispravno zaključuje povjesničar i bibliograf Ivan Levyc'kyj, stupanj nacionalne svijesti tih mladih, obrazovanih svećenika još je uvijek bio dosta nizak. No postupno, stjecanjem šireg europskog obrazovanja među zidovima Općeg duhovnog sjemeništa, nova pokoljenja grkokatoličkog svećenstva sve su se više približila narodu, te su sve dublje brinula o njihovim problemima i pitanjima. I duh romantizma, koji je tada obuzeo duhovni život Europe, izveo je polaznike sjemeništa na put naroda. Već u 30-im godinama 19. stoljeća, Lavovsko duhovno sjemenište je iznjedrilo nacionalni i kulturni fenomen „Rus'ke trijce“⁸, njegovih polaznika Markijana Šaškevyča, Ivana Vağylevyča i Jakova Ćolovac'kog. Bez nesebičnog djelovanja za dobrobit naroda prvih djelatnika i diplomiranih studenata sjemeništa, taj epohalni duhovni skok bio bi nemoguć.

Kad je drugi put stao na čelo duhovnog sjemeništa, Antonij Anđelovyč nastavio je predavati dogmatsku teologiju na Lavovskom sveučilištu. Stupanj njegovih predavanja bio je vrlo visok. Zaslugom A. Anđelovyča u području ukrajinske teološke znanosti treba istaknuti to, da je on držao predavanja dogmatike na ukrajinskom jeziku, što je, bez sumnje, bilo izazov tadašnjem vremenu, budući da je stupanj razvijenosti ukrajinske znanstvene terminologije (pa tako i teološke) tada bio u početnoj fazi. Ukrajinski profesor uživao je na sveučilištu opći autoritet, o čemu svjedoči činjenica da je izabran za rektora

---

8 Rus'ka trijca - galicijska književna skupina na čelu s M. Šaškevyčem, J. Ćolovac'kym i I. Vağylevyčem. Osnovana je krajem 1820-ih godina te se bavila nacionalno-kulturnim preporodom u zapadnom dijelu Ukrajine.

za 1796./1797. akademsku godinu. U to vrijeme još je bio u redu episkopa Peremyšlja, pa je funkcije izravnog upravljanja sveučilišnim poslovima prepustio svome najbližem suradniku, poznatom učenjaku i povjesničaru, doktoru Myhajlu Ćarasevyču.

Episkopom Peremyšlja Antonij Anđelovyč postao je u veljači 1796. godine. Njegov prethodnik na peremyšljanskom episkopskom mjestu, Maksymilijan Ryllo umro je 1794. godine. Nakon kratkog odugovlačenja s odabirom novog episkopa, koje je bilo povezano s traženjem prikladnog kandidata, car Franjo II. imenovao je 6. srpnja 1795. godine Antonija Anđelovyča episkopom Peremyšlja. Tadašnji kyjivski metropolit Teodosij Rostoc'kyj odobrio je tu nominaciju i 14. veljače 1796. godine u katedrali sv. Jura u Lavovu, lavovski episkop Petro Biljans'kyj, arhiepiskop Armensko-katoličkog reda Jakob Tumanovyč, i holmski grkokatolički episkop Porfirije Važyns'kyj, delegat metropolita Rostoc'kog, zaredili su Antonija Anđelovyča za episkopa. Za tjedan dana, 21. veljače, novi episkop je svečano krenuo prema svojoj rezidenciji u Peremyšlju i pristupio dužnosti upravljanja tom drevnom eparhijom.

Antonij Anđelovyč neposredno je upravljao Peremyšljanskom eparhijom dvanaest godina: 1796. – 1808. Čak i nakon što je postao lavovski arhiepiskop i galicijski metropolit, još je pet godina bio administrator te eparhije, sve dok u rujnu 1813. godine Peremyšlj nije dobio novog episkopa, Myhajla Levyc'kog.

U djelatnosti Antonija Anđelovyča na mjestu episkopa Peremyšlja povjesničari izdvajaju dva glavna elementa: prvi je njegov naporan rad usmjeren na ojačavanje ekonomskog stanja eparhije, a drugi su njegove mjere koje su trebale podići razinu autoriteta grkokatoličkog obreda i podići opći kulturni stupanj seoskog svećenstva. Pripisuje mu se uvođenje nekih elemenata posuđenih iz latinskog kršćanstva u liturgijsku praksu, točnije takozvani monstracij i suplikacij. Ipak, u temeljnim pitanjima episkop Antonij bio je nepokoriv u obrani istočnog (grčkog) obreda, koji je Grkokatolička Crkva naslijedila od kyjivske crkvene tradicije. Na primjer, kada je na početku 19. stoljeća austrijska vlast ponovo postavila pitanje o prelasku na gregorijanski kalendar, episkop Anđelovyč čvrsto je stao u obranu tradicionalnog julijanskog kalendara, te je kao rezultat problem kalendara na dugo vrijeme utihnuo.

Progon Grkokatoličke Crkve u Rusiji, postupno ograničavanje prava Kyjivske unijatske metropolije, koje je počelo još za vrijeme carice rodnom Njemice, Katarine II., prisililo je crkvene krugove Galicije da razmisle o svom zakonskom i kanonskom mjestu u austrijskoj državi. U Rusiji je sve ukazivalo na to, da će Kyjivska unijatska metropolija, kad-tad, biti likvidirana. Nastala je potreba da se uredi crkveni život Galicije u skladu s novom političkom situacijom. Tako je nastala ideja da se obnovi davna Galicijska metropolija kojoj je centar bio u Lavovu. Već se lavovski episkop Lev Šeptyc'kyj (1749. – 1779.), uz posredništvo svoga povjerenika, kanonika Ivana Gudze, 1774. godine obratio carici Mariji Tereziji s molbom da se obnovi Galicijska metropolija. Prošlo je pet godina i sa sličnom molbom se vlasti u Beču obratilo i galicijsko namjesništvo. Iste te, 1779. godine, pojavio se projekt da se mukačivskog grkokatoličkog episkopa Andreja Bačins'kog premjesti u Lavov i imenuje metropolitom. U 90-im godinama 18. stoljeća problemom obnavljanja Galicijske metropolije aktivno su se bavili episkopi Petro Biljans'kyj i Mykolaj Skorodyhs'kyj, te episkopi Peremyšlja Maksymilijan Ryllo i Antonij Anđelovyč. No, do 1805. godine svi su pokušaji obnavljanja Galicijske metropolije u visokim institucijama u Beču i Rimu naišli su na jednu prepreku: još je živio, iako u kućnom pritvoru u Peterburgu, kyjivski metropolit Teodosij Rostoc'kyj. Tek se tada, kad je on umro (25. 1. 1805.), problem Galicijske metropolije pokrenuo s mjesta. Posao je uspješno završio episkop Peremyšlja Antonij Anđelovyč, koji je nakon smrti holmskog episkopa Porfyrija Važyns'kog (9. 3. 1804.) i lavovskog episkopa Mykolaja Skorodyns'kog (23. 5. 1805.) ostao jedini grkokatolički episkop u cijeloj Galiciji.

Dalje se situacija razvijala na sljedeći način: 11. rujna 1806. godine car Franjo I. bez izmjena je odobrio prijedlog o obnovi Galicijske metropolije, koji su pripremili Antonij Anđelovyč i njegov najbliži saveznik Myhajlo Ćarasevyč. Predložio je papi Piju VII. da podigne Lavovsku eparhiju na razinu metropolije u skladu tri vladajuće eparhije: Lavovskom arhieparchijom, Peremyšljanskom i Holmskom eparhijom. Car je molio da se za lavovskog arhiepiskopa i galicijskog metropolita postavi Antonija Anđelovyča. Papa Pio VII. se složio i posebnom Bulom od 22 veljače 1807. godine pod nazivom „In universalis

Ecclesiae regimine“ obnovio je Galicijsku metropoliju, odobrio kandidata i priznao mu sva prava koja su imali kyjivski metropoliti. Svečana inauguracija Antonija Anđelovyča na mjesto galicijskog metropolita održala se 25. rujna 1808. godine.

Arhiepiskopska djelatnost Antonija Anđelovyča na mjestu visokog galicijskog metropolita događala se u vrlo nepogodno vrijeme. Upravo je tada vrhunac dosegao međunarodni konflikt između Austrije i napoleonske Francuske. Sudbina se osmjehivala malo jednoj, malo drugoj strani, no konstantan rat nije mogao biti pogodan za normalan razvoj državnih, društvenih i crkvenih institucija. U Galiciji je period napoleonskih ratova bio specifičan. Galicijsko društvo naglo se podijelilo u pogledu političkih simpatija: Poljaci, uhvaćeni u iluziju o obnavljanje nezavisne Rzeczpospolite sa starim granicama, otvoreno su stali na stranu neprijatelja Austrije, Francuske. Njihove su vojne formacije postale udarna sila napoleonske vojske. No Ukrajinci su, uzevši u obzir svoj nezavidni položaj u staroj Poljskoj i korisne promjene koje je u Galiciji provela nova bečka vlast, skoro jednoglasno stali na stranu Austrije. Tome je u velikoj mjeri pomogla i pozicija Grkokatoličke Crkve, čije je mišljenje izraženo preko osobe A. Anđelovyča, koji je otvoreno izjavio vjernost Habsburškoj Monarhiji.

Dana 25. listopada 1805. godine, kao peremyšljanski vođa i u to vrijeme jedini grkokatolički episkop u cijeloj Galiciji i Holmsčyni, A. Anđelovyč objavio je pismo za svećenstvo i vjernike, u kojem je pozvao na vjernost austrijskom prijestolju, potaknuo molitvu za uspjehe austrijske vojske te bilo kako pomagati svojoj domovini – Austriji. U vladinim krugovima u Beču to su pismo primili s zadovoljstvom, no istovremeno je u okrugu galicijskih Poljaka izazvalo veliko komešanje. No A. Anđelovyč je, ne obazirući se na negativno mišljenje Poljaka o njemu, nastavio pokazivati svoj austrijski patriotizam. Iste godine, 1805., u Lavovu bez potpisa izdaje dvije brošure na poljskom jeziku, u kojima kritički prikazuje agresivnu politiku Francuske usmjerenu na Austriju. Godine 1809., koja je bila dramatična za Habsburšku Monarhiju, galicijski metropolit A. Anđelovyč piše i tiska u Lavovu na francuskom, njemačkom i poljskom jeziku polemičku brošuru „Zapažanja austrijskog patriota o nekim publikacijama u stranim novinama“, u kojoj staje u obranu Austrije od napada

upornih francuskih novinara. Govori da je Austrija mirna država, ali ima dovoljno snage i načina da se zaštiti. A. Anđelovyč iskreno se veselio svakoj pobjedi austrijske vojske. Sačuvan je njegov oduševljen opis povijesno poznate „Bitke naroda“ koja se dogodila pod Leipzigom 1813., te je u njoj francuska vojska doživjela poraz.

Ne treba nas šokirati taj gorući patriotizam galicijskog metropolita prema Austriji. On je uzrokovan objektivnim povijesnim okolnostima, u kojima se našla Galicija na prijelomu 18. i 19. stoljeća. Nakon dugogodišnje poljske vladavine, koja je dovela do gotovo potpune ekonomske i kulturne degeneracije ukrajinskog etnosa, Galicija je u sretnom spletu okolnosti ušla u sastav države u kojoj je vladao zakon i red. Već smo govorili o tim radikalnim reformama koje je provela austrijska vlast u svrhu poboljšanja ekonomske i kulturne pozicije galicijskih Rusyna Ukrajinaca. Plodonosni rezultati tih reformi postali su osjetni u 19. stoljeću, kad se iz krugova grkokatoličkog svećenstva izuzetnim tempom počela rađati svjetovna ukrajinska inteligencija, zahvaljujući čijoj obrazovnoj djelatnosti se Galicija pretvorila u svojevrsan općeučajinski Pijemont. Prvi pozitivni rezultati austrijske vladavine u Galiciji osjetio je sam A. Anđelovyč, pa stoga nije mogao ne podržati austrijsku vlast. On je prije svega bio ukrajinski patriot i samim time nije mogao biti neprijatelj Austrije, koja je 1772. godine na sebe preuzela političku odgovornost za ekonomski i kulturni razvoj galicijskog ukrajinstva. Razumijevanje tog povijesnog trenutka zapravo je prouzročilo iskren austrijski patriotizam metropolita A. Anđelovyča.

Poljaci to nikako nisu mogli oprostiti Anđelovyču i na svakom koraku su mu se pokušavali osvetiti. Tako su, znajući o Anđelovyčevim potezima vezanim uz obnavljanje Galicijske metropolije, s posredništvom tadašnjeg lavovskog provincijskog referenta za crkvene poslove, latinskog svećenika Cajsla, u bečkom ministarstvu podnijeli prijedlog da se (slijedeći primjer zakarpatskih grkokatoličkih episkopa koji su bili neposredno podređeni mađarskim latinskim nadbiskupima u Ostrogonu) galicijski unijatski episkopi podrede poljskom latinskom nadbiskupu u Lavovu. Ipak, odlučni protupotezi Anđelovyča te njegov velik autoritet u Beču koji je dobio svojim iskrenom odanosti Austriji, poremetili su te opasne planove poljskih šovinista. Galicijska metropolija je, kao što smo vidjeli, obnovljena, a A. Anđelovyč postao je metropolit.

Bez obzira na poljske intrige i progone, metropolit Anđelovyč nastavio je svojim putem. Nije izdao Austriju čak ni kad je neprijateljska poljska vojska na neko vrijeme zauzela Galiciju i njezin glavni grad, Lavov. Iz tog vremena, teškog za galicijske Rusyne-Ukrajince, poznata je jedna činjenica: Zauzevši Galiciju, poljska vojska je naredila da se u svim rimokatoličkim i grkokatoličkim crkvama za vrijeme sv. Liturgije ne spominje austrijski car Franjo I., nego francuski car Napoleon. Ta naredba je došla i do Svetojurske gore. Nakon kraćeg kolebanja metropolit Anđelovyč, posavjetovavši se sa svojim najbližim saveznikom prof. Myhajlom Ćarasevyčem, oštro je odbacio taj zahtjev nove poljske vlasti, čime je osudio samog sebe na još jače napade. Poljska vlast oduzela je metropolitu posjede, nastavila ga na razne načine ucjenjivati, gotovo svakodnevno su njezini predstavnici organizirali pretraživanja metropolitskih prostorija i katedrale sv. Jura u potrazi za oružjem. Došlo je do toga da je metropolit Anđelovyč bio prisiljen potajno napustiti Lavov. To se dogodilo 8. lipnja 1809. godine, kad je, skupa s M. Ćarasevyčem, odjeven u seljačku odjeću, preko sela Lysynyči i grad Vynnyky krenuo u smjeru gradova Bibrke i Žydačiva, pa u Karpate, od kuda je htio doći do Zakarpattja. Uz razne poteškoće i avanture, dvoje uglednih bjegunaca je 18. lipnja 1809. godine stiglo do sela Senečiva, koje se nalazi s galicijske strane Karpata, pod prijevajem (današnje selo Semyčiv, Dolyns'kyj rajon, Ivano-Frankivs'ka oblast). Tu se dogodilo nešto, čemu se metropolit A. Anđelovyč nije mogao nadati od svojih vjernika. Čim je nestao iz Lavova, poljska vlada je ponudila veliku novčanu nagradu onome tko pomogne pronaći i predati rus'kog metropolita. Ta naredba je stigla i do semečivskog seoskog starješine, koji je tada bio seoski kamatar koji je volio popiti, Kost' Džulovyč. On je saznao da su kod lokalnog pastora Luke Sačkevyča odsjela dva sumnjiva putnika, i odmah je pogodio tko su oni. Opivši nekoliko seljaka u krčmi, iste je večeri skupa s njima došao na seosko crkveno sjedište i uhitio oba bjegunca. Nisu pomogla ni uvjeravanja seoskog pastora, ni molbe samih zatočenika. Idućeg dana, na kočiji u koji su bili upregnuti volovi, privučeni novčanom nagradom i zagrijani rakijom, senečyvski seljaci na čelu s starješinom pijancem odveli su svog vrhovnog svećenika, arhiepiskopa A. Anđelovyča, i u to vrijeme značajnog profesora M. Ćarasevyča u Stryj, gdje su trebali stati pred sud nove poljske vlasti. To se dogodilo 21. lipnja 1809. godine, a već idućeg dana oba

bjegunca su dala svoje svjedočenje. No, u roku od jednog dana oslobođeni su i pušteni nazad u Lavov jer se politička situacija naglo promijenila: austrijske vojne snage ponovno su zauzele Lavov i zavladaile cijelim područjem. Car Franjo I. prikladno je nagradio zasluge obojice koji su se žrtvovali za Austriju: metropolita Anđelovyča nagradio je velikim križem Leopoldovog odličja, a profesoru Ćarasevyču je dao titulu baruna i dao mu odgovarajuće odličje. S druge strane, dvojica odgovornih za uhićenje metropolita i njegovog generalnog vikara, senečyvski starješina Džulovyč i njegov pomoćnik Malančuk, osuđeni su u Samboru na godinu zatvora. Odsluživši kaznu, Džulovyč se vratio u selo, a Malančuk je umro u zatvoreništvu.

Epizoda s uhićenjem metropolita Anđelovyča, osim što je ostavila gorak okus, iz povijesne perspektive naglašava dva elementa. Kao prvo, svjedoči o tome, koliko dubok rascjep je tada postojao u Galiciji između malobrojnog obrazovanog ukrajinskog staleža i običnog pučanstva, a kao drugo, pokazuje koliko je zaostalo i zapostavljeno u nacionalnom i religijskom pogledu bilo tadašnje galicijsko selo, koje je naslijedila Austrija od stare Poljske. Antoniju Anđelovyču i njegovim nasljednicima na mjestu galicijskog metropolita pripala je dužnost prevladati taj rascjep, približiti Crkvu narodu, podići stupanj svijesti naroda, njegovog nacionalnog dostojanstva i poštovanja svojih duhovnih vođa. To im je uspjelo sredinom 19. stoljeća, kad je Grkokatolička Crkva nakon 1848. godine preuzela političko vodstvo ukrajinske zajednice u Galiciji. Ali to je već druga tema.

Kad se 23. lipnja 1809. godine vratio u Lavov, metropolit A. Anđelovyč prvo se pobrinuo za to da se metropolija vrati normalnom načinu života, koji je bio uznemiren tadašnjom poljskom okupacijom Galicije. Prije svega, metropolit se pozabavio odabirom i zaređenjem novog episkopa Peremyšlja, a također je i obnovio zahtjeve za odobrenje kaptola u Lavovu i Peremyšlju. Uz poveće teškoće uspio je u tom naumu: 1813, godine car Franjo I. imenovao je episkopom Peremyšlja kanonika Myhajla Levyc'kog, a drugim ukazima odobrio je Lavovski i Peremyšljanski kaptol, te je obnovio staru metropolsku katedralu.

Vezano uz teritorij koji je Grkokatolička Crkva izgubila za vrijeme ruskog carizma, A. Anđelovyč htio je za njih kompenzirati na račun drugih teritorija. Točnije, usmjerio je misionarsko djelovanje grkokatoličkih svećenika na Bukovynu, gdje su oni postigli značajne uspjehe vezane uz ojačavanje i širenje Unije. Prema zahtjevu A. Anđelovyča, car Franjo I. osnovao je niz grkokatoličkih župa, kao npr. u Černivcima i Sučavu.

Mnogo napora je metropolit A. Anđelovyč izgubio na vraćanje ili obnavljanje nekadašnjih dobara metropolije, koja su konfiscirali i oduzeli poljski magnati kroz period vremena. U to vrijeme, metropolijski i eparhijski ured nisu se održavali na milodaru vjernika koji su većinom bili siromašni nadničarski seljaci, nego na prihodima raznih imanja, šumskih posjeda i zemljišta koja su još u davna vremena crkvi poklonili rus'ki kneževi i potvrdili poljski kraljevi. Zbog toga je borba za vlast nad tim posjedima u biti bila borba za opstanak Crkve. Tu je također metropolit Anđelovyč postigao velik uspjeh. Ipak, nije stigao ostvariti sve što je htio, kako zbog objektivnih, tako i zbog subjektivnih razloga. Na mjestu galicijskog metropolita A. Anđelovyč proveo je ukupno šest godina (1808. – 1814.), koje su bile sasvim nepovoljne za bilo kakvu kulturnu djelatnost. S jedne strane je tada austrijska država vodila iscrpljujuće ratove s Napoleonom, i zato nije uvijek mogla adekvatno odgovarati na sva pitanja i inicijative koje su dolazile s Svetojurske gore iz Lavova. S druge strane je snažan poljski lobi u Beču bez prestanka blokiralo sve moguće odluke i ustupke austrijske vlasti koje su bile pozitivne za galicijske Ukrajince. Uz to je među Ukrajincima tada još bilo vrlo malo obrazovanih i politički pismenih ljudi koji bi mogli učinkovito podržati metropolita u njegovim nastojanjima i namjerama.

Zdravlje A. Anđelovyča nije izdržalo sve to. Opasna bolest, koja se kroz vrijeme pogoršavala, počevši od uhićenja u lipnju 1809. godine, neumoljivo je napredovala i dana 9. kolovoza 1814. godine, prvi metropolit obnovljene Galicijske metropolije zakoračio je u vječnost. Imao je svega 58 godina. A. Anđelovyč je sahranjen na starom Ćorodec'kom groblju, gdje je njegov grob ubrzo zarastao, a zatim se potpuno srasnio sa zemljom tako da sredinom 19. stoljeća, kad je postavljeno pitanje preseljenja lijesa na novo groblje, jer su Ćorodec'ko zatvarali, nitko nije mogao reći gdje počivaju posmrtni ostatci

prvog galicijskog metropolita. U jednom trenu, kao da je osjetio ravnodušnost nasljednika prema sebi, A. Anđelovyč je napisao znamenite riječi: „Neka je posebna nesreća zapala nas, Rusyne; mi smo kao začarani. Nema kod nas ljudi velikog duha, a kad se netko od naših i počne izdvajati, već u samom početku njegovog puta sprečava ga naša nesreća.“ A nesreća se vrlo često rađa iz ravnodušnosti.

Ta je ravnodušnost prema A. Anđelovyču u nekim kasnijim ocjenama njegovog mjesta u kulturnom preporodu Galicije prerasla u nepravedne kritike, a one i u grubo osporavanje njegova značenja. Takva neobjektivna mišljenja o Anđelovyču i njegovom vremenu pokazuju ukrajinski radikali s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Na primjer, Ivan Franko je pisao da Anđelovyč „nije bio ukrajinski patriot“, a vrijeme njegovog metropolitstva opisao je kao jedno od „najtužnijih vremena u rusynskoj književnosti“. Slične poglede prema Anđelovyču izražavali su i drugi radikali, među njima Ostap Terlec’kyj, koji je predbacivao metropolitu to, što „skoro uopće nije brinuo za rus’ki jezik“ u Galiciji.

Takvo pristrano mišljenje I. Franka i njegovih istomišljenika prema A. Anđelovyču, čini nam se, može se objasniti s dva uzroka: kao prvo, njihovim oštrim antiklerikalizmom, koji je bio raširen među tadašnjom „progresivnom“ galicijskom inteligencijom pod utjecajem M. Drağomanova, i kao drugo, time da su i Franko i Terlec’kyj ocjeni galicijskog metropolita pristupili s točke gledišta razvoja nacionalnog jezika i književnosti, a ne iz perspektive povijesti društvenih procesa. Nije slučajnost da je I. Franko Anđelovyču najviše zamjerao to, što u vrijeme svog metropolitstva „od 1809. do 1813. g. nije izašla nijedna ukrajinska knjiga, nijedan bukvar, nije izdan nijedan abecedar“. Istovremeno, I. Franko preferira ne gledati na obnavljanje Galicijske metropolije, što je bilo glavno životno dostignuće A. Anđelovyča, kao na ikakvo „dobročinstvo za nacionalni razvoj Galicijske Rus’i“.

Smatramo da potonju tvrdnju I. Franka ne treba posebno opovrgavati. Njegova neobjektivnost je očigledna. Već sama činjenica da je zahvaljujući obnavljanju Galicijske metropolije Lavov postao centrom ukrajinskih metropolita (a u gradu Lava su do tada boravili samo poljski i armenski

metropoliti) svjedoči sama za sebe. Zahvaljujući tom povijesnom potezu ukrajinstvo Lavova i Galicije dobilo je snažan poticaj za nacionalno kulturne napredak. To je postalo osjetno kroz dva-tri desetljeća, kad su jedan za drugim počeli nicati centri ukrajinskog preporoda u Galiciji (Peremyšljansko kuturno-obrazovno središte, 20-e godine 19. stoljeća), književna grupa „Rus’ka Trijca“ s pjesnikom i svećenikom M. Šaškevyčem na čelu (30-e godine 20. stoljeća), politički debi ukrajinstva pod vodstvom Svetojurske gore 1846. – 1848. g.).

Radi pravednosti treba naglasiti da je s vremenom I. Franko promijenio svoju negativnu ocjenu posljedica stvaranja grkokatoličke metropolije u Lavovu. Oslobodivši se utjecaja Dražomanova i stekavši veće znanstveno i povijesno iskustvo, veliki učenjak i pjesnik je pri kraju života naglo promijenio mišljenje o ulozi crkve i svećenstva u nacionalnom buđenju galicijskih Ukrajinaca. U istraživanju „Abecedni rat u Galiciji“, koje je napisao 1913. godine, I. Franko je ustvrdio da je „nastanak Galicijsko-rus’ke metropolije“ bilo glavni katalizator za rast nacionalnog školstva u Galiciji, za značajan razvoj jezičnih i povijesnih istraživanja među galicijskim Rusynima, za nastanak lijepo književnosti na narodnom jeziku i, na kraju, za ojačavanje Ukrajinske Crkve.

Naravno, I. Franko je bio u pravu kada je tvrdio da „od 1809. do 1813. godine“ nije bilo nijedne ukrajinske tiskane knjige. To je tužna istina, ali nije krivica A. Anđelovyča. Već smo spomenuli za vrijeme kakvih nepogodnih uvjeta je on djelovao: neprestani ratovi, potpuna poljska prevlast, nedostatak ukrajinskog obrazovanog staleža. Čini nam se da je povijesna uloga A. Anđelovyča bila ne da pokrene književnu djelatnost na praznom mjestu, već da s vremenom napuni to mjesto obrazovanim ljudima, koji bi to djelovanje mogli započeti tek u drugom ili trećem pokoljenju. Zato je i ulagao svu svoju snagu u organizaciju i poboljšanje Općeg duhovnog sjemeništa, „Rus’kog instituta“ i „rus’kih predavanja“ na Lavovskom sveučilištu. I upravo u tome, prema našem mišljenju, treba vidjeti njegovu najveću zaslugu za ukrajinsku kulturu.

Kao čovjek, Antonij Anđelovyč bio je dobrodušna osoba, blag i ljubazan. Evo kako ga karakteriziraju strani povjesničari: „Rumen u licu, nasmiješen svećenik i rektor svom je dušom i srcem primao nove okolnosti, koje su ga postavile na visoku društvenu poziciju.“ Bio je visokoobrazovan i duboko

svjestan u raznim područjima tadašnje znanosti. Poznato je da je vodio korespondenciju s čelnim predstavnicima političke elite tadašnje Austrije i Poljske, a na zamolbu jednog francuskog biskupa vodio je potragu za originalom apokrifnog pisma Smery knezu sv. Volodymyru, kojeg je tradicija povezivala s Spas'kim samostanom u Starosambirščyni. A. Anđelovyč bio je veliki poliglot: osim materinskog, ukrajinskog jezika i crkvenoslavenskog, odlično je poznao klasične jezike – latinski i starogrčki, a također se odlično koristio i poljskim, njemačkim, francuskim, talijanskim i rumunjskim jezikom. Među ljubiteljima knjiga u Galiciji slavan je kao obožavatelj knjiga, te je u svojoj biblioteci skupio 8 tisuća knjiga, koje je ostavio metropolijskom kaptolu u Lavovu. Možemo se u potpunosti složiti s procjenom o A. Anđelovyču poznatog ukrajinskog pisca i crkvenog povjesničara Ğryğora Lužnyc'kog: „Bio je gorljiv ukrajinski patriot i jedan od onih koji su postavili temelje nacionalne svijesti u Ukrajinskoj katoličkoj Crkvi.“

Sada, kad smo predstavili temeljna obilježja života i djelatnosti metropolita Antonija Anđelovyča, pokušat ćemo ukratko ocrtati njegovo mjesto u povijesti Ukrajinske Crkve.

To mjesto odlikuje se prije svega time da je on pripadao višim slojevima hijerarhije Grkokatoličke Crkve, bio je prvo episkop ordinarij Peremyšlja (1796. – 1808. g.), a kasnije prvi metropolit preporođene Galicijske metropolije (1807. – 1814. g.).

Još jače se povijesna misija A. Anđelovyča ocrtava zahvaljujući njegovoj ulozi u problemu obnavljanja Galicijske metropolije. Taj povijesni događaj imao je prijelomno značenje u društveno crkvenom životu galicijskih Ukrajinaca. On je, kao prvo, poremetio podmukle planove poljskih crkvenih i političkih činitelja da podrede grkokatoličke eparhije Galicije lavovskom latinskom metropolitu, kao drugo, učvrstilo je mjesto Grkokatoličke Crkve na metropolijskoj razini i, kao treće, sačuvalo je i nastavio hijerarhijsko naslijeđe Kyjivske Crkve. U uvjetima u kojima je djelatnost Kyjivske metropolije bila paralizirana pod ruskom vladavinom, a uskoro i sasvim obustavljena, obnavljanje Galicijske metropolije za vrijeme A. Anđelovyča spasilo je cijelu Grkokatoličku Crkvu od neizbježnog hijerarhijskog i strukturalnog kraha.

Metropolit A. Anđelovyč ima velike zasluge i u jačanju misionarskog potencijala Grkokatoličke Crkve. Upravo je njegova bila inicijativa širenja Unije na Bukovyni, gdje je već za njegova života stvoreno nekoliko grkokatoličkih župa.

Manje važna nije ni činjenica, koja će A. Anđelovyča staviti na vidljivo mjesto u povijesti Grkokatoličke Crkve, da je nesebično djelovao na duhovno obrazovnom području. Kao što znamo, bio je jedan od organizatora, prvi rektor i dugogodišnji profesor na Općem duhovnom sjemeništu u Lavovu, profesor, a na neko vrijeme i rektor Lavovskog sveučilišta, profesor i skrbnik „Rus’kog instituta“ (Studium Ruthenum), inicijator stvaranja niza župnih škola. Nije se puno hijerarha u povijesti Ukrajinske Crkve moglo pohvaliti takvim zasićenim popisom postignuća na području znanstveno obrazovne djelatnosti kao A. Anđelovyč.

Posebno mjesto zauzima A. Anđelovyč u povijesti ukrajinskog Lavova. Vidjeli smo da je Lavovska eparhija uglavnom zbog njegovog truda podignuta na razinu arhiepiskopije, a Lavov je postao centrom galicijskih metropolita. Značenje tog povijesnog čina za učvršćivanje ukrajinske prisutnosti u Lavovu je teško procijeniti, jer do tog vremena su u centru Galicije stolovali samo armenski i poljski metropoliti.

Sva djelatnost metropolita A. Anđelovyča – bilo to u organizacijsko crkvenoj sferi ili na nivou razvoja duhovnog obrazovanja – bila je podređena jednom cilju: učvrstiti osebujnost Grkokatoličke Crkve, ojačati njen korijenski statusna svom području, povisiti kulturnu razinu svećenstva i na taj način ojačati ukrajinstvo u Habsburškoj Monarhiji. U tom smislu povijesni značaj njegove djelatnosti izlazi iz granica Galicije. U uvjetima u kojima je ukrajinsko pravoslavlje u Ruskom Carstvu bilo lišeno svih značajki samostalnog crkvenog života, u potpunosti pod vlašću moskovskog pravoslavlja, Grkokatolička Crkva, ojačana zahvaljujući energičnim potezima Anđelovyča, bila je praktički jedina čuvarica stare kyjivske crkvene tradicije, postupno dobivajući na značenju u cijeloj Ukrajini. Zato se lik Antonija Anđelovyča u cijelosti uklapa u kontekst povijesti cijele Ukrajinske Crkve i pripada cijelom ukrajinskom narodu.

Andrej Šeptyc'kyj

Andrej Šeptyc'kyj

Stepan Pavljuk

Duhovni otac nacije

Duboko poznavajući bit povijesnog postojanja svakog naroda, a pogotovo ukrajinskog, koji već u XIX. st. doživljava neizdržive muke i patnje zbog nedostatka vlastite nacionalne države, uslijed čega se gube nacionalni intelektualni, obrazovni, kulturni, gospodarsko-ekonomski te čak i duhovni resursi, zbog iznimno teških društvenih uvjeta koje su uveli okupatorski režimi, bilo moskovski, bilo austro-ugarski ili poljski, bilo rumunjski, Njegova Svetost, Andrej Šeptyc'kyj vidio je jedini put za spas voljenog naroda u stvaranju vlastite države.

Duhovni otac Andrej je, kao nitko drugi, shvaćao da se Ukrajinci dostojnog života mogu domoći tek kada pronađu način da stvore vlastitu Državu, na koju polažu prirodno i povijesno pravo i za čiju su se ideju tisućljećima borili i neprestano se žrtvovali. Neprekidno je molio Svevišnjeg da svojom milošću osnaži namjere Ukrajinaca na putu do Slobode „...kako bi on (narod) mogao slobodno razvijati svoje prirodne talente koje si mu Ti podario“¹. Metropolit je, pozivajući svoje vjernike i Svećenstvo na stvaranje Kuće-Domovine (kao savršen sinonim za pojam „država“), u potpunosti razumio bit države i njenog osnovnog čimbenika – vlade, čije postupanje te sustav kojeg stvara, kao i njen način vladanja, mogu dovesti ili do neograničene vlasti te ugnjetavanja čovjeka i čitavog naroda, ili do toga da ona izvršava svoje obaveze koje odgovaraju kršćanskim načelima, što stvara uvjete za ostvarenje prava, što je pak „prirodna posljedica ljudske prirode i društvenog života čovjeka“². Visoki

---

1 Митрополит Андрей Шептицький. Наша державність. Як будувати Рідну хату. – Львів: «Артос», 2010, str. 3.

2 Наша державність // Шептицький Андрей. Пастирські послання (1939-1944). – т. 4. –

hijerarh Ukrajinske grkokatoličke Crkve svome ukrajinskom narodu savjetuje da prihvati demokratski oblik upravljanja državom, ističući pritom njegovu najbitniju sastavnicu – čestitost, budući da odnos vlade prema čestitosti određuje njenu odgovornost pred narodom. Metropolit se, promišljajući o Aristotelu, slaže s filozofom da na osnovi čestitosti vlada može biti sastavljena od aristokracije i intelektualnog sloja, no ujedno upozorava da je kanone čestitosti „najteže ispuniti“³.

Povijesni trenutak u kojem je metropolit Šeptyc'kyj na sebe preuzeo odgovornu misiju ne samo duhovne, već i političke podrške vlastitoj naciji, bio je iznimno dramatičan – vladavina mizantropskog ruskog boljševizma, poljske pacifikacije i smrtonosnog fašizma, koji je čitavu Ukrajinu zavio u crno. Bilo je važno da Ukrajinci ne izgube vjeru u svoju Jedinствену sutrašnjicu! Arhijerej je tijekom tog razdoblja bio među pastvom šireći Riječ Božju te udjeljujući pronicljive i mudre savjete. Upozoravao je Galicijane na varljivu ideologiju ruskog bezbožnog socijalizma te im se obratio u pastirskoj poslanici „Осторога перед загрозою комунізму“⁴.

Ruski je boljševizam u kratko predratno vrijeme pokazao svoju zvjersku suštinu barbarskim mučenjima i masovnim smaknućima galicijanske inteligencije i duhovnih pastira, uništavanjem i oskrvnjivanjem hramova, izrugivanjem povijesnog sjećanja naroda i sličnim, te su stoga Galicijani njemačku okupaciju promatrali kao spas od ruske, a još k tome i bogohulne okupacije. Metropolit Andrej je bez oduševljenja i tek s dužnom obazrivošću pokazao „nepozvanim osloboditeljima“ „dužnu poslušnost“, ali je zato bez ustezanja i s ponosom pozdravio jedinstvenu samostalnu Ukrajinu koju su proglasile Narodne Skupštine i priznao „gospodina Jaroslava Stec'ka predsjednikom teritorijalne uprave zapadnih oblasti Ukrajine“⁵.

Львів: «Артос», 2010, str. 133.

3 Наша державність // Шептицький Андрей. Пастирські послання (1939-1944). – т. 4. – Львів: «Артос», 2010, str. 137.

4 Осторога перед загрозою комунізму // Шептицький Андрей. Пастирські послання (1918. – 1939). – т. 2. – Львів: «Артос», 2009, str. 313.

5 Митрополит Андрей Шептицький. Пастирські послання (1939. – 1944). – т. 4. – Львів: «Артос», 2009, str. 114.

Fašistička zvjerstva na ukrajinskim zemljama uznemirila su dušu patrijarha te on već krajem kolovoza 1942. g. izražava svoje ogorčenje u pismu papi Piu XII., u kojem njemačke zločince naziva bandom „ljutih ili bijesnih vukova“, a već u studenom te godine objavljuje pastirski Dekret „Ne ubij“, u kojem osuđuje ubijanje te poziva na zabranu „prolijevanja nevine krvi...“⁶, što se protivi Božjem zakonu.

Osobito je gorljivo ukrajinski Mojsije, koji je čitav svoj pastirski život izvodio ukrajinski narod iz ropstva u njegovoj Bogom danoj Zemlji, nastojao proširiti razumijevanje suštinske kategorije u izgradnji države – jedinstva. Jedinstvo mora vladati svugdje – u obitelji, među rodbinom, u zajednici, političkim i društvenim institucijama i među političarima, a nedvojbeno i među Crkvama kršćanske vjeroispovijesti, jer „jedna je Kristova Crkva“. Iznimnu povijesnu težinu i društvenu snagu i danas ima rečenica Patrijarha Šeptyc'kog, kako „smo mi kroz jedinstvo s Ekumenskom Crkvom i zapadnom kulturom tražili snagu da sačuvamo naš narod i naše tradicije od neprijatelja, koji su nam ih otimali“⁷.

S ciljem da svoje zemljake i čitav ukrajinski narod zainteresira za velik i iznimno težak zadatak kao što je izgradnja vlastite Države, metropolit Andrej je predano radio na tome da ne samo razumljivo objasni, nego da ujedno i predloži iznimno humanistički, realističan i, što se tiče društvenih odnosa, pravedan oblik i model državnog upravljanja, te da pokaže kako bi kroz demokratska sredstva i metode upravljanja bilo moguće stvoriti odgovarajuće blagostanje i visoku kulturu života. Andreja, slugu Božjeg, muči stanje razine svijesti ljudi koji su trebali razumjeti i proniknuti u osnovne postavke izgradnje države te imati makar neku ideju o pravednom društvenom poretku te o tome tko ga može zajamčiti. Takvo razumijevanje ne nastaje stihijski te bilo kad i bilo gdje – da bi se ostvarilo, društvena sredina treba biti poput društvenog ljudskog organizma, prema riječima Šeptyc'kog, kao „živo tijelo, živo drvo“⁸,

6 Митрополит Андрей Шептицький. Пастирські послання (1939. – 1944). – т. 4, стр. 543.

7 Наша державність // Шептицький Андрей. Пастирські послання (1939-1944). – т. 4, стр. 133.

8 Наша державність // Шептицький Андрей. Пастирські послання (1939-1944). – т. 4,

koje „se sastoji od zasebnih organizama pod utjecajem ljudske kulture, dakle ljudskog rada nad ljudskom prirodom“. Ishodište takvog organizma treba biti „...zajednica, dakle skupina ljudi koji žive na jednom mjestu, a među sobom su povezani susjedstvom te mnogim potrebama i interesima“⁹. Međusobna povezanost članova zajednice zasniva se na temeljnom prirodnom čimbeniku – krvnoj srodnosti. Zajednica postaje najvažnija skupina ljudi, a Šeptyc’kyj je određuje kao „protoplazmu, matične stanice“¹⁰.

Rodbinsko-plemenski odnosi davnih stanovnika na suvremenim ukrajinskim prostorima u ranom srednjem vijeku postavili su osnovu za formiranje ukrajinske nacije. Pradavni naseljenici kao da su srasli s plodnom zemljom, te su se prilikom obrađivanja i poljoprivrednog ovladavanja tom zemljom stvorili uvjeti za jačanje samosvijesti o zajedničkoj sudbini, koja leži u osnovi oblikovanja psihološke i društvene bliskosti i povjerenja u ljudsko zajedništvo.

Duboko poznavanje povijesti i sudbine vlastitog naroda, određivanje ključnih načela i društvenih mehanizama u oblikovanju njegovog dugotrajnog zajedničkog života koji je rezultirao zajedničkim vrijednostima i društvenim stečevinama – Metropolit naglašava da se u osnovi ovih postignuća nalazila zajednica kao jedinstven oblik samoorganizacije društvenog života. Snagu zajednice uvjetovao je način njenog nastanka, u osnovi kojeg je ležala obitelj kao nešto vrlo blisko, povezano širokim spektrom sredstava i načina za samoobranu i preživljavanje: „...stvoreno voljom i umom čovjeka, ali stvorena snagom prirode i u skladu s njenim zakonima“¹¹. Društveni oblik upravljanja po svojoj prirodi pogoduje stvaranju uvjeta koji su prihvatljivi svim članovima zajednice. Tijekom dugotrajnog suživota oblikovao se cjelovit sustav tradicionalnog načina života s reguliranim ponašanjem.

Львів: «Артос», 2010. – str. 134.

9 Наша державність // Шептицький Андрей. Пастирські послання (1939-1944). – т. 4, str. 137.

10 Наша державність // Шептицький Андрей. Пастирські послання (1939-1944). – т. 4, str. 6.

11 Наша державність // Шептицький Андрей. Пастирські послання (1939-1944). – т. 4, str. 6.

Narodno pravo se stvaralo kroz sferu običajno-obrednih normi i dužnosti i kroz sustav društvenog samoupravljanja koje je kodificirao Jaroslav Mudri sastavljanjem prvog pravnog dokumenta „Руська Правда“. Putem tog je kodeksa, prvog kodeksa normi koje su se ticale suživota, društvena samouprava, vodeći se normiranim običajnim pravom, obavljala sve radnje vezane za osiguranje reda u načinu života zajednice, organizirala je obranu od napada i pljački, vršila administrativne funkcije i slično.

Pastor Andrej je smatrao da je društveno samoupravljanje, njegovano stoljećima marljivim radom na samoočuvanju, uslijed čega su nastali moralno-etički zahtjevi za kršćanski standard načina života, svojstveno Ukrajincima, kojima bi najviše odgovarao demokratski oblik upravljanja državom. Arhijerej je, kao iskusni filozof i pravnik koji je dobro vladao teorijom izgradnje države te bio dubinski upoznat s povijesnom praksom društveno-političkog života mnogih svjetskih naroda, svojem narodu savjetovao da se upozna s čitavim političkim mehanizmom demokracije te da ga u svoj punini iskoristi za pravedno služenje vlastitom narodu. „Jer demokracija, – izjavljuje metropolit – i sloboda, te čak i dalekosežno sudjelovanje čitavog naroda u obnašanju izvršne vlasti može mu osigurati mir, blagostanje i sreću...“¹².

Metropolit Andrej, u potpunosti shvaćajući bit izgradnje države, a pogotovo tko je subjekt i začetnik takvog procesa te s kojim ciljem, ističe narod kao povijesnu društvenu cjelinu „spojenu vezom najrazličitijih prirodnih ljudskih skupina“, i suprotstavlja se stavu Russeaua, koji narod shvaća kao ukupnost jedinica, kao „pijesak“. Izrazito društvena orijentacija vladike progovara i iz savjeta svećenstvu Ukrajinske grkokatoličke Crkve, koje mora „objašnjavati i davati mudre savjete svome narodu...“¹³.

Vladika Kyr Andrej je dubinski razumio i smatrao svojom obavezom ne samo buđenje u sunarodnjacima snažne ljubavi prema Bogu, već i poučavanje naroda odgovornosti u izgradnji gospodarstva države i osiguranju života dostojnog čovjeka. Savjetovao je ljude da se ujedine u razna gospodarska

---

12 Митрополит Андрей Шептицький. Наша державність Як будувати Рідну хату. – Львів: «Артос», 2010, str. 9.

13 Митрополит Андрей Шептицький. Наша державність, str. 9,10.

društva, da stvaraju: „...po svojim selima kršćanske trgovine te društvene i sve druge korisne ustanove!“¹⁴.

Metropolit je duhovne pastire nagovarao da sudjeluju kako god mogu – da pomognu savjetom, da zaštite vlasnike od potencijalnog nepoštenja lokalnih službenika, da pomognu materijalno prilikom prirodnih nepogoda i slično, a te im je zahtjeve uputio i u jednoj poslanici: „Radite, Braćo Moja – brinite za ovozemaljska dobra – cijenite ih i množite. Čitavim vas srcem blagoslivljam za taj rad“¹⁵. Upornost svećenika mora biti vidljiva i u obrazovanju sunarodnjaka o izgradnji države, podršci nacionalnom rukovodstvu i promišljenom izboru kandidata za središnje organe vlasti, a svećenici također trebaju upozoravati i podučavati narodne mase kako one ne bi postale „...žrtva ne samo bijede teškog rada, već i velikih neprilika i lažnih nadanja. U svim je ovim stvarima – ističe vladika Kyr Andrej – Svećenstvo dužno s ljubavlju obrazovati narod, bilo savjetima, bilo šalama“¹⁶.

Metropolit Andrej je s još većom pažnjom promišljao o društvenoj potrebi znanosti, bez čije podrške narod veoma teško može računati na zadovoljavajuće stanje u državi te na dostojnu poziciju u međuodnosima s drugim državama svijeta. On je uvjeren da: „Narod koji ima znanstvenike stječe priznanje i čast među drugim narodima. I takav narod moraju drugi narodi uzeti u obzir“. Nadalje svejednako upozorava da: „Narod koji živi u mraku neznanja olako prosipa sve što ima i daje se prevariti na svakom koraku“¹⁷.

Arhijerej je, duhovno zanesen velikom ljubavlju prema Bogu i prema svojem vlastitom narodu te nadaren beskonačnom Božjom milošću, sastavio cjelovit program samoodržanja nacije u složenim povijesnim vremenima, iskreno vjerujući i moleći se Bogu za izgradnju društvenog života u svim njegovim sferama, putem stvaranja nacionalnih, političkih, kulturnih i društvenih institucija te djelujući prema načelima međusobnog povjerenja i zajedničkog predanog rada.

14 Ленцик Василь. Визначні постаті Української церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий. – Львів, 2010, str. 39.

15 Ленцик Василь, str. 39.

16 Митрополит Андрей Шептицький. Наша державність, str. 10.

17 Ленцик Василь, str. 40.

Samo se na taj način moguće osloboditi od strane okupacije i stvoriti sanjanu Jedinствену Državu.

O nepojmljivom mnoštvu poslova kojima je pastor Andrej uspješno posvetio svoje ruke, um i srce oduševljeno svjedoči Patrijarh Josyf Slipyj: „Ne postoji dio našeg života kojim se nije bavio, gdje nije pomogao, gdje nije stvorio nešto novo, područje koje nije podigao, koje nije obilježio. On je bio Mojsije koji je izveo ukrajinski narod iz ropstva“¹⁸.

Nedvojbena je i društvena težina njegovih metropolitskih poslanica, u kojima su savršeno oslikane filozofija i životna praksa. Njegova promišljanja, točna, odmjerena i savršeno precizna, odišu stilom Ivana Franka: „Episkop Metropolit Andrej Šeptyc'kyj nas je od trenutka svog stupanja u službu episkopa počeo navikavati na drugačiji ton, na drugačiju formu, drugačiji karakter, koji prevladava u njegovim poslanicama... A govori jednostavno, kao netko tko se obraća jednakima, kao čovjek koji se obraća ljudima, savjetuje, opominje... on voli oslikati svoj govor primjerima iz života i onime što je sam primijetio. I sve to njegovim poslanicama udiše život bez kojeg je svaka moralizacija mrtva“¹⁹.

Arhijerej Andrej je svojim predanim, uzvišenim i plemenitim radom za svoj vlastiti narod, visokim humanističkim odnosom prema dostojanstvu čovjeka i njegovom spasenju te prema civilizacijskim vrijednostima čovječanstva oduzimao moć tadašnjim ciničnim i barbarskim diktatorima – Hitleru i Staljinu, koji se nisu usudili nanijeti mu bilo kakvu nepravdu. Suvremenici Kyr Andreja i proučavatelji njegovog životnog puta bez kolebanja uzdižu jedinstvenu ličnost Oca Ukrajinske grkokatoličke Crkve i ukrajinskog naroda na razinu svjetskih djelatnika. Kardinal Eugène Tisserant se jasno izrazio o poglavaru Ukrajinske grkokatoličke Crkve, čvrsto ustvrdivši: „Metropolit Andrej bio je velik čovjek. ...Moja je želja da se znanje o njegovom životu proširi, i to ne samo u njegovom narodu. On je bio jedan od onih ljudi kojima se čovječanstvo može ponositi. Zaslužio je da se za njega zna te da ga se proučava“²⁰.

18 Пелікан Ярослав. Ісповідник між Сходом і Заходом. Портрет українського Кардинала Йосифа Сліпого. – Львів, «Артос», 2015., str. 88.

19 Митрополит Андрей Шептицький. Пастирські послання (1939-1944). – т. 1. Львів: «Артос», 2007, str. 838.

20 Гузар Любомир. Андрей Шептицький Митрополит галицький (1901-1944) провісник

Povijesni trenutak za ukrajinski narod, kada je Božjom milošću krajem XX. st. uspio steći stoljećima sanjanu nacionalnu neovisnost i udariti temelje nacionalne države, pokazao se iznimno složenim za razrađivanje i utvrđivanje suvremenih civilizacijskih normi života na temeljima ukrajinske tradicionalnosti. Glavna sastavnica uspješne izgradnje svih dimenzija društva postaje povratak Ukrajinaca duhovnosti, kao osnovi moralnog, čestitog i pravednog ponašanja, uzimajući u obzir višestoljetno moskovsko i rusko-crkveno političko nasilje nad ukrajinskim narodom. On je Kristovu istinu sačuvao i u svijesti i u srcu, no na vidjelo je izbio velik, zabrinjavajući nesklad, jer je u Srednjoj i Zapadnoj Ukrajini – gdje je molitva Bogu bila usrdna – ljubav prema vlastitoj povijesti i kulturi ostala velika, dok su na teritoriju pod vlašću Moskovske Crkve, gdje se u hramovima više molilo za zdravlje cara-baćuške, i danas prisutne predrasude prema istinskim nacionalnim vrijednostima – pa tako i prema najvišoj od njih – vlastitoj Slobodi i državnom Suverenitetu. Zato je otac Crkve Andrej smatrao da je potrebno vječno raditi na obrazovanju u sferi duhovnosti, na istinitom i dubinskom razumijevanju Božjih uputa za život u slozi i međusobnoj ljubavi, za poštivanje svoje Domovine i civilizacijskih stečevina svog naroda.

Za svoje je bogoljublje ukrajinski narod bio nagrađen cijenenim duhovnim vođama, koji su tijekom čitave teške povijesti zastupali neograničeno pravo na vlastiti samostalan život te od napadača branili narod, njegove stečene vrijednosti i njegovu Bogom danu zemlju. Crkva je bila jedno s ukrajinskim narodom, a to je jedinstvo postalo temeljni čimbenik njegove neovisnosti.

Arhipastir Ivan Bučko, kao jedan od asketskih proučavatelja molitvi, uputa i molbi koje je svom ukrajinskom narodu uputila epohalna povijesna ličnost Vladika Kyr Andrej, u svojem će Govoru povodom desete godišnjice smrti Velikog Metropolita Andreja naglasiti: „budućnost će dati odgovarajuću ocjenu Metropolita Andreja te će reći pokoju riječ o njegovom velikom značaju i utjecaju na nastanak nove epohe u borbama za vraćanje jedinstva u ekumensku Crkvu...“²¹. Vladika Bučko je uvjeren da će ukrajinska nacija shvatiti „...da je

---

екуменізму. – Львів, 2015, стр. 27.

21 Марусин Мирослав. Архипастир скитальців Архієпископ Іван Бучко. – Львів, 2008, стр. 294.

(Arhijerej Šeptyc'kyj) bio istinski otac naroda. Vođa nacionalnog i vjerskog preporoda, poznavatelj i mecena ukrajinske kulture, znanosti i umjetnosti, tvorac naših nacionalnih stečevina, prijatelj i zaštitnik naše obrazovane mladeži te dobrotvor koji je pomagao potrebitima, prije svega udovicama, siročadi i tako dalje, i tako dalje²².

Kroz prizmu čitavog teškog života arhijereja odražava se neprestan, neumoran i predan rad duhovnih pastira Ukrajinske grkokatoličke Crkve kroz stoljeća njenog fokusa na uspjeh Ukrajinaca u njihovoj duhovnoj čistoći i uzvišenosti, kulturnom razvoju i snažnoj političkoj želji za pokoljenjima i pokoljenjima sanjanom Jedinstvenom Državom, za adekvatnom razinom društvenog života i za bezgraničnim poštovanjem u čitavom svijetu. I samo je Božjom milošću u najtežem povijesnom trenutku za Ukrajinu na čelo Grkokatoličke Crkve došla duhovna ličnost – Metropolit Andrej – uz koju se, zbog bezbrojnih darova koje je Pastir ostavio na oltaru nacionalne Slobode, snage Kristove vjere, Božjeg pokroviteljstva i društvenog razvoja ukrajinskog naroda, veže čitava povijesna epoha.

S ukrajinskoga preveo Bruno Robert Kirinić

Andrij Sapeljak

Novo doba u povijesti Kyjivske Crkve

Na lavovski arhiepiskopski prijestol mladi Stanislaviv'ski episkop Andrej Šeptyc'kyj stupio je 1900. godine, u 35. godini života, 8. godini svećeništva i prvoj godini episkopstva. Potjecao je iz stare ukrajinske grofovske obitelji Šeptyc'kyj, koja je dala Ukrajinskoj Crkvi igumane, episkope i tri metropolita. S vremenom se obitelj Šeptyc'kih polonizirala. Majka budućeg metropolita je bila Sofija Fredro, kći poznatog poljskog pisca. Međutim Roman – tako mu je bilo krsno ime – smatrao je sebe „preko djeda i pradjeda Rusynom“. Osim arhiepiskopskog zvanja, Andrej Šeptyc'kyj bio je i član austrijskog Parlamenta,

22 Марусин Мирослав, str. 296.

vicemarašal galicijskog Sejma, član ukrajinskog Nacionalnog savjeta (1918.). Kao odvjetnik po struci, Andrej se osjećao slobodno također i u politici.

U trenutku stupanja na lavovski prijestol novog arhiepiskopa-metropolita, arhieparihija je imala 751 parafijski hram, 196 filijalnih crkava, 28 kapelica, 932 svećenika i 1 081 327 vjernika.

Dolaskom Andreja Šeptyc'kog na lavovski prijestol započelo je novo doba u povijesti Kyjivske Crkve. U Galiciji to je prije svega bilo vrijeme uklanjanja elemenata latinske liturgije, a u Ruskom Carstvu, potpuno odbijanje poistovjećivanja s moskovskim antikatoličkim pravoslavljem. Glavni cilj takvog čišćenja ležao je u ujedinjenju u jednu Kyjivsku pravoslavnu katoličku Crkvu od vremena Brestske unije. Austrija je pokušavala zauvijek se prisvojiti Galiciju, a Rusija nije skrivala svoj apetit prema čitavom teritoriju Ukrajine. Oba imperija su se služila Crkvom. U Austriji se Ukrajinska Crkva morala otuđiti od Crkve u Rusiji. Uz pomoć moskofilstva Rusija je prodrla u redove galicijskih svećenika.

Zbog tih okolnosti Andrej Šeptyc'kyj je postao ideolog jedinstva Ukrajinske Crkve u Kyjivskom patrijarhatu. Nastojao je također svim silama ujediniti ukrajinski narod u jednu nezavisnu državu. Tim visokim idealima posvetio je Andrej Šeptyc'kyj sebe i čitav svoj život. Međutim njegova unijatska ekumenska djelatnost nije bila ograničena samo na Ukrajinsku Crkvu, nego je obuhvaćala čitav Istok, počevši od najbližih susjeda – Rusije i Bjelorusije.

Andrej Šeptyc'kyj bio je duboko svjestan da nije samo metropolit Galicije, nego glava i otac čitave Kyjivske Crkve, kako u Austrijskom Imperiju tako i u Ruskom Carstvu. Službeno, Andrej Šeptyc'kyj nije uživao titulu „arhiepiskop, metropolit kyjivski i čitave Rusi, episkop Lavova, Galicije i Kam”janec'-Podiljs'kog, arhimandrit kyjivo-pečers'kij i univs'kyj“, kao njegov prethodnik na lavovskom prijestolu, a istovremeno i rođak Atanasij Šeptyc'kyj (1729. – 1746.). To je bilo uvjetovano pritiskom austrijske vlade koja je težila potpunoj izolaciji Galicije od Velike Ukrajine²³. Međutim, pastoralna skrb „galicijskog metropolita“ obuhvaćala je sav teritorij Ukrajine, s njezinim povijesnim sjedištem u Kyjivu, kako crkvenim tako i državnim.

23 Dio Ukrajine koji je u to vrijeme bio pod ruskom vlašću.

Istovremeno, Austrija je slijedila princip ravnopravnosti Crkava – kako Latinske, tako i Bizantske. A kako bi odvojili Poljake od Ukrajinaca koristili su termin „rimokatolici“ za Poljake i „grkokatolici“ za Ukrajince. Tu austrijsko-poljsku terminologiju galicijski emigranti su prenijeli do prekooceanskih zemalja.

Od samog početka svoje vlasti Andrej Šeptyc'kyj je pristupio izgradnji sjemeništa. Pastoralnim pismom od 1. rujna 1901. godine odredio je novu organizacijsku strukturu, smijenio gotovo sve osoblje i poboljšao statute sjemeništa. Duhovnikom sjemeništa postao je znameniti svećenik otac Izidor Doljnyc'kyj. Sjemeništarci su slušali nastavu na Lavovskom sveučilištu sve do 1928. godine, kada je otvorena Bogoslovna akademija. Godine 1906. počelo je s djelovanjem sjemenište u Peremišlju, a 1907. u Stanislavivu. Sa sjemeništima je bio povezan problem celibata duhovništva. Počevši od metropolita, episkopi su bili zagovornici celibata, međutim vladala je nesloga u vezi načina njegovog provođenja.

Arhiepiskop-patrijarh nastojao je formirati figuru novog ukrajinskog svećenika, o čemu je govorio u pismu stanislavivskom kleru. To je trebao biti svećenik u potpunosti posvećen Kristu Bogu i njegovoj Crkvi, usred ukrajinskog naroda, siromašnog, pokorenog, zanemarenog u to vrijeme kada su se narodi borili za vlastitu samostalnost. Tražio se svećenik koji se neće zatvoriti u svoju parafiju, nego će u potpunosti biti sjedinjen sa svojim episkopom u ljubavi i solidarnosti u svemu, kako po Bogu treba svim srcem svojim ljubiti svoj narod i biti spreman žrtvovati za njega svoj život. Takve svećenike želio je Šeptyc'kyj ne samo u Galiciji, nego i za čitav ukrajinski narod. Prvi čin arhiepiskopa Šeptyc'kog bio je odgojiti ukrajinski kler, sposoban ispuniti veličanstvenu misiju Ukrajinske Crkve.

Šeptyc'kyj je također započeo sustavne kanonske posjete prostranoj Lavovskoj arhiepiskopiji, koja je nakon Popisa 1906. godine imala 1 397 845 vjernika podijeljenih u 725 parafija. Svake godine u ljeto Šeptyc'kyj je posjećivao selo za selom, svaku parafiju.

Drugi način pastoralnog djelovanja su bila pastoralna pisma. Vasilijanski arhimandrit Teodozij Ćaluščyns'kyj, jedan od biografa Šeptyc'kog, nabrojao je njih 140. Ona su izlazila 3 do 4 puta godišnje. Tematika je obuhvaćala bogoslužje, liturgiju, umjetnost, obred, građanska i politička pitanja, jedinstvo Crkve, pisma emigrantima u Americi itd. Pismena ostavština Andreja Šeptyc'kog je ogromna.

Osim toga, Andrej Šeptyc'kyj je provodio svoje obveze dobrog pastira prekooceanskoj emigraciji u Sjevernoj i Južnoj Americi. U Sjevernoj Americi metropolit je prebivao dva puta. Prvi put – 1910. godine prigodom Međunarodnog euharistijskog kongresa u Montrealu, u Kanadi, a drugi put u ljeto 1921. godine u vrijeme poljske vojne okupacije Galicije. U vrijeme oba posjeta bio je u Kanadi i SAD-u, posjetio ukrajinske crkvene zajednice. Pri tome je metropolit prikupljao sredstva za zbrinjavanje poslijeratne siročadi u Galiciji. Godine 1922. metropolit Andrej obavio je kanonski posjet ukrajinskim crkvenim zajednicama u Brazilu i Argentini.

Putovanja Andreja Šeptyc'kog do Amerike u znatnoj su mjeri pridonijela ustanovljavanju ukrajinskih eparhija u SAD-u. Metropolit se nastojao suprotstaviti priključivanju Galicije poljskoj državi zbog čega ga je nakon povratka u domovinu uhitila poljska vlada.

S ukrajinskoga preveo Matija Šaler

Asket jedinstva Crkve

Na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće političke i međunarodne okolnosti nisu pridonijele prilagodbi crkvenih kontakata između Ukrajinaca Austrijskog i Ruskog Carstva. Upravo suprotno, porasle su međusobne predrasude i otuđenje. Kyjivska kanonska Crkva u Velikoj Ukrajini našla se u nezavidnom položaju, a službeno je postojala tek Ruska Crkva Moskovskog patrijarhata. U njezin sastav spadao je i Kyjiv, ali tek kao obična eparhija s počasnom titulom metropolita, bez ikakve autonomije. Ukrajinska pravoslavna katolička Crkva

u Austriji, preuzevši duhovno naslijeđe Kyjivske Crkve i koristeći potporu svjetovne vlasti, postala je glavna podrška ukrajinstvu.

Kao poglavar Ukrajinske Crkve, Andrej Šeptyc'kyj duboko je bio svjestan bolne stvarnosti o podjeli svog naroda i Crkve i trudio se svim svojim bićem i mogućim sredstvima osloboditi narod iz zarobljeništva i ujediniti ga u jednoj Kyjivo-galickoj Crkvi, kao što je to bilo u vremena Volodymyra Velikog, Florentinske unije i Brestske unije. Crkvena povezanost Istočne Ukrajine s Galicijom postala je glavna zadaća metropolita Andreja. Bilo je veoma teško to izvesti, jer je Ruska Crkva u potpunosti ovisila o caru. Zbog toga se bilo kakva ujedinjavajuća inicijativa smatrala političkim pitanjem.

Godine 1907. metropolit Andrej odvažio se u tajnosti otputovati u Ruski Imperij i pokušati uspostaviti kontakt s pravoslavnim hijerarhima, pristalicama unije s Rimom. Ovo putovanje odvijalo se dvije godine nakon carskog ukaza iz 1905. godine, koji je proglasio slobodu vjeroispovijesti i tako dozvolio ruskim građanima da budu katolici. Prvi sastanak je bio s Inokentijem Usovym, episkopom staroritualnih Crkvi²⁴. U razgovoru s metropolitom, Usov je dao podršku Uniji, međutim sumnjao je da će ga vjernici slijediti u tome. Zato je Šeptyc'kyj posjetio manastir „Novi Jeruzalem“, nedaleko Moskve. Ondje su živjela dva episkopa Ruske Crkve. Jedan od njih, nekadašnji arhiepiskop Smolenska, Petro, bio je pristaša katolicizma. Kada je manastir posjetio „odvjetnik iz Lavova“, arhiepiskop se bojao primiti ga. Zato mu je metropolit poslao kratku poruku: „Ja, metropolit Šeptyc'kyj, nudim Vama svoje posredništvo, kako biste stupili u kontakt s Rimom.“ I dalje se arhiepiskop nije usuđivao primiti metropolita, ali ga nije izdao. Nakon deset godina Šeptyc'kyj se susreo s arhiepiskopom Petrom, sad već postarijim. Primio je Šeptyc'kog s veseljem, iako je bio iskren katolik, bojao se to otvoreno priznati.

Tajno putovanje metropolita u Moskvu dalo mu je mnoštvo ideja za daljnje planiranje obnove Brestske unije u Ukrajini. Šeptyc'kyj je polagao velike nade u Carski ukaz iz 1905. godine o slobodi vjeroispovijesti. Osim toga, na teritoriju Ruskog Carstva postojala je eparhija Kam'janec'-Podils'kyj, spojena s

24 Istočne pravoslavne Crkve koje su zadržale liturgijsku i obrednu praksu kakva je postojala prije reformi moskovskog patrijarha Nikona između 1652. i 1666.

Lavovskom arhieparchijom, čiji je metropolit bio episkop-ordinarij. Iako ondje nije bilo vjernika iz katoličkog obreda, eparhija se zadržala u Uniji, a vlast njezinog ordinarija potvrdio je papa Pio X. metropolitu Andreju na audijenciji 1907. godine riječima „Utere jure tuo...“ („Koristi se svojim pravom“). Zbog putovanja u Rusiju, metropolit se uvjerio da su uvjeti za Katoličku Crkvu ondje bolji nego što je mislio.

Vezano s tim, u veljači 1908. godine Šeptyc'kyj je ponovo otputovao u Rusiju, a 14. veljače ponovo je bio na audijenciji kod Pape. Sveti Otac, vlastoručnim je potpisom odobrio djelovanje metropolita, pogotovo nominaciju generalnog vikara Kam''janec'-Podiljs'ke eparhije. Papa je zadržao upravu nad tim činom. Za širenje unijatskog djelovanja u Ukrajini i Rusiji, metropolit Andrej je trebao posebnu papinsku punomoć. Posavjetovavši se s boljim stručnjacima za kanonsko pravo u Rimu, metropolit je predstavio Papi nekoliko projekata patrijaršijskih ovlaštenja u Ukrajini i Ruskom Carstvu uz neka izvanredna ovlaštenja, koja je Apostolska stolica davala nekim nuncijima. Tako je metropolit Andrej Šeptyc'kyj postao tajni ordinarij svih ukrajinskih eparhija koje su bile ukinute Carskim ukazom i smatrale su se praznim na teritoriju Ruskog Carstva. Odobravanje patrijaršijskih ovlasti metropolitu Šeptyc'kom nad čitavom Ukrajinskom Crkvom bilo je prijelomni događaj u povijesti. Toga je duboko bio svjestan i sam metropolit, o čemu svjedoče i njegova pisma iz Rima obitelji i bratu Kazymyru od 15. i 16. veljače 1908. godine.

„Dragi moji!“, pisao je metropolit obitelji, „Želim vas sve obavijestiti, a prije svega najdražeg oca, da je jučerašnji dan za mene bio najvažniji u životu, a istovremeno možda i najvažniji kroz stoljeća povijesti naše Crkve. Taj posao mora, ipak, biti sklopljen u tajnosti, poznat samo najbližima. Dakle, Sveti Otac mi je predao u ruke upravu nad osam unijatskih dijeceza u Rusiji. Osobno mi je uručio dokument koji to potvrđuje. Napravivši to, oduzeo je iz jurisdikcije „Državnom tajništvu“ i „Kongregaciji za izvanredna pitanja Crkve“, kao i „Kongregaciji za širenje vjere“ sva pitanja koja se tiču Unijatske Crkve u Rusiji. Štoviše, zaobišao je bilo kakvo savjetovanje s kardinalima i podao sasvim novi pravac politici Apostolske stolice prema Rusiji. Samim tim daje Unijatskoj

Crkvi u Rusiji prava, iako ni jednoj vladi nisu poznati temelji za to. Predao mi je u ruke ovlasti koje se mogu uspoređivati s vlasti „Kongregacije za širenje vjere“ i „Izvanredna pitanja Crkve“, položaj ovisi isključivo o njemu, a samim time i obveza i mogućnost neposrednog dogovaranja – isključivo s njim samim – o svi pitanjima bez iznimke, koja se tiču ove „Crkve u katakombama“, kako ju je on sam nazvao. Takav izvanredan dokaz povjerenja polaže na mene, naravno, veoma teške obaveze i iznimno dalekosežnu odgovornost. Jako mi je potrebna Vaša pomoć, Vaše molitve i neophodna je potpuna tajnost. Nisam mogao ne pisati Vam o cijeloj toj stvari, jer to je u svakom pogledu val velikog uznesenja. Više neću pisati, jer imam mnogo posla.“

Bratu Kazymyru je pisao: „Moj najdraži! Pisao sam Vam svima u Prylbyči i neću se ponavljati, jer mislim da se o tome može samo toliko toga napisati. Po mom mišljenju, to što se tu dogodilo je pravo čudo. Takvo čudo u povijesti i takva nova epoha koja u svojoj čudotvornosti i nevjerojatnosti nadilazi sva moja predviđanja. Ispričat ću Ti sve o tome. Danas imam mnogo posla, ali hvala Bogu osjećam se dobro. Mislim da je bol u nozi u koju sam osjetio u Lavovu bila đavolski posao, kako bi mi štetilo otputovati u Rim. Da sam barem djelomično predvidio koliko je potrebno i koliko je iznimno kratko bilo moje putovanje, rekao bih da me čak i umirućeg nose na stanicu. U tri dana Bog mi je dao više nego je čitava naša Crkva u Brestskoj uniji dobila. Zahvali za mene Presvetom Srcu (Isusovom) i jako se moli za mene. Nadolazi prijelomno razdoblje.“

Ideja Šeptyc'kog o „prijelomnom razdoblju“ označavala je početak posljednjeg preokreta razbijene Kyjivske pravoslavne katoličke Crkve prema jedinstvu u patrijaršijskom Kyjivu. Izvanrednim odobrenjem papa Pio X. pozvao je metropolita Šeptyc'kog da povede svoj narod u dramatičnom periodu njegove povijesti. U toj viziji svijetle budućnosti arhiepiskop-patrijarh Šeptyc'kyj kao dobri pastir naroda iz evanđelja uzeo je na svoja pleća teško breme, koje je nosio do same smrti.

Kasnije je papa Pio X. proširio kanonske ovlasti metropolita Šeptyc'kog. Dvadeset i osmog prosinca 1908. godine metropolit Andrej primio je dodatne ovlasti, koje je Apostolska stolica davala Apostolskim delegatima u Južnoj i

Sjevernoj Americi. Godina 1909., 1910. i 1914. papa Pio X još je jednom potvrdio sve ovlasti.

Nakon papinske nominacije metropolit Šeptyc'kyj se u pismima Papi potpisivao kao: „Andrej Šeptyc'kyj, ponizni metropolit Galicki, upravitelj Kyjivske metropolije i cijele Rusije također arhiepiskopskih crkvi volodymyrske, polocke, smolenske, zajedno s episkopskim: luckom s ekzarhatom cijele Rusije, ostroškom, novgorodskom, brestskom, minskom, vitebskom, mstyslavskom, orlovskom, mogyljivskom, sliverskom, holmskom, pinskom, turov'skom, belzkom, također episkop Kam'janec'-Podilljs'kog...“

Osim galickih eparhija: Lavova, Peremišlja i Stanislavova, koja je svaka imala svog episkopa-ordinarija, sve ostale eparhije Velike Ukrajine, Bjelorusije i vjerni pravoslavni-katolici cijele Rusije našli su svog pastira u osobi metropolita Andreja Šeptyc'kog. Imao je ovlasti postaviti sebi podložne episkope ondje gdje je to dozvoljavala situacija. Vlast Šeptyc'kog bila je patrijaršijska, po uzoru na Maronitski patrijarhat u Livanju. Na taj način je Brestska unija bila kanonski obnovljena iako u tajnosti, sa svom Kyjivskom Crkvom i vjernim pravoslavnim-katolicima u Velikoj Rusiji.

Divljenja vrijedni dalekosežni planovi Andreja Šeptyc'kog za jedinstvo Kristove Crkve bizantskog obreda na Istoku Europe, čijim je središtem trebala postati Kyjivska Crkva u savezu s Rimskim Apostolskim prijestoljem. Priznanje zaslužuju i odlučni potezi pape Pija X., koji je prepoznao planove kao realistične i podupro ih svojim autoritetom. Na žalost, veličinu tih zamisli danas je još teško provesti. Godine 1909. i 1910. papa Pio X. rekao je metropolitu: „Potvrđujem sve ovlasti koje sam Vam dao, ali molim Vas da se još ne koristite njima. Ruska vlast otežava stvari i možda počne pružati još snažniji otpor... Doći će čas i oni će vam služiti.“

Vrativši se u Lavov, Andrej Šeptyc'kyj tiskao je deset primjeraka papinskih punomoći. Nekoliko njih posvjedočio je svojim potpisom bereslavski arhiepiskop kardinal Kopp, a ostatak – belgijski kardinal Merse. Uoči Prvog svjetskog rata metropolit je ostavio originale papinskih dokumenata svom pisaru u Beču, pobojavši se da ne padnu u ruke carskoj vladi u Rusiji.

Dvadesetog srpnja 1914. godine umro je papa Pio X. – veliki prijatelj metropolita, ukrajinske Crkve i slavenskog istoka. Njegov nasljednik je postao Benedikt XV., kardinal Bologne, pravnik. S početkom Prvog svjetskog rata ruska vojska je zauzela Galiciju. Devetnaestog srpnja 1914. godine metropolit je bio uhićen i prevezen u progonstvo u manastir na Suzdalju, a od tamo do Kurska. Ondje je boravio do raspada Carstva. Tek 10. rujna 1917. godine Šeptyc'kyj se vraća do Lavova 28. 2. 1918. On posljednji put nastupa u Bečkom parlamentu u vezi s potpisivanjem Brestskog mira, zahtijevajući samoodređenje naroda na temelju etniciteta.

S ukrajinskoga preveo Matija Šaler

Građanski i politički djelatnik

Drugo veliko područje života ukrajinskog naroda, čiji je moralni vođa postao Šeptyc'kyj, bilo je jačanje nacionalne svijesti u narodu. Nacionalna svijest nosila je želju za vlastitom državom, koja bi obuhvatila sav ukrajinski etnički teritorij u Ruskom i Austrijskom Imperiju. U Rusiji je progon Ukrajinaca bio nemilosrdan. Za vrijeme cara Aleksandra III. (1855. – 1881.) bilo je zabranjeno tiskati knjige na ukrajinskom jeziku, čak i religijskog karaktera. Obrazovani i pisci koji su bili progonjeni u Rusiji prešli su u Galiciju, gdje su se osjećali slobodnije. U Galiciji je austrijska vlast više računala na interese Poljaka. Kod Ukrajinaca potporu je imao samo njihov otpor moskovskoj politici i njezinom utjecaju na Galiciju. Pristalice Rusije nazivali su „moskofilima“. Radikalni moskofili smatrali su Brestsku uniju velikom nesrećom za Ukrajinu i borili se protiv nje. Nasuprot njima umjereni simpatizeri Moskve željeli su ostati katolici. Ukrajinci Galicije ostali su vjerni Austrijskoj kruni, iako su bili nacionalno osviješteni. Pod utjecajem metropolita Šeptyc'kog ta politička struja sve više je jačala u katolicizmu i crkvenoj praksi.

O svom stavu prema konfliktu između moskofila i osviještenih Ukrajinaca metropolit je ovako pisao: „Pazio sam da nikada ne stanem na jednu ili drugu stranu među mojim vjernicima, a to je bilo teško, jer ta podjela je stajala u

samoj srži nacionalne ideje. Bile su potrebne mnoge godine rada, dok moj narod nije razumio da je pokretač mog djelovanja bila ljubav prema čitavom mom narodu. U svim tim slučajevima morao sam... se odreći toga što je mogla biti moja osobna misao ili želja i pazio sam da radim ono što sam teološki smatrao da je dužnost katoličkog episkopa.

Za dobro mojih vjernika nastojao sam ispraviti oprečnosti između stranaka... pogleda i osoba, ukazati svojim vjernima na ideale kulture, znanja i svetosti. Zbog svog tog posla, ne samo za dobro pojedinaca, nego za opće dobro moje eparhije i mog naroda, mislim da sam napravio pokoje dobro i zaradio povjerenje i simpatije naroda, ne za sebe, nego za katoličanstvo, koje sam kao episkop predstavljao. Sve dobro koje sam uspio napraviti, Poljaci su nažalost često predstavljali kao zlo koje sam ja radio njima, Poljacima... i njima je postajalo sve važnije gospodariti nad Ukrajinčima. Poljaci su mi pripisivali puno više utjecaja, kojega nikada nisam imao, i zato su mislili da je sva ta opozicija s kojom su ih susretali Ukrajinčinci, bila inspirirana i podržana mojim utjecajem.

Bezuvjetno, u svim pitanjima, u kojima je cijela nacija bila solidarna u priskrbljivanju kakvog dobra, koje im po pravdi pripada, ja se nisam mogao protiviti njezinoj želji, niti ostati ravnodušan, bez štete za katoličke ideale u njihovim srcima. Branio sam ideju da oni imaju pravo pronaći u meni pravednog oca, koji želi najbolje što može s obzirom na ono što im pripada, osigurati im pravdu. K tome kao član austrijskog Senata, morao sam nekoliko puta biti glasnogovornik u pitanjima koja su se meni činila kao razumni zahtjevi. Međutim, čak ni u tim slučajevima nisam govorio protiv Poljaka, niti sam aludirao na njihovu politiku.“

Ipak poljski političari i crkveni krugovi su i dalje beskrajno predstavljali Šeptyc'kog kao episkopa koje je zaglibio u politiku. Takve informacije o metropolitu su dolazile i do Apostolske stolice. Kada je prema tvrdnjama njemačkog novinara Hansa Stelle, bečki poslanik predložio u proljeće 1914. godine da se Šeptyc'ky imenuje za kardinala, Papin državni tajnik je odgovorio: „Mi već imamo dovoljno posla i bez da ga hvatamo za habit. Bilo bi bolje kada bi on doveo u red vlastitu kuću, umjesto da sanjari o preobraćenju Rusije.

Šeptyc'kij je idealist koji podliježe svojim iluzijama.“ U drugom članku njemačkog novinara „Sveti avanturist“, sluga Božji je predstavljen kao sanjar, koji miješa crkvena pitanja s politikom. Doista, Andrej Šepty'ckij je blisko promatrao politiku. To je zahtijevao njegov visoki duhovni položaj vođe ukrajinskog naroda, podijeljenog između dva imperija, bez svoje države, a u Ruskom Carstvu i bez svoje Crkve. To je bio ponižen narod, a u Rusiji još i lišen svog identiteta i osuđen na potpunu rusifikaciju. Metropolit je pažljivo promatrao stanje svog naroda, pratio politiku vezanu uz ukrajinska pitanja, tražio mogućnosti, kako bi odlučnije utjecao na razvoj događaja.

U srpnju 1914. godine, nakon ubojstva austrijskog nadvojvode Ferdinanda, u Austriji i Rusiji ubrzala se priprema za rat. Metropolita Andreja duboko su brinuli ti događaji, jer u slučaju austrijske pobjede, u koju on nije sumnjao, moglo bi doći do odvajanja Istočne Ukrajine od Rusije i obnavljanja Brestske unije na cijelom teritoriju Ukrajine. Naime Brestsku uniju su u svim eparhijama u Ukrajini i Bjelorusiji uništili ruski carevi „ognjem i mačem“. Gledajući iz te perspektive, u kolovozu 1914. godine arhiepiskop Andrej Šeptyc'kij je bečkoj vladi poslao „Memorijal“ u kojem je iznio projekt rješenja ukrajinskog problema iz vojne, pravne i crkvene perspektive, u slučaju da austrougarska vojska zauzme teritorij Ukrajine. Rješenje tih problema trebalo bi prethoditi zaključenju mira. I to, pisao je metropolit, neće pomoći samo djelovanju naše vojske, nego će dovesti i do ustanka u Ukrajini i njenog odvajanja od Rusije.

Metropolit Šeptyc'kij smatrao je da bi organizacija vojne sile oslobođene Ukrajine imala karakter zaporoških kozaka, tradicije koje je još živa u Ukrajini. „U Ukrajini“, pisao je Šeptyc'kij „naziv kozak ostao je sinonim za nacionalnog heroja... Nakon značajnih pobjeda naše vojske, njezin najhrabriji zapovjednik, mogao bi biti imenovan za našeg imperatora – „hetmana“ Ukrajine... Nacionalni karakter vojske ogledao bi se u titulama: ataman, osaul, pukovnik, satnik... Slična organizacija vojske lako bi se proširila na cijelu zemlju, pridonoseći i organizirajući pokret Ukrajinaca“. U mlade dane Šeptyc'kij je bio časnik u austrijskoj vojsci i dobro je poznao simpatije naroda prema kozacima kao osloboditeljima Ukrajine. Uz to, predlagao je pravnu i socijalnu organizaciju stanovništva koja bi u usporedbi s ruskom upravom bila pravedna i privlačna.

Najveći dio „Memorijala“ odnosio se na organizaciju Crkve u novoj političkoj stvarnosti u Ukrajini. Prije svega metropolit je isticao da nova organizacija Ukrajinske Crkve bude predvođena ne svjetovnom ili vojnom vlasti, nego samo crkvenom s metropolitom Galicije i cijele Ukrajine. Metropolitski dekreti će biti usklađeni s principima Istočne Crkve i tradicijama metropolija: „U slučaju da moji prijedlozi biti prihvaćeni u duhu poslušnosti tada će biti stvorena centralna Crkvena vlast u Ukrajini i Crkva kao monolitni organizam bude jasno odvojena od Ruske Crkve, što je glavni zadatak nove organizacije Ukrajinske Crkve. Ako određen broj episkopa, – nastavljao je Kyr Andrej, – dakle oni, koji su se rodili u Velikoj Rusiji, neće htjeti služiti, onda ih se može zamijeniti drugim episkopima ukrajinske ili austrijske orijentacije...

Ostavljajući narodu sve što mu je drago, njegov obred i običaje i podižući razinu klera, oslobođenog od teškog jarma, konzistorija sinode i prisilnih obveza političko-policijske djelatnosti, na čisto crkveno i kršćansko zvanje, možemo biti sigurni u njegov opći posluš. Ovim će jedinstvo Ukrajinske Crkve biti sačuvano ili stvoreno i postati će očito njezino odvajanje od Ruske Crkve... Nema sumnje u ortodoksiju ove Crkve. Njezinu ortodoksiju treba sačuvati, ali je treba i u potpunosti očistiti od moskovskog utjecaja“.

„Memorijal“ je napisan u Lavovu 15. kolovoza 1914. godine. U međuvremenu su vojni pohodi 1914. godine krenuli u sasvim suprotnom smjeru, negoli je to predvidio metropolit Šeptyc'kyj. Ruska vojska zauzela je Galiciju, a samog metropolita su odveli u Rusiju. „Memorial“ je pao u ruke Moskvi, a s njegovim sadržajem su se upoznali i protivnici metropolita, iskorištavajući ga za diskreditaciju Kyr Andreja.

Proučivši „Memorijal“ Šeptyc'kog za austrijsku vladu, već spomenuti p. Ambrosius Esser – glavni izvjestitelj procesa kanonizacije u Rimu potom je napisao: „Onome tko ne pozna dobro povijest Pravoslavne Crkve bizantskog obreda, taj dokument može se čak činiti avanturističkim. U međuvremenu tu se radi ni manje ni više, o obnovi Brestske unije koju je Rusija brutalno likvidirala koristeći se vojskom i protiv svih kanona, na tom teritoriju, koji je poslije podijele Poljske i Napoleonskih ratova završio pod vlašću Petrograda. Sluga Božji htio je iskoristiti političko-vojnu vlast samo zato da eliminiira

nekanonske posljedice tiranske ruske vlasti, a ne dovesti Ukrajinsku Crkvu pod drugu stranu vlast austrijskog cara... Uostalom, dobro je poznato, da je kler Ruskog Carstva bio prisiljen konstantno kršiti tajnost svete ispovijedi, ili dojavljivati policiji sve politički značajne događaje za koje su svećenici saznali na ispovijedi!“

O planovima Šeptyc'kog vezanim uz obnovu Brestske unije na cijelom teritoriju Ukrajine, kojeg je zauzela Rusija, p. Esser napravio je sljedeću generalizaciju: „Izgleda sumnjivo da su sjeveroistočna Ukrajina i Harkivščyna, snažno rusificirane, spremne poći pod crkvenu vlast tijesno povezanu s Rimom. Međutim u Ukrajini, na obje strane Dnjipra takva inicijativa mogla bi biti ovjenčana uspjehom, iako bi tada nova podjela Ukrajinaca na pravoslavce i katolike, po mom mišljenju, bila neizbježna.“

Što dublje analiziramo sadržaj „Memorijala“ austrijskoj vladi metropolita Šeptyc'kog vezan uz odvajanje Ukrajine od Rusije i njezinu novu reorganizaciju, to više vidimo stvarnost i viziju rješenja državno-pravnog i crkveno-kanonskog statusa Ukrajine i njezine Crkve – sastavnog dijela Pravoslavne katoličke Crkve.

Iako u različitim povijesnim prilikama, povodili su se kasnije istim principima, od 1918. do 1919. godine, tvorcima nove Ukrajine nakon pada Ruskog Carstva. Ta ista načela metropolita Andreja usađuje u život sada ukrajinski narod u slobodnoj nezavisnoj Ukrajini, nakon raspada Sovjetskog Saveza, koji za Ukrajinu nije bio ništa više od produžetka Ruskog Carstva.

Kroz vjekove Kristova Crkva brani dostojanstvo čovjeka i njegova prava preko svojih pastira. Ona je dovela do propasti ropstva, feudalnih davanja i svih nepravednih ograničenja ljudskih prava. Također Kristova Crkva brani narode od nepravednog gospodarenja jednih nad drugima, podržavajući težnje svih naroda prema nezavisnosti i samoupravljanju. Ti principi su postali općepoznati. Borci za ljudska prava i prava naroda posvuda dobivaju široku podršku. Godine 1996. Nobelovu nagradu primio je mladi salezijanski episkop u Indoneziji za borbu za nezavisnost svog malog naroda – 800 tisuća stanovnika otoka Timora. A kakvo tek priznanje od Ukrajinaca i drugih naroda zaslužuje odvažno i puno posvećenosti gotovo polustoljetno djelovanje arhiepiskopa-metropolita Šeptyc'kog u obrani nacionalnih prava velikog, ali

stoljećima zarobljenog ukrajinskog naroda! To će se dogoditi kada Kristova Crkva proglasi svetim ovog velikog pastira – Mojsija i Oca ukrajinskog naroda, jer on je zavoljevši Boga i njegovu Crkvu svim srcem, herojski posvetio svoj život obrani bogomdanih i ljudskih prava svog naroda.

S ukrajinskoga preveo Matija Šaler

Mecena ukrajinske kulture

Kulturni život naroda Austro-Ugarske Monarhije imao je veliko političko značenje, u Monarhiji i između ostalog u Galiciji. Ukrajinci i Poljaci su gledali na Galiciju kao na sastavni dio svojih država. U dubini srca između Ukrajinaca i Poljaka zavladała je velika mržnja. Godine 1899. ukrajinski vjerski časopis „Prapor“ u članku o „Odnosu Rusyna i Poljaka“ je napisao:

„Očvrsnulo je uvjerenje, kako kod nas, tako i kod Poljaka, da između Rusyna i Poljaka ne može biti sloge... Međutim, gdje ima nesloge koja dovodi dva susjedna društva do uzajamne mržnje, ondje svaki promišljeni čovjek mora tražiti uzrok te mržnje.

Puno je ljudi uvjereni, da su uzroci tog neprijateljstva između Poljaka i Rusyna samo nacionalni i društveni... Odlučno se suprotstavljamo tome da mržnjom Rusyna prema Poljacima upravljaju ti, a ne neki drugi, sasvim drugi, važniji i dublji razlozi...

Dakle, niti nacionalni, niti društveni razlozi nisu sami razdvojili i još uvijek razdvajaju oba naroda. Nas razdvaja nešto više: uvrede, laži, nedostatak poštenja u ponašanju Poljaka prema nama. Taj nedostatak poštenja kod Poljaka koji su donedavno bili jači od nas, truže naš čitav društveni život, otkako smo se okupili. Njihove prevare su nas učinile nepovjerljivima; laž je oduzela naša srca, ne samo poljskoj šljahti, nego i duhovništvu; nedostatak poštenja u svakom ophođenju s nama stvorio je mržnju i mora ju stvoriti, jer teško je voljeti nemoral i teško je svidjeti se s njime rus'kom narodu. To nije uspjela niti prije petsto godina usađena poljska kultura.

Također priznajemo, pošteno i izravno da rus'ki narod mrzi poljski sustav, a još važnije, da ta mržnja raste svake godine. Ta mržnja prema poljskom sustavu: prema obmanama, lažima, prema nedostatku poštenja u ophođenju s nama zahvatila je svako rus'ko srce. Jednako tako, ta mržnja ne odnosi se na poljski narod kao takav, jer s njima rus'ki narod želi živjeti iskreno, prijateljski i pobožno. Dakle, ta mržnja nije nacionalnog karaktera, niti se ona odnosi na bilo koji dio poljskog društva, dakle ona nije socijalna.

Mržnja rus'kog naroda odnosi se na ona nepoštena djela koja rus'ki narod doživljava od Poljaka na vlastitom tlu; odnosi se na taj nepošteni sustav, koji želi silom rus'ki narod usrećiti.

Protiv tog nepoštenog sustava, protiv obmana, laži, protiv nedostatka poštenja u ophođenju s Rusynima, mora prosvjedovati svako rus'ko srce dok je god živo i dok nije izgubilo vjeru u Boga.“

Ove hrabre riječi ukrajinskog klera, u obranu svog naroda koji je tijekom stoljeća doživio veliku nepravdu od svog susjeda, bez znakova i želje da ispravi tu nepravdu. Velika zasluga austrijske vlasti je u tome što su Ukrajinci Galicije, na kraju mogli otvoreno podnijeti prigovor na učinjene nepravde i izraziti želju da zaštite nacionalni ponos i izgrade vlastitu državu. Stoljećima se u Poljskom Kraljevstvu sve to okrutno kažnjavalo, a u Rusiji je bilo još gore... U Galiciji je ukrajinski kler zabilježio izvanrednu povijest nenasilne borbe za podizanje ukrajinskog naroda na europsku razinu.

Tisak Galicije objavljivao je mnogo članaka, koji su svjedočili o dubokoj građanskoj svijesti i posebno crkvenoj svijesti i utjecaju ukrajinske inteligencije na ekonomsko-politički život naroda. U srpnju 1899. godine „Prapor“ je tiskao opsežan članak nepoznatog svećenika „Odgojimo najbrojniju narodnu inteligenciju“, usmjeren prije svega na kler Galicije. Ovo su glavne misli: „Milijunski narod ne dozvoljava da ga se proguta, makar stoljećima bio potlačen. Međutim, ako se želi popeti na vrh i u najkraćem roku postati kulturna sila na tom mjestu, potrebni su brojni kulturni djelatnici...“

Nekad se narod borio za svoje postojanje fizičkom silom. Danas su nastupila nova vremena. Danas borba za postojanje i utjecaj imaju priliku za pobjedu samo onda kada se ona ostvaruje duhovnim oružjem... Zato o borbi

naroda za postojanje i opstanak danas ne odlučuje ni imetak, ni fizička sila, nego njegova kulturna snaga, ukupnost njegove volje. Brojnost naroda daje mu otpornu silu..., a upotrebljivu silu narodu će dati samo njegova inteligencija, koja ga čuva i vodi, koja na svakom mjestu brani kulturne interese svog naroda.

U svojoj nacionalnoj borbi naš narod nije slab zato što je siromašan. Njegovo siromaštvo je imaginarno. Ono je naslijeđe njegove kulturne i ekonomske zapuštenosti... Mi smo siromašni i nemoćni zbog toga što smo se opustili, i što smo našu kulturu dobrovoljno podvrgnuli krajnje nekulturnim elementima... Milijunima našeg naroda ne smije biti zatvoren kulturni napredak. Do tog napretka neće nikada dovesti oni koji su paraziti u organizmu naroda, jer oni su stranci narodu, oni to djelima pokazuju na svakom koraku, nemaju samilosti prema narodu, niti poštenja prema svome niti prema onome što je narodu sveto...

Mi smo narod koji živi u Europi. Mi smo duhom, obrazovanjem, kulturom i vjerom vezani s Europom. Želimo se okoristiti europskim sustavom i postati europski narod... Kada uza sve to primjećujemo da nas tlači, kao noćna mora, poluazijatski sustav, koji ubija u narodu svaku kulturu..., izruguje se njegovoj savjesti i njegovoj vjeri... zar ne možemo pozvati u pomoć protiv njih i njihovog načina razmišljanja intelektualce, djecu vlastitog naroda?..

Rus'ki narod mora ući u tu borbu, ako želi biti kulturni europski kršćanski narod, ako želi biti samodostatan u svom izobilju, ako želi da njegova vlastita djeca budu nezaustavljiva u razvijanju svojih prirodnih snaga. Jer samo ona mogu brinuti o njegovom dobru i njegovoj sudbini.

Sve položaje i službe zauzeli su u našoj domovini strani ljudi, samo zato što je trebalo zauzeti, a nije bilo nikoga tko bi ih zamijenio... Šaljući premalo rus'ke djece u školu i dozvoljavajući u školama drugom plemenu da zauzme većinu, moralo je doći do toga da nazadnjaštvo vlada u našem kraju... Danas mi, pored svih velikih mogućnosti našeg naroda, dobrovoljno postavljamo sebe kulturno tako nisko, da smo napustili svakakve položaje i službe za koje plaćamo strance..."

„Ovaj članak“, piše dalje anonimni autor, „napisan je posebno za kler. Naš kler tvori gustu mrežu, koja obuhvaća cijelu našu domovinu. Naš kler savršeno zna, koliko slavnog materijala, od kojeg bi mogla biti sazdana nadmoćna,

sposobna i visoko obrazovana narodna inteligencija, nepotrebno i isprazno živi po selima... Zašto naš kler dozvoljava da uzalud propadaju talenti pod seljačkim krovom, kojima je Bog obdario narod? Zato što se o tom pitanju nikada nije raspravljalo opširno i utemeljeno... Zato što izvan neplodne i izmišljene više politike kler zaboravlja na zdravu i praktičnu narodnu politiku.

Što je više osviješten izbor tog materijala iz sela, od kojega se beskrajno obnavlja stanovništvo grada i duhovna inteligencija naroda, to se šire razvija narod, to se brže i sigurnije uspinje prema bogatstvu i energičnom duhovnom životu...

Mi, kao kler, bacimo mrežu, sposobnu prikupiti i zadržati sigurno označene pravce narodne politike s pregledom odgoja najbrojnije narodne inteligencije... Materijal za tu aristokraciju nam je već dao Bog, prebogat seoskom djecom... Ne dajmo da uzalud propadnu.

Naš kler je pozvan upravo na tu zadaću... Moramo razumjeti da je naša kako domoljubna, tako i moralna obveza tražiti te talente, izvući ih na površinu i poticati ih svim našim moralnim i društvenim utjecajem, kako oni ne bi bili izgubljeni, nego korisni u Božjoj i nacionalnoj službi.

Ovaj, pažljivo i s političkim osjećajem prikladan materijal za narodnu duhovnu aristokraciju, postavimo u duhovne škole, koje moraju niknuti što je više moguće u svakom kutku zemlje... Razumije se da nije dovoljno usvojiti najbrojniji materijal pod seoskim krovovima za umnožavanje narodne inteligencije. Taj materijal treba u duhovnim školama odgajati najstarijim nacionalnim odgojem... Takva inteligencija podići će narod posvuda, brzo i sigurno do kulturnih visina; učinit će od njega europski narod, koji sam odlučuje u svojoj kući, sam slijedi svoju sudbinu...

Pitanje troška odgoja takve inteligencije nije tako teško, kako u početku izgleda. Naš seoski čovjek vidi da je na oranici teško živjeti: pogotovo je teško preživjeti djeci. Probudimo u seljacima razumijevanje za njihove vlastite interese, kako bi uspješno svojoj djeci predali to znanje. Naći će ih se mnogo koji razumiju taj interes...

A ostale, koje roditelji zaista ne žele podržati u školovanju, pustimo u duhovne škole besplatno. Učinimo te škole popularnim među narodom; učinimo ih predmetom njihove kršćanske ljubavi i milosrđa i predmetom

njihovog nacionalnog interesa. Naš je narod, iako siromašan i požrtvovan, samo moramo izvesti njegovu požrtvovnost na već urođeni put milosrđa prema siromašnome.

Samo moramo imati vjeru u sebe, i u narod i u svetost naše stvari; a s malim sredstvima mudro utrošenim dokazat ćemo mnogo.“

Nepoznati svećenik završio je članak ovim proročkim riječima: „Tako budućnost našeg naroda leži u najbrojnijoj nacionalnoj i crkveno odgojenoj inteligenciji, odabrana i probrana iz najdarovitijeg materijala. Prikupimo takvu narodnu inteligenciju i tijekom jedne generacije Galicka Rus' postati će slobodna i visoka u kršćanskoj kulturi..., postat će uzor ostalim narodima Božjeg kraljevstva na zemlji; privući će svojim primjerom sve oko sebe što još nije pokvareno, što teži za domovinom a ne plemićkim despotizmom, a bratstvo poslije Božjih planova.“

Ideja članka „Odgojimo najbrojniju narodnu inteligenciju“ iskazuje iskrenu i odlučnu želju svećenika da što je brže moguće iz korijena poboljša pitanje prosvjete u seoskim školama. Međutim ni ovdje nije prošlo bez velikih poteškoća. Gimnazije i sva ostala viša učilišta bila su u rukama Poljaka. Nasuprot takvoj nepravdi pojavio se u „Praporu“ članak „Rusynima priječe put prema višem obrazovanju“, u kojem se govorilo o ženskom učiteljskom učilištu u Peremišlju. Od 66 djevojaka primljenih 1906. godine bilo je svega deset Ukrajinki, iako je u selima nedostajalo kvalificiranih učiteljica ukrajinskog jezika. Zbog toga se u članku tvrdilo: „Moramo li mi već sada započeti posvuda najprestižniju promotivnu kampanju, natječući se za osviještenost čitave rus'ke inteligencije, da nam dosadašnje stanje odguravanja Rusina od višeg duhovnog obrazovanja više ne dozvoljavaju trpjeti niti naše okolnosti niti naša čast, ako se ima u vidu opće dobro i budućnost naroda..? Također moramo razjasniti sebi i svoj inteligenciji, ali i čitavom našem jednostavnom narodu, da je takvo stanje teška uvreda za naš narod i mora nam biti bolno i mrsko; potrebno je i za dobro zemlje i za međunarodni prosperitet osvijestiti to da bi trebalo za djevojke Rus'kog naroda konačno osnovati Rus'ko učiteljsko učilište.“

Sve te probleme dobro je poznao novi poglavar Ukrajinske Crkve Andrej Šeptyc'kyj, čuo je glas svojih svećenika čitajući „Prapor“, čiji je pretplatnik bio još otkad je bio stanislavivski episkop. Duboko je patio za ukrajinski narod,

sve njegove krivde i nepravde. Ovo poniženje ukrajinskog naroda još je od mladosti probudilo u njemu želju posvetiti se Bogu u monaškom životu, kako bi se neprestano molio za njegovu bolju sudbinu. Taj glas bio je tako snažan, da ga čak ni majčine molbe, niti očeva zabrana nisu mogle utišati. Očinske riječi pape Lava XII. i njegov posebni blagoslov mladog Romana – 23-godišnjeg odvjetnika raspršile su sve poteškoće. To je bio glas Božji. Tako ga je osjetio i sam budući Andrej, a kasnije i njegova obitelj. I već kao glava Ukrajinske pravoslavne katoličke Crkve zadao si je put, da ga je Bog zaista pozvao da bude pastir i istovremeno vodič zarobljenog ukrajinskog naroda. Tom velikom pozivu arhiepiskop-metropolit Andrej Šeptyc'kyj posvetio je čitav svoj dugi život. Andrej Šeptyc'kyj shvaćao je da je osim evangelizacije ukrajinskog naroda potrebno još brinuti se i za podizanje njegove nacionalne kulture. Arhiepiskop-patrijarh Šeptyc'kyj bio je s tim velikim karakterom najsposobniji izvršiti tu zadaću. Organizirao je u Lavovu Ukrajinski nacionalni muzej, gdje su bila sakupljena dragocjena djela slikarstva, pogotovo stare ikone i razni predmeti crkvenog i svjetovnog karaktera, ne samo iz Galicije, nego i iz Velike Ukrajine. Uz muzej su također stajali arhiv i knjižnica. Nadalje je Šeptyc'kyj nastojao stvoriti u Lavovu ukrajinsko sveučilište. Nakon toga je uspio u Lavovu otvoriti Bogoslovnu akademiju. Poljska vlast to već nije mogla zabraniti, ali je poduzela korake u Rimu, kako Ukrajinska bogoslovna akademija ne bi mogla izdavati akademske titule.

Osim toga, metropolit je bio dobročinitelj raznih karitativnih ustanova, duhovnih učilišta, škola i sirotišta. U Lavovu je osnovao Narodno lječilište, u stranim sveučilištima podržavao je brojne ukrajinske studente, potpomogao pisce, umjetnike i vojne invalide. „Djelovanje Kyr Andreja“ – pisao je Francuz otac Kyrilo Korolevs'kyj, glavni biograf Šeptyc'kog, „povodilo se prvenstveno za kršćanskom ljubavi i izravno ili neizravno natprirodnim ciljevima.“ Biograf govori o velikom poštovanju svih Ukrajinaca i ljudi drugih nacionalnosti prema metropolitu i njegovom djelovanju: „To je najbolji dokaz da njegova djela imaju isključivo religijski karakter i da se on pažljivo izmicao svemu što je mirisalo na politiku.“

Opće je poznato da Crkva, propovijedajući narodima Evanđelje istovremeno brine i o razvoju i kristijanizaciji njihovih kultura. Upravo to nastojao je raditi poglavar Ukrajinske Crkve, kako bi prije svega očuvao sakralnu kulturu Kyjivske Rus' – Ukrajine. Poljska vlada prikazivala je djelovanje metropolita Šeptyc'kog u najgorem svjetlu. U svemu se prikazivao ukrajinski nacionalizam, a u osobi Šeptyc'kog njegov ideolog. U takvom svjetlu su Poljaci predstavljali arhiepiskopa-metropolita Andreja Šeptyc'kog i pred Apostolskom stolicom. S obzirom na te napade, godine 1922. Šeptyc'kyj je pozvao iz Rima apostolskog vizitatora²⁵ kako bi se on *in situ* upoznao s pravim stanjem Ukrajinaca u Galiciji. Za vizitatora je bio postavljen svećenik-monah Giovanni Genocchi, visokokvalificirani čovjek, koji je dugi niz godina radio pri Apostolskoj delegaciji u Carigradu i razumio se u pitanja Istočne Crkve. Metropolit se tijekom 7 mjeseci vizitacije zadržao u Rimu kako bi otac imao potpunu slobodu rada.

Prije vizitacije metropolit Andrej je ocu Genocchiu uručio izvještaj o moralnom i religijskom stanju Ukrajinaca i klera u Galiciji. U vezi optužbi i prigovora poljske vlasti na njega Andrej Šeptyc'kyj je pisao: „Kršćanska ljubav prema bližnjemu i ljubav prema katoličanstvu, kojoj sam posvetio čitav svoj život, pitanje svetog jedinstva – to je dio naših najljepših religijskih tradicija – mi se pozivamo na tu vezu, koja veže našu Crkvu s Rimskom stolicom. Istinski patriotizam nije ništa drugo u svojoj biti nego istinska ljubav prema bližnjem. Tako sam i ja postao ukrajinski patriot. Sav moj rad, koji se rodio iz te ljubavi, imao je uvijek kao cilj dobro koje sam želio napraviti svome narodu. Prije svega to je bilo materijalno dobro, imajući u vidu veliko siromaštvo naše Crkve i našeg naroda. Napravio sam sve što sam mogao kako bi pomogao. To je dakle bilo moralno dobro. Radilo se o podizanju kršćanskog obrazovanja naroda, o duhovnom životu, kršćanskom životu u obiteljima itd. Trudio sam se obuhvatiti sve potrebe našeg naroda i pomoći savjetima svima, barem u nekoj mjeri.

Međutim, ne mogu zaobići osobitosti prirodnog razvoja, u kojem se ipak govorilo sve dobro za moju naciju. Metropolit je među Ukrajinacima usamljena

25 Papinski predstavnik, čija je zadaća istražiti posebne okolnosti u određenoj državi ili dijecezi.

ličnost, najreprezentativnija i najistaknutija u tom narodu, zarobljenom stoljećima. Ukrajinci u Galiciji nisu imali ni svoju vladu, ni dužnosnike, ni bogate, ni utjecajne osobe. Njihovi episkopi su bili gotovo jedini predstavnici naroda i u skladu sa zakonom, koji bih ja nazvao „zakonom zastupništva“, naše su episkope često pozivali na funkcije koje drugdje inače obnašaju svjetovni predstavnici naroda. Kao što u misijama misionar mora često biti učitelj i liječnik, odvjetnik i sudac, zbog toga što svi građanski organi vlasti ne postoje u društvu unutar kojeg on djeluje. Nešto slično, pronalazeći mjeru, moraju među nama raditi episkopi. S obzirom na radnje, na koje me primorao u tom smislu moj položaj kao metropolita, bio sam veoma oprezan kako ih se ne bi moglo interpretirati kao nacionalni šovinizam i slično. Smatrao sam da je šovinizam rana koju episkop mora zacijeliti.“

Ova objašnjenja koja je metropolit Andrej davao kad god se radilo o poljskoj politici u Galiciji, nisu se uvažavala u poljskim krugovima. Sve optužbe prema Šeptyc'kom kao „ukrajinskom nacionalistu, šovinistu“ ponovo su isplivale 1958. godine, kada je u Rimu započet proces beatifikacije i kanonizacije metropolita Andreja. Sav materijal je bio proučen, provjeren i demantiran. Glavni izvjestitelj za procese kanonizacije u rimskoj kongregaciji, njemački dominikanac p. Ambrosius Esser, godine 1986. pisao je o Šeptyc'kom: „Sluga Božji, smatrao je sebe prirodnim poglavarom svog naroda, u tradicionalnom (za Istok) značenju „etnarha“, jer nije bilo niti jednog drugog poglavara, ni svjetovnog ni crkvenog. U najautentičnijoj povijesti istočnih Crkvi u svakom nesigurnom položaju (za narod) isplivala je na površinu figura „etnarha“. Dovoljno je pogledati Crnogorce, gdje je do polovice 1860-ih godina čast metropolita-kneza čak bila nasljedna sa strica na nećaka. Krajnji cilj sluge Božjeg bio je religijski. Politička autonomija Ukrajine, to je stvar koja je za svakog kršćanina na Istoku bila neodvojiva, jedna od druge... Zato je to političko i religijsko odvajanje Ukrajine od Rusije trebalo biti pobjeda pravde. U skladu s istočnim tradicijama, koje ne poznaju odvojenost Crkve od države, bilo je praktički nemoguće osloboditi Ukrajinsku pravoslavnu Crkvu od jarma visokog ruskog klera bez političkog odvajanja zemlje od ruske vlasti.“

Jurij Skira

Skrivanje Židova tijekom Holokausta u monaškim zajednicama na području Lavovske arhieparchije Grkokatoličke Crkve

Početak njemačko-sovjetskog rata doveo je do nagle hitlerovske okupacije Galyčyne i uvođenja „novog poretka” na njenom području. To je unijelo značajne promjene u životu naroda koji su odavno naseljavali taj kraj.

U iznimno nepovoljnim prilikama našao se židovski narod. Prema drugom općem popisu stanovnika Druge Poljske Republike 1931. g. u Galyčyni je živjelo 563 238 Židova. U Lavovu je prema popisu 1931. g. živjelo 99 595 Židova koji su činili 31 % stanovnika grada. Prema tim podacima Lavov je zauzimao treće mjesto u zemlji iza Varšave i Łódža. A uoči Drugog svjetskog rata u Lavovu je živjelo 104 700 Židova.

Politika Trećeg Reicha temeljila se na načelima rasne i nacionalne netrpeljivosti prema drugim narodima, izražena joj je dominanta bio antisemitizam. S prvim danima okupacije Galyčyne počeli su pogromi i pljačke Židova. Ubrzo su prisilno iseljeni i preseljeni u odvojene dijelove grada – „geta”. Počele su djelovati „tvornice smrti”, čiji je cilj bio fizički uništiti židovski narod. 20. siječnja 1942. g. na konferenciji višeg vodstva Njemačke u Wannseu odlučeno je ubrzati proces „konačnog rješenja” židovskog pitanja. Uskoro je 1943. g. likvidiran lavovski geto i gotovo svi galycki Židovi su ubijeni.

Spasiti se uspio neznatan dio galyckih Židova. U tome veliku zaslugu imaju Poljaci i Ukrajinci koji su riskirajući vlastite živote spašavali Židove. Velik broj Židova spasilo je rimokatoličko i grkokatoličko svećenstvo. U brojnim rimokatoličkim i grkokatoličkim manastirima skrivali su se židovska djeca, žene i muškarci, a monasi i monahinje brinuli su o nesretnim ljudima.

Razmotrit ćemo grkokatolički aspekt spašavanja Židova od strane redovnika i redovnica raznih istočnih monaških ustava i činova. Poseban zadatak bit će pratiti put progonjenih: njihova molba za spas crkvi, načini i sredstva,

opasnosti i izazovi skrivanja, pitanje života i mjesta stanovanja. Novina članka je sagledavanje tih pitanja s gledišta raznih dobnih skupina - djece i odraslih. Baza izvora temelji se na sjećanjima spašenih Židova i monaha, laika koji su bili uključeni u organizaciju tog rada.

Skrivanje djece

Posebno je teško poglavlje skrivanja Židova bila sudbina djece. O tome rabin David Kahane piše u memoarima: „Što se tiče spašavanja naše djece, (Andrej Šeptyc'kyj) odmah je izrazio spremnost prihvatiti malene djevojčice i dječake, iako će biti teško sakriti obrezane dječake.”

Djeca su poslana u sirotišta. Ukrajinski odbor za pomoć surađivao je s Grkokatoličkom Crkvom, i crkva je poticala da ukrajinska sirotišta zbrinu djecu. „Metropolit (Andrej Šeptyc'kyj) je poslao upute nekim svećenicima u oblasnim gradovima kako spašavati djecu i kuda ih dovoditi.”

Djecu su skrivali, i u Univs'koj Lavri, i nedaleko u Pokrovs'kom manastiru kod sestara studitki, u selu Jaktoriv. Osim toga, ove monahinje skrivale su Židove u svih svojih sedam kuća: u Lavovu, Brjuhovyčima, Peremyšljanima, Univu, Ćajima, Skalatu i Ljubeškama. S njihove strane, koordinator je bila igumanija majka Josyfa (Olena) Viter, koja je iskusila represije za vrijeme prve sovjetske okupacije Zapadne Ukrajine.

Neku su djecu roditelji dovodili u metropolitov dvor, a otuda ih slali u manastire. Na primjer, 14. kolovoza 1942. g. osobni vozač Andreja Šeptyc'kog Ivan Ćirnyj izveo je iz rezidencije oko 100 djece. U manastirima su im izdavali lažne krsne listove. No, bilo je i posebnih slučajeva:

Zimi 1944. g., za vrijeme jednog od posjeta igumaniji (Josyfa) u manastiru u ulici Uboča, (supruga rabina Davida Kahane) ugledala je dvije djevojčice, jednoj je bilo pet godina, drugoj ne više od deset. Mlađa je iznad koljena imala duboku ranu. Objе su djevojčice bile prljave i ušljive. Igumanija je sama brinula o njima, radeći sve vlastitim rukama. Očistila je ranu od gnoja, oprala kosu djevojčicama, dezinficirala petrolejem i okupala u svojoj kupaonici. Ove dvije

male židovske djevojčice iskočile su iz vlaka koji ih je vozio u Belzec. Mlađu je strijeljao esesovac koji je čuvao vlak. Starija je ostala neozlijeđena. Dovukla je ranjenu djevojčicu u najbliže selo gdje su, srećom, naišle na dobre ljude koji su ih doveli u lavovski manastir. Kad se moja supruga obratila igumaniji tražeći da joj dopusti okupati djevojčice, ona je dogovorila: „Ja vršim svoju dužnost, i činim to jer sam se zavjetovala. Želim vršiti taj zavjet sama bez tuđe pomoći.” Djevojčice su preživjele i poslone su u jedan od ženskih manastira istočne Galyčyne.

Drugi primjer dječje sudbine priča je Natana Levina, sina rabina Jezikijila Levina. Počela je u metropolitovom dvoru. Natanov stariji brat Kurt bio je kod Andreja Šeptyc’kog i tražio pomoć.

„(Andrej Šeptyc’kyj) zamolio me doći idućeg jutra s Natanom i mamom. Mama baš i nije htjela ići, ali objasnio sam Natanu da će bez njega biti lakše spasiti mamu i našeg šestogodišnjeg brata. Natan se složio, i idućeg smo jutra nas troje otišli k Juri.” Stigavši, dogodilo se sljedeće: „Tamo nas je čekao stari svećenik otac Kyprijan. Natan se upoznao s njim, blagoslovio ga je metropolit, i oboje su otišli. Metropolit je uvjerio mamu da je Natan odsad pod njegovom skrbi i dobro će brinuti o njemu.”

Jeromonah Studijskog Ustava Kyprijan Šuljgan odveo je dječaka u Pidmyhajlivce u Manastir sestara vasilijanki koji se nalazi u današnjoj Ivano-Frankivs’koj oblasti. Tamo je o njemu brinula igumanija majka Monika (Marija) Poljans’ka, ČSVV, koja je kod sebe otprije skrivala židovsku djevojčicu na zamolbu Metropolita Andreja. Natana su smjestili u kuću kapelana na manastirskom posjedu.

Jerođakon Studijskog Ustava Manujil u “Історія Свято-Успенської Унівської Лаври та студійського монашества” piše:

„Zatim, kad je Natan naučio ukrajinski jezik i običaje, preselili su ga u selo Bačiv u Ternopiljs’koj oblasti gdje su ga skrivali paroh sela, lavrs’ki jeromonah Platon Budzins’kyj i monah Ğervasij Ivasiv. Kasnije je preseljen u Lavov, gdje je sakriven u skloništu u ulici Pavlina koje su vodili monasi Studijskog ustava, a nadstojnik je bio opat Kyprijan. Tamo su krili i Herberta Hamajdesa, sina rabina Hamajdesa.”

Natana Levina sjeća se i rabin David Kahane. Susreo se s dječakom u Lavovu, u knjižnici „Studion” (tada ulica P. Skarğy 2a i 26), u studenom 1943. g. Tamo su mu studiti pripremili zaklon.

„U mojem su se zakutku nalazila dva kreveta. Ispostavilo se da je drugi bio dodijeljen Natanu Levinu, mlađem sinu rabina Jezekelja Ljevljena, koji se skrivao pod imenom Bogdan Levyc'kyj. Dječaka su selili s jednog mjesta na drugo, sve dok ga metropolit nije odlučio povjeriti mojoj brizi. Kroz nekoliko dana Teodozij je doveo u knjižnicu jedanaestogodišnjeg dječaka s plavim prestrašenim očima. Bilo je to lijepo, dobro, strpljivo, bistro dijete koje je savršeno razumjelo što se događa oko njega.”

Skrivanje djece bilo je ispunjeno brojnim opasnostima. Životi njihovih spasitelja stalno su bili ugroženi. Jednom je Marko (Stek) tramvajem selio dva malena židovska dječaka. Neočekivano je prišao njemački vojnik, nasmiješio se i pokušao našaliti sa starijim dječakom. Marko se prestrašio da će odgovoriti na njemačkom i izdati se kao Židov. Drugi put k njemu je noću došla monahinja – vasilijanka, u čijem je sirotištu bilo skriveno nekoliko židovske djece. Rekla je da je jedan od radnika vidio obrezanog dječaka, i obavijestio ukrajinsku policiju. Marko je noću odveo djecu iz sirotišta i držao ih u svojoj sobi, dok im nisu pronašli drugo mjesto.

David Kahane kasnije je govorio da je opat Marko Stek, nadstojnik manastira sv. Ivana Krstitelja u Lavovu, spasio više od 40 židovske djece. V. Kolbasin u knjizi „Небо на землі: Паломництво до Святоуспенської Унівської Лаври” navodi sljedeću priču:

I u monaškom je sirotištu postalo opasno. Ljudi su primijetili da je u Lavri bilo mnogo djece koja nisu sličila Ukrajincima. Netko je prenio Nijemcima da monasi skrivaju židovsku djecu. Nacisti su došli pretražiti Lavru. Srećom, nitko nije stradao: djecu koja nisu izgledala kao Ukrajinci, stigli su premjestiti drugdje. Ostali su samo oni čija se lica nisu razlikovala od lica ukrajinske djece.

Isto to radile su i odgojiteljice u sirotištima za vrijeme pretresa Gestapa. Skrivale su židovsku djecu. Tajnu o djeci vrlo strogo su čuvale. Studit opat Vasyly Voronovs'kyj se sjeća: „U vrijeme Poljske tamo je čak bio vrtić, u Brjuhovyčima, taj vrtić vodile su monahinje, svećenici su pomagali. I mnogo

su Židova iz tog vrtića uzeli i odgajali kao Židove. To je znao samo Jurij, naš iguman Makar, on je znao.”

Također, treba napomenuti da je iguman Svjatouspens'ke univ'ske lavre, opat Klymentij Šeptyc'kyj pružao utočište djeci siročadi od 1941. g. I već su tad u manastiru bila židovska djeca. Bilo je iznimno teško skrivati ih.

Djeca, traumatizirana ratom i odvojenošću od obitelji, često su bila sasvim izgubljena, nisu razumjela, u čemu je spas, a u čemu opasnost, i nisu uvijek izdržala stroge uvjete manastira. Neprestani plač, i nepovjerenje, čak i neprijateljstvo prema svojim spasiteljima, kao i pokušaji bijega. Tako su u prosincu 1941. g. monasi morali vratiti u Peremyšljane nekoliko dječaka koji nisu proveli ni tjedan u Unevu. S tugom u očima jerođakon Danyjil (Тымчына) ih je ostavio u obitelji Rotfeljda, odvjetnika, čije je usluge prije rata više puta zatrebao opat Klementij. Židove su tad svi gledali kao osuđene na smrt, i redovniku nije bilo lako ostaviti djecu same.

Kasnije je tu dospio i Adam Daniel Rotfeljd, budući poljski ministar vanjskih poslova 2005. g. Nakon povlačenja njemačke vojske, Metropolit Andrej i dalje je pomagao onima, kojima je spasio život. Djeca su dodijeljena u nekoliko židovskih obitelji, koje su preostale, ali tek nakon pristanka novih roditelja, predanog u ruke rabinu Kažane. Otac Protoigumen Klym je rekao: „Meni su djeca ostavština koju su mi povjerali preminuli roditelji; predat ću ih u ruke samo odgovornim ljudima.” Šačica tih, kojima je uspjelo spasiti se, živjela je zajedno u Jablons'koj ulici gdje je djelovao židovski odbor. Ni od koga nije tražena pomoć ili utjeha, osim metropolita Andreja koji je poslao odboru hranu i odjeću.

Daljnja sudbina djece bila je raznolika. Leo Gejman, koji je 1963. g. imao intervju s rabinom Davidom Kahane, piše u članku: „Забу́та епопе́я графа Шептицького”: „Dok me je pukovnik Kahane vodio do vrata glavnog stana, supersonični izraelski mlazni borbeni avioni parali su plavetnilo neba. Rabin Kahane podigao je ruku i rekao: „Vidite ovu borbenu formaciju? Četiri pilota te eskadrile - djeca su koju je spasio metropolit Šeptyc'kyj.”

Tijekom Holokausta UGKC je spasila brojnu židovsku djecu. Istraživači ne mogu odrediti točan broj jer nije sačuvano i nije bilo nikakvih dokumenata,

nisu zapisani zbog sigurnosti. Pretpostavljaju da je Andrej Šeptyc'kyj pomogao spasiti oko 150 djece. A sveukupno je UGKC tijekom Drugog svjetskog rata spasila više od 2 tisuće židovske djece.

Skrivanje odraslih

Skrivanje odraslih također je bilo puno briga, opasnosti i neočekivanih problema. Otac Marko Stek ispričao je Kurtu Levinu: „Jednom sam morao riješiti delikatan slučaj jedne udane Židovke koja je stupila u manastir, kao novakinja, a prije toga bila je trudna.”

Istovremeno, ljudski je put do crkve bio različit, pun sumnji. Kurt Levin je pisao: „Rekao sam mami, da ne bi bilo loše otići do metropolita Šeptyc'kog, posavjetovati se o našem mogućem spašavanju i pokušati ostaviti kod njega dokumente i očeve rukopise. Prema ideji se postavila pomalo skeptično, ali uopće se nije protivila.” Metropolit ih je primio, i dva su sina rabina Jezekyjila Levina spašena. Kasnije, Kurt Levin je molio i samu Rahilj Rajs Levin da traži utočište kod Andreja Šeptyc'kog, ali nije htjela. „Mama je rekla da bi to moglo dovesti u opasnost mene i mog brata (Natana), dobrota tih ljudi ima granice, moj je brat postao razdražljiv od užasa koji ga okružuju, i bit će teško s njim izići na kraj.” Umrla je u ženskom odjelu Janovskog logora, a njenog je najmlađeg sina, Lejbu Levina, ustrijelio oficir SS.

Rabin David Kahane uspostavio je kontakt s katedralom sv. Jurija posredništvom svog starog poznanika - nadstojnika Preobraženske crkve u Lavovu, opata Gavryjila Kosteljnyka.

Suradnja rabina s metropolitovom rezidencijom imala je nekoliko etapa. Na početku, u kolovozu 1942. g., David Kahane primio je od opata Klymentija Šeptyc'kog pismo upućeno majci Josyfi (Oleni) Viter s molbom pobrinuti se za trogodišnju rabinovu kćer Ruf. Susret s njom opisuje ovako: „Igumanija Josyfa srdačno me dočekala. Izrazila je duboku sućut i razumijevanje tragedije koja je snašla židovski narod. Tek kasnije, kad sam saznao da je, riskirajući život, spasila brojne židovske žene i djevojčice, shvatio sam da nije govorila iz pristojnosti, već je stvarno u to bila uvjerena.”

Djevojku su preuzele sestre studitke i otac se sreo s kćeri tek krajem prosinca 1943. g., kad ju je u knjižnicu „Studion” dovela majka Josyfa (Olena) Viter.

Zatim je došao red na suprugu rabina Nehame. „Zaštićena preporučenim pismom igumana Klymentija Šeptyc’kog i krivotvorenim „arijskim“ dokumentima, moja je supruga otišla k igumaniji ženskog studijskog manastira, gdje je trebala provesti neko vrijeme.”

Njen bijeg iz geta dogodio se 1943. g. „Isprva je svoje sklonište pronašla u Lyčakivs’kom ženskom manastiru, u ulici Uboča, u rezidenciji igumanije Josyfe (Olena) Viter, koja je vodila ženski studitski manastir.” Zatim je prešla u manastir u Brjuhovyčima. Tu je „učila ukrajinski i upoznala se s novim okruženjem u kojem je sad živjela, s ljudima, običajima i mogućim opasnostima. Nabavili su joj prave, uvjerljive „arijske” dokumente. Postupno je navikla na život nežidovskog svijeta, čak se usuđivala izlaziti na ulice sama bez pratnje.” „U ožujku 1943. g. moja je supruga napustila Brjuhovyče. Predugo zadržavanje na istom mjestu bilo je riskantno. Vrativši se u Lavov, neko je vrijeme živjela u manastiru u ulici Uboča, potom je počela raditi u centru za brigu o djeci u ulici Ostrovs’kog.” „Cijelo to vrijeme moja je supruga održavala bliski kontakt s igumanijom Josyfom, često se s njom viđala i dobivala od nje informacije o svojoj kćeri i suprugu. Zнала je da sam živ i na sigurnom mjestu, ali nije znala gdje točno. „Spavala je u igumanijinoj sobi, išla u crkvu i tako je dvije godine nisu otkrili niti ulovili.”

Na kraju je i sam rabin David Kahane 23. svibnja 1943. g. pobjegao iz Janovskog logora u katedralu sv. Jurija. Patrijarh Ukrajinske grkokatoličke Crkve, kardinal Josyf Slipyj zapisao je u „Спомини” ovakvo sjećanje: „Sa svoje sam strane radio što sam mogao, kako bih im (Židovima) pomogao. U podrumima sjemeništa skrivali su se Židovi, kao i kod sestara - židovska djeca. U Metropolitoj knjižnici bio je jedan ljekarnik. Više je Židova bilo u manastiru studita u Unevu. Očito je „ljekarnik u toj situaciji bio rabin David Kahane.

Slična sudbina, koja se kasnije dotakla rabinove, bila je sudbina Kurta Levina. Njega su isprva krili u sirotištu, a kasnije - u manastiru sv. Ivana

Krstitelja u Kryvčycama kod Lavova. Monasi studiti izlagali su se stalnoj smrtnoj opasnosti.

Ako bi tijekom kojeg pretresa pronašli Židova, stradao bi cijeli manastir. Iako su monasi shvaćali, tko sam, prihvatili su me. Neki su od njih bili protiv toga da se cijela zajednica izlaže opasnosti samo zbog mene. To je bilo mišljenje oca Rafajila (Homyn) i drugih monaha. Rekli su to igumanu Klymentiju i svojim nadstojnicima - jeromonasima Marku i Nykanoru. No, nitko nikad nije pokušao vršiti pritisak na mene ili me izdati.

Kad je u manastir sv. Jozafata, o kojem je ranije bila riječ, dospio rabin David Kahane, pretresi su se pojačali. Tad mu je brat Teodozij (Cybrivs'kyj) ispričao ovakvu zgodu:

Nadstojnik, otac Nykanor, pozvao je svu braću i otkrio im tajnu vašeg ovdašnjeg prebivanja. Ako dođu Nijemci pretraživati i pronađu vas, moramo učiniti sve kako bismo uklonili sumnju s manastira i preduhitrili mogućnost zajedničke odgovornosti za takav čin. Samo tako možemo zaštititi manastir od uništenja, a redovnike - od smrti. Dakle, jedan od redovnika dobrovoljno treba preuzeti odgovornost na sebe. Nadstojnik je upitao: „Tko je spreman preuzeti odgovornost?“ Svi su, kao jedan, zakoračili naprijed. Svi su bili spremni riskirati.

Monasi studiti pokazali su veliku solidarnost i hrabrost, što je osiguralo uspjeh tako opasnoj operaciji kao što je skrivanje Židova.

O svom se životu, u manastiru sv. Ivana Krstitelja, Kurt Levin prisjeća: „Živio sam kod monaha studita kao novak i imao obvezu sudjelovati u svim molitvama i zadacima, osim primanja svetih sakramenata. Nakon doručka asketski sam se družio s ocem Tytom. Imao je 35 godina i dolazio iz Volynja. Naučio me ukrajinski i staroslavenski jezik, pričao o običajima koji su postojali, i u manastiru, i općenito među Ukrajincima.“ Monaški život nije bio jednostavan. „Život u manastirskoj rutini jako me tlačio jer nisam navikao klečati satima, slušati pjesme na nepoznatom jeziku i razonoditi se. Prvi dani bili su vrlo teški, ali kasnije sam se polako privikao ritmu monaškog života, naučio pjevati u zboru i čitati psalme na staroslavenskom jeziku. Jednog me dana monah zamolio čitati psalme na sjevernoj službi, i ja sam shvatio da me zajednica manastira sv. Ivana Krstitelja u Lyčakovu odobrila i prihvatila.“

„Jednog je dana moj boravak u manastiru sv. Ivana Krstitelja, koji me trebao pripremiti za život među monasima studitima, završio. Otac Tyt zaključio je da sam sasvim spreman prijeći na novo mjesto. Seoba je bila neophodna jer me previše ljudi vidjelo u manastiru, kad sam tek došao, i previše sam se razlikovao od ostalih. Zato je bilo sigurnije preseliti me na drugo mjesto, gdje me nitko nije poznao.” Kurta Levina preselili su u manastir sv. Josafata u ulici Petra Skarže u Lavovu. Od 2. lipnja do 12. rujna 1943. g. u tom se manastiru skrivao rabin David Kahane. Njegovo je prvo skrovište bila knjižnica metropolitova dvora. Ali tamo je zbog velikog broja posjetitelja postalo opasno boraviti. Stoga je odveden kod studita gdje mu je pripravljeno sigurno mjesto. „Velik, prostran tavan bio je podijeljen drvenim pregradama u zasebne odjeljke. Teodozije je zaustavio kod jednog od njih i pažljivo pomaknuo u stranu nekoliko dasaka, pokazujući ulaz u moje skrovište. Sagnuvši se, provukao sam se unutra. Tu sam ugledao krevet sa željeznom mrežom bez madraca. Na krevetu je ležalo nekoliko seljačkih kožuha.”

Život tamo nije bio jednostavan. „Moje utočište na tavanu bilo je pod krovom, prekrivenim limenim pločama. Za sunčanih dana lim se ražario, i ja sam se zamalo onesvijestio od vrućine. Noći su bile hladne, lim je brzo gubio toplinu akumuliranu tijekom dana te sam drhtao od hladnoće.”

Tako je živio do 12. rujna 1943. g., dok Gestapo nije pretražio manastir, i Metropolit ga odlučio vratiti nazad u svoju rezidenciju.

Sličan put pretresa prošao je i Kurt Levin, koji se skrivao u tom manastiru kao novak kod monaha studita. „Neočekivan njemački pretres u sv. Juri i manastiru sv. Josafata pokazao je da je opasnost zaista blizu. Očistivši hodnike i kapelu, išao sam u blagovaonicu u podrumu, ugledavši kako gore po stepenicama trče esesovci. Zaletio sam se dolje, istrčao na dvorište, odakle sam, ranije dobro proučenim prolazima, izišao na ulicu. Stopio sam se s mnoštvom, sjeo u tramvaj i otišao u Lyčakiv, u manastir sv. Ivana Krstitelja.”

Tijekom pretresa uhićeni su direktor tvornice obuće „Deutsche Schuhfabrik Zolit” opat Joan Peters i nadstojnik manastira sv. Josafata opat Nykanor Dajneža. Uhićeni su zbog tiskanja antifašističkih letaka u tiskari koju je vodio opat Joan Peters i u kojoj su radili monasi studiti iz manastira sv. Josafata.

Tvornica obuće bila je konfiscirana i zapečaćena. O kasnijim se događajima Volodymyr Ğordyns'kyj prisjeća:

„Rano, dok sam još bio u krevetu, k meni je došao opat Kotiv, čovjek koji je zastupao oslabjelog Metropolita. Bio je posvuda i vršio Metropolitovu volju. Prigušenim je glasom rekao: „Odjenite se i smjesta pođite sa mnom do Metropolitova dvora. Otac Peters je uhićen i Gestapo je konfiscirao tvornicu obuće. Treba odlučiti, što dalje činiti.” Metropolit i arhimandrit Klementij već su me čekali. Razgovor je bio vrlo kratak. Metropolitov je zadatak za mene bio - za 24 sata vratiti tvornicu od Gestapa. Na izlasku sam rekao opatu Klementiju da je to nemoguće, i kad bih zbog toga otišao k Gestapu, odatle se više nikad ne bih vratio. A opat Klementij vrlo je odlučnim glasom odgovorio da je to metropolitova volja.

Uz pomoć mita od 30 000 maraka činovniku Volodymyru Ğordyns'kom uspjeli smo vratiti tvornicu u vlasništvo crkve.“ I poslije je shvatio, zašto je tvornica bila toliko važna braći Šeptyc'kyj. „Znao sam da Metropolit i studiti skrivaju Židove, ali nisam znao da je tad u podrumu tvornice bilo 16 Židova i njihov pronalazak bio bi kraj svima nama.” U tvornici su zajedno s monasima studitima radili Židovi postolari spašeni iz geta. Oni i njihove obitelji živjeli su u podrumu tvornice. Sve se to zbivalo uz dopuštenje direktora „Deutsche Schuhfabrik Zolit” opata Joana Petersa. Rabinu Davydu Kahane je brat Teodozij (Cybrivs'kyj) rekao: „Prijatelj, brat Lazar (Šyjan) i ja radimo kao postolari u tvornici „Solid“. U podrumu tvornice izgradili smo bunker gdje krijemo židovsku obitelj Funk. Molim Boga da nam pomogne spasiti te ljude.” Priča je imala sretan kraj. „Od onih koji su napustili Lavov nakon dolaska Crvene armije saznali smo da su se svi koji se krili u tvornici obuće i o kojima se izravno brinuo brat Teodozij sretno spasili. Istina, opat Joan Peters proveo je ostatak rata u koncentracijskom logoru Dachau. Opata Nykanora Dejneđu pustili su iz zatvora 1943. g. zahvaljujući Metropolitu Andreju Šeptyc'kom.“

Što se tiče Kurta Levina, treba reći da se vratio u manastir sv. Josafata, ali je ubrzo iz sigurnosnih razloga premješten u skit sv. Andreja u Lužkama, u Karpatima. Skit sv. Andreja bio je idealno mjesto za skrivanje. „Put do njega (samostan) bila je samo željeznica koja je vozila drvo iz metropolitovih šuma. U

proljeće ili ljeto moglo se doći stazom, ali ne i kolima. Zimi je ovo mjesto bilo sasvim odsječeno od svijeta. Samo je željeznica tamo dolazila.” I upravo je tu, na molbu opata Klementija Šeptyc’kog, stigao Kurt Levin.

Život tamošnjih monaha studita bio je vrlo težak. „Spavali su na daskama i sav je namještaj unutar manastira bio drven, čak i drvene zdjele, žlice i tanjuri. Jelo tri puta dnevno, meso tri puta godišnje, povrće, riba, jela od brašna, mlijeko i laneno ili konopljano ulje bilo im je jelo. Susjedstvo samostana bile su planine, stijene, rijeka Limnycja, šume, željeznica i medvjedi, koji su se često šuljali do pčelinjaka.”

Kurt Levin živio je tu skoro godinu dana, dok ga ujesen 1943. g. opat Klementij Šeptyc’kyj nije pismom pozvao u Lavov. U Lavovu mu je dodijeljen posao u knjižnici „Studion”. Tamo se i susreo s rabinom Davidom Kahane.

Metropolit je spasio dr. Kahane od strašnog Janovskog logora. Skrivali su ga u Studionu i knjižnici koja je bila tamo. Kasnije sam saznao da je jedan od razloga, zašto su me vratili u Lavov, bila potreba za brigom o dr. Kahane. Dr. Kahane imao je izrazito semitske crte lica i nije govorio ukrajinski. Morali smo ga stalno kriti, inače bi ga odmah prepoznali. Nakon patnji u getu, Janovskom logoru, doživljenog straha, pretresa u manastiru sv. Josafata i rezidenciji Metropolita, Kahane je proživljavao duboku duševnu krizu.

Prije opisanih zbivanja, rabin David Kahane već je neko vrijeme živio u metropolitovoj knjižnici. U listopadu 1943. g., kratko je prebačen u manastir sv. Josafata i početkom studenog 1943. g. dospio je u knjižnicu „Studion”, gdje je i susreo Kurta Levina. U srpnju 1944. g. Lavov je zauzela Sovjetska vojska i skrivanju je došao kraj. Djelovanje očeva studita po pitanju Židova za vrijeme Holokausta Kurt Levin ovako sažimlje:

„Trudili su se, iskušavali svoje sile i uviđali granice svojih mogućnosti. Prihvaćali su sve zadaće koje im je davao metropolit, pa i skrivanje Židova uz rizik vlastitog života. Oni su to svjesno činili, iz ljubavi prema Kristu, ne očekujući zahvalnost ili nagradu. Kao ni većina Ukrajinaca, oni nisu bili pretjerano prijateljski nastrojeni prema Židovima i nisu imali nikakav poseban interes spram njih. Uza sve to, veliki je broj Židova (više od 200) spašen uslijed

tih tragičnih okolnosti. To je mnogo, imajući na umu broj samih monaha studita.“

Zaključci

Skrivanje Židova u monaškim zajednicama Ukrajinske grkokatoličke Crkve bilo je složeno i odgovorno, s obzirom na dragocjenost ljudskog života. Put Židova do manastira bio je raznolik. Neki su od njih tamo dospjeli nakon posjete i molbe za zaštitom kod metropolita Andreja Šeptyc'kog. Neki su tražili pomoć izravno. Za svaku osobu birali su određen način spašavanja: muškarce su prerašavali u braću poslušnike, djecu slali u dječja sirotišta gdje su učila ukrajinski jezik, kako bi bila neprimjetna među ukrajinskom djecom. Svima su izdavali krivotvorene isprave i dokumente. Koga nisu mogli otvoreno kriti s promijenjenim imenom i zanimanjem, tajno su skrivali. U ovaj je proces bio uključen velik broj manastira i oko petsto svećenika, redovnika i redovnica. Za to je vrijeme izvršeno bezbroj pretresa od strane njemačkih vlasti, no nitko nije odao tajnu i nitko od skrivenih nije uhićen. Što se tiče redovnika, među njima je bilo uhićenja i neki su od njih bili u zatvoru. Ipak, o Židovima nisu ništa otkrili. Danas nije moguće utvrditi točan broj Židova spašenih u monaškim zajednicama Ukrajinske grkokatoličke Crkve, jer u to vrijeme nije rađena nikakva dokumentacija zbog sigurnosti. Većina preživjelih bila su djeca koja su zbog dobne specifičnosti kasnije zaboravila te događaje. Međutim, izvori koji su sačuvani na obje strane pružaju osnovne odgovore na pitanja procesa i organizacije spašavanja Židova u monaškim zajednicama Ukrajinske grkokatoličke Crkve za vrijeme Holokausta.

S ukrajinskoga prevela Aleksandra Vračević

*1946. pseudo sabor u Lavovu i lideri „inicijativne grupe“ za „ujedinjenje“
Ukrajinske grkokatoličke crkve s Ruskom pravoslavnom crkvom*

Crkva u totalitarnom režimu

Anatolij Babyns'kyj

U vrtlogu sukoba s totalitarizmom

S dolaskom sovjetske vojske, počeli su i prvi pokušaji prevesti grkokatoličke parohije Galicije na pravoslavlje. U proljeće 1940. godine patrijarhalni predstavnik Moskovskog patrijarhata Serĝij (Straĝorods'kyj), imenovao je Mykolaja Jaruševyča egzarhom zapadne Ukrajine. U to vrijeme odvijaju se prvi pokušaji sovjetskih represivnih službi prisiliti na suradnju neke grkokatoličke svećenike, između ostalog Gabriela Kosteljnyka i Mykolu Ćryceljaka. Međutim, u Galiciji nije bilo prijelaza. Godine 1941. tu su se počele događati još veće represije i deportacije. Iako su na početku Drugog svjetskog rata njihove žrtve postajale intelektualci, trgovci, svećenici, industrijalci, pravnici, pred kraj okupacije žrtva je mogao postati bilo tko. Za to je bila dovoljna optužba samo za ukrajinski nacionalizam.

Njemačka okupacija koja je započela 22. lipnja 1941. godine, dozvolila je da malo oživi crkveni život. Revitalizira se Teološka akademija i znanstveni rad Teološkog društva. 30. lipnja u Lavovu, dogodio se Akt obnove ukrajinske države na čelu s Jaroslavom Stec'kim. Metropolit Šeptyc'kyj pozdravio je ta proglas i zahvalio njemačkoj vojsci za oslobođenje od sovjetske okupacije, koja je ostala upamćena u društvu po žestokim represijama i teroru. Ali vlada pod vodstvom Jaroslava Stec'ka je trajala nekoliko dana, nakon čega su njene članove Nijemci uhvatili i poslali u koncentracijske logore. Unatoč činjenici, što se u ukrajinskom društvu Njemačka povezivala s naprednom civilizacijom i redom, Nijemci iz 41. godine nisu odgovarali tom opisu. Tada već metropolit kritizira naciste za njihove zločine protiv ljudskog dostojanstva, i također protestira protiv korištenja Ukrajinaca u kaznenim događajima Reicha. Posebno zbog toga kako su se ponašali prema Židovima. U tom kontekstu

značajno je njegovo pismo Heinrichu Himmleru, u kojemu je stao u obranu europskog stanovništva protiv represije nacista.

Za vrijeme rata UGKC pokrenula je širok spektar aktivnosti za spašavanje Židova. Samo u Univ'skoj lavri, monasi su pružili utočište za 150 židovske djece, a sam metropolit je spasio živote 17 Židova, među kojima su bili rabin David Kaĝane i dvoje djece lavovskog rabina Jaskeljaja Levina.

„To je sustav laži, prijevara, nepravde, pljačke, izvrtanja svih ideja civilizacije i reda. To je sustav egoizma, preuveličanog do apsurdne granice totalnog, luđačkog nacional-šovinizma, mržnja prema svemu što je lijepo i dobro, taj sustav je nešto toliko neobično da je prva reakcija pri pogledu na ovo čudovište, nijemo zaprepaštenje. Gdje će ovaj sustav odvesti nesretni njemački narod? To ne može biti ništa drugo nego degeneracija ljudstva, kakve još nije bilo u povijesti.“

Na vrhuncu rata i uništavanja ljudskih života kao način rješavanja problema, 21. studenog 1942. godine metropolit je napisao poslanicu „Ne ubij!“, u kojoj brani dostojanstvo ljudskog života, osuđuje ubojstvo u bilo kojem obliku kao i bratoubilački rat Ukrajinaca zbog razlike u političkim pogledima.

„Taj koji presvetu, sveobuhvaćajuću kršćansku ljubav, blisku Bogu, taj koji je poriče i uništava tu ljubav u sebi, taj je najgori, taj koji tolerira sramotan zločin protiv 5. Božje zapovijedi: „Ne ubij!“ Onaj koji ubije čovjeka se isključuje iz te Božanske zajednice, iz obitelji, koja bi, prema Božjoj mjeri, trebala biti čovječanstvo.“

U vrijeme svih tih neugodnih događaja i tragedija, metropolit Andrej pokušao je pronaći razumijevanje među pravoslavicima, dopisivao se s episkopima Pravoslavnih Crkvi Ilarionom (Oĝijjenkom), Paladijem (Vydybidom-Rudjenkom), napisao je poslanice pravoslavnim hijerarhima u Ukrajini i pravoslavnoj inteligenciji.

Dana 27. srpnja 1944. godine sovjetska vojska je ponovno ušla u Lavov. Metropolit je nastojao prilagoditi kontakte sa sovjetskom vlašću. U Moskvu je otišla delegacija na čelu s bratom metropolita arhimandritom Klimentijem, koja je u ime UGKC-a predala značajnu količinu novca za pomoć ranjenim

vojnicima sovjetske vojske. Metropolit je dobro znao rad Ćalana¹ „S križem ili nožem?“, u kojem su nastajale optužbe da UGKC surađuje s fašistima. I već 11. travnja, suradnici NKVD-a su uhitili sve grkokatoličke episkope: Josyfa Slipog, Mykolu Ćarnec'kog, Mykytu Budku, Ćryĝorija Homyšyna i Ivana Ljatyševs'kog, a grkokatolički sjemeništarci su odvedeni u redove vojske. Prisilili su episkope prekinuti veze s Rimom, a Josyfu Slipom su ponudili Kyjivsku pravoslavnu katedru. Dana 27. travnja u Lavov je došao pravoslavni episkop Makarij Oksijuk – pravoslavna episkopija u Galiciji bila je organizirana aktom za pristupanje do Ternopiljske oblasti Sumskog i Kremenec'kog rajona Volini, gdje su bile pravoslavne episkopije.

„Kada govorimo o ovome trenutku, s najvećom tugom roditeljskog srca vidimo da su se nad tom Crkvom nadvile nove i još veće poteškoće. Već su dovoljne te vijesti koje su došle do nas, iako slabe, ali dovoljno vjerne da nas jako pogode i ozbiljno uznemire. Tu se danas prisjećamo obljetnice kada se prije 350 godina drevna kršćanska zajednica na pozitivan način ujedinila s vrhovnim pastirom i nasljednikom sv. Petra. I sada je taj dan za Nas postao „dan tuge i tjeskobe, dan pustošenja i tame, tmuran i maglovit dan“. Jer s dubokim žaljenjem smo shvatili da na tim područjima, koja su odnedavno pod vlašću Rusije, naša draga braća i sinovi ukrajinskog naroda, pate zbog svoje vjernosti Apostolskoj Crkvi; Koriste se razni načini da bi ih se otrgnulo iz naručja njihove majke – Crkve, kako bi ih prisilili suprotno njihovoj volji i usprkos poznatoj vjerskoj dužnosti, prijeći u zajedništvo s onima druge vjere. Tako je postalo poznato da je svećenstvo ukrajinskog obreda poslalo Vladi žalbu na to [...], što su svi njihovi episkopi i puno svećenika uhićeno, i što je u isto vrijeme zabranjeno bilo kome preuzeti upravljanje Crkvom.”

U Galiciji je formirana inicijativna grupa, koja je imala za cilj nagovoriti svećenstvo na prelazak u Pravoslavnu Crkvu. Na čelu su bili Gabriel Kostelnyk, Myhajlo Meljnyk i Antonij Peljvec'kyj. Pred svećenicima, otac Kostelnyk argumentirao je svoja djelovanja sa željom očuvanja Crkve u Galiciji od zabrana i rusifikacije, jer će prema njegovu mišljenju sovjetska vlast i dalje uništavati

---

1 Jaroslav Ćalan – ukrajinski pisac prokomunističkog usmjerenja, aktivist u partijskoj antiukrajinskoj djelatnosti, posebice je nastupao proti Grko-katoličke crkve (op. ured.).

Grkokatoličku Crkvu, te je važno spasiti sve što se spasiti može. Od vlasti je tražio određenu autonomiju galicijskih župa i postojanje sjemeništa.

“Nakon tih uhićenja nastala je strašna panika i NKVD je započeo akciju prebacivanja na pravoslavlje. Pod vodstvom Kostelnyka formirana je inicijativna grupa, koja je počela pripremati tzv. „Lavovski sabor”. Kasnije uhvaćeni svećenici, sudionici tog tzv. „sabora”, pričali su o užasnom teroru. Nakon „sabora” Gorjun (istražitelj u slučaju metropolita Slipog, potom voditelj NKVD-a u Lavovu vikao je radosno ispred mene: „Ali mi smo izigrali Papu!” Na to sam ja rekao da je 7 milijuna mali broj da bi potresao Katoličku Crkvu, a vi s terorom samo sebe kompromitirate. I doista, oni su bili svjesni svoje brutalnosti, a čak i podlosti, jer vijest o tzv. „Lavovskom saboru” su morali dva puta objavljivati i korigirati svoje kompromitacije. “

Podrška od vladine inicijativne grupe, pritisak NKVD-a na grkokatoličko svećenstvo, koje se nije htjelo pridružiti Ruskoj pravoslavnoj Crkvi, doveli su do toga da se u siječnju 1946. većina otaca složila se pridružiti grupi. Međutim, u svome pismu moskovskom patrijarhu Aleksiju Gavriliu, Kostelnyk je izjavio da se jedva 50 svećenika pridružilo inicijativnoj grupi zbog svojih uvjerenja, a ostali su to učinili jer „nije bilo drugog izlaza”. Treba napomenuti da je prije rata Grkokatolička metropolija brojala oko 2500 svećenika, za uzvrat nakon svih ratnih obrata i uspostavljanja novih granica na području sovjetske Galicije, službeno je bio registrirano 1270 svećenika, od kojih se 997 pridružilo Ruskoj pravoslavnoj Crkvi.

U prvim danima ožujka 1946. godine u Kyjivo-pečerskoj lavri, u prisutnosti predstavnika sovjetske vlasti dva grkokatolička svećenika – Antonij Peljvec’kyj i Myhajlo Meljnyk – u tajnosti su posvećeni kao episkopi Pravoslavne Crkve. A od 8. do 10. ožujka u Lavovu je održan skup koji Ruska pravoslavna Crkva i sovjetska historiografija tradicionalno nazivaju „Lavovski sabor”

Na skup je došlo 216 svećenika i 16 vjernika. Prije sjednice otac Kostelnyk dao je mandate sudionicima, a pukovnik NKVD-a Bogdanov – kupone za ručak, 1 dcl gorilke i 2 dcl vina. Skupština je jednoglasno glasovala za ukidanje Brestske unije i pristupanje Grkokatoličke crkve Ruskoj pravoslavnoj Crkvi. Tek nakon glasovanja otac Kostelnyk predstavio je delegatima Peljvec’kog i

Myhajlo Meljnyka kao pravoslavne episkope. 5. travnja 1946. godine delegacija s Kostelnykom i episkopima otišla je u Moskvu na susret s patrijarhom Aleksijem i predsjednikom Vijeća za pitanje Pravoslavne Crkve pukovnikom NKVD-a Karpovom.

„Na temelju Kristovih riječi „da svi budu jedno“ tj. da se kršćani trebaju ujediniti u ljubavi i štovanju, Sabor smatra da je neophodno obratiti se sv. Aleksiju, moskovskom patrijarhu i patrijarhu cijele Rusije, sa zahtjevom za prihvaćanje nas u naručje Ruske pravoslavne Crkve, i dovesti naredbe na znanje Vladi Ukrajinskoj SSR-a, kao i predsjedniku Vijeća za pitanja Ruske pravoslavne Crkve, pri Savjetu narodnih komesara SSSR-a, Sabor u ime cijelog svećenstva i vjernika, izražava svoju duboku zahvalnost i povjerenje Vladi Sovjetskog Saveza i Ukrajinskoj SSR-u, i također svjedoči o svojoj neuništivoj odanosti prema domovini.“

Takav sabor nije mogao biti legitiman skup niti iz katoličke ni iz pravoslavne perspektive, jer na njemu nisu bili nazočni episkopi te Crkve u čije ime se govorilo, a ti koji su glasovali, to su činili pod očitim pritiskom i nisu mogli predstavljati cijelu Crkvu. S druge strane, oni koji su glasovali na skupu već su bili pripadnici druge crkve – Ruske pravoslavne. Međutim, za organizatore toga skupa, crkveni kanoni nisu bili previše važni, dakle, nakon događaja od 8. do 10. ožujka, Grkokatolička Crkva se našla izvan zakona. Oni koji su se odbili pridružiti Ruskoj pravoslavnoj Crkvi bili su represirani, napustili su službu ili su pobjegli na zapad. Neki su svećenici pristali prijeći u Rusku pravoslavnu Crkvu, kako bi očuvali župu u selu. Drugi dio je odlučio da se neće odreći Grkokatoličke Crkve i ilegalno su djelovali. Protesti u Galiciji su ugušeni.

Iako je veći dio Peremišljske eparhije sa sjedištem episkopa ostao izvan granica Ukrajinske SSR-a, također je doživio teror. Dana 21. rujna 1945. episkop Josafat Kocylov's'kyj je bio uhićen, ali kasnije je pušten na slobodu. Episkop je ponovno uhićen 26. lipnja 1946. i prebačen u Kyjiv, gdje je umro u koncentracijskom logoru u selu Čapajivci, 17. studenog 1947. godine. Također su uhitili i episkopa pomoćnika Ğryĝorija Lakotu, a nakon Operacije Visla, eparhija je zapravo uništena. Sudbine glavnih sudionika Lavovskog

pseudosabora su bile tragične. Episkopi Meljnyk i Peljvec'kyj umrli su pod čudnim okolnostima. A dana 20. rujna 1948., nakon liturgije u crkvi Preobraženja u Lavovu, ustrijelili su Gabriela Kostelnyka. Vlada je pokušala pripisati odgovornost za ubojstvo ukrajinskom nacionalističkom podzemlju, međutim dokazi dani od strane Kostelnykovih bližnjih, svjedoče činjenici da je postao žrtva sovjetskih tajnih službi. Prema riječima Kostelnykove žene, odmah nakon pucnjave, djelatnici tajne službe su bili u stanu Kostelnykovih zbog pretresa i uništavanja dokumenata.

Treba napomenuti da su se nakon događaja iz 1946. stajališta oca Kostelnyka promijenila. Ako je prije kritizirao Katoličku Crkvu, sada je počeo kritizirati Moskovski patrijarhat kao zaostalu i nerazvijenu instituciju. Vrlo vjerojatno promjena stajališta predsjedajućeg inicijativne grupe nije se dogodila zbog nepridržavanja uvjeta koje je otac Kostelnyk promicao svojim sovjetskim civilnim i pravoslavnim suradnicima. Ubili su ga nakon povratka iz Moskve, kada se žalio da Moskovski patrijarhat ne ispunjava uvjete što se tiče dodjele autonomnog statusa galicijskim župama.

Nakon uništavanja Lavovske grkokatoličke metropolije, bila je provedena slična posebna operacija uništenja Mukačevske grkokatoličke eparhije. Sovjetska vlast je u početku težila prisiliti na prijelaz u Pravoslavnu Crkvu pojedine svećenike, te je zapljenjivala imovinu. Istovremeno, kao i u Galiciji, na adresu grkokatolika stizale su optužbe za protusovjetske aktivnosti. Dana 27. listopada 1947. dogodio se pokušaj atentata na episkopa Teodora Romžu, nakon kojeg je završio u bolnici, a 31. listopada bio je otrovan od strane sovjetskih tajnih službi. (papa Ivan Pavao II. ga je proglasio blaženim 2001. godine.) Nakon smrti episkopa mnogi svećenici bili su podvrgnuti represiji i progonu. Dana 28. kolovoza 1949. g. Mukačevska grkokatolička eparhija bila je konačno uništena, dio svećenika pod pritiskom pridružio se Eparhiji Ruske pravoslavne Crkve, dio je podvrgnuti represiji a dio se sakrio.

Tajno djelovanje Crkve

Čak i nakon službenog uništenja UGKC-a 1946. godine u Galiciji su još funkcionirala grkokatolička središta: Ćošiv'skyj manastir preživio je do 1950. godine, Źenski vasylijans'kyj manastir u Suhovolji djelovao je do 1952. godine. 1950. godine više od 100 redovnika i redovnica je uhićeno i prognano. Ti koji su ostali, stvorili su male zajednice i djelovali sekularno: radili su kao medicinske sestre, spremačice, krojačice i slično. Nakon 1946. godine komunistička vlast je zaplijenila i predala Ruskoj pravoslavnoj Crkvi oko 2500 hramova, zatvoreno je 195 hramova i monaških domova.

Premda se nova crkvena vlada u početku trudila uništiti sve znakove grkokatoličanstva u lokalnim obredima – ujediniti ih sa moskovskim obredima, vjernici su se pobunili. Stoga je episkopat Ruske pravoslavne Crkve odustao od oštrih akcija i počeo postupno brisati tragove UGKC-a. Međutim, mnoge liturgijske tradicije su se zadržale u uporabi. A veliki broj svećenika koji je službeno pristupili Ruskoj pravoslavnoj Crkvi, nastavio je služiti na stari način, čak i spominjati Papu na liturgiji. Iako među onima koji su tajno djelovali i prešli u Rusku pravoslavnu Crkvu samo formalno nije bilo jasnog stava.

Tijekom čitavog razdoblja tajnog djelovanja događalo se da su vjernici odbijali prihvatiti novog svećenika kojeg im je poslao pravoslavni episkop i bez njega su organizirali svoj crkveni život, provodeći one obrede koji su se mogli odvijati bez prezbitera. Vjernici su često primali svećenike koji su djelovali tajno, pozivajući odane i poznate ljude na tajne liturgije, ili su s vremena na vrijeme birali mjesta gdje je takav svećenik služio liturgiju, to su mogli biti privatni posjedi, kao i zabačena mjesta, često napuštena. Postojanje vjernika kao i neslomljivost onih koji tajno djeluju postali su jamstvo toga što je Crkva preživjela desetljeća tajnog djelovanja.

Episkopi UGKC-a: Ćryĝoryj Homynyn (prosinac 1945.), Josafat Kocylovs'kyj (studen 1947.) i Ćryĝoryj Lakota (studen 1950.), Mykyta Budka (listopad 1949.), preminuli su u pritvoru. Svu četvoricu papa Ivan Pavao II. proglasio je blaženima 2001. godine kao svete mučenike. Nakon uhićenja episkopata Grkokatoličke Crkve, vođa svećenstva postao je arhimandrit Klementij Šeptyc'kyj, ali 5. lipnja 1947. godine uhitili su ga u Univ's'koj lavri

i nakon nekoliko godina mučenja preminuo je 1951. godine u Vladimирskom zatvoru². Nakon njega na kratko vrijeme organizatorima života UGKC-a su bili flamanski redemptorist Josyf de Boht, otac Ivan Zjatyk, (papa Ivan Pavao II. proglasio ga je blaženim 2001. godine) i otac Mykola Hmiljovs'kyj.

Nakon smrti Staljina, iz mordovskih logora u Moskvu je dovezen Josyf Slipyj. Još jednom su mu ponudili da se odrekne uloge metropolita UGKC-a, a nakon što je to odbio, poslan je u krasnojarski kraj³.

„Kada smo odmakli od Krasnojarska 100 – 200 km i došli u tajgu, časnik je rekao da moramo malo odmoriti i počeo me nagovarati da pristupim KGB-u: „i onda se vratimo natrag“. Pritom je vrtio svoj revolver, kao da mi prijeti da će mi ovdje biti kraj i čak ni vrana me neće spomenuti na toj zemlji. Ustao sam, iako je on htio da ja sjednem na miran razgovor, no ja nisam sjeo i vratio sam se u automobil. „Idemo naprijed“ – i krenuli smo dalje. Put je bio blatan, loš, cijelim putem tajga. Tek smo navečer stigli u Maklakov“.

Josyf Slipyj „Memoari“ (1964.)

1956. godine, nakon amnestije iz logora se vraćaju episkopi Mykolaj Čarnec'kyj, Ivan Ljatyševs'kyj i Oleksandr Hira (Mukačevska grkokatolička eparhija), također se vraća i dosta grkokatoličkih svećenika, koji su otvoreno služili mise u blizini Katedrale svetog Jurja u Lavovu. Episkopi su tajno posvećivali nove svećenike i također su s vremenom primali tajno one koji su prešli u Rusku pravoslavnu Crkvu. Takvi događaji izazvali su nezadovoljstvo kako u okruženju Ruske pravoslavne Crkve tako i na vlasti, stoga su se održani razgovori s ranije osuđenim svećenicima koji su se bili prisiljeni odreći se UGKC-a, a potom su ponovno neke uhitili. 1957. godine ponovno su uhitili i poslali u Kazahstan episkopa Oleksandra Hiru (+1983.). Dana 2. travnja 1959. godine preminuo je biskup Mykolaj Čarnec'kyj (papa Ivan Pavao II. ga je proglasio blaženim 2001. godine.) Episkop Ivan Ljatyševs'kyj (+1957.) u tajnosti je zaređen za episkopa pomoćnika u Stanislavivskoj eparhiji oca Ivana Slezjuka, koji je dobio episkopsku nadležnost od episkopa Grygoryja Homyšyna u slučaju uhićenja potonjeg 1945. godine. 1957. godine metropolita Josyfa Slipog su ponovno osudili na 7 godina zatvora.

2 Vladimir - grad je u Rusiji u kojem se nalazi zatvor za političke zatvorenike

3 Krasnojarsk – ruski grad u Sibiru u kojem se nalazio radni logor

Iako je za vrijeme Nikite Hruščova u SSSR-u dogodio se još jedan val progona vjerskih organizacija, 1963. godine uz napore Vatikana i predsjednika SAD-a i odlukom vodstva SSSR-a, metropolit Josyf Slipyj poslan je na Zapad. On nije htio napustiti zemlju, međutim, Papa je inzistirao na njegovoj nazočnosti na Drugom vatikanskom saboru. Prije odlaska iz Moskve, metropolit je 4. veljače 1963. godine posvetio kao episkopa redom ptorijanskog redovnika Vasylja Belyčkovskog, koji je postao njegova zamjena u lavovskoj katedrali. Međutim, oslobođenje predstavnika Crkve nije značilo slabljenje progona. 1964. godine episkopa Ivana Slezjuka su ponovno uhitili. Istovremeno, organi za provedbu zakona otkrili su podzemni manastir i uhitili nekoliko sjemeništara koji su tajno djelovali. U Kazahstanu u to vrijeme episkop Oleksandr Hira zaredio je biskupa Josafata Fedoryka koji je krajem 60-ih došao u Ukrajinu.

Za vrijeme Leonida Brežnjeva kod tajnog djelovanja UGKC-a došlo je do znatnog oživljenja. Normalizirao se život eparhija u Galiciji i Zakarpattju, potajno je djelovalo nekoliko stotina svećenika i nekoliko stotina redovnika i redovnica. Episkop Vasylj Velyčkovskij tajno je primio oko 50 svećenika koji su ranije prešli u Rusku pravoslavnu Crkvu. Iz očitih razloga te tajne eparhije nisu mogle funkcionirati na uobičajen način i vrlo često svaki svećenik je postupao bez izravnih uputa episkopata, oslanjajući se na vlastitu pastoralnu odluku. Bez obzira na zabrane u nekim selima grkokatolici su otvarali zatvorene hramove. Djelovala su tajna sjemeništa, neki su se školovali u rimokatoličkim sjemeništu u Kaunasu i Rigi, neki u sjemeništima Ruske pravoslavne Crkve, potom su napustili Moskovski patrijarhat. Jedan od najzanimljivijih događaja koji se dogodio 1980. godine bio je prijelaz u tajnu crkvu oca Myhajla Čavryliva (danas otac Matej Čavryliv), koji je stekao obrazovanje u Lenjingradskom sjemeništu, često je komunicirao sa poznatim pravoslavnim metropolitom Nikodimom (Rotovim), te se tijekom obrazovanja također zbližio i sa rimokatoličkim svećenicima ali se potom odlučio pridružiti Grkokatoličkoj Crkvi. Nakon toga što je otac Myhajlo spomenuo Papu na liturgiji, napustio je Rusku pravoslavnu Crkvu i radio kao domar i ložač.

1960. godine Grkokatolici su imali izgleda za moguću legalizaciju svog djelovanja nakon susreta predsjednika Vrhovnog savjeta SSSR-a, Nikolaja Podgornog i pape Pavla VI., a nadu je dala i činjenica legalizacije grkokatolika

u Čehoslovačkoj 1968. godine. Neki su svećenici u nadi da će ukinuti zabrane Crkve počeli služiti liturgiju na otvorenom. 1968. godine Josyf Slipyj obratio se Vrhovnom savjetu Ukrajinskog SSR-a s molbom za legalizaciju UGKC-a. Međutim, nakon „Pražkog proljeća“ UGKC nije bila legalizirana nego su još pojačane represije. Početkom studenog 1969. godine na 3 godine zatvora, osuđen je episkop Vasylyj Velyčkovs'kyj i još nekoliko svećenika. Ranije, 1968. godine u Lavovu su pronašli sjemenište. Ponegdje po selima, događali su se sukobi milicije i vjernika.

Sovjetska vlast nije odustajala od pokušaja da se tajni pokret razbije iznutra jer je i u Crkvi iz katakombi bilo nesporazuma što se tiče pitanja oko obreda, i ophođenje prema svećenicima koji su služili u Ruskoj pravoslavnoj Crkvi, ali su ostali u tajnosti grkokatolici po pitanju jurisdikcije. 1970-ih godina sovjetske specijalne službe su došle na ideju registracije grkokatolika kao autonomnog dijela Rimokatoličke Crkve. Međutim, većina to nije podržala jer bi takav korak mogao prouzročiti ozbiljne konflikte u središnjici Crkve iz podzemlja.

U siječnju 1972. godine su pustili iz zatvora episkopa Vasylja Velyčkov'skog i dopustili mu otići u inozemstvo. Nakon Rima, došao je u Kanadu gdje je i preminuo 30. lipnja 1973. godine (papa Ivan Pavao II. proglasio ga je svetim 2001. godine). Vodstvo Crkve iz podzemlja prešlo je na episkopa Volodymyra Sternjuka. Te godine u Ivano-Frankivs'ku je uhićen episkop Sofronij Dmyterko, nasljednik Ivana Slezjuka, i još nekoliko svećenika. Svećenici Myhajlo Luc'ki i Ivan Lučkov su brutalno ubijeni.

Vrijeme mučeništva za Ukrajinsku grkokatoličku Crkvu praktički je započelo s početkom Drugog svjetskog rata 1939. godine. Već za vrijeme prve okupacije Galicije od strane sovjetskog režima od ruku NKVD-a, ubijeno je nekoliko grkokatoličkih svećenika: bazilijanci Severijan Baranyk i Jakym Sen'kivs'kyj, oca redemptorista su razapeli za zidove zatvora u ulici Zamarstynivs'ky u Lavovu. Godine 1941. od ruku sovjetskih vojnika poginuli su otac Andrij Išćak, otac Mykola Konrad i kantor Volodymyr Pryjma. Za vrijeme njemačke okupacije otac Omejlan Kovč bio je uhićen i zadržan u koncentracijskom logoru Majdanek. Preminuo je u plinskoj komori i kremiran 25. ožujka 1944. godine.

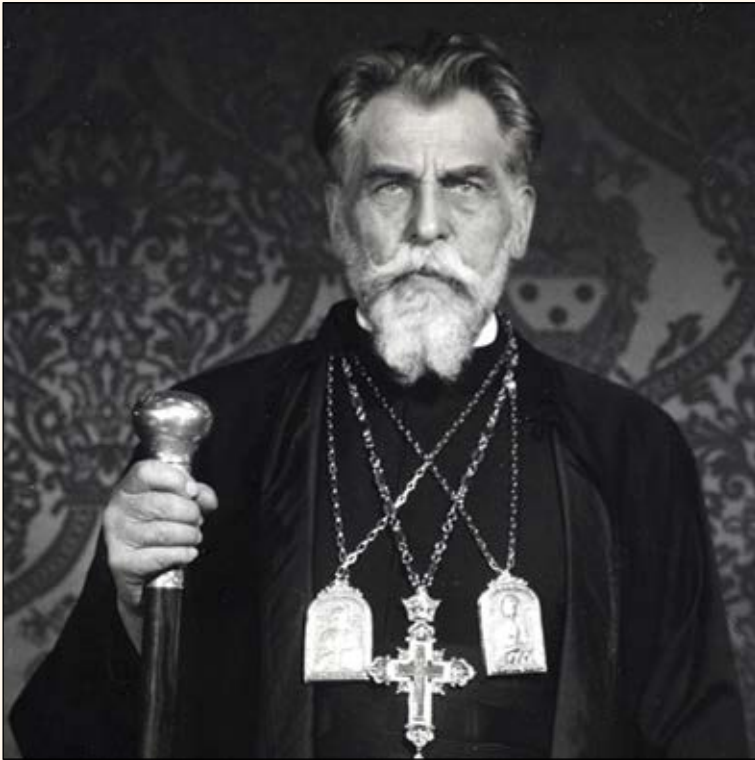
„Zahvaljujem Bogu za njegovu dobrotu prema meni. Osim raja to je jedino mjesto gdje želim biti. Tu smo svi jednaki: Poljaci, Židovi, Ukrajinci, Rusi, Latvijci i Estonci. Ja sam jedni svećenik među njima. Ne mogu niti zamisliti kako će tu biti bez mene. Tu vidim Boga koji je jednak za sve nas bez obzira na naše vjerske razlike. Možda su naše Crkve različite, ali taj nam Veliki Svemogući Bog jednak je za sve nas. Kada služim liturgiju svi oni se mole. Umiru na razne načine, a ja im pomažem prijeći taj mali komadić do vječnosti. Nije li to blagoslov? Nije li to najveća kruna koju mi je Bog mogao položiti na glavu? To je točno to. Zahvaljujem Bogu tisuću puta na dan što me poslao ovdje. Za ništa više ga ne molim. Ne brinite se i ne gubite vjeru u ono što radim. Umjesto toga, radujte se sa mnom. Molite se za te koji su stvorili ovaj koncentracijski logor i ovaj sistem. Oni su jedini koji trebaju naše molitve. Neka im se Bog smiluje... Shvaćam da me pokušavate osloboditi. Ali ja vas molim da ne radite to. Jučer su ubili 50 ljudi. Ako me tu ne bude, tko će im pomoći proći kroz ovu patnju. Oni idu na put do vječnosti sa svim svojim grijesima i nevjericom koja će ih odvesti u pakao. A sada idu u smrt s visoko podignutim glavama ostavivši iza sebe sve grijeha. I tako će otići u vječni grad.“

Iz pisama oca Omeljana Kovča (1943.)

Nove represije protiv UGKC-a koje su započele 1945. godine paralelno s procesom zabrane UGKC-a obuhvatile su desetke tisuća ljudi. Puno njih je umrlo mučeničkom smrću i bili su proglašeni blaženim crkvenim mučenicima. A mnogo drugih je i sada u procesu beatifikacije.

Prakticirajući vjeru u tajnosti, ukrajinski grkokatolici nisu gubili nadu i zbog toga jer su znali – tamo iza „željezne zavjese“, žive njihova braća, koja suosjećaju s njima i traže sve moguće načine kako bi ublažili njihove patnje. Jedan od ohrabrujućih glasova iz slobodnog dijela svijeta bio je glas „Radio Vatikana“, koji je davao priliku uz uvjete konspiracije slušati liturgiju, riječ Božju te različite prijenose crkvenog i povijesnog sadržaja. Taj glas je za mnoge ljude postao svojevrsno utočište koje ih je potaklo da ostanu vjerni svojoj Crkvi.

S ukrajinskog prevela Marija Anđelić

Josyf Slipyj

Josyf Slipyj

Oleksandra Kyryčuk

Rektor-metropolit-zarobljenik-kardinal i patrijarh.

Ratne godine zla (1939. – 1945.)

„Ne boj se i ne strahuj jer je Gospodin Bog, Bog moj, s tobom!“

Hr.28:20

Početakom 1939. u zraku se osjetio miris rata. U galicijskom tisku vodila se žustra rasprava protiv boljševika. Prisjetili su se pastirske poslanice metropolita Andreja Šeptyc'kog iz 1936. g.: „Tko god pomaže komunistima u njihovim poslovima, [...] taj izdaje djela ubogih, onih koji trpe i pravednika u cijelom svijetu.“

Umro je papa Pio XI. i na prijestolje je izabran njegov nasljednik Pio XII. Vladika Andrej nije mogao otputovati na inauguraciju zbog bolesti, pa su u Rim otputovali o¹. Josyf Slipyj i o. Klymentij Šeptyc'kyj.

Hitler je već prijetio Poljskoj, pa su poljsku granicu morali proći u praznom vagonu jer su se ljudi bojali putovati. Putem su u Beču čuli svakakve duhovito-sarkastične priče o fašističkom režimu, a u Veneciji su vidjeli izložbu španjolskog umjetnika El Greca i na radiju su čuli Hitlerove govore protiv Poljske. U Rimu se nisu dugo zadržali jer je međunarodna atmosfera bila napeta i svakog trena mogla su početi ratna događanja. Vraćajući se kući, J. Slipyj svratio je do o. Stepana Smarčyla u Ćrebenovu. Putujući planinama razmišljao je kako u ratnim uvjetima očuvati sjemenište, muzej, knjižnicu, posjede i sva duhovna dostignuća Akademije.

Na početku Drugog svjetskog rata „hitlerovci“ su na Lavov bacili nekoliko bombi koje su pale na aleju blizu kolodvora. U bombardiranju stanice

---

1 o. – kratica za ukr. „otec“ – otac, velečasni

željezničkog kolodvora poginulo je šestero ljudi, a 11 je osoba ranjeno. U Ulici braće Mihnovs'ki stradalo je još 40-ak osoba. Ukupno je prvog dana rata, za vrijeme naleta njemačke avijacije, ubijeno 83 i ranjeno oko 100 građana Lavova.

Značajno je bilo oštećenje od bombardiranja dviju kulturnih građevina: židovske i grkokatoličke. Možda je to bilo Gospodnje upozorenje na strašne kušnje koje će snaći te narode?

Jedna od bomba pala je na sinagogu „Zlatna ruža”. Druga je u podne, 14. rujna 1939. g. pogodila crkvu Duhovnog sjemeništa. Josyf Slijpyj, koji je tada bio u učilištu, jedva se stigao spasti u podrumu. Pod ruševinama je tog dana poginuo sjemeništarac iz Černjivca Ivan Tkačuk. U požaru je izgubljen velik dio arhiva iz akademske knjižnice, kao i pisma episkopa J. Bocijana koja su čekala obradu.

U Lavovu je zavlдалo raspoloženje iščekivanja i uznemirenosti – širile su se glasine da će, sukladno paktu Ribbentrop-Molotov, Crvena armija ući u Zapadnu Ukrajinu. Dana 17. rujna sovjetski vojnici prešli su rijeku Zbruč kojom je prolazila sovjetsko-poljska granica. Preplašeni je narod u početku čak dočekivao boljševike kruhom i solju, iako je prije rata u Galiciji dominiralo antiboljševičko raspoloženje. Po sjećanjima J. Slipog, u onodobnom Lavovu, nitko nije pretpostavljao kakvu će tragediju donijeti nova vlast. Tako spomenimo o. Ć. Kosteljnyk nastavio je „pisati arogantne članke” protiv J. Staljina kojeg je nazvao „suvremenim Džingis kanom.”

Budući da su „hitlerovci” već bombardirali Varšavu i zauzeli Krakov, u Lavov je došao poljski ministar. On je tvrdio da s boljševičke strane ne prijete nikakva opasnost jer Poljaci s njima imaju prikladan dogovor. Samo je čelnik Ukrajinskog liječničkog saveza M. Pančyšyn, koji je imao iskustvo u komunikaciji sa Sovjetskim konzulatom, rekao da će komunisti uništiti svu inteligenciju.

Poslije nekoliko dana, kada su po Lavovu već marširale sovjetske postrojbe, grad je zahvatila panika. Osyp Nazaruk ovako je opisao ulazak boljševika u Lavov: „Kroz neko je vrijeme počeo prolaziti cijeli konvoj sovjetskih tenkova uz velik zveket i tutnjavu. Ti su tenkovi bili veliki i mali, različitog izgleda, ali

svi su bili obojeni u istu smeđu boju! Neki su bili čvrsto zatvoreni, na nekima su bili vojnici Crvene armije. Oni su gledali kroz prozore, možda bojeći se da će pucati na njih. Njihova je odjeća bila gora od odjeće poljskih vojnika, a s njemačkom se uopće nije mogla uspoređivati. [...] Vojnici Crvene armije šutke su zauzimali Lavov: ne samo da se nije čula pjesma, nego ih se nije moglo ni vidjeti da međusobno razgovaraju ili da se smiju.” Na ulicama je bilo oružje koje su za sobom ostavili poljski vojnici i već su se organizirale grupe koje bi pozdravljale dolazak nove vlasti.

Još je nekoliko dana bilo mirno jer je postojala naredba da se svi zadrže na svojim mjestima. Međutim, nedugo zatim Sovjetska je armija zauzela jedan dio sjemeništa, a drugi su dio dali beskućnicima. Stvari iz muzeja Bogoslovne akademije prenesene su u Nacionalni muzej, a knjižnica u palaču Ossolins'ki. Crkvi su nametnuti preveliki porezi, posebno je udeseterostručena naplata električne energije i zato su sada u hramovima svijetlile svijeće. Velik je porez moralo plaćati i sjemenište. Kako ne bi ulazili u konflikt s novom vlašću i izlagali se provjerama, rektor je bio primoran prodavati neke stvari.

Dana 26. rujna metropolit Andrej obratio se duhovnicima pastirskom poslanicom. „Okrenula se karta povijesti.” Postoje priče o tome kako je J. Slipyj pitao vladiku za savjet što da radi, a o. Klymentij Šeptyc'kyj koji je bio prisutan za vrijeme razgovora odgovorio mu je: „Ne možeš šibicom zaustaviti lavinu.”

Da bi spajanje novih teritorija u sastav SSSR-a bilo legitimno, 1. listopada izdana je odredba CK VKP(B)-a, sukladno kojoj su 22. listopada provedeni izbori za privremeno tijelo vlasti – Narodnu skupštinu Zapadne Ukrajine. Izborna kampanja prošla je u uvjetima totalne partijske kontrole koja je onemogućila legalnu predizbornu borbu. Radi osnaživanja ideološkog utjecaja organiziran je niz predavanja („Lenjinova nacionalna politika boljševičke partije”, „Buržoasko-nacionalističke stranke – neprijatelji radnika”, „Partija Lenjina – organizator pobjede socijalizma u SSSR“ i druge). Zabilježeni su slučajevi oružanih sukoba između vojnih jedinica Crvene armije i ilegalaca OUN-a². Po mišljenju I. Meljnyka nije bilo masovnog protivljenja stanovništva. Iz tog

---

2 OUN - Organizacija ukrajinskih nacionalista

razloga znanstvenik citira anonimnog „starog pravnika”: „Teško mi je objasniti zašto stanovništvo Galicije, ne obazirući se na svoj nesumnjivo antiboljševički stav, nije probalo stvoriti otpor na izborima. To je iznova tema za istraživanja o terorizmu i o psihologiji mase. [...] Velik je utjecaj, bez sumnje, imalo to što su svi bili svjesni da suprotstavljanje nema izgleda: idem li glasovati ili ne – ništa se ne može dobiti, ništa se ne može promijeniti. Ali najvažnije je to što ljudi uopće nisu dopuštali razmišljanje o opoziciji. Govorili su da treba biti onako kako im je naređeno i kraj.”

Prema tvrdnjama nekih svjedoka tadašnjih događanja, izbori su bili namješteni. Čak se događalo da su, suprotno rezultatima glasovanja, za odabranike naroda proglašavali sasvim druge ljude. Među deputatima bile su i dobro poznate osobe u Lavovu, koje su smatrali lojalnima sovjetskoj vlasti: sin Olekandra Barvins'kog – Vasylj, sin Ivana Franka – Petro, kompozitor Filaret Kolessa, čelnik Ukrajinskog liječničkog saveza Marjan Dzerovyč.

Čelnik Skupštine postao je doktor filozofije, profesor Kyrylo Studyn'skyj – poznati filolog, nekadašnji čelnik NTŠ-a³, član komisije koja je sastavljala ukrajinski pravopis 1928. god., čelnik galicijskog regionalnog odjela „Komiteta pomoći gladnoj Ukrajini.”

Narodna skupština koja se održavala 26. – 28. listopada u Lavovskom kazalištu opere i baleta prihvatila je niz odluka: „O ulasku Zapadne Ukrajine u sastav SSSR-a i ponovnom sastavljanju s USSR-om” (izlagač K. Studyn'skyj), „O uspostavljanju sovjetske vlasti u Zapadnoj Ukrajini” (M. Pančyšyn), „O nacionalizaciji banaka i velike industrije” (V. Sadovyj), „O konfiskaciji zemljovlasničkih i manastirskih zemlja” (J. Škalubyna). U studenom 1939. god. te su odredbe bile potvrđene na zasjedanju Vrhovnog savjeta USSR-a i Vrhovnog savjeta SSSR-a. Josyf Slipyj ovako je opisao te skupštine: „Eksplozija neke prisiljene radosti jer su poslije svake riječi govornika eksplodirali pljesak i rika prisutnih, a razmješteni agenti NKVD-a pozorno su gledali plješću li svi i „vesele” li se.”

Nakon nekoliko mjeseci, poslije „ponovnog ujedinjenja”, ostvarila su se tužna predviđanja M. Pančyšyna – u prosincu 1939. počela su masovna hapšenja

3 NTŠ - Naukove tovaristvo Ševčenko – analog Matice hrvatske

ukrajinskih javnih osoba. Uhitili su urednika novina „Dilo” I. Nimčuka, poznatog odvjetnika V. Starosoljs’kog, čelnika ukrajinske parlamentarne frakcije D. Levyc’kog, deputate skupštine UNDO-a V. Kuz’movyča, Ğ. Tersakivcja i V. Celevyča. Članovi OUN-a organizirali su djelovanje protiv tijela NKVD-a, a to je potaknulo još jače represije. Josyf Slipyj prisjetio se tih događaja: „Nitko nije spavao u svojoj kući nego su se svi skrivali po uredima i spavali na stolovima ili na podu i noću osluškivali da do kuće ne bi došao „čornyj voronok⁴.” J. Slipyj je također bio primoran napustiti sjemenište, preseliti se u metropolitansku palaču kraj crkve sv. Jurja.

„Pripremamo se za najteže trenutke.” – obraćao se vjernicima metropolit Andrej Šeptyc’kyj. Shvaćajući da i njega mogu uhapsiti, arhijerej je razmišljao o promjeni na metropolitanskoj katedri. Bio im je potreban mlad i energičan čovjek, sposoban raditi u teškim uvjetima sovjetske okupacije. Izbor je pao na Josyfa Slipog.

Je li genij mudrosti metropolita Andreja prepoznao u devetogodišnjem seoskom dječarcu, kojeg je primijetio za vrijeme svog posjeta hramu u selu Strusova nedaleko Zazdrosti, budućeg čelnika Grkokatoličke Crkve? Je li prevideo njegovu buduću perspektivu kada je uputio sjemeništarca na obrazovanje u Innsbruck? Je li Božji prst pokazivao vladiki na ličnost mladića kad je on, posebno nakon povratka s progonstva u Rusiju, dao Josyfu sakrament svećeničkog reda u Unjivskom manastiru? Je li metropolit pripremao mladog svećenika za veliku misiju kada ga je pozvao da ga prati u raznim posjetima političarima i diplomatima tražeći političku podršku u obnovi neovisnosti Zapadnoukrajinske Narodne Republike od prosinca 1920. do travnja 1921. godine? O svemu tome možemo samo nagađati. Umjesto toga, činjenice uvjerljivo dokazuju da je već na pomolu Drugog svjetskog rata predsjedatelj UGKC-a uvidio u Josyfu Slipom svog nasljednika, još 1935. god. postavivši ga za kanonika u Lavovskom metropolitanskom kaptolu.

U studenom 1939. god., A. Šeptyc’kyj potajno je otpremio u Rim svećenika Lavovske arhijeparhije, J. Kladočnog, kojeg su na početku rata Nijemci oslobodili iz poljskog koncentracijskog logora „Bereza Kartuska”.

4 Čornyj voronok - naziv za hapsu NKVD-a (crna Marica).

Arhijerej je molio papu Pija XII. dozvolu za posvećivanje sljedećeg čelnika Crkve. Iz Vatikana se J. Kladočnyj vratio s pismom pontifeksa od 25. studenog u kojem je o. Slipyj imenovan arhijerejskim kanonikom metropolitanskog kaptola u Lavovu, glavnim arhiepiskopom i koadjutorom s pravom nasljedstva Galicijskog metropolitanskog prijestolja. Kada je Josyf Slipyj rekao vladiki da je velika odgovornost preuzeti na sebe takvu obavezu, čuo je od poglavara UGKC-a da je još veća odgovornost ne preuzeti ju u tom teškom trenutku. „Kada želite primiti posvećenje?” pitao je metropolit Andrej. Josyf je odabrao blagdan Bezgrešnog začeca Djevice Marije jer je to bio najdraži blagdan njegove majke koja je uvijek na taj dan naručivala u crkvi službu Božju.

Tajno posvećivanje dogodilo se u metropolitanskoj kapelici 22. prosinca 1939. god. Posvetitelji su bili episkopi o. N. Budka i o. M. Čarnec'kyj, a svjedoci – o. Klymentij, kanonik Lavovskog metropolitanskog kaptola o. L. Kunyc'kyj, o. O. Kovaljs'kyj, o. R. Lobodyč i o. dr. V. Laba. Za nekoliko je dana Andrej Šeptyc'kyj održao Crkveno vijeće na kojem je, na temelju ovlasti koje mu je dao papa Pijo X. 1917. god., posvetio ostale egzarhe UGKC-a: za Rusiju – o. K. Šeptyc'kog, za Bjelorusiju – o. A. Nemancevyča, za Holmščynu i Pidljaššja – o. M. Čarnec'kog. Međutim, to je rukopoloženja potvrdio i papa Pio XII. već za vrijeme hitlerovske okupacije – krajem 1941. god.

Po uvjerenju o. I. Dacka „u osobi patrijarha Josyfa pojavila se pronicljivost metropolita Andreja Šeptyc'kog koji je, odabirući ga za svog nasljednika, znao da će on izdržati pritisak sovjetskih službi i da će očuvati Crkvu.”

Andrej Šeptyc'kyj obznanio je 20. srpnja 1940. god. da Josyf Slipyj ima pravo nasljedstva metropolitanskog prijestolja UGKC-a. U svojoj je poslanici duhovnicima obrazložio svrhu tajnog posvećivanja. Nadalje, pozvao je da u slučaju njegove smrti priznaju vodstvo novog arhijereja „koji će ih povesti putevima one apostolske prakse koja vodi do pobjede, a pobjeda je mučenička smrt.” Očito je vladika Andrej predvidio da će bliska budućnost vjernika njegove Crkve, kao i njenog sljedećeg vođe, biti prepuna kušnji jer je sve svećenike pozvao da se pripreme na progone i represije.

Krajem proljeća 1940. god. grkokatolička hijerarhija i kler bili su u „istražnom postupku” Glavnog ureda državne sigurnosti Narodnog

komesarijata unutarnjih poslova SSSR-a. Plan operativnih mjera koje se tiču UGKC-a, od 24. prosinca 1940. god. ciljao je na organizaciju crkvenog raskola između pristaša zapadnog i istočnog obreda, na organizaciju pravoslavaca u borbi protiv Crkvene unije i na diskreditaciju hijerarha „kroz širenje činjenica o svakodnevnom oskrvnjavanju, kršenju kanonskih zakona i zloupotrebe u djelima upravljanja crkvenim vlasništvom.” Izvršavajući naredbe, ured NKVD-a Lavovske oblasti formirao je negativnu sliku Josyfa Slipog. Ali čak su i agenti specijalnih službi primijetili njegovu usredotočenost, sposobnost i strogost prema drugima: na „Bogoslovnoj je akademiji radio cijele dane i skoro nije ni odmarao.”, „postavlja stroge zahtjeve svojim podređenima.” Isticali su njegovo visoko obrazovanje, znanje „skoro svih europskih jezika”, „prekrasnu odmjerenu i umijeće vladanja samim sobom.”

Krajem 1940. god. hapšenja grkokatoličkih svećenika postajala su sve češća. U studenom 1941. god. metropolit Andrej poslao je Vatikanu izvještaj o boljševičkom uništavanju UGKC-a u kojem je obavijestio da je od 1939. do 1941. god. u Zapadnoj Ukrajini bilo „zatvoreno ili ubijeno 32 svećenika, a 33 ih je deportirano u Sibir.” Na 1267 parafija ostalo je samo 807 duhovnih pastira. Konačnu likvidaciju Crkve omeo je početak rata na Istočnom bojištu.

Uoči njemačkog napada sovjetska je vlast u Lavovu provela nova hapšenja. „U Ulici Lonc’kog – čitamo u sjećanjima J. Slipog – NKVD je bez suđenja strijeljao velik broj zarobljenika pa poslije nije bilo moguće prići zatvoru jer se već na ulici pred zatvorom osjetio užasan smrad. Do crkve sv. Jura došli su tenkovi, NKVD-ovci su stavili sve svećenike i episkope „pred zid”, a u metropolitanskim palačama i u samom svetištu započeli su reviziju.” Josyfu Slipom poderali su mantiju.

Prije povlačenja Crvene armije zatvori su bili prepuni. Kako bi zameli trag počinjenih zločina, tijela NKVD-a su, između 24. i 28. lipnja 1941. god. evakuirala 1822 zatvorenika, a 4140 su bez suđenja strijeljali u lavovskim i zoločevskim zatvorima. Istovremeno su se nastavljala nova hapšenja. Kad su u Lavov ušle njemačke postrojbe u zatvorima su ostale još 3602 osobe. Prema podacima Nacionalnog muzeja-memorijala žrtava okupatorskih režima boljševička je vlast u ukrajinskim zatvorima od kraja lipnja do početka srpnja

1941. god. ukupno likvidirala oko 24 tisuće političkih zatvorenika. Među tim žrtvama bio je i stariji sin Ć. Kosteljnyka – Boğdan, kojeg su strijeljali u lavovskom zatvoru Zamarstynjivskyj.

Povlačeći se, sovjetska je vlast tražila da za njom otiđu i lojalni Ćaličani. Nasilno su odveli sina I. Franka – Petra kao i čelnika Narodne skupštine K. Studynskyog. Obojica su kasnije poginula pod nerazjašnjenim okolnostima. Prema jednoj od verzija, Studynskyog je ustrijelio stražar za vrijeme bombardiranja vlaka kod Ternopolja.

Kad su ušli u Lavov, fašisti su u svrhu propagande postavili ubijene da ih obitelji prepoznaju i dozvolili su episkopu Slipom da za njih održi misu zadušnicu. Poslije je te fotografije brojnih trupala sovjetska propaganda predstavljala kao dokaz zločina „banderivaca”, a fotografiju obreda o. J. Slipog nad ubijenima i njegovo sudjelovanje u pogrebnom odavanju počasti kao dokaz njegove suradnje s njemačkim okupatorima.

Demonstraciju zločina sovjetskih vlasti nacisti su iskoristili za rasplamsavanje međunacionalnog neprijateljstva i pripremu za antisemitske pokolje. Židovsku su zajednicu optužili za upletenost u zločine komunističke vlasti, koju su novi okupatori nazvali “židovsko-boljševičkom.” Kako bi osnažila antisemitsko raspoloženje hitlerovska propaganda prisilila je Židove da iz zatvora iznose poluraspadnuta tijela ljudi koje su ubile jedinice NKVD-a, a poslije pokopa smaknutih, prisiljavali su ih da čiste prostore zatvora od ostataka trupala.

U utorak 1. srpnja sve su predstavnike židovske nacionalnosti natjerali da čiste gradske ulice. To je bilo krajnje ponižavajuće kad su liječnici, znanstvenici, profesori čistili ceste s lopatama u rukama. Neke su postavili da čiste asfalt četkicama za zube, skupljaju šeširima konjski izmet.

Dana 2. srpnja 1941.god. u gradu su počeli masovni pokolji Židova. Židovi su se skrivali po tavanima i podrumima. One koji se nisu uspjeli sakriti bacali su u zatvore. Većina ih je tamo i umirala, a ostale su odvozili u šumu i strijeljali ih. Prema podacima Ć. Stadnyka, za vrijeme prvih nekoliko dana njemačke okupacije u Lavovu je ubijeno 4000 Židova; od kojih je približno 700 ubijeno za vrijeme pokolja; ostatak je ubila nacistička zonderkomanda još

je približno 2000 ubijeno za vrijeme kasnijih srpanjskih pokolja, u povijesti poznatih kao „Akcija Petljura.” Taj naziv, koji su izmislili nacisti, trebao je Ukrajinacima naglasiti „patriotski karakter” antisemitskih akcija. Zauzvrat je to, što su „hitlerovci“ koristili ukrajinsku tematiku u kontekstu tih pokolja, kasnije postalo temelj za optužbe domoljubno ustrojenih Ukrajinaca u suradnji s fašistima.

„To su bile toliko užasne scene i iskustva da ih uopće nije moguće opisati.” – pisao je s boli J. Slipyj.

Rabin progresivne židovske zajednice u Lavovu, Jezekyjil Levin obratio se metropolitu Šeptyc’kom moleći ga da mu pomogne i da pozove vjernike UGKC-a da se s poštovanjem odnose prema svim ljudima bez obzira na nacionalnost i vjeroispovijest. Vladika mu je ponudio sklonište, ali je duhovni vođa smatrao svojom obavezom biti uz cijelu židovsku zajednicu. Poslije audijencije kod metropolita, na putu kući rabina su uhvatili i strijeljali; njegova je supruga poginula u Janjivskom koncentracijskom logoru. Andrej Šeptyc’kyj uspio je spasiti samo dva mlađa Levinova sina – Kurta i Natana, sakrivši ih u lavovskom manastiru očeva studita sv. Josafata. Ostale Židove potajno su naselili u metropolitansku knjižnicu te u samostane Uneva i Krystynopolja (kasnije Červonograd). Osobno je J. Slipyj sakrio grupu Židova u podrumima Duhovnog sjemeništa. Neki vjernici su se odazvali na poziv grkokatoličkih hijerarha i također su pomagali spasiti živote Židovima, međutim takvi slučajevi nisu bili česti jer su nacisti prijetili pogubljenjem svakom tko se odvažio podržati Židova. Zato je od 130 tisuća osoba iz židovske zajednice – koliko ih je živjelo u Lavovu početkom 1930-ih godina (prema podacima popisa iz 1931. god.) – holokaust preživjelo manje od 1000.

Tih je dana J. Slipyj sudjelovao u još jednom važnom događaju: 30. lipnja 1941. god. nastupio je s govorom u zgradi lavovske „Prosvjete” na Narodnoj skupštini koju je provelo revolucionarno vodstvo OUN-a – „banderivci” (dalje OUN(b)). Skupština na koju je došlo preko 100 deputata iz cijele Ukrajine proglasila je obnavljanje Ukrajinske državne vlade (dalje UDV) s odgovarajućim ministarstvima, na čelu kojih je bio Jaroslav Stec’ko. Uvidjevši kako se situacija okreće, prisutni njemački predstavnik Hans Koch zatvorio je skupštinu napominjući da se njemačka vlast s time nije složila.

Akt proglašenja samostalne Ukrajine te pokušaj neovlaštenog razvoja ukrajinskih državnih institucija izazvalo je nezadovoljstvo A. Hitlera. Dana 5. srpnja 1941. god. na hitnom sastanku, šef političke policije Heinrich Himmler dobio je zadatak da se obračuna s novostvorenom UDV. Međutim, usprkos njemačkom vodstvu OUN(b)-a sljedećeg je dana provela skupštinu UDV-a (uz sudjelovanje stotine deputata iz različitih građanskih organizacija) na kojoj je inicirala stvaranje Rade senjora s dr. Kostom Levyc'kym na čelu. Arhirej Josyf Slipyj pristao je predstavljati UGKC kao jedan od zamjenika čelnika. Kao počasni vođa pozvan je metropolit Andrej Šeptyc'kyj. .

Dana 11. kolovoza 1941. god., vođama OUN(b)-a dan je ultimatum o trenutnom opozivu Akta obnavljanja Ukrajinske Države. Službeno odbijanje „banderivaca“ da izvrše ultimatum uzrokovalo je val antiukrajinskih represija. Einsatzgrupa SS-a kojom su upravljali prof. Baier, H. Himmler i A. Kolf, u Lavovu je uhitila J. Stec'kog, V. Stahiva, D. Jaciva, L. Rebeta, S. Lenkavskog, I. Ćabrusevyča. Kasnije su u Krakovu zatvorili S. Banderu. Ukupno su u ljeto 1941. god. fašisti uhvatili oko 300 članova OUN-a, od kojih je 15 bilo streljano. Drugi val hapšenja dogodio se 15. rujna. Po mišljenju J. Slipog negativan stav „hitlerovaca“ prema obnovi Ukrajinske Države „ohladio je ukrajinsko-njemačke odnose i trebalo je razmišljati o vlastitim snagama, a ne o svakojakim nesigurnim potporama sa svih strana. U rujnu 1941. god. na prvoj konferenciji OUN(b)-a odobreno je doživljavati Njemačku „kao neprijatelja sličnog SSSR-u.“

Međutim, nije bilo dovoljno nacionalnih snaga za razvoj vlastite države, pogotovo u uvjetima fašističke okupacije. A i one koje su postojale, bile su oslabljene zbog progona prijašnjih godina. Drugo krilo OUN-a, na čelu kojeg je bio A. Meljnyk, okrivilo je pristaše S. Bandere za samoupravu te da su svojim postupcima 30. lipnja 1941. god. uzrokovali antiukrajinske represije. Dva krila OUN-a – „banderivci“ i „meljnykivci“, bila su u stanju opozicije. Sa strane prvih događali su se čak i atentati. Ta teroristička metoda djelovanja OUN(b)-a između ostalog je predviđala ubojstva činovnika ili Ukrajinaca odgovornih za antiukrajinske djelatnosti, onih koji su promovirali lojalnost okupatorskoj vlasti. Ljudi su bili prestrašeni.

Josyf Slipyj bolno je doživljavao neslaganje u nacionalnom pokretu: „Duboko sam uvjeren da je najveće zlo (...) nedostatak koordinacije i podređenosti pa i nije bilo nekoga tko bi udario šakom o stol i uveo red. Jedan od najviših dostojanstvenika Katoličke Crkve, tajnik odjela, kardinal A. Čikonjanji rekao mi je: „Kada naiđu neke razlike, kod prve izmjene mišljenja razbježite se na sve strane i neobično vas je teško ponovo okupiti u jedno. Mi također raspravljamo, svađamo se, imamo različite poglede, ali na kraju, nakon što razgovaramo, radimo dalje u istom smjeru.” Nema sumnje da razlika u mišljenju mora postojati i da bi bilo zlo kada je ne bi bilo, ali ako se ukaže potreba, treba znati svesti sve na zajednički nazivnik.”

Radi razumijevanja i pomirbe između obaju tabora nacionalista, J. Slipyj uspio je organizirati nekoliko zajedničkih susreta i uvjeriti njihove lidere u bespotrebnost terorističkih metoda borbe. Kako bi usmjerio nacionalni pokret na konstruktivan put, arhijerej je pristao predstavljati Crkvu u još jednoj državnoj instituciji – Ukrajinskoj narodnoj radi (dalje UNRada), nasljednici Ukrajinske nacionalne rade iz 1918. god. UNRadu su stvorili predstavnici Ukrajinskog nacionalnog demokratskog udruženja (dalje UNDU) 30. srpnja 1941. god. širenjem sastava Rade senjora.

Metropolit Andrej Šeptyc'kyj proglašen je njenim počasnim predsjednikom, čelnik je bio Kost' Levyc'kyj, a njegov zamjenik svećenik UGKC-a Julijan Dzerovyč. Radno tijelo Rade na teritoriju Galicije bilo je Ukrajinski regionalni komitet (dalje URK), na čelu s K. Panjkivs'kim. U sastav UNRade, koja je brojala 45 osoba, ušli su i arhiepiskop J. Slipyj i o. Ć. Kosteljnyk.

Prema mišljenju M. Serģijčuka, upravo je taj rad J. Slipog u ukrajinskim institucijama postao predmet na koji su boljševičke tajne službe temeljito obraćale pažnju i upravo su mu tu djelatnost inkriminirali kao jedan od najvećih zločina protiv SSSR-a. Iako je sovjetska ideologija stigmatizirala vođu UGKC-a na temelju njegova sudjelovanja u radu UNRade, zapravo je ta struktura izražavala umjerenu opoziciju njemačkim okupatorima. Tako je 30. srpnja 1941. god. UNRada izrazila protest „hitlerovskom uredu“ protiv priključivanja Istočne Galicije Generalnom gubernatorstvu (taj je dokument potpisao i metropolit Šeptyc'kyj). Početkom rujna general-gubernatoru Hansu

Franku predan je memorandum o zaštiti interesa ukrajinske Galicije. Na kraju je pismo vladike Andreja Hemrichu Himmleru, napisano u veljači 1942. god., u kojem prosvjeduje protiv antisemitskog genocida postalo povod za zabranu te ukrajinske institucije 3. ožujka 1942.

Sovjetska je ideologija odgojila cijeli naraštaj druge polovice XX. st. u shvaćanju crno-bijele slike svijeta: „tko nije s nama taj je protiv nas.” Neprijateljima i suradnicima fašizma smatrali su se čak i oni koji su ostali na okupiranom teritoriju. U tom je kontrastnom svjetonazoru J. Slipyj već bio neprijatelj.

U kršćanskom je svjetonazoru obratno – na prvom je mjestu bila blagost (prema molitvi: „Otpusti nam duge naše kako i mi otpuštamo dužnicima našim.”). Zato je J. Slipyj velikodušno pristupio tome što je M. Pančyšyn, čelnik Liječničkog društva, surađivao s boljševicima. U svojim sjećanjima toplo govori o onim javnim osobama koje su, surađujući s fašističkim agresorom, postale posrednici između okupatorske administracije i radikalnih snaga, nerijetko im pomažući. On je čak vrlo meko prihvatio informaciju da su 1939. – 1941. neki, u Lavovu poznati društveni autoriteti (npr. ravnatelj Nacionalnog muzeja I. Svencic’kyj), pisali izvještaje o njemu. „Bože daj mi snage da promijenim onoliko koliko mogu, daj mi strpljenja u onom što ne mogu promijeniti i mudrosti da mogu razlikovati jedno od drugog.” –takav je pristup uveo metropolit Andrej Šeptyc’kyj. Tih se principa držao i njegov sljedbenik Josyf Slipyj. Ta molitva vladike Andreja i takvo razumijevanje svijeta pomoglo je mnogim vjernicima i duhovnicima da se ne slome i da ne izgube vjeru u strašnim kovitlanjima XX. st. U svim okolnostima osnovni kredo J. Slipog bio je u službi Bogu, Crkvi i svom narodu. Zato je čak i u uvjetima hitlerovske okupacije ulagao velik trud kako bi poslije bombardiranja ponovo izgradio sjemenište i obnovio njegovu funkciju: organizirati prijemne ispite i pronaći predavače za katedru. Rektor je čak raspisao natječaj za projekt novog sjemenišnog hrama i izdao jedan tom časopisa „Bogoslovlje”.

Na dan blagdana Krštenja Isusovog 1942. god., arhiepiskop Josyf primio je službeno posvećenje od metropolita Andreja. Njegov je autoritet toliko porastao da je u pozdravnom pismu crkveni služitelj Myron Jackevyč iz sela Verbyljivka

već tada izrazio želju da Josyf Slipyj „u budućnosti postane Patrijarh u Kyjivu s pozlaćenim crkvenim kupolama.” Od tada su arhijereja počeli pozivati na sve aktivnosti kao čelnika Crkve jer je Metropolit već bio teško bolestan. U dane ratnog zla to su većinom bile mise zadušnice na sahranama. Vladika Josyf držao je propovijedi, ponekad i dosta odvažne i opasne u vrijeme fašizma, ali upravo su one postale duhovnom hranom za sve koji su preživjeli. Bilo je i raznih svećanih bogoslužja arhijereja u prilikama određenih nacionalnih događanja koja su kasnije poslužila NKVD-u kao povod za njegovo uhićenje.

U teškim godinama hitlerovske okupacije, kada je jedan krivi korak mogao stajati života, vladika Josyf nije se kompromitirao sudjelovanjem u fašističkim akcijama. Značajan je stav J. Slipog kad je odbio progovoriti s tribine pred novoizabranima u diviziju „Galicija”, usprkos inzistiranju gubernatora distrikta Otta Wachtera koji je bio neposredno uključen u genocid Židova. Također, nije dozvolio da u crkvi sv. Jurija Nijemci razmjeste svoje sjedište. Sovjetski su izvidnici očito znali za tu namjeru „hitlerovaca”, međutim nisu doznali i da je J. Slipyj zabranio Nijemcima da se sakriju u katedralni hram jer su za vrijeme napada Crvene armije 1944. god. bombardirali crkvu sv. Jurija. Jedna je bomba pala na crkvu, ali ju nije uništila. Kada su tek počeli naleti sovjetskih zrakoplova kler se spustio u podrum. U invalidskim kolicima su unosili i iznosili po stepenicama podruma već posve nemoćnog metropolita Andreja. „Trebalo je crpiti zadnju fizičku i duhovnu snagu kako bi se održali u ravnoteži.” – uopćio je situaciju tih dana J. Slipyj.

Predlagali su mu da pobjegne na Zapad, međutim on je odbio: „Moja je obaveza ostati ovdje, zajedno s metropolitom Andrejom i vjernicima.”

Poslije drugog dolaska sovjetske vlasti u Zapadnu Ukrajinu vođa novostvorenog Narodnog komesarijata državne sigurnosti (dalje NKDS) USSR-a Serđij Savčenko, u listopadu 1944. god. zadao je Serđiju Danylenku (nadimak Karin) zadatak likvidacije ilegale OUN/UPA. Zamjenik načelnika 4. odjela bio je stariji čovjek koji je imao veliko iskustvo u diverzijskim poslovima s nacionalnim ukrajinskim pokretom. Između ostalog, kao student Kyjivskog sveučilišta svojedobno se bavio otkrivanjem ilegalnim organizacija nekadašnjih „Sičovih striljčiv”, a bio je i sudionik operacije hapšenja generala Jurija

Tjutjunyka u lipnju 1923. god. U Lavovu je svoju djelatnost započeo time da je kao ovlaštenu za crkvene poslove pozivao na saslušanja vladiku Andreja, ali kako je on bio prikovan uz krevet na razgovor je došao o. J. Slipyj. Patrijarh će kasnije taj razgovor opisati jako oštrim – s objiju strana. Kasnije, kada je pukovnik Karin nekoliko puta dolazio metropolitu Andreju „govorio je posve drugačijim tonom, čak srdačnim, kao da ništa nije bilo.”

Agenti NKDS-a skupljali su informacije o društvenoj aktivnosti grkokatoličkih svećenika, njihovim vezama s nacionalističkim urotnicima antisovjetske djelatnosti. Te su informacije legle u osnovu sovjetskog paskvila protiv Šeptyc'kog: „Putem sramote i izdaje: o zločinačkoj djelatnosti Unijatske Crkve – zamaskirane i podmukle predstraže katolicizma na istoku” autor kojeg je S. Danylenko. Značajno je da je anti znanstvena knjiga dva puta objavljena u izdanju „Znanstvene misli” u rubrici „Povijesna kronika” (1970., 1972.). Već sam naziv knjige svjedoči o tome da je „sve do kraja postojanja Sovjetskog Saveza njegov službeni državni aparat doživljavao Grkokatoličku Crkvu i njene vjernike kao svog najvećeg neprijatelja.”

Dana 1. studenog 1944. god. Andrej Šeptyc'kyj otišao je u vječnost. Poslije mise zadušnice tijelo su prenijeli do katedralnog hrama sv. Jurija. U petak 3. studenog došao je S. Karin i priopćio da predstavnici vlasti neće sudjelovati u pogrebnoj ceremoniji jer pokojnik nije bio podoban za boljševike, ali da će on biti prisutan kao privatna osoba.

U nedjelju, 5. studenog u 8 sati ujutro počela je katedralna arhijerarska služba Božja na kojoj je zajedno molilo sedam episkopa, 17 svećenika, više od 100 redovnika i redovnica, više od 10 000 vjernika. Na sahranu metropolita došao je i pukovnik S. Karin (Danylenko). Stajao je kraj prozora i gledao velik broj laika kako stoji u redu do tijela pokojnika. U taj je je tren u gomilu ušao kamion i Karin je rekao: „Ta naša drskost više nam šteti nego američka ili neka druga obavještajna djelatnost.”

Josyf Slipyj donio je odluku da se pokop predstojnika UGKC-a provede prema ustaljenoj tradiciji iz XIX. st. prema kojoj pogrebna procesija nosi tijelo kroz cijeli grad, a onda se vraća do crkve sv. Jurija i pokapa u kriпти (tako su pokopali i metropolita Syljvestra Sembratovyča). Arhimandrit Klymentyj

Šeptyc'kyj nije odobravao takav redosljed ceremonije bojeći se da ne oskrvnu ostatke njegova brata. U velikoj masi ljudi koji su se došli oprostiti od svog pastira lako su se sakrili agenti koji su poslije detaljno opisivali cijeli slijed događaja u izvještajima. U jednom od njih govorilo se o onom dijelu propovijedi „novog metropolita” Slipog u kojem je govorio o „nečuvenim stradanjima ukrajinskog naroda.” Riječi o tome kako nema „ukrajinske obitelji u kojoj nije bilo žrtava, ubijenih, mučenih, prognanih” „izazvale su plač u masi.”

Intronizacija Josyfa Slipog na metropolitansko prijestolje dogodila se 12. studenog 1944. god. U svojoj je inauguracijskoj propovijedi Josyf Slipyj naglasio: „Idem, ne kako bih gospodario nad vama, nego kako bih bio vaš sluga i vaš zadnji rob. Jer to je Kristov zakon (...) Želim s vama dijeliti sreću i nesreću, nositi teret i žegu dana i zagrliti sve vas iskrenim srcem, postati vaš najbolji prijatelj i otac te doći s vama do nebeskog suda. Riječju – želim biti vaš dobri pastir”. Metropolitanska odjeća bila je ukrašena križevima. Vidjevši to, Karin je rekao: „Bome su nabacali križeve na tog mladog metropolita. Kako će ih on nositi?” Prihvativši križ upravljanja Grkokatoličkom Crkvom vladika Josyf, sebi je svojstvenom sposobnošću, preuzeo ophode crkava i manastira. Održavao je službe Božje izražavajući u propovijedima riječi podrške vjernicima, pobuđujući vjeru i nadu. Crkva je pomagala udovicama i siročadi koji su ostali bez sredstava za život. Bratoubilački rat koji se događao po selima Zapadne Ukrajine bolno je ranio srce Josyfa Slipog. U svojem je prvom metropolitanskom poslanju, 25. studenog 1944. god. pozvao: „Neka naš patriotizam bude ljubav prema svom narodu koja je spremna na svaku žrtvu, neka pak ne bude krivo shvaćen kao nacionalizam koji temelji ljubav prema domovini na mržnji i ubojstvu jer tisuće je mladih ginulo i gine uzaludno i propada za ukrajinski narod.” Međutim, tu činjenicu da J. Slipyj nikad nije podržao terorističke metode borbe OUN-a represivna sovjetska tijela nisu uzimala u obzir.

Ubrzo nakon intronizacije metropolita Josyfa opet su posjetili „opunomoćeni gosti” iz Kyjiva koji su tražili da se u Moskvu pošalje delegacija UGKC-a. O tom se pitanju razgovaralo još s Andrijem Šeptyc'kim. Grkokatolički hijerarzi nadali su se da će delegatima biti dozvoljeno doći do J. Staljina te da će se nekako moći dogovoriti o očuvanju Crkve pozivajući se na

sovjetsko zakonodavstvo o slobodi savjesti, a ostvarit će i kontakt s moskovskim patrijarhom Aleksijem.

Delegaciju u kojoj su bili o. Ivan Kotiva, redovnik-studit o. German Budzynski i kanonik o. Ćavryjil Kosteljnyk predvodio je arhimandrit Klymentij Šeptyckij. U Lavovskom muzeju povijesti religije čuvaju se jedinstveni spomenici – svjedočanstva osobe „građanina- arhimandrita” K. Šeptyckog i putni nalog delegaciji za Moskvu s potpisom člnika Lavovske oblasne rade narodnih deputata. Takvo pogodovanje od strane tijela vlasti objašnjavalo se nastojanjem da se hijerarhija UGKC-a iskoristi za borbu protiv nacionalističkih ilegalaca, u zamjenu za obećanje da vjeroispovijest neće biti likvidirana.

Drugi svjetski rat još nije završio. Sovjetska vojska još je haračila Europom, a s Grkokatoličkom Crkvom službeno su još koketirali, uzimajući u obzir njen autoritet među stanovništvom.

Dana 5. siječnja 1945. god. u novinama „Slobodna Ukrajina” pojavila se službena obavijest Telegrafске agencije Sovjetskog Saveza (TASS) o tome da je 21. prosinca 1944. god. iz Lavova u Moskvu došla delegacija Grkokatoličke Crkve te da ju je primio čelnik Savjeta za poslove religijskih kultova pri Savjetu narodnih komesara (SNK) SSSR-a, I. Poljanskij. „Delegacija je uručila 100 000 rubalja od metropolita Josyfa, duhovnika i vjernika, prikupljenih u fond za obranu države za potrebe „Crvenog križa.” Kako vidimo, informacija je bila sažeta, suha, bez emocija i komentara te nije davala temelje za uznemirenost oko budućnosti UGKC-a.

Dana 22. prosinca crkveni su delegati uz novčani prilog uručili I. Poljanskom i molbu vladike Josyfa za dozvolu da otpravi svećenike u udaljene rajone SSSR-a. Tu molbu su poslušali i vodili su razgovor dosta ljubazno. Sljedeći susret, 27. prosinca, na kojem je bio prisutan G. Karpov – čelnik Savjeta za poslove Ruske pravoslavne Crkve, bio je znatno hladniji. Postalo je jasno „da je Karpov bio nezadovoljan memorandumom jer nije bilo nikakvih oslobođenja od poreza, religije po školama, bolnicama”, kako su se tome naivno nadali, ne uzimajući u obzir ateističku politiku SSSR-a. O tim je susretima metropolit Josyf pisao: „jedan od generala (urednici „Sjećanja” smatraju da je to bio Sudoplatov) obratio se delegaciji ovim riječima: „Znamo da vaša Crkva ima

velik utjecaj u narodu. Ne bi li vaš metropolit mogao utjecati na to da Šuhevyč zaustavi ratna djelovanja UPA-e? Mi ćemo ih pobijediti, ali nećemo ratovati za Zapadnu Ukrajinu.” „Na to su mu delegati odgovorili da je to vrlo opasan posao jer NKVD može osumnjčiti njihovu Crkvu za povezanost s UPA-om i zbog toga ju progoniti. „Kako možete iznositi takvo što?” – rekao je general. „Pa razgovarate s generalom Crvene armije. Tko bi se bojao?” Delegati su mu odgovorili: „A tko se u Sovjetskom Savezu ne boji?” To je izazvalo smijeh jer su svi dobro znali kako stoje stvari s terorom.”

Nakon povratka delegata u Lavov metropolit Josyf imao je okrutan razgovor s agentom odjela NKDS-a. On je tražio da UGKC počne odlučnu agitaciju za zaustavljanje odreda UPA-e u protusovjetskoj borbi, misleći prije svega na vođu nacionalističkih ilegalaca, Romana Šuhevyča. Međutim, metropolit je to oštro odbio: „Ne možete tražiti od nas da djelujemo boljševičkim metodama. Mi ne možemo istupiti u narod u ulozi boljševičkih agitatora.” Patrijarh je naglasio da ilegalci ne vjeruju komunistima jer se provode masovna uhićivanja članova OUN-a i UPA koji se dobrovoljno predaju. U takvim je uvjetima iskreno priznao agentu da on ne zna „što bi preporučio „Vodstvu”: ići na pregovore s Moskvom ili produžiti tu borbu.” Neki su nakon toga prekoravali Josyfa Slipog zbog pretjerane istinoljubivosti i nedostatka fleksibilnosti.

Ne postigavši dogovor s vladikom, odjel NKDS-a poslao je rajonskim odjelima naredbe za „istragu” svećenika i dokumentiranje njihove protusovjetske aktivnosti uz daljnja hapšenja. Agentima se također preporučalo da proučavaju djelatnost grkokatoličkih duhovnih pastira analizirajući sadržaje njihovih propovijedi, ali i razgovora sa župljanima. Direktiva odjela NKDS-a ciljala je na vrbovanje crkvenjaka lojalnih sovjetskoj vlasti, koje bi u budućnosti koristili za napad protiv „banderivaca“, organiziranje pomoći vojsci i druge namjere.

Nad metropolitom Josyfom ustanovljen je nadzor. Agenti koji su mu dolazili na razgovor u izvještajima su bilježili svaku njegovu riječ, tražeći u svemu „antisovjetizam.” Tako se u izvještaju Drugog odjela UNKDS-a radilo o tome da je za vrijeme razgovora o bratoubilačkom ratu „banderivaca“ J. Slipyj izrazio originalnu i antisovjetsku misao da glavnu ulogu u organizaciji terorističkih i diverzijskih akcija u Galiciji imaju dezerteri Crvene armije. „Na

taj način – zaključuje potpukovnik Aleksjejev o prljavoj djelatnosti čelnika UGKC – metropolit želi prebaciti krivnju s Galičana na Crvenu armiju.”

Kako bi potkopali autoritet UGKC-a, 10. travnja u kyjivskim novinama „Sovjetska Ukrajina” (tijelo CK KP(b)U, Vrhovnog Savjeta i Savjeta narodnih komesara USSR-a) izdan je članak V. Rosovyča „Križem ili nožem” usmjeren protiv grkokatoličkog duhovništva, a posebno protiv njihova čelnika kojeg su optuživali za suradnju s njemačkim okupatorima. „Sramotna uloga” potkrjepljivala se činjenicom da je „sin bivšeg egzarha Unijatske Crkve u Kyjivu, svećenik Ğnat Čeĝeljs’kyj iz grada Kamijanka-Buzka, nakon što je opskrbio Nijemce ljudima za front svojim župljanima, istupio pred svojim žrtvama s govorom i za oproštaj im uručio... zastavu koju je sačuvao njegov otac još iz vremena kratkotrajne vladavine Skoropads’kog.” U članku su optužili i Ğ. Kosteljnyka da je pisao dopise u „prljavim njemačkim novinama” („Ukrajinski dnevnik”) te da je ulizički poslao svoja dva sina, Zenovija i Iryneja, u „hitlerovske bande“. Navodili su primjere kako u različitim selima svećenici UGKC-a surađuju s „banditima”, odnosno ukrajinskim nacionalistima. Poslije opširnih iznošenja različitih kleveta protiv grkokatoličkog klera autor je izjavio: „Moglo se čekati da sadašnji vođe Unijatske Crkve izraze minimalno, barem želju da isperu svoje teške krivice pred narodom i kad bi sada pošli tragom pravoslavnih svećenika (...) i mobilizirali vjernike za svetu borbu protiv njemačkog osvajača požrtvovno pomažući Crvenoj armiji.”

To je značilo da sovjetski totalitarni režim proglašava rat protiv Ukrajinske grkokatoličke Crkve. Novinsku publikaciju V. Rosovyča izvjesili su po cijelom Lavovu kako bi proširili informaciju. Otac V. Junyk te se prilike prisjetio: „Idem ja jednog dana gradskom ulicom i na oglasnoj ploči vidim pribijeni dio novina sa člankom „Križem ili nožem”. Čitam i crvenim se, same besramne laži. Ne mislim da bi se ijedan istinski Ukrajinac složio s navodima tog članka. Svi su bili ogorčeni. Međutim, znali smo da se takvi članci ne pojavljuju bez razloga.”

Kasnije je taj tekst izašao zasebno kao brošura u nakladi od 20 000 primjeraka. O njemu su pričali na skupovima radničkih kolektiva. Jednom je prilikom I. Kotiva u gradu susreo ovlaštenog NKDS-ovca Hom’jaka. Ovaj ga

je pitao kako novi metropolit reagira na publikaciju iz „Sovjetske Ukrajine” i upozorio: ako za dva tjedna J. Slipyj „ne usmjeri na likvidaciju UPA-e”, bit će uhićen, a Grkokatolička Crkva zabranjena. Tada je J. Slipyj rekao da je svakom svećeniku UGKC-a dan izbor: ili osuditi sebe i svoju obitelj na desetke godina lutanja po zatvorima i izgnanstvu, ili osuditi sebe na muke vječne grižnje savjesti što su izdali svoj narod. On je odabrao prvo kako je učio Isus Krist.

Dana 8. ožujka 1945. god. sekretar CK KP(b)U, M. Hruščov naredio je represije protiv vodstva UGKC-a, između ostalog i vladike Slipog. Sljedećeg je dana razrađen plan odgovarajućih operativnih mjera: samo je za Lavov bilo određeno 90 agenata i 149 boraca vojske NKVD-a.

Do kapitulacije Njemačke ostalo je nepunih mjesec dana kada su tijela NKDS-a provela totalna hapšenja grkokatoličkih hijerarha na cijelom teritoriju na kojem je bila raširena UGKC.

Josyf Slipyj zatvoren je u srijedu, 10. travnja 1945. god. Već je od jutra crkva sv. Jurija bila zabarikadirana. Došlo je puno vozila s vojnicima. U 19 sati pukovnik Meljnykov donio je od tužitelja nalog za uhićenje. Patrijarha su pretresli, odveli u automobil i odvezli u zatvoru Ulici Lonč’kog. Neki čovjek, koji je vjerojatno bio stražar u tom zatvoru, prepoznavši vladiku, prišao mu je i suosjećajno mu savjetovao da se nasloni na zid. Nakon toga uslijedio je pretres. Josyf Slipyj proveo je noć u zatvorskoj ćeliji. Ujutro su ga u pratnji konvoja otpravili vlakom u Kyjiv.

U noći s 10. na 11. travnja u Lavovskoj su oblasti, osim čelnika UGKC-a, uhićene još 32 osobe: dva episkopa, 20 svećenika, dva đakona, četiri „OUN-ovca – ilegalaca povezanih s duhovnicima” i tri studenta Duhovnog sjemeništa. Ukupno je, prema podacima NKDS-a, 1945. god. zatvoreno 96 najutjecajnijih ijereja. Službeno su im svima inkriminirali antisovjetsku i buržoasko-nacionalističku djelatnost. Prvo su pod represiju dospjeli kapelani UPA-e.

Poslije hapšenja hijerarha i autoritetnih duhovnih osoba UGKC-a počela je realizacija plana operativnih mjera NKDS SSSR-a, donesenog još u veljači 1945. god. Plan je predviđao smjer potpune likvidacije grkokatoličanstva na zapadnim područjima Ukrajine sa narednim ciljem ujedinjenja UGKC-a s

Ruskom pravoslavnom Crkvom (dalje RPC). Radi toga su odlučili stvoriti takozvanu Inicijativnu grupu na čelu s o. Ć. Kosteljnykom. Ta je grupa preuzela funkciju agitacije među grkokatoličkim klerom, pozivajući ih da pređu u jurisdikciju Kyjivske metropolije Moskovskog patrijarhata. U slučaju da Ć. Kosteljnyk odbije biti na čelu ujedinjavajućeg pokreta planirali su ga uhititi.

Dana 28. svibnja 1945. god. formirana je Inicijativna grupa za ujedinjenje UGKC-a i RPC-a. Osim Ć. Kosteljnyka u nju su uključili glavnog vikara Peremyšljiske episkopije M. Meljnyka te svećenika Stanislavske episkopije A. Peljvec'kog. Dana 18. lipnja grupu je sankcionirao P. Hodčenko, ovlašten za poslove Ruske Pravoslavne Crkve pri Savjetu narodnih komesara SSSR-a.

Proces prijelaza svih grkokatoličkih parafija u Moskovski patrijarhat ispaao je dosta složen za predstavnike vlasti. Iako su aktivni protivnici likvidacije UGKC-a bili zatvoreni, umjereni oci pribjegavali su svakakvim prevarama kako ne bi potpisali izjavu o prelasku. Postariji svećenici koji su dolazili u Lavovski muzej povijesti religije u 1990-im godinama pričali su kako su uz sebe u džepu imali tekst obraćanja Inicijativne grupe i kada je u parafiju došao „čornyj voronok“ pokazivali su ga agentima NKDS-a govoreći „Vidite – upoznajem se s tekstom, još razmišljam.“ Iz središnjice su slale naredbe naređivali da se proces ubrza: ovlaštenima u poslovima RPC-a slale su se upute da se posao aktivizira. Od načelnika rajonskih odjela NKDS-a tražili su da informiraju vodstvo o tijeku ujedinjenja „svakih deset dana bez podsjećanja.“

S ukrajinskoga prevela Lucija Đuretić

Andrij Sapeljak

Josyf Slipyj – metropolit – zatvorenik (1945. – 1963.)

Metropolit Josyf Slipyj bio je uhićen u noći 11. travnja 1945. godine. Odveli su ga u jedan od lavovskih zatvora, a sljedećeg dana do Kyjiva. Ondje se nalazio u najstrožem zatvoru u ulici Korolenka 33 u samici. Umoran i prije uhićenja metropolit se nalazio u rukama NKVD-a bez sna i hrane. „Podvrgavali su me“, pisao je Josyf Slipyj, „dan i noć neprestanim iskušenjima. Bio sam tako iscrpljen da doslovno nisam mogao stajati na nogama. Kada bi me vodili od jednog suca do drugog morali su me podupirati kako ne ih pao na zemlju. Osim toga bio sam iznemogao, zbog gladi. Davali su mi za jesti samo malo juhe i 300 grama kruha na dan. Jednog jutra vraćajući se do ćelije, primijetio sam u hodniku stanislavskog⁵ episkopa, kako izlazi iz nužnika. Već skoro osamdesetogodišnji episkop Ğrygorij Homišin, bio je ozlijeđen i već u potpunosti onemoćao. Nema sumnje da glad, nedostatak sna, a ponajviše beskrajna ispitivanja mogu čovjeka uništiti ili ga dovesti do ludila. Meni je ukazana velika Božja milost, da mogu podnijeti to mučenje.“

„Prvi sudac, po imenu Ğorjun, bio je okrutan čovjek“, piše o. Ivan Homa. Uvidjevši da je arhiepiskop Slipyj, zbog dugih neprospavanih dana, gladi i ispitivanja, bio već fizički premoren, navalio je na njega, ... pokušavajući ga zastrašiti raznim prijetnjama, kako bi ga prisilio na apostazu od Katoličke Crkve i odvajanje od Pape. Zauzvrat mu je obećano prijestolje Kyjivske metropolije. Međutim, kada su uvidjeli, da on ni u kojem slučaju neće pristati na takvu ludost i da mu je draže umrijeti, nego prekinuti jedinstvo s Rimskom Crkvom, promijenili su taktiku i iznijeli čitav niz optužbi za teške političke zločine. Posebno su se požalili na pokušaje smirivanja sukoba među ukrajinskim nacionalistima (onda podijeljenim na dva tabora), liturgiju za ukrajinsku diviziju „Ğalyčyna“, koja se borila rame uz rame s Nijemcima i

---

5 Današnji Ivano-Frankiv'sk (ovdje i dalje op. prevod.).

tome slično. Međutim, ni na koji način nisu mogli dokazati niti jednu od tih optužbi. Pravi razlog za uhićenje arhiepiskopa Slipog, bio je neoprostivi zločin, što je on veoma aktivan katolički episkop...

Drugi sudac, po imenu Krykun, bio je, možda bolji od prvoga, ali ništa manje odlučan u optuživanju metropolita. Kroz jednu dugu noćnu istragu napisao je protokol na nekoliko stranica, besmislen i opširan, a potom, misleći kako bi fizički umor mogao ponukati optuženog da ga potpiše bez pažljivog pregleda, predao ga njemu na hitan potpis.

Međutim, vladika Slipyj koji je dobro znao koliko treba biti nepovjerljiv prema metodama takvih sudaca, zatražio je prije svega da pročita dokument. Činilo se dobro dok nije došao do dijela protokola koji je ocrnjivao Papu i metropolita Andreja, njegovog prethodnika. „Ja te riječi nisam kazao“, odlučno je protestirao arhiepiskop, „i zato ga neću potpisati.“

Uzalud su ga uvjerovali, prijetili mu i zastrašivali ga. Odlučno je tražio uklanjanje tih dijelova i nije popuštao dokle god ih sudac nije uklonio.“

Ova ispitivanja, potpuno nepotrebna u sudskom postupku, odvijala su se noćima, na iscrpljujući način, samo s ciljem da se optuženome ne dozvoli spavati i na taj način uništi njegov živčani sustav. Onda bi metropolit trebao priznati sve što bi zahtijevali suci. Na taj način bi im dao potrebne dokaze za smrtnu kaznu, koja je bila u planu od samog početka ovog paklenog sudskog scenarija. I zaista, jednog dana su mu rekli: „Ubit ćemo te!“ Međutim nakon godinu dana progona i raznovrsnog mučenja, zadanog optuženome s barbarskom okrutnošću, suci su bili prisiljeni priznati činjenicu da im nije uspjelo pronaći niti dovoljno dokaza o zločinima protiv režima, za koje je predviđena smrtna kazna, niti oslabiti njegov duh... Zbog toga, 1946. godine, izgubivši nadu u fizičku eliminaciju željene osobe, suci su se pomirili s blažom kaznenom mjerom. Kako bi stvorili privid legitimnosti, organiziran je vojni sud s trojicom sudaca i dva tajnika. Sudsko zasjedanje odvijalo se iza zatvorenih vrata, u zgradi tajne policije, pod strogim osiguranjem naoružanih ljudi. Zasjedanja suda trajala su nekoliko tjedana, i odvijala se uglavnom tijekom noći. Završne optužbe iznio je pukovnik-instruktor Zaščitin.

Sve to se odvijalo samo u svrhu vrijeđanja optuženog i iznošenja optužbi za kontrarevolucionarnu djelatnost, špijunažu u korist Vatikana, parazitizam i neprijateljstvo prema Sovjetskom Savezu. Iako niti jedna od tih optužbi nije imala niti najmanji dokaz, konačna presuda bila je jednako okrutna: metropolita Josyfa Slipog osudili su na osam godina prisilnog rada u Gulagu.“

Nakon suđenja, Josyf Slipyj je još dva mjeseca prebivao u Kyjivu. Zatim ga je „crni gavran“⁶ odvezao do željezničke postaje, a odatle u Moskvu.

U Moskvi je vagon sa zatvorenicama još dva tjedna stajao na peronu, gdje je metropolit promrznuo i razbolio se. Zatim je vagon spojen na vlak koji je išao za daleki Sibir, gdje je već bilo više od deset tisuća zatvorenika. „Tako je počeo beskrajani križni put vladike Slipog“, piše Ivan Homa, „kojega će često i bez razloga prevoziti iz jednog logora u drugi. Samo kako bi... na taj način oslabili njegov uporan otpor prema odricanju od svoje vjere, što bi značilo veliku pobjedu za ateizam i neprijatelje katolicizma, ili uzrokovalo njegovu smrt.“

Kasnije je arhiepiskop Slipyj ovako pričao o svojem stradanju: „Osuđen – prisiljen na dugačko i iscrpljujuće putovanje vlakom, koje može potrajati čak i nekoliko mjeseci. Zbog toga, dok dođe do mjesta progona, zatvorenik se osjeća strašno izmučeno čestim promjenama vlakova i stražara, glađu, hladnoćom, nedostatkom najosnovnije higijene. Sveden na lošu i hladnu hranu, on pristiže u potpunosti iscrpljen, jer svrha takvog barbarskog postupanja upravo i jest poticanje potpunog oslabljenja čovjeka neprestanim fizičkim mukama.“

To je osobito žestoko bilo primijenjeno na arhiepiskopa Ukrajinske katoličke Crkve. U rujnu 1946. godine, Josyf Slipyj pristigao je do Novosibirska. S vagona je sišlo nekoliko stotina zatvorenika, koje su odveli do logora udaljenog od stanice tri kilometra. Svi su išli pješice, a među njima i metropolit. Samo dva dana se zadržao vladika Josyf u Novosibirsku. Zatim su ga prevezli do logora u Marijsku, gdje je bilo više od osam tisuća zatvorenika. Ali niti ovdje nije bio dugo. Potkraj 1947. godine metropolita su prevezli do logora u Pečori, 420 km od Vorkute i 120 km od Arktičkog oceana. Klima je ovdje bila polarna. Uskoro su metropolita prevezli još dalje na sjever do Inti, 180 km južno od Vorkute.

---

6 Vozilo NKVD-a za prijevoz zatvorenika

Ovo su glavna mjesta zatočeništva i progona metropolita-zatvorenika: 1. Kyjiv (ljetno 1945.); 2. Marijinsk (rujan 1946.); 3. Kirov (1947.); 4. Pečora (1947.); 5. Komi (1947.); 6. Inta (1947.); 7. Bojmi (1947.); 8. Potma (1947. do 1953.); 9. Novosibirsk (1958.); 10. Sverdlovks – Vorkuta – Vihorevka – Novočunjivka – Ozerlag (1958. do 1959.); 11. Tajšet (1959); 12. Mordovija (1959. do 1963.).

Petog ožujka 1953. godine umro je Staljin. Te iste godine prošla je posljednja osma godina zatočeništva metropolita Slipog, koji se nadao puštanju na slobodu. U to vrijeme priveden je do Glavne uprave GULAG-a i tu mu je pročitana druga presuda – progon na neodređeno vrijeme – u dom za invalide u Sibiru, kao neprijatelja Sovjetskog Saveza. Metropolit je u to vrijeme boravio u Potmi. Onda su u Potmu pristigla dva pukovnika kako bi odvezla Josyfa Slipog do Moskve, jer ga je sovjetska vlada htjela iskoristiti kao kontakt s Vatikanom. U Moskvi su metropolita smjestili u hotel, kupili mu novu odjeću i dozvolili nekoliko dana otpočinuti. Uspostavljanjem odnosa s Apostolskom stolicom bavio se general Žukov. Postavio je metropolitu puno pitanja o Vatikanu, papinskim ministarstvima, o vezama ukrajinskih katolika s Poljacima i Rimom i čak je želio čuti kratku povijesti Ukrajinske katoličke Crkve. Dozvolio je metropolitu uz pratnju viših časnika ići u knjižnicu i posjetiti glavne moskovske crkve i muzeje.

Tijekom drugog razgovora sa Žukovom metropolit se odvažio zatražiti minimalnu slobodu za Ukrajinsku katoličku Crkvu. Žukov je pristao da se metropolit vrati do svoje eparhije u Lavovu i obnovi Ukrajinsku Crkvu. „Ali“, piše Homa, „to je bio samo kratkotrajan san, trenutak svjetlosti u beskrajno dugoj noći. Nakon strijeljana Berija⁷, cijeli postupak je bio prekinut, ušutkan, a metropolit je poslan u Potmu, u njegov logor u Mordoviji. Godine 1954. ponovo je poslan u progon u Sibir, gdje ga je čekao dom za invalide Kuzminki, nedaleko Maklakova.“

U domu za invalide metropolit je živio do 1957. godine, kao u „kućnom pritvoru.“ Hladne temperature, 45 – 50 stupnjeva ispod nule, ljeti komarci i

---

7 Lavrentij Pavlovič Berija – sovjetski političar i šef tajne policije.

mušice, mučili su dan i noć. Svaki zatvorenik bio je primoran sve raditi sam: pripremati hranu, prati tanjure i posteljinu, cijepati drva itd. Metropolitu je dopušteno samo iz Maklakova poslati dva pastoralna pisma svojim vjernicima: jedno na Božić, drugo za korizmu 1954. godine.

Jednog dana u proljeće 1954. godine neočekivano se pojavio pukovnik, zapovjednik istražne komisije iz Kyjiva zajedno s načelnikom milicije grada Krasnojarska. Pažljivo su pretražili metropolitovu sobu i izjavili da je uhićen za protusovjetsku djelatnost. Tog dana su uhićenog povelili do Jenisejska, a sljedećeg do Krasnojarska, zatim do Kyjiva gdje se trebao provesti novi sudski proces. Put do Kyjiva bio je težak zbog gladi i hladnoće, ali i veseo zbog povratka u Ukrajinu. U Kyjivu su ga držali u već poznatom zatvoru u Korolenkovoju ulici.

Tijekom istrage, koja je trajala nekoliko mjeseci, metropolitu su pokazali kopiju pisma pape Pija XII. sa željama i blagoslovima za 40. obljetnicu njegova zaređenja. Ipak, sudac mu nije predao pismo u ruke. To papinsko pismo, koje je presrela tajna služba (NKVD), njegovo pastoralno pismo za vjernike 1954. godine iskoristili su „enkavedeovci“ kao materijalan dokaz protusovjetske djelatnosti Josyfa Slipog. Tribunal je osudio metropolita na sedam uzastopnih godina robije u logoru. Odvezli su ga u Sibir na Kamčatku na Tihom oceanu. Put ispunjen svima užasima, glađu, hladnoćom, prljavštinom i raznovrsnim poteškoćama potrajao je gotovo tri mjeseca. Metropolit je mogao izbjeći tu presudu, komentira Homa, štoviše mogao je pribaviti velike privilegije, kada bi javno izjavio da on više ne priznaje autoritet rimskog biskupa, kada je nakon smrti Pija XII. za papu izabran kardinal Angelo Roncalli – Ivan XXIII. Prije same presude iznijeli su mu nekoliko prijedloga i zaprijetili teškim prijetnjama. I dalje ništa nije moglo narušiti njegove nepomične moralne i vjerske temelje za kojima se povodio u životu.

Potkraj 1960. godine Josyfa Slipog prevezli su do Kyjiva zbog nastavka razgovora s NKVD-om, sudskim i državnim vlastima. I dalje su ga držali u zatvoru na ulici Korolenka, kao političkog zatvorenika. Cilj pregovora bio je i dalje isti: potaknuti ga da istupi protiv novog pape Ivana XXIII. i apelirati na ukrajinske nacionaliste izvan Ukrajine da se vrate u sovjetsku domovinu i pokaju za svoje ponašanje, također i osuditi bilo kakav oblik protivljenja

režimu, kako vanjski tako i unutrašnji. Nekoliko puta su metropolita privodili ministru unutarnjih poslova USSR⁸. Ministar je uvjeravao metropolita da se odrekne zavisnosti Ukrajinske Crkve od Rima dokazujući da Brestska unija iz 1596. godine nije bila kanonska.

Prebivajući u zatvoru u Kyjivu, fizički iscrpljen logorima i procesima, koji su trajali već šesnaest godina, ali duhovno i dalje snažan, metropolit je 17. veljače 1961. godine obilježio 69 godina od rođenja. Toga dana je napisao dva protestna pisma sovjetskim vlastima u Ukrajini. Prvo – sekretaru Komunističke partije Ukrajine, Mykoly Pidgornom, a drugo ministru unutarnjih poslova Ukrajine: „Vi, predstavnici Ukrajinske sovjetske vlade“, pisao je metropolit ministru unutarnjih poslova, „žalite se na Papu da vam je neprijatelj. Neka bude. Međutim, ponašate se kao da bi vam mogao postati prijatelj. Prestanite progoniti Grkokatoličku Crkvu i općenito uništavati religiju. Shvatite da Katolička Crkva postoji na ukrajinskom tlu već 1000 godina, a vi samo 44, nema niti pola stoljeća...

Nekoliko puta su mi u Moskvi, a također i ovdje u Kyjivu predlagali, u zamjenu za velike nagrade, javno istupiti protiv Pape, ali ja taj prijedlog smatram besmislenim... Mi, grkokatolici, smo građani sovjetske Ukrajine, kao i vi, ali nije zbog toga Papa vaš neprijatelj. Nemam nikakvu namjeru napustiti sovjetsku Ukrajinu. Želim samo ostvariti za Grkokatoličku Crkvu priznanje njezinih prava, koje je ona uživala i koja joj pripadaju na temelju Ustava... Postoje oni među vama koji očekuju i žele da svi grkokatolici poumiru. Međutim, te nade su uzaludne. Grkokatolička Crkva se izvan granica domovine razvila i ojačala kao nikada do sad. Osim toga, u ovo vrijeme, nema niti jednog ishoda prema kojem bi ona u potpunosti nestala.“

Nakon ovakvih i drugih argumenata prvog hijerarha Ukrajinske katoličke Crkve, vođe sovjetske države su se uvjerali da se od njega ne mogu očekivati kompromisi. Hrabro ponašanje metropolita značajno je uvećalo gnjev državne vlasti, što je pogoršalo njegov položaj. Metropolita su ponovo odveli u logor u Mordoviji, gdje je boravio zajedno sa zločincima i banditima, osuđenim na

---

8 Ukrajinska Sovjetska Socijalistička Republika.

glad, hladnoću i raznovrsno nasilje – fizičko i psihičko. Putujući vlakom uzduž rijeke Volge, izgubio je snagu i u trenutku velike slabosti učinilo mu se da je već došao njegov posljednji čas.

Metropolit je do Mordovije pristigao vjerojatno u listopadu 1961. godine, nakon dvanaest presjedanja s vlaka na vlak, pri temperaturama 39 do 40 stupnjeva uslijed upale pluća. Međutim, upravo u to vrijeme bio je osuđen i poslan u već deseti logor okrutnog režima u Mordoviji. To je bio najstroži logor, veoma vlažan. Ova, četvrta po redu osuda sigurno je bila izazvana zbog metropolitovog odvažnog ponašanja prema najvišim sovjetskim vođama Ukrajine. Ondje je živio do 12. siječnja 1963. godine, kada je u 18. godini zatočeništva, Vrhovni sovjet SSSR-a, na prijedlog predsjednika Vijeća ministara Nikite Hruščova, pustio na slobodu ovog neslomljivog protivnika ateističkog sovjetskog režima, ali bez prava prebivanja na teritoriju Ukrajine.

S ukrajinskoga preveo Matija Šaler

Ukrajinska grkokatolička crkva svetih Volodymyra i Olje u Čikagu

Anatolij Babyns'kyj

UGKC u slobodnom svijetu

Nakon zabrane djelovanja UGKC u Sovjetskom Savezu, u Europi je ostao samo jedan biskup, Ivan Bučko, kojega je Papa imenovao Apostolskim vizitatorom ukrajinskih katolika u zapadnoj Europi. Međutim, nakon Drugog svjetskog rata u zemljama Sjeverne Amerike te Zapadne Europe pojavilo se puno Ukrajinaca grkokatolika, koji su emigrirali ili su ostali u zapadnim zemljama s obzirom na komunistički teror u domovini. Taj novi val emigranata, popunio je grkokatoličke strukture u tim zemljama, gdje su one i ranije postojale, međutim sada su zahtijevale značajno proširenje.

Stoga je u Kanadi 1956. godine ukrajinski grkokatolički egzarhat (osnovan 1948.), rangiran kao metropolija. Prvi metropolit je bio Maksym Ćermanjuk. Godine 1958. u SAD-u je formirana Filadelfijska metropolija koju su činile Stamfordska i Čikaška eparhija i Filadelfijska nadeparhija. Konstantyn Boğáčevc'kyj postao je metropolit. U Europi su zauzvrat bili stvoreni egzarhati: 1957. u Velikoj Britaniji, 1958. u Njemačkoj i 1960. u Francuskoj. Potonji je uključivao vjernike u Francuskoj, Belgiji, Nizozemskoj, Luksemburgu i Švicarskoj. Eparhija sv. Ivana Krstitelja u Curitibi u Brazilu je osnovana 1971. godine, eparhija Pokroviteljstva Blažene Djevice Marije u Buenos Airesu u Argentini 1978. godine (od 1968. godine je egzarhat). Godine 1982. osnovana je eparhija u Australiji, pod nazivom „Melburnska eparhija svetih apostola Petra i Pavla UGKC“. Eparhija pokriva cijelu Australiju, Novi Zeland i Oceaniju. Premda je Przemyslska eparhija u Poljskoj bila ukinuta, grkokatolički svećenici koji su ostali na slobodi služili su vjernicima, podređeni rimokatoličkom biskupu.

Poglavar UGKC-a, Josyf Slipyj, nakon 18 godina zatvora stigao je u Italiju uoči druge sjednice Drugog vatikanskog sabora. 11. veljače 1963. godine, susreo se s papom Ivanom XXIII. Kada je metropolit došao na Crkveni sabor,

episkopi iz cijeloga svijeta ustavši su pozdravili predstavnika vjere pljeskom. 11. listopada Josyf Slipyj održao je povijesni govor, u kojemu je pozvao vratiti UGKC-u patrijarhalno dostojanstvo.

„Listopad 1963., petak, jedanaesti govor metropolita J. Slipog. Ukrajinski patrijarhat. Govor na Crkvenom saboru našeg predstavnika vjere Ćalyc'kog metropolita J. Slipog. Govorio je drugi po redu, nakon španjolskog kardinala de Arriba y Castro iz Tarragone. Za vrijeme njegovog govora, to jest tijekom govora metropolita Slipog, prolomio se glasan pljesak u bazilici sv. Petra. Crkveni oci su pozdravljali predstavnika vjere – junačkog borca Kristova. Na mjestu D0022 pojavila se visoka statična figura našeg metropolita. Polako se spustio dolje do mikrofona i lagano je počeo, jasno i glasno, svoj prvi povijesni govor. Oči više od 2000 hijerarha su bile okrenute prema njemu. Svi su zadržavajući dah slušali njegov govor. Njegov govor se sastojao od četiriju glavnih dijelova: 1. Izražavanje zahvalnosti Svevišnjemu za mogućnost bivanja na ovom Crkvenom saboru. 2. Povijest sudjelovanja naših ukrajinsko-kyjivskih metropolita na raznim ekumenskim saborima. 3. Dogmatska konstitucija u odnosu na poglavlje II. konstitucije De ecclesia. 4. Molba Saboru za stvaranje kyjivsko-lavovskog patrijarhata. Najveći dojam na prisutne ostavio je prvi dio. Ostali dijelovi govora su manje zanimale crkvene oce. Za Ukrajinke je jako važna činjenica da je metropolit Josyf postavio na Saboru pitanje našeg patrijarhata. To pitanje je jako komplicirano, ali ima nade u Boga.”

23. prosinca 1963. godine metropolit Josyf dobio je potvrdu titule vrhovnog arhiepiskopa UGKC-a. To se dogodilo nakon što je Kongregaciji za Istočne Crkve upućen upit, takozvani dubium (lat. sumnja): „Trebali li prihvatiti lavovskog metropolita kao vrhovnog arhiepiskopa, prema Apostolskom pismu od 2. lipnja 1957. godine.“ U odgovoru na upit (ad dubium), 23. prosinca 1963. Kongregacija je dala pozitivan odgovor. Taj odgovor je bio baziran na dva dokumenta rimskih pontifika. Na temelju pisma pape Klementa VIII. iz 1596. godine, kojim se potvrđivalo pravo kyjivskim metropolitima samostalno postavljati episkope, bez dogovora s papom. A također u pismu pape Pija VII. koji je obnavljajući 1807. godine Galicijsku metropoliju osigurao galicijskim metropolitima sva prava koja imaju kyjivski metropoliti.

Drugi vatikanski sabor (1962. – 1965.), ne samo da je postao najznačajniji događaj u životu Katoličke Crkve u 20. stoljeću, nego i osobito značajnim događajem u životu Istočnih katoličkih Crkvi. Episkopat Istočnih katoličkih Crkvi je aktivno sudjelovao na sjednicama Ekumenskog vijeća Crkvi, pa se njihov utjecaj osjeća u mnogim ključnim dokumentima. Aktivna prisutnost istočnih katolika na Crkvenom saboru sigurno je doprinijela obnovi samosvijesti Katoličke Crkve, kao cjeline u raznovrsnosti, što je danas svima uobičajeno. Posebnu ulogu na crkvenim saborima su odigrale takve figure poput grkokatoličkog patrijarha Melkitske Crkve – Maksyma IV. koji je zagovarao obnovu vlastitog identiteta u Istočnim Crkvama, oslobođenje od posljedica latinizacije, kao i preporod teologije, uglavnom u području ekleziologije. Stoga je za nekoliko godina ekumenski konstantinopolski patrijarh Atenaĝoras rekao ovome istaknutom hijerarhu „Vi ste govorili u naše ime“. Među ukrajinskim episkopima koji su aktivno sudjelovali na Crkvenom saboru, sigurno je bio predstavnik vjere Josyf Slipyj, također i metropolit Maksym Ćermanjuk, koji je značajno doprinio oživljavanju kolegijalnosti u Ekumenskoj Crkvi. Drugi vatikanski sabor je odao počast Istočnim Crkvama u zasebnom dekretu *Orientalium Ecclesiarum*, koji je donesen 21. studenog 1964. godine.

„Katolička Crkva visoko cijeni institucije, liturgijske obrede, crkvene predaje i zakon i red kršćanskog života Istočnih Crkvi. Jer u tim Crkvama koje slave u čast antike, sjaj se prenosi, koji dolazi od apostola preko Otaca, i koja je dio božanskoga otkrivenja i nedjeljiva baština cijele Crkve.“

U 60-ima i 70-im godinama, život Crkve u slobodnom svijetu bio je obilježen upornim pokušajima uspostavljanja patrijarhalnog sustava. Glavnim ciljem Josyfa Slipog u dijaspori bio je ujediniti sve strukture Ukrajinske katoličke Crkve (takvo ime službeno je utvrđeno u dijaspori od kraja 50-ih godina) pod vodstvom Sinode i poglavara Crkve. Gotovo odmah zbog potpore primata uspostavljen je laički patrijarhalni pokret, kojem su se pridružili i svećenici. od 1967. godine pokret je počeo izdavati časopis „Patrijarhat“ i pokret se proširio na sav slobodan svijet. Nisu svi episkopi podupirali patrijarhalne težnje čelnika UGKC-a, ali 1969. godine 15 episkopa od njih 18, obratilo se Papi sa zahtjevom za proglašenjem Patrijarhata UGKC-a. Zajedno sa obraćanjem episkopata

Vatikanu, stalno su stizale desetci tisuća apela grkokatolika iz cijeloga svijeta. Odgovor je stigao tek 1971. godine. Papa Pavao VI. je poslao službeni odgovor „da trenutno nije bilo moguće uspostaviti Ukrajinski patrijarhat.“ Glavnim razlogom odbijanja bila je odredba kanonskog prava prema kojoj patrijarh ne može imati moć izvan patrijarhalnog teritorija. A budući da je Blaženi Josyf prebivao u Rimu, to mu daje patrijarhalna prava suprotno postojećoj kanonskoj praksi Katoličke Crkve.

Djelatnost Josyfa Slipog, njegovi posjeti ukrajinskim središtima u svijetu, izazvali su nezadovoljstvo u Rimskoj kuriji, jer su sprječavali dijalog između Rimokatoličke Crkve i Moskovskog patrijarhata, s obzirom da je to nadilazilo granice djelovanja kurije o upravljanju Crkvom. Poglavaru UGKC-a sprječavali su sazivanje Sinode UGKC-a, a kasnije su zabranili posjetiti vjernike izvan granica Italije. To je proizvelo ozbiljne valove nezadovoljstva među ukrajinskim grkokatolicima, a također i velike sporove između poglavara UGKC-a i nekih predstavnika Rimske kurije.

Unatoč tome, 1975. godine, otac Ivan Ćrynjuh na bogoslužju u Bazilici sv. Petra u Rimu izgovorio je molitvu za Josyfa Slipog kao patrijarha. I od te godine i sam Josyf Slipyj se počeo potpisivati na dokumente kao patrijarh. Smatrao je kako je potrebno živjeti patrijarhalnim dostojanstvom, kako bi ono bilo prepoznato i Rimu i drugim Crkvama, ne primjenjujući crkvenopravni, nego povijesni argument: Crkva prvo mora dosegnuti patrijarhalno dostojanstvo kako bi i drugi prepoznavali njezin patrijarhat.

Osim formiranja centralizirane strukture UGKC-a u svijetu, Patrijarh Josyf značajno je doprinio obrazovanju. Godine 1963. osnovano je Ukrajinsko katoličko sveučilište pape Klementa u Rimu, koje je postalo nasljednikom Lavovske teološke akademije; zatim su se filijale Ukrajinskog Katoličkog univerziteta otvorene na svim kontinentima. Na Ukrajinskom teološkom fakultetu bilo je objavljeno više od 200 znanstvenih radova, 14 tomova *Monumenta Ucraine Historicae*, obnovljeno je izdanje časopisa „Boĝoslovija“, izdano je 15 tomova radova Josyfa Slipog i 53 toma radova iz povijesti Ukrajine, Crkve, kulture, umjetnosti i literature. Na Filozofskom fakultetu je izlazio časopis „Dzvony“. Ukrajinski katolički univerzitet postao je mjesto

Grkokatolička crkva sv. Sofije u Rimu

gdje su svoje crkveno obrazovanje mogla dobiti djeca iz ukrajinskih obitelji iz cijeloga svijeta. Također treba dodati, kako je 1986. godine u Chicagu otac Andrij Čyros'kyj osnovao Institut istočno-kršćanskih studija Metropolita Andreja Šeptyc'kog (MASI). 1990. godine Institut je premješten u Ottawu na Sveučilište sv. Pavla, a 2016. godine postao je dio Teološkog koledža Sveučilišta sv. Mihaela na Sveučilištu u Torontu. Institut metropolita Andreja Šeptyc'kog je središte znanstvenog života, njegovanja ukrajinsko-bizantske liturgijske tradicije i središte za dobivanje teološkog obrazovanja za studente iz različitih zemalja svijeta.

Godine 1969. u Rimu je završena gradnja saborne crkve sv. Sofije, koja je postala centar grkokatolika na raznim kontinentima. Ova saborna crkva upućuje na povijesni put Crkve: od Sofije carigradske do kyjivske. A kad su se vjernici ove Crkve raspršili diljem svijeta, dok je rodnoj zemlji Crkva prešla u katakombe, saborna crkva sv. Sofije je postavljena u vječnom gradu.

Shvaćajući opasnost za Crkvu u SSSR-u, 1977. godine patrijarh Josyf je posvetio episkope Ljubomyra Ćuzara, Ivana Homu i Stepana Čmilja (jedan od

Ivan Pavao Drugi i Josyf Slipyj

mentora malog Jorgea Maria Bergoglia, budućeg pape Franje). Oni su u slučaju nužde bili dužni otići u Ukrajinski SSR i posvetiti nove episkope, ukoliko bude prekinuta linija episkopskih dužnosti. Međutim, papa Pavao VI. nije priznao posvećenja, koja su bila provedena tajno bez Papinog pristanka.

Još pred Drugi vatikanski sabor (1962. – 1965.) odnosi između Vatikana i Moskovskog patrijarhata su oživjeli. Ruska Crkva je to procijenila kao odricanje Rima od UGKC-a, međutim, vatikanska diplomacija je izbjegla izravno odgovoriti na to pitanje. Mnoge akcije rimskih dužnosnika izazvale su nezadovoljstvo progonjenih grkokatolika u Ukrajini ta u grčkokatoličkoj dijaspori na Zapadu.

U listopadu 1978. godine novi biskup u Rimu postao je kardinal Karol Wojtyła. Od njegovog dolaska odnosi Vatikana i SSSR-a znatno su se pogoršali. Već 1979. godine novi papa je poslao pismo Patrijarhu Josyfu Slipomu prilikom tisućljeća Krštenja Rusi, potvrdivši legitimitet Berestejske unije 1596. godine, te odao počast svim grkokatolicima koji su trpjeli zbog Kristove Crkve.

Moskovski patrijarhat nastupio je kritikom i ultimatumima nakon što je u Rimu u proljeće 1980. godine održan izvanredni Sinod Ukrajinske Crkve. Ali nezadovoljstvo Ruske pravoslavne Crkve je doseglo najvišu točku nakon sljedećeg Sinoda Ukrajinske katoličke Crkve održanog u Rimu, na kojemu su ukrajinski episkopi „Lavovski crkveni sabor“ proglasili nekanonskom. Rezolucija je bila usvojena u prisutnosti kardinala Vladyslava Pubina, rodnom iz Ukrajine. Moskovski patrijarhat poslao je u Rim metropolita Juvenalija (Pojarkova), ali Papa nije postavio zabranu na ovu rezoluciju iako je bila objavljena neslužbeno. S ultimatumom, Rimu se obratio i patrijarh Pimen¹, koji je inzistirao na tome da se osude djela ukrajinskih episkopa. Inače, Ruska pravoslavna Crkva prijetila je okončanju dijaloga s Katoličkom Crkvom. Papa je poslao u Moskvu pismo pomirenja, ali rezolucija Ukrajinske grkokatoličke Crkve nikada nije povučena.

Kada su sovjetski čelnici pristali pustiti u Rim Josyfa Slipog, očito su se nadali da će ovaj čovjek izmučen godinama u zatvoru provesti svoje posljednje godine negdje u tišini samostana bez stvaranja nepotrebnih problema i SSSR-u

1 Ruski patrijarh 1971. – 1990.

i sovjetsko-vatikanskim odnosima. Nije tajna da su postojali neki tajni ugovori o tome kako bi se metropolit Slipyj trebao ponašati u slobodnom svijetu. Činjenica je i to da su u nekim krugovima Rimske kurije metropolita željeli vidjeti u monaškoj ćeliji, a ne na čelu ojađene Crkve. Međutim, cjelokupno djelovanje Josyfa Slipog je bilo potpuno suprotno očekivanjima. Čovjek jakog karaktera nije digao ruke i pokušao je učiniti sve što je u njegovoj moći za izgraditi Crkvu u svijetu i olakšati život za progonjenu Crkvu u Ukrajini.

U povijesti UGKC-a XX. stoljeća veličanstveno stoje dvije figure, kao i dvije gotičke katedrale na čistom polju – metropolit Andrej Šeptyc'kyj i patrijarh Josyf Slipyj. Njihova je epoha trajala više od 80 godina i završila 7. rujna 1984. godine, kada je u Rimu otišao u vječnost ispovjednik vjere Josyf Slipyj.

„To je bio veliki čovjek. Borio se za pravu stvar“

Ivan Pavao II. u oproštajnim riječima, pored tijela pokojnog Josyfa Slipog (1984.)

Josyf Slipyj ostavio je oporuku u kojoj je pozvao grkokatolike da i dalje utvrđuju Patrijarhat UGKC-a. Ali Papa Ivan Pavao II., u kojeg su Ukrajinci polagali velike nade, nije priznao taj status UGKC-u. Nasljednikom Josyfa Slipog je postao njegov pomoćnik od 1980. – biskup Myroslav – Ivan Ljubačivs'kyj.

S ukrajinskoga prevela Marija Anđelić

Patrijarh Ljubomyr

Oljga Duhnyč

Ljubomyr Ğuzar kao moralni autoritet nacije

U hladnu nedjelju, u jeku zbivanja Euromajdana¹, u središtu se Kyjiva okupilo više tisuća prosvjednika. Umjesto uobičajenih uzvika mnoštva, na trgu je vladala tišina – s pozornice se čuo samo tih i miran glas starca u crnoj svećeničkoj odjeći.

„Radi, kao da sve ovisi o tebi. A moli se Gospodinu, kao da sve ovisi o Njemu.“, završio je svoj govor. U trenu su se trgom prolomili pljesak i pohvalni usklici.

Ovaj čovjek, koji se obraćao sunarodnjacima s pozornice Majdana na dan kad su najteži dani revolucije tek slijedili, bio je Blaženi Ljubomyr Ğuzar²,

---

1 Euromajdan (također Eurorevolucija), Revolucija dostojanstva – nacionalno rodoljubne protestne akcije u Ukrajini, započete 2013-2014. na središnjem trgu (Majdan) u Kyjivu protu korupcije vlasti, na potporu europskoga pravca Ukrajine.

2 Ğuzar Ljubomyr (Любомир Гузар 26.2.1933. – 31. svibnja 2017.) vrhovni arhiepiskop Ukrajinske grkokatoličke Crkve (od 2001.), metropolit lavovski i ĝalyc'kyj, episkop Kam"janec'-Podiljs'kog, kardinal. Rođen u Lavovu. Obrazovanje je započeo u narodnoj školi u Lavovu. 1944. njegova je obitelj bila prisiljena preseliti iz Ukrajine u Austriju, gdje je pohađao ukrajinsku gimnaziju u Salzburgu. Od 1949. – u SAD-u. Nastavio školovanje u Malom duhovnom sjemeništu u Stamfordu (Connecticut), studirao filozofiju na Koledžu sv. Vasilija (1954. završio bakalaureat), teološki studij na Washingtonskom katoličkom sveučilištu, Velikom duhovnom sjemeništu sv. Jozafata (1958. doktorirao teologiju). 30. ožujka 1958. vladika Ambrozij Senyšyn zaredio je Ğuzara za svećenika u Stamfordskoj eparhiji. 1958./59. radio kao učitelj i prefekt u Stamfordskom duhovnom sjemeništu sv. Vasilija, pastor zajednice „Союзівка” Ukrajinskog narodnog saveza u Kerhonksonu (New York) i obrazovne zajednice Udruga ukrajinskih mladih u Americi u Ellenville (New York). Od 1965. – nadstojnik župe Presvetog Trojstva u Kerhonksonu. Istovremeno je nastavio školovanje na Sveučilištu Fordham u New Yorku gdje je studirao filozofiju. 1967. magistrirao. 1969. preselio u Rim nastaviti teološki studij. Radom „Митрополит Андрей Шептицький – провісник екуменізму” 1972. doktorirao teologiju. 1972. stupio u manastir studitskog ustava sv. Teodora u Grottaferratu (Italija). 1973./84. predavao na Papinskom misijskom sveučilištu „Urbaniana” u Rimu. 2. travnja 1977. u manastiru studitskog ustava u Castel Gandolfo pokraj Rima patrijarh UGKC-a J. Slipyj posvetio ga je za episkopa. Od 1978. – arhimandrit manastira sv. Teodora, odgovoran i za manastire studitskog ustava izvan granica Ukrajine. 1984./91. – protosindel (generalni vikar) Lavovske arhiepahrhije u Rimu. 1993. vratio se u Ukrajinu. 1993./94. služio kao ispovjednik u Lavovskom duhovnom sjemeništu sv. Duha. U studenom

Patrijarh Ljubomyr

bivši predstojnik Ukrajinske grkokatoličke Crkve (UGKC-a). Desetljećima je bio moralni autoritet cijelim generacijama Ukrajinaca. Njegovi su televizijski govori okupljali rekordnu publiku, a izjave se odmah pretvarale u izreke.

1996. vladika Ljubomyr imenovan je pomoćnim episkopom poglavara UGKC-a s delegiranim pravima. 26. siječnja 2001. na izvanrednoj Sinodi episkopa izabran je za vrhovnog arhiepiskopa UGKC-a. 21. veljače papa Ivan Pavao II. imenovao je Ćuzara kardinalom. (Недавня О.В. Гузар Любомир [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г– Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В – во «Наукова думка», 2004. – 688 с.: іл. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Guzar>)

Poštovanje Ukrajinaca prema 82-godišnjem episkopu teolozi nazivaju društvenim fenomenom. Još 2008. g., prema podacima istraživanja socioloških službi Ukrainian Sociology Service i Fonda demokratske inicijative, Ğuzaru je vjerovalo 21,2 % stanovnika Ukrajine, što nije uključivalo samo vjernike UGKC-a – u to se vrijeme tako izjašnjavalo oko 9 % državljana. Možemo pretpostaviti da se svećenikova popularnost sad povećala, prema istraživanju fonda Demokratske inicijative 2015. g., vjericima UGKC-a izjašnjava se 11% sunarodnjaka.

Tajnu takve Ğuzareve popularnosti većina ljudi koja ga poznaje usuglašeno objašnjava arhiepiskopovim jednostavnim i mudrim odgovorima na teška pitanja koja muče suvremenog čovjeka. Andrij Ğunder, predsjednik Američke trgovačke komore u Ukrajini, sjeća se kako je jednom na sastanku s poduzetnicima netko pitao Ğuzara: „Oče, kako naučiti voljeti?” Na koje je jednostavno i duhovito odgovorio: „Treba probati.”

„On govori vrlo jednostavnim ljudskim jezikom, no to je ujedno i jezik visokog europskog intelekta,” – kaže o poznanstvu s Ğuzarom ukrajinski aktivist za ljudska prava i disident Semen Ğluzman.

Promatrači smatraju da Ğuzar ima dvije značajke, čija ga kombinacija čini iznimno poželjnom osobom u društvu: s jedne strane predstavlja Crkvu, instituciju prema kojoj povjerenje društva danas raste. S druge strane – njegov je ugled bez mrlje.

Vjera

Ljubomyr Ğuzar potječe iz obitelji lavovskih intelektualaca. Neki su od njegovih djedova i pradjedova bili svećenici u Lavovu i Ğalyču. Stoga je kao desetogodišnjak donio za dijete neobičnu odluku – upisati se u vjersku školu u jednom od lavovskih manastira. No, nadstojnik ga je, znajući kakva budućnost čeka mladog svećenika u SSSR-u, odsavjetovao. Bilo je to u jeku rata 1943. g. Godinu dana kasnije obitelj Ğuzar uspjela je pobjeći iz SSSR-a i emigrirati u SAD.

Iz tog razloga veći je dio života budućeg poglavara crkve protekao izvan granica Ukrajine. Zato Ćuzar priznaje da se još uvijek osjeća kao stranac u Domovini.

„Odrastao je u nesovjetskoj kulturi, pa mu je puno toga iz psihologije Ukrajinaca još nerazumljivo, – prisjeća se Borys Bilyns'kyj, Ćuzarev školski kolega iz Lavovske gimnazije i bliski prijatelj. – Na primjer, [ne razumije] kako možemo javno zastupati jedno gledište, a u bliskom okruženju govoriti suprotno? Nije na to navikao.”

U New Yorku Ćuzar se vjerski školovao unutar UGKC-a, kojeg je SSSR u to vrijeme već zabranio. Tih je godina položaj raštrkanih po svijetu ukrajinskih emigranata i UGKC-a bio jednako težak. Ćuzar se sjeća kako se za velikih blagdana u obiteljima iz dijaspore čula želja okupiti se iduće godine u istom broju u Ukrajini. I svake je godine ta nada okopnila.

„Naš su dom tad postali ukrajinski jezik, kultura i vjera”, prisjeća se Ćuzar godina kad je bio pastor u parohijama UGKC u SAD-u.

Crkva je u emigraciji postala središtem ne samo duhovnog, već i društvenog života, i tu je ideju on nakon 50 godina vratio u Ukrajinu – jedno od područja djelatnosti UGKC-a postao je razvoj volonterstva i društvenog poduzetništva.

Krajem 60-ih godina Ćuzar se upoznao s tadašnjim predstojnikom UGKC-a Josyfom Slipym. Poslije 18 godina sibirskog progonstva sovjetska vlast na kraju je pustila napaćenog oca u Rim, smatrajući da star i nemoćan Josyf više neće moći obnoviti Crkvu. Dojmovi razgovora s vladikom bili su tako snažni da je Ćuzar odlučio poći za njim u Rim nastaviti vjersko obrazovanje. Doktoriravši teologiju, postao je redovnik nadstojnik u samostanu Studion, u predgrađu Rima, a zatim i pomoćnik Slipog.

Upravo tad otkriven je kod mladog svećenika talent rješavanja sukoba i svađa jednostavnim razgovorom. Predstojnik je poslao Ćuzara graditi dijalog s crkvenim zajednicama u Kanadi, Paragvaju, Brazilu, Australiji i drugim zemljama gdje je bila prisutna UGKC.

„Tad sam shvatio da su ljudi svuda isti, – s osmijehom se Ćuzar sjeća tog vremena. – Muče ih isti problemi, a ako ste vi dobri prema njima, i oni će biti ljubazni prema vama.”

1977. g. u crkvenom se životu dogodilo nešto neobično. Kardinal Slipyj odlučio je potajno od Vatikana posvetiti tri episkopa Ukrajinske Crkve, od kojih je jedan bio Ğuzar.

„Logika Slipog bila je jednostavna: episkopat UGKC-a nakon njegove smrti mogao je lako nestati,“ – objašnjava Borys Gudzjak, prvi episkop eparhije Svetog Volodymyra Velikog u Parizu i predsjednik Ukrajinskog katoličkog sveučilišta u Lavovu.

O posvećenju Ğuzar nije govorio idućih 19 godina, i tek je 1996. g. njegove regalije potvrdio rimski papa Ivan Pavao II.

„To, kako je Ğuzar bio episkop i 19 godina vodio skroman život monaha asketa, primjer je prekrasne ljudske poniznosti,“ – prisjeća se Myroslav Marynovyč, aktivist za ljudska prava, teolog i Ğuzarev prijatelj.

1984. g. Josyf Slipyj umire i Rim imenuje poglavarom UGKC-a Myroslava Ljubačivs'kog, za kojeg se početkom 1990-ih Crkva zaista vratila u Ukrajinu. „Nakon nekoliko godina Ljubačivs'kyj teško obolijeva, desna ruka i stvarni poglavar UGKC-a postaje Ğuzar,“ – prepričava tijekom događaja teolog i saborski zastupnik Viktor Jelens'kyj.

Crkva

Najvećim doprinosom Ğuzara razvoju UGKC-a stručnjaci smatraju to što Crkva ne samo što je postala jednom od najpopularnijih u Ukrajini, već je sad uključena i u svjetski kršćanski kontekst. Jelens'kyj se sjeća da se kao predstojnik UGKC-a Ğuzar pojavljivao u Vatikanu u tradicionalnoj odjeći Crkve istočnog obreda. Time je naglašavao identitet Crkve, unatoč podređivanju rimskom papi.

Također, Ğuzar je prenio svoju rezidenciju iz Lavova u prijestolnicu Kyjiv, naglasivši tako nacionalni, a ne lokalni značaj UGKC-a.

2011. g., na iznenađenje mnogih, vladika Ğuzar javno je objavio svoju ostavku s mjesta poglavara crkve, navodeći zdravstvene probleme. Ipak, utjecaj na UGKC, po mišljenju mnogih, otad nimalo nije izgubio. Kako se sam šalio, napuštajući položaj: „Ne idem na peć, sjediti kao djedica. Źelim još puno toga učiniti.“

„Mislim da je Ćuzar dobro razumio prednosti uloge bivšeg poglavara crkve,” – primjećuje novinar i medijski stručnjak Jevĝen Ćlibovnyč'kyj, koji je neko vrijeme radio u Vijeću za informacije UGKC-a. Smatra da je Ćuzar zadržao neizravni utjecaj na razvoj Crkve i istovremeno dobio punu slobodu korištenja autoriteta.

Nakon što je predstojnik objavio svoju ostavku, Sinod Crkve neočekivano je na njegovo mjesto izabrao najmlađeg episkopa UGKC-a – 40-godišnjeg Svjatoslava Ševčuka. Mnogi su oprezno reagirali na takav izbor. Ćemu se Ćuzar samo nasmiješio. „Braćo, mladost, možda i je grijeh, ali ne brinite – svakim će se novim danom on iskupiti,” – citira ga po sjećanju novinar i bivši savjetnik za komunikaciju UGKC-a Dmytro Simans'kyj.

Smjer se Crkve s novim nadstojnikom, prema predviđanjima, nije promijenio. A u govoru na ustoličenju Ševčuk nije samo ponovio, već i dopunio riječi svog prethodnika o kyjivskom početku UGKC-a, nazvavši grkokatolike „nasljednicima crkve Volodymyrova pokrštanja”.

Razgovori s Bogom

Arhiepiskop, otišavši na počinak, živio je nedaleko od Kyjiva, u selu Knjažyči, u prostranoj i svijetloj kući koju rijetko napuštao, ali skoro nikad ne odbijao posjete gostiju.

„Moj san o Ukrajini još se nije ostvario, ne sasvim, – govori on tiho, važući svaku izgovorenu riječ. – Ukrajinsko društvo još je uvijek jako podijeljeno, i problem nije samo u trenutačnom ratu. Dugo vremena bili smo podijeljeni među različitim državama. Zato ne želimo i ne znamo komunicirati jedni s drugima. Ne osjećamo jedinstvo, što znači, ni vlastitu silu. Rat, koliko god užasan, prilika je prevladati našu otuđenost jedni od drugih.”

Ćuzarev utjecaj nije ograničen samo na crkveni krug. Prema riječima Simans'kog, za Ćuzara je Božja služba neprekidni dijalog s ljudima.

Uvijek je težio javno djelovati u skladu sa svojim zvanjem i položajem. Kao jedan od prvih, na Sveukrajinskom vijeću Crkvi i vjerskih organizacija,

Ğuzar je odbio osuditi sudionike akcije „Ukrajina bez Kućme” krajem 90-ih. Naprotiv, javno je nazvao grijehom korupciju koja je pogodila vladu. 2011. g. Ğuzar je inicirao osnivanje grupe *1 зрудня* (1. prosinca – javnog vijeća intelektualaca, pozvanog svojim autoritetom pomoći razvoju civilnog društva u Ukrajini.

„Zajedno s Ğuzarem u ukrajinske je crkve došla europska kultura komunikacije s političkim institucijama – ne traćiti materijalnu korist za sebe, već govoriti o načelima i vrijednostima,” – primjećuje teolog, doktor filozofskih znanosti Jurij Ćornomorec’.

Uz to, Ğuzar ne voli govoriti o sebi – taština mu je strana. A na pitanje, kako je to biti moralni autoritet cijeloj državi, jednostavno odgovara: „Ne znam.”

I nastavlja nakon stanke: „Svećenik treba služiti ljudima. Nikad nisam imao odgovore na sva pitanja, nemam ih ni sad. Zato sam puno učio i učim od drugih ljudi. U molitvama traćim Boga da se, kao otac, pozabavi nama, a mi ćemo naućiti biti odgovorni ljudi i poštivati jedni druge. Bez toga nećemo izgraditi zdravo društvo.”

Iz opaćanja Ljubomyra Ğuzara

Rat, koliko god užasan, prilika je prevladati našu otuđenost jedni od drugih. Elita – to su ljudi koji znaju gledati daleko unaprijed i ćuvaju najvažnije – ljudsko dostojanstvo.

Korupcija – to je prije svega bolest vlastite duše, a tek potom politićka bolest.

Vlast se mnogo više boji slobode u srcima od gladnog bunta. Jer gladnog možete kupiti, a slobodnog – samo ubiti.

Izmeću istoka i zapada Ukrajine nema podjele. Postoji podjela izmeću onih koji vole Ukrajinu i onih koji je ne vole³.“

S ukrajinskoga prevela Aleksandra Vraćević

3 <https://nv.ua/ukr/publications/mogutnij– starets– jak– ljubomir– Ğuzar– stav– moralnim– avtoritetom– dlja– natsiji– spetsproekt– nv– 65191.html>

Grkokatoličke općine u Ukrajini

Nikola Etrović

Odnosi između Ukrajine i Svete stolice

Nedugo nakon proglašenja neovisnosti, 24. kolovoza 1991. god. i njezina odobrenja u vrijeme referenduma 1. prosinca te iste godine, Ukrajina je obnovila kontakte sa Svetom stolicom. Kao rezultat, 8. veljače 1992. god. između dviju država uspostavljeni su diplomatski odnosi¹.

Zanimljivo je napomenuti da je Ukrajina bila prva država Zajednice neovisnih država koja je uspostavila diplomatske odnose sa Svetom stolicom, s iznimkom Ruske Federacije, koja je i u ovoj sferi postala nasljednica Sovjetskog Saveza. Kao što je poznato, 15. ožujka 1990. god. između Svete stolice i Sovjetskog Saveza održala se razmjena službenih predstavnika².

Sveta stolica je s drugim državama bivšeg Sovjetskog Saveza uspostavila diplomatske odnose te iste 1992. god., ali nekoliko mjeseci kasnije nego s Ukrajinom³.

Nakon uspostave diplomatskih odnosa između Svete stolice i Ukrajine, bilo je potrebno pronaći iskusne veleposlanike čija bi zadaća bila jačanje i razvoj bilateralnih odnosa u interesu obiju zemalja, a prvenstveno ukrajinskog naroda.

Sveti otac Ivan Pavao II. za prvog ukrajinskog nuncija izabrao je vatikanskog veleposlanika, Njegovu Svetost monsinjora Antonija Francoa, titularnog nadbiskupa Galije. Imenovan je 28. ožujka 1992. god. Akreditive je predao 19. kolovoza 1992. godine i izvršio svoju misiju do svibnja 1999. godine. Za vrijeme njegovog mandata sagrađena je zgrada Apostolske nuncijature

---

1 Tog istog dana, Sveta stolica također je uspostavila diplomatske odnose i s Hrvatskom i Slovenijom.

2 Njegova Presvetost monsinjor Francesco Clauonno, apostolski nuncij, postao je predstavnik Svete stolice u Sovjetskom Savezu, a Jurij Jevgenevič Karlov, izvanredni i opunomoćeni veleposlanik – predstavnik SSSR-a pri Svetoj stolici. I dalje se ove misije koriste diplomatskim statusom, ali odnosi između Svete stolice i Ruske Federacije do tada se nisu podigli do razine veleposlanstava.

3 Sveta stolica uspostavila je diplomatske odnose 23. svibnja 1992. god. s Armenijom, Azerbajdžanom, Gruzijom i Moldavijom, 27. kolovoza s Kirgistanom, a 17. listopada s Kazahstanom, Uzbekistanom i drugim državama bivšeg SSSR-a.

u Kyjivu, u ulici Turgenjiv's'ka 40. Radi svečanog otvorenja i blagoslova vatikanskog veleposlanstva u Ukrajini, u Kyjiv je stigla Njegova Eminencija kardinal Angelo Sodano, državni tajnik Njegove Svetosti. Boravio je u Ukrajini od 31. svibnja do 4. lipnja 1998. godine te je, osim Kyjiva, posjetio još i Lavov, važno središte Katoličke Crkve u Ukrajini.

Nasljednik Njegove Svetosti monsinjora Antonija Franca titularni nadbiskup drevne Siscije, Njegova Svetost Nikola Eterović /ukr. Mykola Eterovyč/ (autor ove publikacije), imenovan je 30. svibnja 1999. godine te je akreditivne predao 31. kolovoza 1999. god.

Imenovanje veleposlanika s ukrajinske strane se odgodilo. U iščekivanju tog imenovanja, gospodin Anatolij Orel, ukrajinski veleposlanik u Italiji, ostvarivao je veze također i sa Svetom stolicom od ožujka 1992. do siječnja 1998. godine. Između ostalog, doprinio je provedbi sastanaka brojnih ukrajinskih izaslanstava i pojedinačnih predstavnika sa Svetim Ocem, koji mu je, sa svoje strane, izražavao, također i javno, svoju zahvalnost⁴.

Prva ukrajinska veleposlanica pri Svetoj stolici bila je gospođa Nina Kovaljs'ka, koja je svetom ocu Ivanu Pavlu II. akreditivne predala 20. svibnja 1999. godine. No, njezina rezidencija isprva se nalazila u Bernu, u Švicarskoj. U međuvremenu, premještena je u Rim, gdje joj je bilo jednostavnije izvršavati svoju važnu misiju.

Uskoro, 18. lipnja 2003. god. gđa Nina Kovaljs'ka i završila je svoju zadaću i vratila se u Ukrajinu. Predsjednik Ukrajine za drugog veleposlanika pri Svetoj stolici imenovao je Ćrygorija Fokovyča Horužoĝ.

Dakle, prošlo je dovoljno godina otkad su uspostavljeni diplomatski odnosi između Svete stolice i Ukrajine, odnosno dovoljan vremenski period da bi se moglo u određenoj mjeri okarakterizirati i procijeniti postignute rezultate, a također obilježiti perspektive za daljnje suradnje.

---

4 Tako je, na primjer, u vrijeme sastanka zamjenika ministra i drugih voditelja Ministarstva zaštite okoliša, 16. prosinca 1992. god., vidi: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II, XV, 2*, srpanj – prosinac 1992., Libreria Editrice Vaticana, 1994., str. 930.; ili povodom audijencije, dane mladim ukrajinskim poduzetnicima 24. veljače 1993. god., vidi: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II, XI, 2*, siječanj – lipanj 1993. god., Libreria Editrice Vaticana, 1995., str. 515.

Karakter uzajamnih odnosa između Svete stolice i Ukrajine

Uzajamni odnosi Svete stolice s drugim državama ne određuju se ekonomskim kriterijima kao što to biva u bilateralnim državnim odnosima. Pritom ne treba zaboraviti religijsku, moralnu i diplomatsku prirodu Svete stolice koja je značajnija od državnog, političko-ekonomskog sadržaja, koji može simbolizirati Država Vatikanskoga Grada.

Međutim, treba napomenuti kako Katolička Crkva, koordinirana Svetom stolicom, podržava značajan dobrotvorni i pastoralni rad u Ukrajini te svake godine olakšava realizaciju projekata i poduzimanje mjera u vrijednosti većoj od 5 milijuna američkih dolara. Ono što je važnije od ovog iznosa, uglavnom su mali projekti usmjereni na pružanje konkretne pomoći, najviše na suzbijanje patnje siromašnih i svih onih koji se nalaze na granici preživljavanja: starih, bolesnih, siročadi, beskućnika itd. Osim toga, u obzir treba uzeti pothvate lokalnih organizacija Karitasa, rad volontera, koji je uistinu teško kvantificirati, a koji je u svakom slučaju mjerljiv socijalnom pomoći.

Sveta Stolica evangelizaciju smatra primarnom zadaćom koja obuhvaća sve aspekte ljudskog duhovnog i materijalnog života, najprije mladeži. U ovom kontekstu životno je neophodna pomna pastoralna djelatnost, koja se ostvaruje na svim razinama i u svim strukturama Katoličke Crkve u Ukrajini. U ovoj važnoj djelatnosti koju predvodi 25 biskupa sudjeluje više od 4 000 ljudi, od kojih je približno 2700 svećenika i 900 monahinja obiju tradicija (grkokatoličke i rimokatoličke), ne ubrajajući brojne laike koji sve više i više aktivno sudjeluju u crkvenim aktivnostima.

Za Svetu stolicu ništa manje važna nije ni sfera obrazovanja. U Ukrajini djeluju i razne katoličke škole, ali njihov status još uvijek nije jasno definiran u civilnom zakonodavstvu. Dovoljno je prisjetiti se tri visokoobrazovne ustanove sveučilišnog stupnja: Ukrajinski katolički univerzitet u Lavovu (fakultet humanističkih znanosti, osobito povijesni program koji je nedavno dobio državno priznanje) te Visoki institut religijskih znanosti svetog Tome u Kyjivu i Katehetski institut u gradu Ğorodok. Osim toga, postoji osam sjemeništa – pet grkokatoličkih (u Lavovu, Ivano-Frankivs'ku, Ternopolju, Drogo-byču, Uĝgorodu) i tri rimokatolička (u Lavovu, Vorzelju kod Kyjiva, u Ğorodku

u blizini Kam''jancja-Podiljs'kog). Tamo se obučavaju budući svećenici Katoličke Crkve.

Sveta stolica aktivno djeluje u sferi očuvanja kulturne baštine Katoličke Crkve, koja je ujedno i dio baštine cijele države. Uostalom, Katolička Crkva je od trenutka svog osnivanja stvarala i širila kulturu. Dovoljno je sjetiti se veličanstvenih bazilika, katedrala, crkava, kapela, samostana i drugih religijskih građevina. Štoviše, iz Crkve potječe velika umjetnička ostavština, budući da se religijski život svake povijesne epohe umjetnički izražavao raznovrсноšću stilova i škola.

To vrijedi i za Ukrajinu. Velik dio državne kulturne baštine povezan je s Katoličkom Crkvom obiju tradicija. Bez spomenika sakralne umjetnosti Katoličke Crkve, ukrajinska kulturna baština ne bi bila potpuna.

Tijekom zadnjih trinaest godina, u doba neovisnosti, religijsko-kulturna baština obogaćena je velikim obnavljanjem crkvi u Ukrajini. Nažalost, mnogo umjetničkih djela uništeno je u vrijeme žestokog religijskog progona. Ono što je opstalo sada se obnavlja i iznova postaje objekt štovanja u određenim kulturnim mjestima. Štoviše, u tijeku je gradnja novih crkvi koje pažnju privlače s arhitektonskog gledišta. Suvremeni autori, vjerni izvornom nadahnuću ukrajinske tradicije, unose novi izraz u veliku baštinu sakralne umjetnosti.

Katolička Crkva i do danas nastavlja pružati pomoć u očuvanju i obogaćivanju ukrajinske umjetničke baštine, koja ima ne samo religijsko, već i kulturno i socijalno značenje, uključujući i značajan turistički potencijal.

Diplomatski odnosi između Svete stolice i Ukrajine

Ako u obzir uzmemo suštinu prirode Svete stolice i Katoličke Crkve, prilično je teško procijeniti njihove odnose s Ukrajinom, osobito na diplomatskom planu. Ipak, još uvijek postoje neki pokazatelji koji pomažu u procjeni razine bilateralnih odnosa i njihove važnosti za ukrajinsko društvo.

Među predstavnicima Svete stolice i Ukrajine postoji dobra suradnja u okviru Međunarodnih foruma, na kojima se oba subjekta međunarodnog prava zalažu za pridržavanje pravnih normi. One su u temeljima odnosa između pojedinačnih država ako su one u harmonijskom suživotu međunarodne

zajednice. Osobito je riječ o zaštiti ljudskih prava, prvenstveno o čovjekovu dostojanstvu i slobodi vjeroispovijesti, o zaštiti mira i pravednosti u svijetu. To bezuvjetno pruža otpor vojnom rješenju sukoba među narodima, predviđa borbu protiv siromaštva – zla koje je prisutno prvenstveno u tzv. zemljama Trećeg i Četvrtog svijeta – te borbu protiv terorizma i svih oblika nasilja.

U ovom kontekstu treba istaknuti kako su, nakon posjete Svetog Oca Ukrajini 2001. god., u praksu ušli bilateralni sastanci na najvišoj razini između predstavnika ukrajinske vlade i Svete stolice, koji se održavaju dva puta godišnje i u Kyjivu i u Vatikanu⁵. Bez sumnje, ti sastanci doprinose širokoj razmjeni mišljenja, razjašnjavanju stajališta i procjenama situacije u svijetu, posebno u kriznim regijama, od kojih je jedna današnji Bliski istok. Osim toga, korisni su i za približavanje stavova obje strane, a također i za njihovo pravovremeno realiziranje u raznolikim međunarodnim organizacijama.

S druge strane, takvi bilateralni sastanci pomažu pri procjeni odnosa između Katoličke Crkve i ukrajinske vlade, u rješavanju nekih još uvijek neriješenih pitanja, s ciljem doprinosa daljnjem razvoju uzajamnih odnosa.

Prioritetni kanali službene komunikacije

Uspostavom diplomatskih odnosa između dviju država putem relevantnih veleposlanstva znatno se olakšava korespondencija i razmjena službenih informacija među poglavarima država jedne strane te između dva Ministarstva vanjskih poslova s druge strane. U slučaju Svete stolice, ulogu Ministarstva vanjskih poslova izvršava Odjel za državne odnose Državnog tajništva Svete stolice.

Stoga su diplomatski odnosi između Svete stolice i Ukrajine usmjereni na to da ovaj važni komunikacijski kanal postane pouzdan i efektan.

Kako u drugim državama, tako i u Ukrajini, Sveta stolica podržava odnose s vlasti koja je na snazi, odnosno s političarima, s pravno izabranim predstavnicima u vrijeme predsjedničkih i parlamentarnih izbora. Oni predstavljaju cijeli narod, uključujući snage oporbe koja tijekom izborne utrke

---

5 Prvi sastanak održao se u Vatikanu 11. prosinca 2001. godine. Drugi se zbio u Kyjivu povodom posjeta Ukrajini njegovog presvetog monsinjora Jean-Louis Taurana, sekretara za pitanja veza među državama, koji je boravio u Kyjivu od 22. do 25. lipnja 2003. godine. Treći sastanak održan je u Vatikanu, 10. lipnja 2003. godine.

zbog poštivanja demokratskih normi može dobiti povjerenje birača i na sebe preuzeti odgovornost za upravljanje nacijom.

Što se tiče korespondencije na predsjedničkoj razini, tu se prvenstveno radi o razmjeni službenih čestitki povodom državnih blagdana, tj. 24. kolovoza u čast proglašenja neovisnosti Ukrajine, a u Vatikanu 16. listopada u čast odabira pape Ivana Pavla II.

Sveti Otac, povodom Svjetskog dana mira, predsjedniku i drugim visokim dužnosnicima svake godine šalje poslanicu mira.

Ponekad papa predsjedniku šalje važne dokumente, informirajući ga o značajnim koracima Svete stolice. Tako je, na primjer, sveti otac Ivan Pavao II. ukrajinskom predsjedniku poslao Asiški dekalog za mir – konačni dokument sastanka u Asizu koji je održan 24. siječnja 2002. godine⁶, nedugo nakon terorističkog akta u Sjedinjenim Američkim Državama 11. rujna 2001. Tijekom ovog sastanka su se lideri svih religija svijeta koje je pozvao Sveti Otac, na njegovu zamolbu, obavezali štititi akt mira, osuđujući bilo kakvu vrstu nasilja i, najvažnije, nezakonito iskorištavanje religije za opravdavanje terorizma.

Osim toga, vođe obiju država razmjenjuju čestitke povodom velikih kršćanskih blagdana: Božića i Uskrsa. Sadržaj tih čestitki često nadilazi granice pukog protokola. Takva razmjena pomaže u podupiranju žustrih bilateralnih veza i osnažuje zajedničku odlučnost da se radi u ime velikih ciljeva čovječanstva i poboljšanja odnosa među narodima svijeta.

Što se tiče Ministarstva vanjskih poslova, Sveta stolica informira ukrajinsku stranu o svim svojim važnim pothvatima koji se tiču Ukrajine. To su prije svega službene obavijesti o stvaranju novih biskupija i eparhija, imenovanju novih episkopa, o čemu Apostolska nuncijatura do objave tih podataka u medijima povjerljivo obavještava ukrajinsko Ministarstvo vanjskih poslova.

Zasigurno obje strane razmjenjuju još i druge važne informacije o svom djelovanju u bilateralnim i multilateralnim odnosima. Na taj način jedna strana izražava želju da od druge strane dobije podršku za određeni projekt ili kandidata u određenoj međunarodnoj organizaciji.

S ukrajinskoga prevela Martina Karlović

⁶ Tekst Dekaloga objavljen je u *L'Osservatore Romano*, 4. ožujka 2002. god., str. 1.

Sažetak

Ukrajinska grkokatolička crkva jedna je od kršćanskih crkava Ukrajine; nastala je 1596. godine u složenim okolnostima unutarnjih i vanjskih odnosa zemlje. Ukrajinski su episkopi prihvatili uniju kojom su priznavali crkvenu vladu rimskog episkopa te su izašli iz jurisdikcije pravoslavnoga carigradskog patrijarha. Uz zajedništvo s Rimskom Stolicom, Crkva je očuvala tradiciju koja seže od primitka kršćanstva 988. godine, nastavljajući bogoslovsku, liturgijsku i kanoničku identičnost Ukrajinske crkve. Povijest UGKC-a popraćena je polemikom u crkvenom životu, rascjepom na apologete i protivnike Unije te progonjenjem od strane ruskoga carizma i sovjetskoga režima. Međutim, Crkva je opstala i dobila visoko priznanje Svete Stolice. Nastanak i razvoj crkvene unije bio je logičan postupak ukrajinskoga duhovnog života i izraz tradicionalnog ukrajinskog europeizma. Unija je dala poticaj za povezivanje kulture s europskom, što je dovelo do širenja baroka i nastanka ukrajinskoga baroka, unijskog i pravoslavnoga. Zahvaljujući ukrajinskom posredništvu, barokni elementi su se širili na ortodoksne tradicije, modernizirajući kulturu istočnih i južnih pravoslavnih područja. Istiskivana u podruskom području Ukrajine, Grkokatolička crkva se razvijala na zapadnoukrajinskim područjima, gdje je nastupala kao glavni reprezentant nacije te izraz otpora imperijalnom diskursu monarhija. U suvremenoj Ukrajini UGKC je značajan predstavnik duhovnog i društvenog života zemlje, zastupajući pravo ukrajinskog naroda na vlastitu neovisnu državu, sudjelujući u razvoju građanskoga društva i ostvarujući brojne dobrotvorne društvene projekte u Ukrajini i izvan nje. Crkvena unija u Ukrajini odigrala je važnu ulogu u nastanku niza događaja u povijesti ukrajinsko-hrvatskih veza. Jedan od izraza bilo je formiranje pogleda Jurja Križanića u njegovim projektima stvaranja europske kršćanske unije, što su podupirali ukrajinski unijati u Rimu. Povijesne migracije pučanstva s područja zapadne Ukrajine u 18. st. i potkraj 19. st. na terene Hrvatske u sklopu Austrijske, odnosno Austro-Ugarske Monarhije obogaćivale su Hrvatsku grkokatoličku crkvu ukrajinskim grkokatolicima koji su danas značajan dio vjernika te crkve. Knjiga prikazuje povijesni razvoj UGKC-a u njegovim glavnim etapama te niz značajnih likova ukrajinskoga grkokatolicizma.

Резюме

В історії українсько-хорватських зв'язків свою роль відіграла Українська греко-католицька церква, особливо в XVII столітті, коли Україна була широко відома в Центральній і Західній Європі, зокрема, прийняттям церковної унії з Римом. Під впливом унійців формувалися погляди видатного представника хорватського бароко Юрая Крижанича, який будував свою модель європейського християнського союзу на прикладі тогочасної України. Українські греко-католики і хорватський патріот виступали своєрідними авангардистами ідеї Євросоюзу на засадах християнської єдності. Виникнення унії було проявом традиційного українського європеїзму із збереженням національної самобутності, що дало поштовх виникненню українського бароко і його поширення у середовищі східної церкви, зокрема, у Московії XVII і у воєводинських сербів XVIII століть. За прикладом української унії виникла церковна унія на теренах Хорватії (Марчанська унія 1611 року), що поширювалася на біженців від турецької навали. У межах Габсбурзької монархії відбувалися міграції на хорватські терени населення з тогочасної України – Закарпаття (сер. XVIII ст.) і Галичини (кінець XIX – поч. XX ст.) що збільшило контингент греко-католиків Хорватії. З метою показати широкій хорватській аудиторії історичні обриси і відомі постаті Української греко-католицької церкви підготовлено збірник перекладів з української мови статей окремих авторів. Переклади виконали хорватські студенти україністики кафедри української мови і літератури філософського факультету Загребського університету. Книга не претендує на вичерпність і становить популярне видання, яке вперше хорватською мовою представляє зазначену церкву. Упорядник висловлює подяку вченим Львова за допомогу матеріалом і консультації.

Summary

The Ukrainian Greek Catholic Church played a role in the history of Ukrainian-Croatian relations, especially in the 17th century, when Ukraine was widely known in Central and Western Europe, in particular by adopting a church union with Rome. Under the influence of the Uniates, the views of a prominent representative of the Croatian Baroque, Juraj Križanič, were formed, who built his model of the European Christian Union on the example of the Ukraine of that time. Ukrainian Greek Catholics and the Croatian patriot were a kind of vanguard of the idea of the European Union on the basis of Christian unity. The emergence of the union was a manifestation of traditional Ukrainian Europeanism with the preservation of national identity, which gave impetus to the emergence of Ukrainian Baroque and its spread among the Eastern Church, in particular, in Muscovy in the XVII and Vojvodina Serbs of the XVIII centuries. Following the example of the Ukrainian Union, a church union emerged in Croatia (the Marcan Union of 1611), which extended to refugees from the Turkish invasion. Within the Habsburg monarchy, there were migrations to Croatian territories from the then Ukraine - Transcarpathia (mid-18th century) and Galicia (late 19th - early 20th century), which increased the contingent of Greek Catholics in Croatia. In order to show the wide Croatian audience the historical outlines and famous figures of the Ukrainian Greek Catholic Church, a collection of translations of Ukrainian articles by individual authors has been prepared. The translations were made by Croatian students of Ukrainian studies at the Department of Ukrainian Language and Literature, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb. The book does not claim to be exhaustive and is a popular publication, which for the first time in Croatian represents this church. In the selection of texts, the compiler expresses his gratitude to Lviv scientists for their help with material and advice.

Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Knjižnica Ucrainiana Croatica

1. *Genocidni zločin totalitarnog režima u Ukrajini. 1932-1933. Голодомор / Gladomor.* Uredio: dr. Jevgenij Paščenko. Zagreb, 2008.
2. o. Ivan Barščevski, Olja Barščevski, Željko Peh. *Jubilej 100. godišnjice osnivanja grkokatoličkih župa Sibinj, Gornji Andrijevci, Slavonski Brod. 1908–2008.* Sibinj–Slavonski Brod, 2009.
3. Jevgenij Paščenko. *Ukrajinsko-hrvatske književne poredbe.* Split: Književni krug, 2010.
4. Jevgenij Paščenko. *Slavist i imperiji. Vatroslav Jagić između Galicije, Malorusije i Ukrajine.* Zagreb, 2010.
5. Jevgenij Paščenko. *Od Kijeva do Poljica. Tragom prastarih migracija.* Zagreb, 2010.
6. *Hrvatska ševčenkiana.* Priredio Jevgenij Paščenko. Zagreb, 2011.
7. Bogdan Igor Antonyč. *Most iznad vremena.* Pjesme. Prepjev s ukrajinskoga Dubravka Dorotić Sesar. Ur. Jevgenij Paščenko i dr. Zagreb, 2011.
8. Marija Matios. *Slatka Darica.* Drama u tri života. S ukrajinskoga prevela Dijana Dill. Zagreb, 2011.
9. Volodymyr Galyk. *Ivan Franko i hrvatska kulturna baština.* Zagreb, 2012.
10. *Zakarpats'ka Ukrajina: povijest – tradicija – identitet.* Zbornik radova (prijevod s ukrajinskoga). Priredio Jevgenij Paščenko. Zagreb, 2013.
- Drugo, ponovljeno izdanje: *Zakarpats'ka Ukrajina: povijest – tradicija – identitet.* Zbornik radova (prijevod s ukrajinskoga). Priredio Jevgenij Paščenko. Novi Sad, 2017.
11. *Ukrajinski Karpati. Etnogeneza-arheologija-etnologija.* Zbornik radova (prijevod s ukrajinskoga). Priredio Jevgenij Paščenko. Zagreb, 2014.

12. *Ukrajinska Galicija* (prijevodi s ukrajinskoga). Uredio Jevgenij Paščenko. Zagreb, 2015.
13. Roman Lubkivs'kyj. *Zemlja preobražaja*. Izbor Josip Ralašić. Preveli s ukrajinskoga Josip Ralašić, Zrinka Suk, Iva Dejanović, Kristina Barać. Ilustracije Nada Žiljak. Zagreb, 2015.
14. *Prikarpataska Galicija* (prijevodi s ukrajinskoga). Priredili Jevgenij Paščenko i Tetyana Fuderer. Zagreb, 2017.
15. *Bukovina. Буковина* (prijevodi s ukrajinskoga). Priredili Jevgenij Paščenko i Tetyana Fuderer. Zagreb: Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2017.
16. Mykola Kužutjak. *Kamena svetišta ukrajinskih Karpata* (prijevodi s ukrajinskoga). Priredili Jevgenij Paščenko i Tetyana Fuderer. Zagreb: Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, 2018.
17. *Українське село на Східному фронті 1914-18. у фотографіях хорватських військових*. Публікація, упорядкування проф. Євгена Пащенко. *Ukrajinsko selo na Istočnom bojištu na fotografijama hrvatskih vojnika*. Publikacija, priređivanje prof. Jevgenija Paščenko. Zagreb – Львів, 2018.
18. Jevgenij Paščenko. *Tragom hrvatskih domobrana. Istočno bojište 1914. – 1918*. Zagreb, 2018.
19. Kšištof Vjernicki. *Ukrajina. Glazbeno putovanje*. Tekst čita Jevgenij Paščenko. Zagreb – Ljviv, 2019.
20. *Istočna Ukrajina. Donbas* (prijevodi s ukrajinskoga). Priredio Jevgenij Paščenko. Knjižnica Ucrainiana Croatica, knjiga 20. Zagreb: Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Udruga Hrvatsko – ukrajinska suradnja, 2019.
21. *Krim. Крим. Кроз повієст* (prijevodi s ukrajinskoga). Priredio Jevgenij Paščenko. Zagreb: Katedra za ukrajinski jezik i književnost, Udruga hrvatsko-ukrajinska suradnja (HORUS), 2020.

*

Jevgenij Paščenko. *Hrvatski grobovi 1914-1918. Karpati, Galicija, Bukovina*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2016.

Jevgenij Paščenko. *Juraj Križanić i Ukrajina. Graditelji europske kršćanske unije*. Biblioteka Historia. Knjiga 2. Zagreb: Matica hrvatska, 2015.

Taras Ševčenko. *Izabrane pjesme*. Prevela s ukrajinskoga Antica Menac. Bilješke i komentari Rajisa Trostinska. Izbor pjesama i pogovor Jevgenij Paščenko. Zagreb: Matica hrvatska, 2014.

Evgen Paščenko. *Etnogeneza i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine*. Zagreb: Meditor, 1999.

Евгений Пащенко. *Владимир Назор и фольклоризм в хорватской литературе*. Киев: Институт искусствоведения, фольклора и этнографии Академии наук Украины, Наукова думка, 1983.